

LUND UNIVERSITY

Av kärlek och plikt

Att bli familjehem till ett barnbarn, syskon eller syskonbarn

Linderot, Sofia

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Linderot, S. (2020). *Av kärlek och plikt: Att bli familjehem till ett barnbarn, syskon eller syskonbarn*. [Doktorsavhandling (monografi), Socialhögskolan]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Av kärlek och plikt -

att bli familjehem till ett barnbarn,
syskon eller syskonbarn

Sofia Linderot

LUND DISSERTATIONS IN SOCIAL WORK

Av kärlek och plikt -

att bli familjehem till ett barnbarn, syskon
eller syskonbarn

Sofia Linderot

LUNDS
UNIVERSITET

AKADEMISK AVHANDLING

som för avläggande av filosofie doktorsexamen vid samhällsvetenskapliga
fakulteten, Lunds universitet, kommer att offentligt försvaras i

Socialhögskolans auditorium

fredagen den 13 mars 2020, klockan 10.15

Fakultetsopponent

Professor Ingrid Höjer, Göteborgs universitet

Organization LUND UNIVERSITY School of Social Work Box 23, 221 00 Lund	Document name DOCTORAL DISSERTATION	
	Date of issue March 13 2020	
Author(s) Sofia Linderot	Sponsoring organization	
For Love and Duty – Being a foster parent to a grandchild, sibling, niece or nephew		
<p>Abstract</p> <p>This dissertation focuses on kinship foster parents and their experiences caring for their kinship children, something that is rarely touched on in kinship care research. The primary purpose of this study is to, based on a life-course perspective and with family theoretical concepts, analyze what it might mean to take care of a family member's child through a formal commitment such as a foster care home. What are the reasons behind this decision and how does the decision shape the continued life course? How do the kinship carers navigate between the informal everyday life and the formal assignment as a foster home? How are the dual loyalties that arise through family relationships to both the child and the child's parents handled? How can kinship care be understood in relation to concepts such as "family," "home" and "foster home?" Kinship care and the kinship care family are analyzed from two focal points. First, that placement in kinship care is a social-services intervention, and second, that the kinship care family is a type of family with special inherent conditions.</p> <p>This dissertation applies the life-course perspective as theoretical orientation and analytical tool. The concepts of time and place, timing, linked lives and human agency are relevant in the analysis of my material. Family theoretical perspectives are also significant to the study and "doing family" is a key concept.</p> <p>From 2011 to 2014, 31 interviews were conducted with 44 kinship carers in 31 different kinship foster homes, for which six municipalities are responsible for the placements. The two largest groups consist of grandparents and maternal aunts and uncles. Interviewees also include paternal aunts and uncles and sibling carers.</p> <p>The dissertation consists of four analysis chapters: The decision; Building a new everyday life; Managing complex family relationships; and The significance of gender, age and time in a changed life course. The term "kinship care" encompasses a multifaceted group of people and all kinship carers have their own unique life stories to tell. The often winding paths their lives have taken attests to the complex situation of kinship caregivers. For most, life took a different turn when they assumed care of the kinship child. Inherent tensions crystallize in the dissertation that are particularly characteristic of the kinship care family as such, as well as of the "kinship placement" form of care: foster home and "regular" home; out of love and duty; formal assignment and informal obligations; strength and fragility. Kinship caregivers view their homes as "regular" homes and not as foster homes. The kinship carers and children strive for the family to be perceived as a family "like any other" and make efforts in their daily lives to "do family." In many cases, the family-based bond with the child's parents makes the kinship caregivers' role and everyday life more difficult. What unites kinship caretakers is their description that they care for the child out of a sense of love and duty and that they carry out their assignment with great commitment.</p>		
Key words Kinship care, Foster home, Kinship carers, Upbringing by relatives, Doing family, Life course, Interviews		
Classification system and/or index terms (if any)		
Supplementary bibliographical information		Language svenska
ISSN and key title 1650-3872, Lund Dissertations in Social Work nr 58		ISBN 978-91-89604-65-0
Recipient's notes	Number of pages 272	Price
	Security classification	

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Sofia Linderot

Date 2020-02-07

Av kärlek och plikt -

att bli familjehem till ett barnbarn, syskon
eller syskonbarn

Sofia Linderot

LUNDS
UNIVERSITET

Omslagsbild *Shutterstock*

Copyright *Sofia Linderot 2020*

Utgiven av: Samhällsvetenskapliga institutionen, Socialhögskolan

ISBN 978-91-89604-65-0

ISSN 1650-3872

Tryck: Media-Tryck, Lunds universitet

Lund 2020

Media-Tryck är ett svanenmärkt tryckeri. Läs mer om vårt miljöarbete på www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN ■■

Till älskade Truls, Eskil och Gabriel

Förord

Avhandlingsarbetet har tagit mig till nya platser, nya människor och ut i nya världar. Det är jag mycket tacksam för!

Slingriga skogsvägar utan skyltar i sikte och motorvägsmyller har fört mig till släktinghemmen i när och fjärran. Stort tack för att ni öppnade era dörrar och välkomnade mig in. Ni delade generöst med er av livserfarenheter som rymde både glädje, sorg och kamp. I mina tankar kommer jag ofta tillbaka till era berättelser och de kommer jag alltid att bära inom mig.

Stort och hjärtligt tack till mina fantastiska handledare, Katarina Jacobsson och Gunvor Andersson, som har visat mig nya kunskapsvärldar. Tack för att ni har lotsat mig framåt och med analytisk skärpa kommenterat mina texter och gett värdefulla synpunkter. Jag är er evigt tacksam!

Stort tack till Susanna Johansson och Elizabeth Martinell Barfoed som lämnade mycket betydelsefulla kommentarer under mellanseminariet respektive slutseminariet. Ni gav mig ny energi.

Jag är glad och tacksam över att jag som lärare varje termin får träffa många intresserade, kunniga och trevliga studenter. Ni ger mig inspiration. Likaså uppskattar jag stort att jag befinner mig på en arbetsplats med lärarkollegor, administratörer, forskare, doktorander samt ledning som bidrar till att göra Socialhögskolan till en trevlig arbetsplats.

Jag vill tacka min vän och tidigare kollega Karin Lenz, en diskussionspartner och påhejare som alltid finns där. Tack också till Teres Hjärpe som delat med sig av praktiska tips i avhandlingens slutskede.

Tack till min älskade familj – Göran – Olinus, Julia och Gabriel – Elinor, Simon, Truls och Eskil som ger mig så mycket glädje – ni är viktigast av allt!

Kämpinge, februari 2020

Sofia Linderot

Innehållsförteckning

<i>Kapitel 1</i>	11
Syfte och frågeställningar	15
Disposition	16
Vem är släkt, anhörig och närstående?	17
Lagmässig reglering av familjehemsuppdraget	18
Andelen släktingplaceringar höljt i dunkel	27
<i>Kapitel 2</i>	29
Familjehem	29
Släktinghem	30
<i>Kapitel 3</i>	49
Livsloppsperspektiv	49
Familjeteoretiska perspektiv	55
<i>Kapitel 4</i>	65
Urval	65
Genomförande – intervjuerna	70
Etiska överväganden	80
Bearbetning och analys	83
<i>Kapitel 5</i>	85
En historia av kris och kaos	87
Hur uppkom frågan om placering?	91
Beslutsresonemang	99
Sammanfattande reflektioner	111
<i>Kapitel 6</i>	113
Kaotisk situation på flera fronter	114
Vardagen tar form	118
Strävan efter vanlighet och vanlighet som utmanas	136
”Vanligt” hem eller familjehem?	140
Sammanfattande reflektioner	146

<i>Kapitel 7</i>	149
Två att måna om	151
Lojalitet och skuld	152
Konfliktfyllda relationer till barnets föräldrar	155
”Ringar på vattnet” – släkten påverkas	166
Sammanfattande reflektioner	169
<i>Kapitel 8</i>	171
Främst ett kvinnoprojekt	172
Ålder och <i>timing</i>	175
Hur har livet förändrats?	183
Livet som vanligt	188
Osäkert framtida livslopp	190
Sammanfattande reflektioner	197
<i>Kapitel 9</i>	201
Famijlehem och ”vanligt” hem	202
Av kärlek och plikt	203
Det formella uppdraget och informella förpliktelser	205
Styrka och skörhet	207
Med yrkesfältet i tankarna – idéer och reflektioner	210
Summary	215
Background and purpose	215
Method	216
The decision	217
Building a new everyday life	219
Handling complicated family relationships	221
The significance of gender, age and time in a changed life course	222
Conclusion	224
Referenser	227
Bilagor	251
Bilaga 1 Informationsbrev	252
Bilaga 2 Samtyckesblankett	253
Bilaga 3 Sammandrag av licentiatuppsats	254

Kapitel 1

Introduktion

Sedan lång tid tillbaka har barn i Sverige och i andra länder tagits om hand av släktingar (Farmer och Moyes 2008; Hegar och Scannapieco 1999; Sköld 2006; Sköld et al. 2014). Förr i tiden var det inte ovanligt att barn i Sverige bodde hos exempelvis sina morföräldrar utan att barnavårdsmyndigheter kopplades in (Vinnerljung 1993). När Bergman (2011) ser släktingarnas roll i ett längre historiskt perspektiv konstateras att de anhöriga fick axla ett stort ansvar när föräldrarna inte kunde ta hand om det egna barnet. Det kan ha funnits en allmän uppfattning om att man som anhörig hade skyldighet att ta hand om släktens barn även om det inte var lagstadgat om formell försörjningsplikt för exempelvis mor- och farföräldrar, mostrar och fastrar. Sköld (2006), som undersökt utackorderingsbyrån i Stockholm under perioden 1890–1925, visar att släkt och andra anhöriga var viktiga resurser när familjerna försökte finna fosterhem på egen hand. Barn flyttade till sina släktingar dels på initiativ av föräldrarna, dels av utackorderingsbyrån i Stockholm under denna period. Många barn utackorderades av fattigvården till släktingar.

Även idag flyttas barn från sina hem eftersom de inte bedöms kunna bo kvar hos sina föräldrar. När socialnämnden, som har ett övergripande ansvar, kommer fram till att ett barn inte längre kan stanna kvar hos sina föräldrar placeras barnet i familjehem¹ eller hem för vård eller boende (fortsättningsvis förkortat HVB). Familjehem är den vårdform som förespråkas (prop. 1979/80:1) och dominerar när barn och unga² inte bedöms kunna bo i det biologiska hemmet (Socialstyrelsen 2019).

¹ Om ett hem tar hand om barn vid upprepade tillfällen för tillfällig vård och fostran omnämns det jourhem.

² Med barn avses i avhandlingen person under 18 år i enlighet med definitionen i FN:s konvention om barnets rättigheter, tillika 1 kap. 2 § SoL. Begreppet barn och unga används när personer under 21 år åsyftas, i likhet med föreslagen definition i SOU 2014:3.

Det finns två huvudtyper av familjehem; rekryterade familjehem och nätverkshem. Rekryterat familjehem är ett hem som socialtjänsten har värvat och placeringen sker hos för barnet okända personer. Andra benämningar är exempelvis ”traditionella familjehem”, ”neutrala familjehem”, ”främmande familjehem”, ”externa familjehem”. Jag har valt att benämna familjehemmen där placering sker hos okända personer för ”rekryterade” eller ”vanliga” familjehem.³ I nätverkshem finns det redan band mellan de vuxna och de placerade barnen och placeringen kan ske hos släktingar eller andra närstående. Denna avhandling handlar om en typ av nätverkshem, så kallade släktinghem.⁴

Tilltron till anhörigas och andra närståendes resurser resulterade i slutet av 1990-talet i följande lagbestämmelse: ”När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående...” (se 6 kap. 5 § socialtjänstlagen, 2001:453, förkortad SoL). Familjens betydelse framhävs i lagbestämmelsen och tanken är att socialtjänsten ska arbeta för att finna lämpliga familjehemsföräldrar inom nätverket – hos släktingar (släktinghem) eller hos andra närstående. Trots detta sker ofta familjehemsplaceringar i så kallade rekryterade familjehem – ett hem som socialtjänsten har värvat och där placeringen sker hos för barnet okända personer.

Placering i släktinghem är alltså inte den vanligaste placeringen, inte heller den som man i allmänhet förknippar familjehemsplacering med, men det är en vårdform som inbegriper spänningar och motsägelser (Cuddeback 2004; Linderot 2006) och som därför är intressant att studera. I Sverige är placering i släktinghem omstridd ur flera perspektiv. Släktingplaceringar har såväl ifrågasatts som förespråkats av yrkesverksamma inom socialtjänsten och politiker i socialnämnd. Det är en vårdform som har varit föremål för allmänhetens och massmedias uppmärksamhet. Släktingplaceringar har debatterats av politiker på rikspanet (Linderot 2006). Jag ska kortfattat redogöra för dessa perspektiv och stridigheter nedan. Se även min licentiatuppsats (Linderot 2006), vars resultat sammanfattas i bilaga 3.

³ I SBU:2016 används uttrycket ”vanliga familjehem”.

⁴ För enkelhetens skull har ”släktingfamiljehem” förkortats till ”släktinghem” i denna avhandling. Denna benämning används också av bland annat politiker (se t.ex. prop 1979/80:1), myndigheter såsom Socialstyrelsen (se t.ex. Socialstyrelsen 2013; 2016) och Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (se t.ex. SBU 2016), av forskare (se t.ex. Vinnerljung et al. 2001) och socialsekreterare (se t.ex. Linderot 2006).

Släktingplaceringar har varit en kontroversiell fråga inom socialtjänsten. Diskussioner har förts av såväl yrkesverksamma som av socialnämndspolitiker och attityden till denna form av placering har svängt under olika tidsperioder. Släktingplaceringar har ofta betraktats som bekymmersamma och man har intagit en skeptisk hållning till denna placeringsform (Linderot 2006; SoS-rapport 1995:7; Vinnerljung 1993, 1996a). Det har bland annat funnits farhågor om att negativa familjemönster kan överföras (Linderot 2006). Socialarbetare har beskrivit placeringar hos anhöriga och andra närstående som svåra att utreda och bedöma (Linderot 2006; Rasmussen och Regnér 2013). I min tidigare studie framkom dock att socialarbetarna hade en i huvudsak positiv attityd till släktingplaceringar när de tillfrågades om sin allmänna inställning till denna typ av placering, men att de trots detta ytterst sällan övervägde placering hos anhörig eller annan närstående (Linderot 2006).

Allmänheten har engagerat sig i debatten och framförallt involverat sig i specifika fall. Ett exempel är det så kallade "mormorsupproret" som startades av en mormor i mitten av 1990-talet och var en ideell aktionsgrupp. Mormodern kände sig kränkt över att hon inte fick ta hand om sitt barnbarn. Protesterna resulterade i tusen namnunderskrifter som lämnades till dåvarande socialminister Ingela Thalén. Många släktingar kände igen sig i den kritik som framfördes. Mor- och farföräldrar betraktade sig som betydelsefulla för barnen, men deras erfarenheter vittnade mer om att de av socialtjänsten upplevdes som hotfulla och besvärliga att ha att göra med. Några andra fall som har debatterats handlar om släktingars kamp när barnets mor bragts om livet av barnets far. Ett exempel är "Trelleborgsfallet" som handlade om en treårig flicka, vars mor hade mördats av barnets far. Flickan placerades i ett rekryterat familjehem där hon inte kände någon, vilket skedde under protester från mammans släktingar som själva ville ta hand om barnet (se vidare Linderot 2006). I kvällstidningar och på internetsajter figurerar artiklar om privatpersoner som kämpar för att få ta hand om sina barnbarn och det förekommer rubriker såsom "Evy, 67, anses för gammal för att ta hand om sitt barnbarn" (News55, 2016, se även Aftonbladets artiklar "Det är dags för ett nytt mormorsuppror" 2002; "Äntligen får mormor bli mamma" 2005). Farmodern Evy vände sig till diskrimineringsombudsmannen eftersom hon upplevde sig åldersdiskriminerad när socialnämnden beslutade att inte utreda hennes möjligheter att bli familjehemsförälder.⁵

⁵ ANM 2015/1872, 93. Se vidare kapitel 8.

Protesterna från mormorsupproret föranledde riksdagsledamöterna Sigrid Bolkéus (mp) och Thomas Julin (mp) att ställa en interpellation till socialministern Thalén (Sundell och Hægmann 1999). Frågan om släktingplacering behandlades i riksdagen då Thalén år 1995 i ett interpellationssvar uttalade:

... familjen och släktens betydelse för barnet måste få ett större utrymme i det sociala arbetet med barn som far illa. Det är viktigt att far- och morföräldrar och andra för barnet viktiga personer engageras på ett mycket tidigt stadium av utredningsarbetet när barn far illa, /.../ (Riksdagens protokoll 1994/95:110, 29 maj, 17§ Svar på interpellation 1994/95:151 om mormorsupproret, s 105).

Politikernas engagemang i frågan kan framförallt spåras till den debatt som föregick lagändringarna i socialtjänstlagen år 1999. Politiker från flera riksdagspartier författade motioner (se t.ex. motion 1998/99:So308). Lagbestämmelsen om att socialnämnden ska överväga familjehemsplacering hos anhöriga växte fram ur kritiken mot att släktingplaceringar inte i tillräcklig utsträckning betraktades som en alternativ placering. I argumentationen inför lagändring framfördes åsikten att

...kommunerna vid familjehemsplacering av barn som huvudregel har skäl att utgå från att barns fostran och vård utanför hemmet bäst tillgodoses av släktingar eller andra anhöriga som står barnet nära. (Motion 1996/97, So44, s. 30.)

Spänningar och motsägelser finns inbyggda i vårdformen och kan uppstå såväl när beslutet fattas av de blivande släktinghemsföräldrarna som under tiden barnet bor i släktinghemmet. Släktinghemsföräldern har inte till socialtjänsten anmält intresse för att ta emot ett barn, vilket de rekryterade familjehemmen oftast har gjort. De blivande släktinghemsföräldrarna är beredda att ta emot barnet när det står klart att föräldern inte längre kan ta hand om sitt barn vilket påverkar deras liv och kan stå i konflikt med släktingens livsplaner kring exempelvis studier, arbete och familjebildning.

I egenskap av släkting och familjehemsförälder har personen dubbla roller som exempelvis att vara moster och på samma gång släktinghemsförälder/ förälder till barnet. Den dubbla rollen finns även gentemot barnets förälder. Samtidigt som exempelvis en mormor ska ta hand om sitt barnbarn är hon också mamma till barnets förälder som många gånger också är i behov av stöd och hjälp. Dubbla

roller kan följas av komplicerade lojaliteter som ytterst kan leda till att släktinghemsföräldrar tvingas välja sida mellan släktingbarnet och föräldern.

Vad vet man då om denna typ av placeringar och familjehem? Släktinghem och släktingplaceringar har inte uppmärksammats av svenska forskare i någon större utsträckning (Linderot 2006), trots att familjehemsvården enligt Marianne Cederblad (2005) är det mest och bäst beforskade området inom svensk social barnavård.

Trots att vi inte riktigt vet hur släktinghemsföräldrar har det finns det antaganden och föreställningar från myndigheters sida (se t.ex. Linderot 2006). I en studie framkommer att socialsekreterare inte är lika angelägna att ha kontakt med släktinghemmen som med de rekryterade familjehemmen och att socialsekreterare säger att de inte ger samma stöd till denna typ av hem som till andra familjehem: ”Vi tar mer för givet att de klarar det”, konstaterar en socialsekreterare (Linderot 2006:132). Socialstyrelsen (2013:77)⁶ uttalar sig på följande sätt i samband med att resonemang förs om att socialnämnden kan besluta om att tillfälligt placera ett barn hos släkting:

Om barnet vårdas i en familj som det känner väl sedan tidigare, t.ex. av en anhörig, anses hemmet inte behöva utredas på samma sätt som ett för barnet främmande hem eftersom påfrestningarna då antas vara mindre för såväl barnet som för familjen.

Är det möjligt eller rimligt att, liksom Socialstyrelsen, utgå från att påfrestningarna är mindre i de fall en anhörig vårdar ett barn som de sedan tidigare känner i jämförelse med familjehemsföräldrar som fostrar ett barn som de inte har en tidigare relation till?

Syfte och frågeställningar

Mot bakgrund av ovan nämnda spänningar och motsägelser som både beskriver släktingplaceringen som problematisk och mindre resurskrävande finns skäl att utforska släktinghem, både som socialtjänstinsats och familjeform. Av den anledningen vänder jag mig direkt till släktinghemsföräldrar för att identifiera och

⁶ Se även prop. 2006/07:129.

undersöka vilka erfarenheter de berättar om. Med hjälp av intervjuer med släktinghemsföräldrar undersöker jag hur beslutet att ta emot barnet har fattats och hur det format deras liv och familjesituation. Det övergripande syftet med studien är att utifrån ett livsloppsperspektiv och med familjeteoretiska begrepp analysera vad det kan innebära att ta hand om en familjemedlems barn genom ett formellt åtagande som familjehem. Följande frågeställningar har väglett studien:

- Hur motiveras beslutet och hur formar beslutet det fortsatta livsloppet?
- Hur navigerar släktinghemsföräldrarna mellan det informella vardagslivet och det formella uppdraget som familjehem?
- På vilket sätt hanteras de dubbla lojaliteter som uppstår när man står i familjerektion till både barnet och barnets föräldrar?
- Hur kan släktinghem förstås i relation till begrepp som "familj", "hem" och "familjehem"?

Disposition

I resterande delar av detta *kapitel 1* ska jag kortfattat ta upp begreppen "släkt", "anhörig" och "närstående" samt lagmässig reglering av familjehemsuppdraget i Sverige. Efter introduktionskapitlet presenteras i *kapitel 2* tidigare forskning kring familj och hem samt familjehem med tonvikt på släktinghem. I *kapitel 3* behandlar jag livsloppsperspektiv och familjeteoretiska perspektiv, vilka jag har använt mig av som teoretisk orientering och analytiska redskap. Studiens tillvägagångssätt och det empiriska materialet som ligger till grund för analysen är ämnet för *kapitel 4*.

Avhandlingen består av fyra analyskapitel, *kapitel 5–8*. De två första följer en kronologisk ordning från att beslutet att ta hand om barnet tas till att vardagen skapas. De två följande fokuserar på specifika omständigheter vad gäller släktingplacering såsom relationer till släkt, släktinghemsföräldrarnas kön, ålder och förändrade livslopp.

Kapitel 5 har rubriken "Beslutet" och här behandlas hur frågan om placering uppkommit hos de intervjuade och framförallt hur intervjupersonerna resonerat för att komma fram till sitt beslut att ta emot barnet. *Kapitel 6* belyser hur intervjupersonerna försöker skapa en vardag för barnet och övriga familjen såväl i

det akuta läget som i det längre perspektivet. I *kapitel 7* uppmärksammar jag hur släktskapsrelationer skapas och omskapas i och med släktingplaceringen. Jag analyserar de komplicerade relationer som finns mellan framförallt intervjupersonerna och barnets föräldrar och vilka strategier de väljer för att hantera dem. I *kapitel 8* ”Betydelsen av kön, ålder och tid i förändrat livslopp” undersöker jag om och hur släktingplaceringen sägs ha påverkat intervjupersonernas livslopp och jag relaterar bland annat till faktorerna kön, ålder och tidpunkt. I *kapitel 9* diskuterar jag spänningar och motsägelser som jag har funnit i min studie angående släktinghemsföräldrar samt hur släktinghem kan förstås i relation till begrepp som ”familj”, ”hem” och ”familjehem”.

Vem är släkt, anhörig och närstående?

För mormor Anna som tar hand om sitt barnbarn eller moster Alice som har sin systerdotter boende hos sig kan begreppet släktinghem spela mindre roll eftersom de ofta ser sig som ett vanligt hem som tar hand om sitt barnbarn eller syskonbarn. Men eftersom det finns olika typer av familjehem och släktinghem anser jag att det finns fog för att klargöra vilka relationer som jag inbegriper i begreppet släkt.

Begreppet släkt som förekommer i såväl ”släktinghem” som i ”släktinghemsförälder” är enligt definition i Nationalencyklopedin (2020): ”... de individer som har gemensam härstamning.” Begreppet släktskap får en vidare begreppsbestämning då det står att läsa: ”... i konventionell mening genetiska relationer mellan individer och, utvidgat, familjesamhörighet utan blodsband.” I Sverige har vi sedan generationer tillbaka ett släktskapssystem som inbegriper släktingar på såväl moderns som faderns sida (Gaunt 1996). I den svenska kulturen betraktas till exempel inte bara mostern som är moderns syster som släkting utan även den ingifte morbrodern till vilken ”blodsband” inte finns. ”Släkt” definieras på liknande sätt av olika forskare och författare då de avser både de som genom blodsband är förenade med den enskilde och de personer som är ingifta (se Forsberg och Wallmark 2002; Gaunt 1996). En tidigare make, maka eller sammanboende som personen har gemensamma barn med räknas ofta till ”slakten” (se Forsberg och Wallmark 2002). Bland mina intervjupersoner finns framförallt släktinghemsföräldrar med ”blodsband”, men även ingifta släktingar och några personer utan ”blodsband” (och som inte heller är ingifta), men som har gemensamma barn med en tidigare maka eller sammanboende. I ett fall har

ett icke gemensamt barn stannat kvar hos intervjupersonen, som tidigare bodde tillsammans med barnets moder. Barnet har varit i släktinghemmet under i stort sett hela sin uppväxt. I ett annat fall separerade makarna och barnet flyttade med sin biologiska släkting, men valde senare att flytta hem till den tidigare ingifta morbrodern.

Jag väljer att jämföra ”anhörig” med begreppet släkt (se även Gaunt 1996 som likställer ”nära släkt” med ”nära anhöriga”) och i avhandlingen används begreppen synonymt. Anhörigbegreppet förekommer i 6 kap. 5 § SoL, där det står att en placering hos anhörig eller annan närstående ska övervägas och genom denna formulering utgår man ifrån att anhöriga är ”närstående”. Det saknas enhetliga tolkningar av begreppen ”anhörig” och ”närstående” (Schiratzki 2019) och anhörigbegreppet definieras varken i lagtexten eller i socialutskottets betänkande där frågan behandlades. Däremot ges en definition vad gäller en annan lagbestämmelse i SoL med anledning av att man föreslog en bestämmelse om stöd och avlösning för närstående vid vård av bland annat långvarigt sjuka. Med anhörig avses, enligt departementschefen, den person ”... inom familje- och släktkretsen ...” (prop. 1996/97:124, s. 132) som bistår en annan. En liknande definition finns i Socialstyrelsens termbank (2020) – ”person inom familjen eller bland de närmaste släktingarna”.

Lagmässig reglering av familjehemsuppdraget

Släktinghemsföräldrar omfattas av ett regelverk, vilket jag översiktligt beskriver i detta avsnitt. Ett stort antal administrativa och juridiska regleringar, till exempel övervägande om släktingplacering, familjehemsutredning, vårdplan, avtal med familjehem och uppföljning av vård, aktualiseras när placering av ett barn är aktuellt (Linderot 2018). Innan jag kommer in på utredning av släktinghem och vårdinnehåll, belyser jag kort på vilka grunder barn och unga kan placeras utanför det egna hemmet och vilka vårdalternativ som finns.

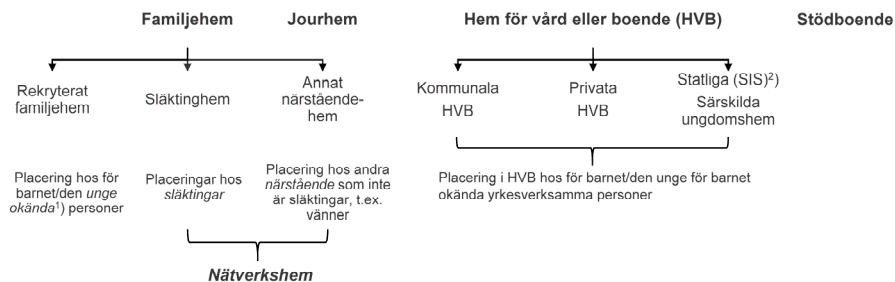
Placeringsgrund och vårdalternativ

När socialtjänstens utredning visar att ett barn är i behov av stöd ska socialtjänsten aktivt arbeta för att stödja och hjälpa barnet och dess föräldrar med exempelvis öppenvårdsprogram och behovsprövat personligt stöd. Om dessa insatser är

otillräckliga kan barnet placeras utanför det egna hemmet i exempelvis ett släktinghem. Eftersom den svenska barnavården utmärks av ett familjeorienterat perspektiv (Höjer 2012) eftersträvar man att få vårdnadshavarnas samtycke till en placering. Med godkännande från vårdnadshavare och barn över 15 år beviljas placeringen som bistånd (4 kap. 1 § SoL) om det finns behov av placering och behovet inte kan tillgodoses på annat sätt. Det kan bli aktuellt med tvång ifall vårdnadshavarna och den unge⁷ som är äldre än 15 år inte går med på vård på frivillig väg och allvarliga missförhållanden finns. Det kan vara frågan om dels allvarliga problem i hemmiljön (2 § Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU), dels om den unges eget beteende (3 § LVU). I båda fallen krävs att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Vad gäller brister i hemmet är en vanlig grund brister i omsorg om den unge och dessa brister kan bero på vårdnadshavarens missbruk, psykiska eller intellektuella funktionsnedsättningar. Andra grunder är fysisk eller psykisk misshandel och otillbörligt utnyttjande som till exempel sexuella övergrepp. Om den unge missbrukar beroendeframkallande medel, ägnar sig åt brottslig verksamhet eller har något annat socialt nedbrytande beteende kan personen bli föremål för tvångsåtgärder. Den som är under 18 år kan beredas vård enligt 2 § LVU om grunderna är uppfyllda och vård med stöd av 3 § LVU kan beslutas upp till 20 års ålder.

Släktingplacering är en vårdform, men det finns även andra. Olika vårdalternativ nämns i avhandlingen, exempelvis då intervjupersonerna diskuterar kring alternativ till släktingplaceringen. De olika placeringsformerna kan illustreras med följande figur:

⁷ I likhet med 1 § LVU använder jag mig av begreppet ”den unge”.

Figur 1. Olika placeringsformer för barn och unga samt dess relation till dem som tar emot honom/henne.

1) Jag använder mig av beteckningen okända även om barnet blivit inskolat i familjen genom att barnet har besökt hemmet vid ett antal tillfällen. 2) Statens institutionsstyrelse.

Det är vitt skilda vårdmiljöer som åskådliggörs i figuren. I stora drag kan sägas att en typ av hem utgörs av familjehem eller familjeliknande hem (jourhem), en annan av institution (HVB) eller institutionsliknande hem (stödboende). Tidigare har jourhem betraktats som en underkategori till familjehem, men på senare tid ses jourhem som en egen placeringsform (SOSFS 2012:11; SOU 2014:3), även om vårdformen har många likheter med familjehem. Det nyaste tillskottet på arenan av vårdformer är stödboende som är till för barn och unga i åldern 16 till 20 år och som inte har så stort behandlingsbehov. De ska ges möjlighet att träna inför eget boende och få chans att förbereda sig inför ett självständigt liv (SOU 2014:3).

Familjehem och hem för vård eller boende har presenterats som två huvudgrupper och inom dessa finns olika typer av hem. I 3 kap 2 § socialtjänstförordningen ges följande definition av familjehem:

Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.

Placeringar i familjehem kan antingen göras hos för barnet/den unge okända personer i ett rekryterat familjehem eller i ett nätverkshem hos släktingar, vilket

är aktuellt i denna avhandling, eller hos andra närstående som t.ex. vänner.⁸ HVB är ett paraplybegrepp för olika typer av hem med mycket skiftande vårdmiljöer (Sallnäs och Wiklund 2017) och de statliga särskilda ungdomshemmen särskiljer sig mest. De särskilda ungdomshemmens uppdrag är att ta emot tvångsomhändertagna barn och unga som behöver särskilt noggrann tillsyn. Dessa hem har särskilda befogenheter, vilket bland annat innebär att barnet eller den unge kan få vård på en låsbar enhet och det finns även möjlighet att isolera den intagne från övriga vid hemmet genom vård i avskildhet. Jag väljer att placera de särskilda ungdomshemmen under rubriken HVB eftersom de i lagstiftningen räknas till HVB (prop. 2006/07:129; Socialstyrelsen 2019a), även om flera forskare och myndigheter benämner dem särskilda ungdomshem och inte hem för vård eller boende.

Figur 1 ger intryck av att det finns skarpa gränser mellan de två huvudgrupperna – familjehem och hem för vård eller boende men det har visat sig att så inte är fallet (se Sallnäs 2000; Sallnäs och Wiklund 2017). Med begreppet hybridhem vill den svenska forskaren Marie Sallnäs (2000) sätta fingret på de mellanformer av institution och familjehem som hon finner i sin avhandling och hon anser att vissa HVB befinner sig i gränslandet till familjehemsvård. Kommunerna är inte längre ensamma aktörer inom familjehemsvård eftersom privata verksamheter och organisationer har etablerat sig och de rekryterar samt säljer familjehemsvård till socialtjänsten under benämningar som ”förstärkt” eller ”konsulentstött” familjehemsvård (Linderot 2018; Riksdagens revisorer 2001/02:16; Sallnäs och Wiklund 2017; SOU 2009:68; SOU 2011:9). Sallnäs och Wiklund (2017) menar att de konsulentstödda familjehemmen gränsar till professionell vård och pekar på att dessa familjehemsföräldrar ofta har familjehemsuppdraget som sin huvudsakliga sysselsättning och att flera företag marknadsför att de bedriver behandling. Denna typ av familjehemsvård stötte jag också på i min studie då det visade sig att ett av släktinghemmen även var konsulentstött familjehem åt ett annat barn.

Socialnämnden kan även medverka till barns boende på andra sätt än genom placering i familjehem och HVB, exempelvis genom att lämna medgivande för privatplacering⁹ eller genom temporär placering i nätverket, som görs på initiativ

⁸ Se bilaga 3 angående placering i annat närståendehem.

⁹ I avhandlingen använder jag mig av begreppet privatplacering, vilket även görs i SOU 2014:3. Placeringen benämns även medgivandeplacering.

av vårdnadshavaren (SOU 2014:3). Privatplacering kan beskrivas som en överenskommelse mellan vårdnadshavare och det hem som är aktuellt, exempelvis ett mor- och föräldrahem. Det är inte vanligt med privatplaceringar, men hos en av mina intervjupersoner hade barnet privatplacerats på socialtjänstens initiativ, före det att barnet blev placerat i släktinghem. I en annan familj började placeringen som tillfällig placering hos ett farföräldrapar. När jag förstår att barnbarnet bott längre än ett halvår hos farföräldraparet ställer jag undrande frågan:

Sofia: Vad var ni då för någonting, för då var ni inte familjehem?

Farmor: Nej då var vi bara farmor och farfar som tog hand om sitt barnbarn.

Farfar: Inget annat (intervju 23 farmor och farfar).

Utgångspunkten är att vården i så lite utsträckning som möjligt ska avvika från barnets eller den unges normala förhållanden. Vård bör i första hand ges i familjehem istället för i HVB eftersom det i familjehem anses finnas en större möjlighet för att det kan uppstå en känslomässig relation till barnet (prop. 1979/80:1 Del A). Kommunen ansvarar för att det finns familjehem och även hem för vård eller boende, men det finns en ständig efterfrågan på familjehem (Höjer 2001; 2012; Rasmusson och Regnér 2013; Sallnäs 2000; SOU 2014:3). Bristen på familjehem har under årens lopp varit ett återkommande tema i samband med diskussioner kring familjehemsvårdens utmaningar (SOU 2011:9). I valet mellan olika placeringsalternativ ska lagbestämmelsen som direkt är kopplad till släktingplaceringar beaktas:

När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående... (6 kap. 5 § SoL).

Bestämmelsen är inte unik för Sverige utan liknande finns i andra länder i Europa samt i Australien och USA (SBU 2016). Socialnämnden ska göra detta övervägande när det gäller placering med stöd av SoL, LVU och Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (förkortad LSS) (Svenska Kommunförbundet 2003). I paragrafen framgår att placering kan antingen göras hos anhöriga eller hos andra närstående och lagstiftaren har inte inbördes rangordnat placeringarna. Söker man efter synonymer till ordet "överväga" refereras det till "skärskådas från alla sidor", "väga för och emot", "tänka noga

igenom”. Någon vägledning kring vilka metoder och vilken ambition som socialarbetarna ska ha ges varken i lagtext eller i utskottsbetänkandena. Det är även tunnslätt med tolkningar i doktrin. Exempelvis för Lundgren och Sunesson (2020) inget resonemang kring begreppet överväga. ”Att överväga” är enligt Justitieombudsmannen (JO) främst att skaffa sig kännedom om det existerande kontaktnätet kring barnet för att få fram om det finns möjlighet att placera barnet inom nätverket. JO betonar att det krävs lyhördhet av socialtjänsten gentemot föräldrarnas önskemål. Om det skulle visa sig att det inte finns någon i nätverket som kan ta emot barnet anser JO att ”... nämnden redan här anses ha fullgjort den skyldighet som ålagts den...” (JO, dnr 3990-1999, 4128-1999, 4166-1999 s. 15. Se även Bergstrand, 2003 som för samma resonemang). I de fall där det finns någon anhörig som kan ta emot barnet ska nämnden enligt JO utreda förutsättningarna närmare (dnr 3990-1999, 4128-1999, 4166-1999). Varken JO eller Bergstrand (2003) ger någon vägledning kring vad som ska ingå i en sådan utredning.¹⁰

Det som är bäst för barnet ska vara vägledande för socialtjänstens arbete rent generellt, och barns bästa nämns explicit bland annat i lagbestämmelsen kring övervägande av placering hos anhöriga eller andra närstående i exempelvis släktinghem. I bestämmelsen står: ”Vad som är bäst för barnet skall dock enligt 1 kap. 2 § alltid beaktas”. Bestämmelsen om barns bästa motsvarar innehållet i artikel 3 i FN:s konvention om barns rättigheter som kan ses som en portalbestämmelse (SOU 2001:72). Begreppet barnets bästa definierades varken i lagtext eller i förarbeten. I stället fördes resonemang kring att det är ett relativt begrepp som ges olika betydelse av olika personer (se prop. 1996/97:124). Innebörden av begreppet förändras över tid beroende på ny kunskap och förändrade värderingar (Se Linderot 2006; Ponnert 2018; Schiratzki 2019).

Utredning av familjehem

Att presumtiva familjehem ska undersökas, värderas och godkännas har det funnits bestämmelser om mer än hundra år tillbaka i tiden. Vad som har avgjort ett familjehems lämplighet har dock varit en tolkningsfråga (Bergman 2011; Rasmusson och Regnér 2013). Att familjehemsutredning är en svår uppgift som förutsätter många olika överväganden har flera forskare visat (se bl.a. Höjer 2001;

¹⁰ Detta stycke är till stora delar hämtat från Linderot (2006).

Rasmusson och Regnér 2013). Det råder ingen tveksamhet kring att ett släktinghem ska utredas och godkännas på ett liknande sätt som ett annat familjehem (se Bergstrand 2003; Lundgren och Sunesson 2020; prop. 1996/97:124, 1996/97:SoU18, 1998/99:SoU6, Svenska Kommunförbundet 2003). Det ställs inga andra krav på släktinghemmet än de som gäller vid andra familjehemsplaceringar. Det finns inte reglerat i lag hur ett familjehem ska utredas, men Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter i vilka det bland annat står att utredningen ska omfatta intervjuer, hembesök och referenstagning (SOSFS 2012:11).

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) nämns att socialnämnden ska bedöma hemmets förutsättningar att erbjuda en vård som är "...trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet". Förutom uppgifter om familjesammansättning och boende ska bland annat familjehemsföräldrarnas omsorgsförmåga och inställning till uppdraget utredas. Det ställs höga krav på kompetens och engagemang hos de personer som tar emot barn (Höjer 2001). Innan ett barn placeras i ett familjehem ska det bedömas om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet svarar mot de behov som barnet eller den unge har.

Enligt den svenska forskaren Ingrid Höjer (2001) existerar inte några exakta bedömningsgrunder för hur ett familjehem ska vara eftersom socialtjänsten ska rekrytera en familj som ska passa till ett speciellt barn och barnets föräldrar. Det kan handla om att ta hänsyn till yttre faktorer som hemmets geografiska placering, barnets ålder, förekomst av barn i familjehemmet, men även om likheter vad gäller kulturell och religiös bakgrund hos barn och familjehem (se t.ex. Rasmusson och Regnér 2013). Det sistnämnda har stöd i artikel 20 i FN:s konvention om barns rättigheter där det står: "...Då lösningar övervägs skall vederbörlig hänsyn tas till önskvärdheten av kontinuitet i ett barns uppfostran och till barnets etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund."

Att släktskap enligt Svenska Kommunförbundet¹¹ är en faktor som ska väga tungt i bedömningen av hemmets lämplighet framgår i en handbok om familjehemsvård. I den står att läsa: "För det enskilda barnet kan faktorer som etnisk anknytning, språk, kulturell gemenskap ha sådan tyngd att de väger upp vissa brister i släktingens hemförhållanden." (Svenska Kommunförbundet 2003:34.)

¹¹ Numera Sveriges Kommuner och Regioner (SKR).

Socialnämndens skyldigheter mot familjehem

När socialnämnden har beslutat att släktinghemmet får ta emot ett visst barn ska socialnämnden ingå avtal med familjehemmet där det bland annat ska framgå nämndens och hemmets ansvar för att målen som skrivits in i vård- och genomförandeplanen¹² uppnås (Lundgren och Sunesson 2020). Allmänt kan sägas att familjehemsplacering till sin karaktär kan betecknas som osäker (Höjer 2001, 2006, 2012; Höjer och Nordenfors 2006; Vinnerljung 1996a). Ett familjehem kan avsäga sig sitt uppdrag, vårdnadshavare och barn/unga som är över 15 år kan ta tillbaka samtycket om det är en placering enligt socialtjänstlagen och socialtjänsten kan bedöma att placeringen inte ska fortsätta (Höjer 2012).

Nämnden har via socialsekreterare skyldighet att ge släktinghem och andra familjehem den utbildning som behövs och målsättningen är att detta ska ske innan placeringen (Lundgren och Sunesson 2020). Däremot finns det ingen lagstiftad skyldighet för familjehemsföräldrarna att delta i anordnad utbildning, men en kommun kan besluta att medverka i utbildning krävs för att få familjehemsuppdrag (SOU 2014:3). Socialsekreterare ska ge familjehemsföräldrar råd, stöd och annan hjälp. Familjehemsvården ska bedrivas i samråd med socialnämnden enligt 6 kap. 4 § SoL, vilket bland annat innebär att familjehemsföräldrarna ska planera vården med socialsekreterare och underrätta dem om det är några större förändringar som sker (Lundgren och Sunesson 2020; Rasmusson och Regnér 2013).

Ekonomisk ersättning utgår vid familjehemsplacering, vilket Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) utfärdar rekommendationer kring. Frågan om ersättning är kontroversiell vilket hänger samman med ifall familjehemsuppdraget ska ses som ett yrke eller ett föräldraomsorgsuppdrag som man gör utan betalning (Höjer 2001; Kirton 2001). Ersättning till släktinghemsföräldrar har i landet gett upphov till många diskussioner och upprörda röster eftersom flera kommuner endast gett ersättning för omkostnader och avstått från att betala ut arvodesersättning till släktinghemsföräldrar eller gett lägre summor i jämförelse med familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem (Linderot 2006).

¹² Vårdplan är ett skriftligt dokument vars syfte är att utifrån barnets behov tydliggöra vilka mål som ska uppnås och med vilka medel. (Lundgren och Sunesson 2020). Genomförandeplan är enligt Socialstyrelsens termbank en ”vård- och omsorgsplan som beskriver hur en beslutad insats praktiskt ska genomföras för den enskilde”.

Vården i familjehem

Socialnämnden har det övergripande ansvaret för barn som placeras i familjehem oavsett om det är ett släktinghem eller ett rekryterat hem. Nämnden ska ansvara för att barnet får "... god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden, ..." (6 kap. 7 § SoL) och även arbeta för att barnet får lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård som det behöver. Mer än så utvecklas inte begreppet god vård i lagstiftningen (Socialstyrelsen 2013). Vård- och genomförandeplaner ska styra vårdens utformning. Under vårdtiden ska socialsekreterare besöka familjehemmet regelbundet och prata med såväl barnet som familjehemsföräldrarna.

En central princip inom samhällsvården för barn och unga är återföreningsprincipen (prop. 1979/80:1 Del A; SOU 2014:3). Tanken är att barnet som regel ska återvända till vårdnadshavaren efter en tid i familjehem eller HVB. För att detta ska vara möjligt krävs att barnet håller kontakt med sin familj och i lagen står: "Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön" (6 kap 1 § SoL). Kontakten underlättas om vården bedrivs så nära hemmet som möjligt.

I väntan på att barnet ska flytta hem till sina föräldrar ska vården övervägas eller prövas minst var sjätte månad (6 kap. 8 § SoL, 13 § LVU). Om barnet har varit placerat i samma familjehem under tre års tid ska socialnämnden överväga om det finns skäl att ansöka om att vårdnaden ska överflyttas till familjehemsföräldrarna (6 kap. 8 § SoL). En överflyttning kan ske ifall barnet trots långvariga insatser inte bedöms kunna flytta hem till hemmet (Lundgren och Sunesson 2020). Om vårdnaden flyttas över övergår det rättsliga vårdansvaret till särskilt förordnad vårdnadshavare som i detta fall är de tidigare familjehemsföräldrarna.

Familjehemsplacering avslutas formellt när barnet fyller 18 år i de fall den unge har fått vård enligt LVU på grund av missförhållande i hemmet, men kan pågå till 21 års ålder om person är placerad på grund av sitt beteende (21 § LVU. Lundgren och Sunesson 2020). När en familjehemsplacering upphört har socialnämnden skyldighet att tillgodose "...det särskilda behov av stöd och hjälp..." (5 kap. 1 § SoL) som barnet och den unge kan ha. Vilka effekter denna bestämmelse hittills har fått i praktiken saknas det kunskap om (Höjer och Sjöblom 2012).

Andelen släktingplaceringar höljt i dunkel

För att sätta in släktingplaceringar i en större kontext kan nämnas att 38 800 barn och unga vid något tillfälle under 2018 fick vård enligt SoL eller LVU.¹³ Familjehem är den vanligaste placeringsformen då det är aktuellt att ge barn och unga heldygnsvård. Nästan hälften (48 procent) av de barn och unga som vid något tillfälle erhöll en insats under 2018 blev familjehemsplacerade (Socialstyrelsen 2019b). Hur stor andel blev släktingplacerade? Att få fram statistik kring denna grupp är förenat med svårigheter, vilket även tidigare har förts fram (se Höjer 2001; Linderot 2006. Se vidare Linderot (2006) för resonemang kring släktingplaceringar i statistisk belysning). En förklaring är att Socialstyrelsen sedan 2004 redovisar antalet placerade barn i nätverkshem, vilket definieras som familjehemsplacering hos anhörig eller annan närstående (Socialtjänst 2005:8). Släktingplaceringar särskiljs alltså inte.

Andelen barn och unga som någon gång under 2018 blev placerade i nätverkshem uppgick till drygt 18 procent och nästan 82 procent i rekryterade familjehem. I de fallen endast barn upp till 18 år inkluderas är andelen nätverksplaceringar en procentandel högre. Om även jourhem inbegrips tillsammans med rekryterade familjehem och nätverkshem uppgår andelen placeringar inom nätverket vad gäller barn och unga till drygt 13 procent. Motsvarande siffra är 14 procent om placeringarna endast avser barn 0–18 år (Socialstyrelsen 2019b).

¹³ Asylsökanden ingår från och med år 2018 i Socialstyrelsens (2019) statistik.

Kapitel 2

Tidigare forskning

Kapitlet behandlar forskning kring familjehemsvård, med fokus på släktinghem och släktingplaceringar ur olika aspekter. Det finns samhällliga och juridiska skillnader mellan länder vad gäller familjehemsvård (SBU 2016; SOU 2009:68), vilket försvårar internationella jämförelser. Exempelvis kan nämnas att det är betydligt vanligare att använda adoption som alternativ till långvariga familjehemsplaceringar i Storbritannien, USA och i viss mån Canada i jämförelse med Sverige och övriga nordiska länder (SOU 2009:68). Det finns dock även stora likheter mellan länder. I föregående kapitel nämndes till exempel att många länder i likhet med Sverige ska prioritera placeringar hos släktingar framför placeringar hos för barnet okända i rekryterade familjehem.

Familjehem

Familj och hem är begrepp som är laddade med stark symbolik och familjen som ideal för hjälp har starkt fäste i socialt arbete (Johnsson och Regnér 2003; Sallnäs 2000). Det finns en lång tradition av att placera barn i fosterhem såväl internationellt som nationellt (Höjer 2001). Vård utanför det egna hemmet har utgångspunkten att den i så liten utsträckning som möjligt ska avvika från hemliga förhållanden. Det finns en tanke om att det inom familjehemsvård finns större förutsättningar för att det ska kunna uppstå en känslomässig relation till barnet, i jämförelse med vård i HVB (Sallnäs 2000).

Familjehemmets roll har under årens lopp förändrats utifrån rådande syn på familj och omsorg (Höjer 2001; Rasmusson och Regnér 2013). Fram till slutet av 1970-talet betraktades familjehemmet ofta som ersättningshem för de barn som placerades där och familjehemsföräldrarnas roll uppfattades mer som ett biologiskt föräldraskap (Vinnerljung 1996a). Sedan socialtjänstlagens ikraftträdande har

familjehemmet mer rollen av att vara ett kompletterande hem (Rasmusson och Regnér 2013). Dubbelheten i att som familjehemsförälder gå in i en föräldrafunktion samtidigt som uppdragsgivaren ser familjehemmet som ett kompletterande hem upplever många familjehemsföräldrar som problematiskt och frustrerande (Triseliotis et al. 2000). Att familjehemmet numera uppfattas som kompletterande hem kan ses som ett uttryck för det familjeorienterade perspektiv som råder inom barnvården (Höjer 2012). Numera betonas vikten av barnets kontakt med sina föräldrar och ursprungsmiljö (Höjer 2012; Rasmusson och Regnér 2013), vilket framkommer i lagstiftningen. Stöd för detta synsätt fördes fram i forskning under 1980- och 1990-talen (se bl.a. Andersson 1991, 1995, 1998; Hesse 1988). Höjer (2012) konstaterar att denna tanke närmast fått paradigmatiskt status. Dock finns forskning som har ifrågasatt om det alltid är positivt med kontakt mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar (se t.ex. Quinton et al. 1997). Familjehemsföräldrar förväntas ha kontakt med de biologiska föräldrarna (Höjer 2012; Rasmusson och Regnér 2013), men även samverka med yrkesverksamma inom socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård. Familjehemsföräldrarna har därmed en ytterligare roll som vårdgivare (Höjer 2001).

Familjehemsvården har utvecklats mot ökad professionalisering, något som efterfrågades redan av Anna-Lisa Kälvesten på 1970-talet. Kälvesten (1973:215) menade att det "...måste bli ett riktigt yrke" att vara fosterförälder. Den ökade professionaliseringen har drivits på av ökade förväntningar och krav på familjehemmen (SOU 2011:9). En aspekt av professionaliseringen är att det under de senaste decennierna har blivit vanligare att familjehemsföräldrar är hemma på hel- eller deltid och uppbär lön (SOU 2014:3). En utvecklingstendens är att behandlingsinriktade familjehem har vuxit fram (se t.ex. Kyhle Westermark et al. 2007; 2011). Den mest förekommande familjehemsformen kan ändå sägas vara "vanliga" hem som har ett eller två barn placerade (SOU 2011:9, s195).

Släktinghem

Det var först i början på 1990-talet som begreppen *kinship care* och *kinship foster care* lanserades i forskningslitteraturen. Dessförinnan hade frågan sporadiskt behandlats inom familjehemsforskning (Holtan 2002). Det bedrivs betydligt mer forskning kring släktingplaceringar utanför Sverige och den som finns är främst

amerikansk (jfr. Farmer och Moyers 2008). I takt med att myndigheterna i USA allt oftare använder sig av släktinghem har intresset för forskningsfältet ökat (Holtan 2002). Även brittiska forskare har uppmärksammat ämnesområdet (se bl.a. studier av Farmer).

Frågan om släktingplacering har belysts i begränsad omfattning i Norden. I Danmark har forskning kring släktingplaceringar bedrivits i liten utsträckning (Lindemann och Hestbæk 2004; Egelund et al. 2010). Inte heller i Norge har ämnet blivit föremål för forskning i någon större grad och det är framförallt Holtan som i studier uppmärksammat frågan (se bl.a. Holtan 2002). Att forskningsområdet är relativt nytt i Finland konstateras i en avhandling som belyser släktingplaceringar (Öhman 2009).

Släktingplaceringar har inte heller behandlats av svenska forskare i någon större utsträckning. När denna typ av placeringar har berörts har det oftast varit som en del i ett större resonemang om familjehemsplaceringar, inte som en separat fråga (se bl.a. Andersson 1995; Bergman 2011; Hedin 2012; Sköld 2006; SoS-rapport 1995:9; Vinnerljung 1996a; 1996b; Vinnerljung et al. 2001; Vinterhed 1985). Som exempel kan nämnas att Hedin (2012) i sin avhandling undersökte barns upplevelse av tillhörighet vid placering i släktinghemsfamiljer respektive i rekryterade familjehem och att Vinnerljung (1996a) i en forskningsöversikt redovisade bland annat svensk forskning kring släktingplacering. Ett undantag från att släktingplaceringar behandlats som en del i ett större sammanhang är min egen studie från 2006 som undersökte släktinghem utifrån socialtjänstens attityder och handläggning vad gäller släktingplaceringar och ett annat är Vinnerljungs (1993) artikel ”Släktingplaceringar i fosterbarnsvården”. Studier om familjehemsvård som till viss del inkluderat släktingplaceringar har uppmärksamrats av svenska forskare inom socialt arbete (se bl.a. Hedin 2012; Höjer 2001), men även historiker (se bl.a. Bergman 2011; Sköld 2006).

Den internationella forskningen kring släktingplaceringar domineras av kvantitativa studier och forskarna har bland annat fokuserat på de placerade barnen, släktinghemsföräldrarna, socialtjänsten och vårdtiden. I stor utsträckning har studierna inriktats på jämförelser mellan rekryterade familjehem och släktinghem (se t.ex. Berrick et al. 1994).

Här nedan kommenterar jag forskning inom fyra områden. Jag tar främst upp studier kring släktinghemsföräldrar. Jag berör även forskning kring släktingbarn och studier kring socialarbetares attityder gentemot släktingplaceringar.

Avslutningsvis nämns studier som tar upp kvalitetsaspekter vad gäller släktingplaceringar.

Släktinghemsföräldrar

En svårighet som uppstår när internationella studier refereras är att *kinship care* och *kinship carers* ibland omfattar såväl släktingar som andra närstående, till exempel vänner, men det är inte alltid som det framgår hur stor andelen släktingar respektive andelen vänner är (se t.ex. Boetto 2010; Farmer 2010; Farmer och Moyers 2008; Hedin et al. 2011). När det anges utgör andra närstående en betydligt mindre del än andelen släktingar. I de få fall som jag refererar till studier där det framgår att vänner ingår kallar jag dem ”släktingar” för enkelhetens skull, i likhet med andra (Selwyn et al. 2013). Jag översätter begreppen *kin care*, *kinship care* och *kinship carers* med släktingplacering och släktinghemsföräldrar.

I de oftast kvantitativa studier som berör släktinghemsföräldrar framkommer uppgifter kring bland annat ålder, släktrelation till barnen, socio-ekonomiska resurser, ofta i jämförelse med familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem. Fram kommer bilden av mor- och farföräldrar, företrädesvis morföräldrar¹⁴ (oftast mormödrar) som har sina barnbarn placerade hos sig (Black 2009; Farmer 2009; Knudsen 2009; Palacios och Jiménez 2009). Åtskilliga studier har orienterats mot mor- och farföräldrar (se bl a. Backhouse och Graham 2012; Broad 2001; Dunne och Kettler 2007; Geen 2004; Hughes och Waite 2002; Lever och Wilson 2005; Minkler och Fuller-Thomson 1999; Sands och Goldberg-Glen 2000; Welland och Wheatley 2010).

I en enkätstudie av den danska forskaren Lajla Knudsen (2009), där 444 familjehemsföräldrar till barn och unga¹⁵ i åldrarna 4–23 år ingick, framkommer att hälften av de 173 släktingplacerade barnen var placerade hos sina mor- och farföräldrar, en tredjedel hos ett syskon till någon av föräldrarna, i huvudsak på moderns sida. I Skölds avhandling (2006), som inriktas på förhållanden i slutet på 1800-talet och början av 1900-talet i Sverige, bekräftas att det även förr var framförallt släktingar på mödernet som anlätades som fosterföräldrar.

¹⁴ När forskare refererar till *grandparents* i internationella studier avses i de allra flesta fall morföräldrar, företrädesvis mormödrar. När det inte klart framgår att det enbart är morföräldrar eller mormor översätter jag begreppet med mor- och farföräldrar.

¹⁵ I fortsättningen skrivs ”barn” istället för ”barn och unga” när Knudsens enkätstudie refereras trots att studien avsåg även personer mellan 18 och 23 års ålder.

Det finns få studier kring syskon som släktinghemsföräldrar (Selwyn och Nandy 2012), men det finns dock vissa som identifierar syskon som grupp bland släktinghemsföräldrar (se t.ex. Broad 2001; Selwyn och Nandy 2012; Selwyn et al. 2013; Zinn 2010). Andelen syskon bland släktinghemsföräldrarna har i studierna ofta varit låg (cirka 2 till 8 procent), men var betydligt högre i Selwyns och Nandys (2012) brittiska studie då de förväntat konstaterar en andel på över 30 procent.

Släktingplacerade barn placeras oftare än barn i rekryterade familjehem hos ensamstående kvinnor (Farmer 2009; Knudsen 2009, Nielsen 2002). Till bilden kan även läggas att släktinghemsföräldrar, i jämförelse med andra familjehemsföräldrar, vanligtvis är äldre (Farmer och Moyes 2008; Palacios och Jiménez 2009). I en spansk studie framkommer att medelåldern bland släktinghemsföräldrar i södra Spanien är 50 år och en fjärdedel av personerna är 62 år och däröver (Palacios och Jiménez 2009). Att släktinghemsföräldrar är äldre än andra familjehemsföräldrar bekräftas inte i Knudsens (2009) studie av danska familjehem. Däremot finner författarna att det finns en större åldersmässig spridning bland släktinghemsföräldrarna då det var ett åldersspann mellan 24–73 år. Att det är så unga personer som hade barn placerade hos sig förklaras av att hel- och halvsyskon hade tagit emot ett yngre syskon.

Släktinghemsföräldrarna saknar oftast erfarenhet av att vara familjehemsförälder och på den punkten skiljer de sig från familjehemsföräldrar i rekryterade hem. I Knudsens (2009) danska studie framkommer att tre fjärdedelar av släktinghemmen inte har tidigare erfarenhet, medan motsvarande siffra för de rekryterade familjehemmen är en sjättedel.

I jämförelse med rekryterade familjehem finns det mindre socioekonomiska resurser i släktinghem (se t.ex. Cuddeback 2004; Farmer 2009; Farmer och Moyes 2008; Flynn 2002; Holtan 2002; Holtan och Thørnblad 2009; Knudsen 2009; Nielsen 2002; Palacios och Jiménez, 2009). Släktinghemsföräldrarna har oftast sämre inkomstförhållanden (Farmer 2009; Knudsen 2009; Pecora et al. 1999), som till viss del kan förklaras av att släktinghemsföräldrarnas inkomstkälla i större utsträckning består av någon form av sjukersättning eller ålderspension (Knudsen 2009). När släktinghemsföräldrar i en dansk studie tillfrågas om sin situation framkommer att de i jämförelse med familjehemsföräldrarna i rekryterade familjehem värderar sin ekonomiska situation som något sämre, men ytterst få bedömer den som avgjort dålig (Knudsen 2009). Betydligt fler familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem äger sin bostad jämfört med

släktinghemsföräldrar (Knudsen 2009) och trångboddhet är ett betydligt större problem i släktinghem (Farmer 2009).

Släktinghemsföräldrarnas utbildningsnivå är lägre i jämförelse med de rekryterade familjehemsföräldrarnas (se Knudsen 2009; Palacios och Jiménez 2009). Knudsen (2009) finner att drygt 20 procent av de tillfrågade släktinghemsföräldrarna i Danmark endast har 8-årig grundskola, medan motsvarande siffra för familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem var 7 procent.

Hälsoproblemen är mer omfattande för släktinghemsföräldrar än för andra familjehemsföräldrar (Farmer 2009; Palacios och Jiménez 2009) och förs särskilt fram när vården sker mellan generationer (Rubin et al. 2008). I Farmers (2009) brittiska studie av 270 placerade barn framkommer att nästan en tredjedel av släktingarna som har barn placerade hos sig har svåra problem med hälsan, vilket är avsevärt fler än det som är fallet för föräldrarna i rekryterade familjehem. Det visar sig att vissa äldre mor- och farföräldrar har allvarliga hälsoproblem och att de på grund av dessa behöver daglig hjälp för att klara sin vardag. Denna problematiska situation har de haft även innan barnens placering.

I den tidigare nämnda spanska studien som omfattade drygt två hundra familjehem framgår att släktinghemmen har ett betydligt mindre stöttande nätverk än det som finns omkring de rekryterade familjehemmen (Palacios och Jiménez 2009).

Stöd och ersättning

Internationell forskning visar en generell tendens till att släktinghemmen befinner sig i en sämre situation än de rekryterade familjehemmen med tanke på det stöd och den ersättning som de får av myndigheter (Cuddeback 2004; Farmer och Moyes 2008; Flynn 2002; Holtan 2002; Knudsen 2009; Nielsen 2002, Palacios och Jiménez 2009). Den amerikanske forskaren Cuddeback (2004) menar att det finns starkt stöd i forskningsstudier för att släktinghemsföräldrar får mindre utbildning, stöd och service i jämförelse med andra familjehem. Studier som pekar på detta är bland annat Berrick et al. (1994); Brooks och Barth (1998); Cantos et al. (1997); Gebel (1996); Iglehart (1994); Scannapieco et al. (1997). Detta kan ses i ljuset av den brittiske forskaren John Triseliotis (1989) forskningsöversikt från slutet av 80-talet där det redovisas att sannolikheten för att släktingplaceringar lyckas ökar om släktinghemsföräldrarna får utbildning och stöd och hjälp under perioden som barnet är placerat.

Det är inte bara utbildningsinsatserna för de olika familjehemstyperna som skiljer sig åt, det finns även skillnader vad gäller den löpande kontakten och stödet från myndigheten. Ett stort antal studier har visat att släktinghemmen i jämförelse med de rekryterade familjehemmen får färre besök från den aktuella myndigheten (se bl.a. Knudsen 2009; Palacios och Jiménez 2009). Knudsen (2009) finner i sin studie angående danska familjehem att det mer sällan förekommer att personalen under tillsynsbesöken talar i enrum med barnen som är placerade i släktinghem. I en spansk studie där drygt 150 släktinghemsföräldrar och nästan 70 familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem intervjuades framgår att uppföljningskontakterna var mer försummade när det gällde släktinghemmen och att dessa familjehemsföräldrar var mindre nöjda med stödet från de yrkesverksamma än familjehemsföräldrarna i de rekryterade familjehemmen (Palacios och Jiménez 2009). I samma studie framgår att släktinghemsföräldrarna upplever att de inte har kontakt med handläggaren i lika stor utsträckning som familjehemsföräldrarna i de rekryterade familjehemmen. Det var betydligt fler släktinghemsföräldrar som uppgav att man inte hade någon handläggare, 20 procent, eller inte visste om de hade någon handläggare, 18 procent, jämfört med familjehemsföräldrar i rekryterade familjehemmen, där motsvarande siffror var 7 respektive 6 procent.

Resultaten i Farmers (2009) brittiska studie som till största del bygger på aktstudier angående 270 barn, hälften placerade i släktinghem¹⁶ och hälften i rekryterade hem, både bekräftar och skiljer sig från tidigare redovisade resultat. I likhet med den spanska studien ovan framkommer att det är mer vanligt förekommande att släktinghemsföräldrarna uppger att de saknar familjehemssekreterare (*family placement worker*) eller att de inte känner till om de har tillgång till någon i jämförelse med föräldrar i rekryterade familjehem. Farmers studie skiljer sig från tidigare redovisade resultat som vittnat om brister i kontakten med släktinghem, då hon finner att socialarbetare besöker släktinghemmen i stort sett lika ofta som de besöker de rekryterade familjehemmen. Däremot visade det sig att av de familjehem som angav att de fick låg nivå på service och stöd var släktinghemsföräldrarna överrepresenterade, nästan 70 procent jämfört med nästan hälften för de rekryterade familjehemmen. Farmer kommer fram till att ungefär en tredjedel av de familjehemsplacerade barnen i rekryterade familjehem och nästan hälften av barnen i släktinghemmen

¹⁶ 18 procent utgjordes av placeringar hos vänner.

inte fick någon intervention trots att de av forskare bedömts behöva specialistinsats. Det har även framgått i studier att många släktinghemsföräldrar inte känner till vad för hjälp de skulle kunna få, var ovilliga att fråga om hjälp och när de efterfrågade stöd fick de ofta veta att de som släktingar inte var berättigade till detta (Crumbley och Little 1997).

Släktinghemmen befinner sig i en sämre situation inte bara vad gäller stödinsatser från myndigheter utan även vad gäller den ekonomiska kompensationen. Ett stort antal forskningsstudier har visat att släktinghemsföräldrarna får betydligt lägre ersättning än familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem (se bl.a. Black 2009; Farmer 2009; Knudsen 2009; Linderot 2006; Palacios och Jiménez 2009; Vinnerljung et al. 2001). Det finns även forskningsresultat som visar att inte alla släktinghem får ersättning. I Farmers (2009) brittiska intervjustudie med 32 familjehemsföräldrar framgick att de flesta, men inte alla, fick ekonomisk ersättning för placeringen. När ersättning utgick var den vanligtvis lägre än den som familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem fick. Detta var något som släktinghemsföräldrarna var missnöjda med och flertalet efterfrågade ersättning som skulle täcka kostnaderna för att ta hand om barnen och framförallt efterfrågades ersättning som även skulle täcka extrakostnader för barn med akuta hälsoproblem och beteendeproblem. Det är flera studier, förutom Farmers, som visat att släktinghemsföräldrarna har varit mindre nöjda med den ekonomiska ersättningen i jämförelse med familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem (se bl.a. Palacios och Jiménez 2009).

De amerikanska forskarna Coleman och Qi Wu (2016) tar i en artikel upp ett annat perspektiv på stöd. Med utgångspunkt från tretton studier konstaterar de att släktinghemsföräldrar i jämförelse med föräldrar i rekryterade familjehem är mindre benägna att ta hjälp från myndigheter och instanser.

Släktingplacerade barn

Kön, ålder och etnisk bakgrund

En dansk studie visar att ett något större antal flickor placeras i släktinghem i jämförelse med rekryterade familjehem (se Knudsen 2009). Någon större åldersskillnad mellan de barn som placerades i släktinghem och i rekryterade familjehem kunde dock Knudsen (2009) inte finna i sin studie. I en spansk studie

framkommer däremot att det var något yngre barn som placerades i släktinghem (Palacios och Jiménez 2009).

Socialstyrelsen (SoS-rapport 1995:7) konstaterar att barn i Sverige med utländsk härkomst oftare placeras i släktinghem jämfört med andra barn. Dock visar flera europeiska studier att barn från etniska minoritetsområden mer sällan blir placerade i släktinghem i jämförelse med rekryterat familjehem (se bl. a. Farmer 2009; Farmer och Moyes 2008; Knudsen 2009). I Farmers (2009) studie framkommer att engelska barn från etniska minoritetsområden oftare blir placerade i rekryterade familjehem. Detta skiljer sig från situationen i USA där afro-amerikaner och latinamerikaner i större utsträckning är placerade i släkting- och andra nätverkshem (se bl.a. Hegar och Scannapieco 1999).

Att det bland de släktingplacerade barnen finns en överrepresentation av barn som har förlorat en förälder eller bägge framkommer i Knudsens (2009) danska studie. Det visar sig att var sjätte släktingplacerat barns mor är död och lika stor andel har en far som är avliden. Ett av 22 släktingplacerade barn saknar båda föräldrarna. Dödsfallen kan ha skett både före och efter placeringen. I samma studie framkommer att de släktingplacerade barnen har färre hel- och halvsyskon än de som bor i rekryterade familjehem och att släktingbarnens syskon inte i lika hög utsträckning är omhändertagna och placerade utanför hemmet. Någon förklaring till detta anges inte i studien.

Nordisk forskning visar att släktingplacerade barn inte lika ofta tvingas byta närmiljö i samband med placeringen i jämförelse med barnen som kommer till rekryterade familjehem (Holtan 2002; Knudsen 2009; Nielsen 2002). Det har i olika sammanhang förts fram att en fördel med släktingplacering är att barnet får vara kvar i samma miljö och slipper bland annat att byta skola (se t.ex. Vinnerljung 1993). Bilden av få skolbyten bland släktingplacerade barn bekräftas inte i en dansk studie om familjehemsplacerade barn. Resultaten från enkätundersökningen som har besvarats av 424 familjehemsföräldrar visar att en fjärdedel av de släktingplacerade barnen och en sjundedel av barnen som är placerade i rekryterade familjehem har fått byta skola vid minst tre tillfällen sedan skolstarten (Knudsen 2009). Det framkommer även att andelen barn som minst har en god vän är ungefär densamma för de barn som är placerade i släktinghem som för dem som bor i rekryterade familjehem. Flickorna i släktinghem särskiljer sig då de, enligt familjehemsföräldrarna, i fler fall har en vän och de besöker även andra barn och unga i större utsträckning än flickorna i de rekryterade familjehemmen gör.

Hälsa

Det finns flera studier som har jämfört placerade barns hälsa i olika familjehemstyper och forskare har kommit fram till att barn i släktinghem har en bättre hälsa än de som bor i rekryterat familjehem (se bl.a. Farmer och Moyes 2008; Grogan-Kaylor 2000; Knudsen 2009; Winokur et al. 2009; 2018). Det förekommer inte lika ofta att barn med långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning (inbegripet utvecklingsstörning) släktingplaceras (Knudsen 2009). De brittiska forskarna Brown med kollegor (2019) konstaterar i en genomgång av fjorton internationella systematiska översikter (från åren 2013–2019) att majoriteten av studierna visar att de släktingplacerade barnen i större utsträckning vittnar om god mental hälsa än de barn som är placerade i rekryterade familjehem.

Släktingplacerade flickor utmärker sig när danska familjehemsföräldrar uttalar sig om barnens hälsa. De släktingplacerade flickorna har färre psykosociala problem än pojkarna och denna könsskillnad framkommer inte vad gäller barnen som är placerade i rekryterade familjehem (Knudsen 2009). I en amerikansk studie (Leslie et al. 2005) finner forskarna dock inte någon större skillnad vad gäller barnens fysiska och psykiska hälsa när de jämför situationen för yngre barn placerade i de olika familjehemstyperna.

Problem i hemmiljö/beteendeproblem

Diskussioner har förts kring om det finns skillnader vad gäller barnets och/eller de biologiska föräldrarnas problematik i de fall barnen placeras i släktinghem eller i rekryterade familjehem. Viss forskning i USA visar att det är främst barn med inte så omfattande problem som blir placerade i släktinghem (Beeman et al. 2000; Grogan-Kaylor 2000; Iglehart 1994). Dansk forskning har påvisat resultat i samma riktning (se t.ex. Lindemann och Hestbæk 2004; Knudsen 2009). I Knudsens (2009) danska studie fann hon att det förelåg skillnader vad gällde problembilden hos de barn som placerades i olika familjehemstyper. Oftast hade barn som bodde i rekryterade familjehem en mer problemtyngd hemmiljö och svårare beteendeproblem än barnen i släktinghemmen. Barn som hade upplevt våld eller andra allvarliga konflikter mellan föräldrarna, barn som själva misshandlats eller som hade utsatts för allvarliga brister i omsorgen placerades mer sällan i släktinghem i jämförelse med de som kom till rekryterade familjehem. Likaså var det inte lika vanligt förekommande att barn med psykiska besvär, skolproblem och beteendeproblematik placerades i släktinghem. Vad gäller beteendeproblem kan nämnas att studien visade att det var färre släktingplacerade

barn, jämfört med barn som var placerade i rekryterade familjehem, som hade begått kriminella handlingar.

Jesús Palacios och Jesús M Jiménez (2009) fann i sin spanska studie att den främsta orsaken till att barn placerades i släktinghem var att förälder nyttjade droger och alkohol och att barnen utsattes för psykisk och/eller emotionell försummelse. Det var mycket ovanligt att barn placerades i släktinghem i de fall det handlade om sexuellt utnyttjande.

Släktingplacerade barn har i jämförelse med barn i rekryterade familjehem, mer sällan erfarenhet av tidigare placeringar (Farmer 2009; Knudsen 2009; Palacios och Jiménez 2009). I den danska studien framkom att tre fjärdedelar av de släktingplacerade barnen inte tidigare hade varit placerade utanför det egna hemmet, medan det var hälften av barnen i rekryterade familjehem som hade den erfarenheten sedan tidigare. Det var även mindre vanligt att de släktingplacerade barnen hade varit inskrivna på institution (Knudsen 2009).

Forskning som till stor del pekar i annan riktning är Farmers (2009) engelska studie i vilken 270 barn studerades, där akterna visade att hälften var placerade i släktinghem och hälften i rekryterade familjehem. Barnens förhållanden var enligt Farmer anmärkningsvärt lika då de hade en snarlik bakgrundshistoria. Bland annat hade de liknande beteendeproblem och barnen i de båda familjehemstyperna hade varit utsatta för misshandel och försummelse. Studien visade också att de problem som föräldrarna hade var likartade för båda grupperna. Ungefär lika stor andel i de olika familjehemstyperna hade en förälder som hade avlidit, förälder som hade upplevt våld i hemmet, hade själva psykiska problem och/eller missbruksproblem. En skillnad som framkom i studien var att barn med omfattande hälsoproblem oftare var placerade i rekryterade familjehem, vilket överensstämmer med de tidigare redovisade studierna om hälsa. Samma sak gällde de barn som hade en förälder som själv varit placerad utanför hemmet under sin barndom: de hamnade oftare i rekryterade familjehem än i släktinghem.

I Knudsen (2009) studie framkommer att färre släktingplacerade barn jämfört med de som bor i rekryterade familjehem går i specialklasser och specialskolor. När familjehemsföräldrarna tillfrågades om deras syn på barnens skolgång uttalade sig släktinghemsföräldrarna mer positivt om barnens skolprestationer än föräldrarna i rekryterade familjehem.

Barnet och släktinghemmet

Släktingbarnens situation belyses ofta utifrån information hämtad från akt- och registerstudier, enkäter och intervjuer med släktinghemsföräldrar och socialarbetare. Det är betydligt ovanligare att studierna grundas på vad barnen själva säger. Det finns dock några nordiska studier som har försökt att fånga de släktingplacerade barnens röst (se t.ex. Egelund et al. 2010; Hedin 2012). Egelund med kollegor (2010) har intervjuat 15 barn och unga i åldrarna 13–20 år, som antingen var eller hade varit placerade i släktinghem. Intervjupersonerna valdes utifrån de 158 barn och unga som släktinghemsföräldrarna besvarat enkäter kring och av resursskäl gjordes urvalet utifrån barnens boendeort. I denna danska studie beskriver flera barn och unga släktinghemmet som deras hem och rapporten fick titeln "Det er jo min familie". Det är framförallt släktinghemsmammorna som dominerar barnens medvetande – de står för omsorgen i vardagen och stödjer barnen emotionellt. Papporna i släktinghemmen beskrivs oftare som någon som gör aktiviteter tillsammans med barnen (Egelund et al. 2010). I en svensk avhandling av Hedin (2012), i vilken sammanlagt 17 barn (13–16 år) intervjuades, framkom att de som var placerade i släkting- och nätverksfamiljer (6 barn) hade, i jämförelse med barnen i rekryterade familjehem, starkare sociala band till de familjehem som de var placerade i. Skillnaden avtog med tiden.

Det är mer sällan som släktingplacerade barn bor tillsammans med något annat barn i jämförelse med hur situationen är i rekryterade familjehem. I Knudsens (2009) danska studie visar det sig att mindre än hälften av barnen som var placerade i släktinghem bodde tillsammans med minst ett annat barn, motsvarande siffra för barnen i rekryterade familjehem var tre fjärdedelar. I Trisiliotis (1989) forskningsöversikt framkommer att chansen att de familjehemsplacerade barnen utvecklar sig positivt ökar om det inte finns andra barn i familjehemmet eller om hemmet inte har barn med samma kön och ålder eller är yngre än det barn som placeras. Om man ser Knudsens (2009) resultat i relation till det som kom fram i Trisiliotis (1989) forskningsöversikt skulle detta kunna antyda att barnen i släktinghemmen har haft mer fördelaktiga villkor.

Internationell forskning visar att släktingplacerade barn oftare har kontakt med sina biologiska föräldrar, företrädesvis med sina mammor, i jämförelse med barn som bor i rekryterade familjehem (Holtan 2002; Knudsen 2009; Palacios och Jiménez 2009). Knudsens (2009) danska studie visade till viss del ett annat resultat då det framkom att det inte var fler släktingplacerade barn som hade kontakt med föräldrarna, däremot var kontakten mer frekvent. Palacios och Jiménez (2009)

konstaterar i sin spanska studie att när de släktingplacerade barnen umgås med de biologiska föräldrarna sker detta i mindre utsträckning under övervakning av professionella än vad som sker för de barn som var placerade i rekryterade familjehem. I den danska studien av Egelund med kollegor (2010) framkom att alla de 15 intervjuade barnen kände till eller hade kontakt med minst en biologisk förälder. Åtta av barnen betecknade relationen till minst en förälder som god till acceptabel. De andra barnen hade antingen ingen kontakt eller en ytlig kontakt med biologisk förälder. Forskarna får i denna studie uppfattningen att den andra sidan av släkten (pappans släkt ifall barnet är placerat hos mammans familj och vice versa) mer eller mindre försvunnit ur umgänget. Barnen såg i de flesta fall positivt på släktinghemmets kontakt med de biologiska föräldrarna. Barnen upplevde att släktinghemsföräldrarna gav en hjälpsam hand till deras mammor och pappor, de hjälpte till att hålla "skutan flytande" (Egelund et al. 2010:58).¹⁷

Socialarbeters inställning till släktingplaceringar

I en forskningsöversikt kring familjehemsvård i Sverige konstaterar Vinnerljung (1996a) att det verkar vara vanligt med en skeptisk inställning till släktingplaceringar bland socialarbetare (se även SoS-rapport 1995:7 och Vinnerljung 1993). Betydligt positivare attityder kom till uttryck när jag intervjuade tjugo socialarbetare om deras allmänna inställning till släktingplaceringar. Intervjuerna genomfördes efter att lagbestämmelsen om att överväganden angående placering hos anhöriga eller andra närstående ska göras innan ett barn placeras utanför det egna hemmet. Socialarbetarna var i teorin positiva till att barnet blir kvar i sitt nätverk och eftersom placeringen därmed inte behöver orsaka så stor omställning för barnet. Att det oftast finns en känslomässig relation mellan barnet och släktingen var en annan positiv aspekt som nämndes (Linderot 2006).

Även om amerikanska forskare slår fast att det har bedrivits begränsad forskning i USA kring attityder och erfarenheter hos socialarbetare som arbetar med släktingplaceringar (se t.ex. Beeman och Boisen 1999; Peters 2005), finns det dock en del studier inom detta område. I en amerikansk attitydundersökning (Beeman och Boisen 1999) där 261 socialarbetare ingick, fann man att svarta socialarbetare var mer positiva till släktingplaceringar och hade mindre svårigheter

¹⁷ Min översättning.

att arbeta med släktingplaceringar än andra. En mer kritisk inställning till släktingplaceringar har framkommit i europeiska studier, som till exempel i Norge (se t.ex. Moldestad 2003), Polen (se t.ex. Stelmaszuk 1999) och Storbritannien (se t.ex. Malos 1991). Flynn (2002) tar i sin artikel upp att de nederländska forskarna Portengen och van der Neut (1999) har funnit att släktingplaceringar kan utgöra ett hot mot socialarbetarnas makt. De förklarar sitt resonemang med att socialarbetarna vid en placering i rekryterade familjehem utgör en länk mellan familjehemmet, barnet och föräldrarna. Informationen filtreras genom socialarbetarna och genom detta får socialarbetarna en maktposition. Vid en släktingplacering håller barnet, släktinghemmet och de biologiska föräldrarna informationen mellan sig på ett annat sätt. Socialarbetaren måste få deras förtroende för att få tillgång till informationen.

Om positiva och negativa erfarenheter

Kerstin Vinterhed, som var engagerad i Barn-i-kris-projektet i början av 1980-talet, var bland de första svenska forskare som tog upp frågan om släktingplaceringar. I Vinterheds studie (1985) av 85 familjehem var inte mindre än 29 släktinghem. Placeringarna i dessa släktinghem har enligt Vinterhed en komplicerad och svårbemästrad problematik. Hon beskriver det som ett drama som utspelar sig mellan föräldrarna och det vuxna barnet då ett barnbarn placeras. Den skuld och skam som föräldrarna upplever kan i vissa fall döljas, i andra fall blir barnet som placerats "... budbärare av konfliktstoff ...". (Vinterhed 1985:66). Det kan bli ett "... korsdragsbarn ..." (Vinterhed 1985:68) som befinner sig mitt i släktingkonflikterna och som drabbas av lojalitetskonflikter. Trots den mörka beskrivningen av situationen för flera av de släktingplacerade barnen för Vinterhed fram vissa positiva aspekter med släktingplacering. Hon nämner att kontakten mellan barn och biologiska föräldrar lättare upprätthålls vid dessa placeringar och håller det för troligt att identitetsutvecklingen underlättas på så sätt. Vinterhed använder sig av begreppet dilemma och betonar att dilemma är en olöslig konflikt. Släktingplacering har det goda med sig att placeringen kan bli identitetsstärkande för barnet när det tas om hand inom nätverket samtidigt som det finns känslomässiga komplikationer. Klivenheten illustreras med följande resonemang:

Ibland grips man av en önskan att befria dessa barn från deras sociala och psykologiska arv, låta dem bryta cirkeln och börja om på nytt. Ibland står den totala nyorienteringen i all sin ensamhet framför en och man unnar dem åtminstone några gamla byggstenar i personlighetsbygget, man unnar dem den hemhörighet som ej baseras på känslor utan på biologi. (Vinterhed 1985:69).

I sin forskning har Andersson utgått från 26 barn som kom till barnhem i Malmö när de var i åldern 0–4 år, varav 20 förr eller senare fick erfarenheter av familjehem. Dessa barn har följts upp i olika omgångar under snart 40 års tid och resultaten har publicerats i ett flertal böcker, rapporter och artiklar (se bl.a. Andersson, 1984, 1988, 1995, 2008a, 2008b, 2009, 2017). Andersson (1995) har i sin forskning funnit både goda och dåliga erfarenheter av nätverksplaceringar där närstående, kontaktpersoner etc. har blivit familjehemsföräldrar. Nätverksplaceringar som har fungerat väl har framförallt varit de placeringar där barnen och de som har tagit emot dem känt varandra innan och tyckt om varandra.

Barn i släktinghem gynnas av placeringen vad gäller deras beteendeutveckling, psykisk hälsa och välbefinnande, konstaterar Winokur med kollegor (2014) i en systematisk översikt av drygt hundra jämförande studier av placeringar i släktinghem och i rekryterade familjehem från nio länder. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU 2016), som i en rapport med titeln ”Placering i släktinghem respektive familjehem – vad gynnar barnen?”, redogör för sin granskning av forskningsöversikten. De konstaterar:

Även om det finns juridiska och samhälleliga skillnader i förhållande till Sverige vilket reser frågor om överförbarhet av översiktens fynd talar resultaten ändå för att släktingplacering kan vara ett gott alternativ även i Sverige. En släktingplacering behöver dock inte vara tillräckligt om barnet har särskilda behov. I det fallet kan särskilt stöd till barn eller släktingförälder behövas (SBU 2016:2).

Winokur med kollegor (2018) finner i en systematisk översikt av drygt hundra studier att barn placerade i släktinghem har större välbefinnande och visar färre beteendeproblem än barn i rekryterade familjehem. Vidare sågs placeringarna i släktinghem som mer stabila. Även Brown med kollegor (2019) konstaterar i sin genomgång av internationella studier att de tyder på att släktingplaceringar ger barnen större stabilitet än placeringar i rekryterade familjehem. De nämner särskilt släktinghemsföräldrarnas villkorslösa engagemang och barnets känsla av familjetillhörighet som viktiga faktorer. De framhåller samtidigt att det i många studier finns en metodologisk svaghet då forskarna i liten utsträckning

uppmärksammar anledningen till att barnen placeras. De ställer sig frågan ifall det är barn med större problematik som kommer till rekryterade familjehem istället för släktinghem.

Ett sätt att mäta kvalitet vad gäller släktingplaceringar är att studera i vilken mån placeringen avslutas med så kallat sammanbrott. Med ”sammanbrott”, som är en direkt översättning av engelskans *breakdown*, menas att familjehemsvården avslutas på ett sätt som inte var tänkt från socialtjänstens sida. Sammanbrott kan leda till skadeverkningar för barnet då uppbrottet leder till flyttning och ofta avbrutna relationer (Berridge och Cleaver 1987; Holtan 2002; Millham et al. 1986). I intervjuer som Berridge och Cleaver (1987) genomförde med barn och ungdomar som fått uppleva att placeringen i familjehemmet plötsligen upphörde vittnade intervjuvärderna om depressioner och tillbakadragande, men även om utbrott och brottsliga handlingar.

Faktorer som minskar risken för sammanbrott i familjehem är enligt Brown med kollegor (2019) att det placerade barnet är välintegrerat i familjehemsfamiljen och att familjehemsföräldrarna är uppmärksamma på och engagerade i barnets behov av stöd. De finner motsägelsefulla resultat i olika studier angående frågan om i vilken utsträckning kontakten med de biologiska föräldrarna påverkar risk för sammanbrott.

Internationell forskning visar att det sker färre sammanbrott vid släktingplaceringar jämfört med placeringar i rekryterade familjehem (se t.ex. Angel och Blekesaune 2015; Courtney och Needell 1997; Egelund 2006; Farmer 2009; Iglehart 1994; Millham et al. 1986; Webster et al. 2000; Winokur et al. 2014). Sammanbrottsproblematiken uppmärksammades i flera utländska studier innan frågan blev belyst i Sverige. I tre så kallade ”sammanbrottsstudier” (se SoS-rapport 1995:9; Vinnerljung et al. 2001; Sallnäs och Vinnerljung 2012), som genomförts i Socialstyrelsens regi, har svenska forskare undersökt vad som händer efter ett barns placering utanför det egna hemmet. I den mest omfattande sammanbrottsundersökningen i Sverige studerades drygt 900 placeringar i familjehem och i HVB, vilket utgjorde 70 procent av alla placeringar av 13–16-åringar som påbörjades under 1991 (Vinnerljung et al. 2001). Studien visar att placeringar av barn i släktinghem avslutas oplanerat mer sällan än placeringar utanför släkten och att sammanbrotten var relativt få även när det gällde ”svåra ungdomar” som hade placerats i släktinghem. I ungefär hälften av de 323 placeringarna i rekryterade familjehem, närmare bestämt mellan 41 och 51

procent (beroende på vilken definition på sammanbrott som tillämpades¹⁸) ledde placeringen till sammanbrott. Motsvarande siffror för de 144 placeringarna i släktinghemmen var 17 och 25 procent. Författarna skriver:

Det är dock inte säkert att tonårsplaceringar hos släktingar skulle ha lika låga sammanbrotts-siffror om socialtjänsten systematiskt började övertala ambivalenta släktingar varje gång en tonåring behövde placeras i vård utom hemmet. Samma gäller om socialtjänsten helt kravlöst accepterade alla släktingar som fosterföräldrar. (Vinnerljung et al. 2001:201).

Resultaten ovan handlar om äldre barn, men sammanbrott har studerats i en senare studie i vilken även yngre barn inkluderades. Sallnäs och Vinnerljung (2012) har uppmärksammat sammanlagt 330 familjehemsplaceringar. En grupp utgjordes av barn under tio år som bott i familjehem i minst tre månader, en annan grupp bestod av långvarigt placerade barn, vilket avsåg barn som vid 12 års ålder hade bott i samma familjehem i minst fyra år. I denna studie framkommer en delvis annan bild än vad som varit fallet i flera andra tidigare studier då dessa kommit fram till att släktingplaceringar är stabilare än placeringar i rekryterade familjehem. Sallnäs och Vinnerljung (2012) fann inte några signifikanta skillnader i de två delstudierna vad avsåg sammanbrott i släktinghem kontra andra familjehem. Däremot fanns en tendens till ökad risk för sammanbrott för barn som var placerade i släktinghem jämfört med barn i andra typer av familjehem i de fall då forskarna använde sig av en snäv definition av sammanbrottsbegreppet och avsåg så kallade ”tydliga sammanbrott” (se fotnot nedan).

I den norska studien av Toril Havik (1996) framkommer att familjehemsföräldrarna i släktinghem och i andra nätverkshem i något mindre utsträckning gav uttryck för att de någon gång hade tänkt säga upp placeringsavtalet i jämförelse med familjehemsföräldrarna i rekryterade familjehem. Det som framkommer i Haviks studie kan sägas ligga i linje med resultat från de flesta internationella och nationella studierna kring sammanbrott.

¹⁸ Den förstnämnda siffran avser ”tydliga sammanbrott” vilket enligt författarna är när familjehemmen/HVB-hemmet avbryter vården i strid med vad som överenskommits med socialtjänsten, när tonåringen rymmer eller vägrar vara kvar i familjehemmet/HVB-hemmet och när socialtjänsten avbryter vården på grund av att de inte är nöjda med vårdmiljön. Den senare siffran handlar om ”sammanbrott i vid mening”. De situationer som tas upp är då föräldrarna tar tillbaka sitt samtycke till frivillig vård och att det sker i strid mot socialtjänstens vilja. En ytterligare situation är de fall där det framgår i akten att vården ska upphöra, men där det enligt författarna finns starka skäl att tro att vården har slutat i ett sammanbrott.

I samband med att undersökningsresultat visar på färre sammanbrott vid placering i släktinghem har olika frågor väckts. En fråga som diskuteras bland annat av Keller et al. (2001) är i vilken utsträckning resultaten vad gäller färre sammanbrott i släktinghem kan förklaras av att de släktingplacerade barnen inte har lika omfattande problem som de som placerats i rekryterade familjehem.

*

I detta kapitel har jag främst refererat till internationella studier, vilket beror på att ämnesområdet endast uppmärksammats av ett fåtal svenska forskare. Till detta kan läggas att svensk familjehemsforskning sällan har fokus på familjehemsföräldrarna som utför vården (Andersson 2001).

Jag har valt att ta upp studier från olika länder även om jag är medveten om att det finns skillnader mellan dem, såsom lagstiftning och befolkningsstruktur. Det kan nämnas att studier i USA ofta innefattar afroamerikaner,¹⁹ vilka har en sämre situation vad avser bland annat hälsa, utbildning och boendestandard i jämförelse med amerikaner i övrigt (se SBU 2016). Trots sämre levnadsvillkor visar emellertid studien av Winokur med kollegor (2014) att barnen i dessa hem mår bra och klarar sig lika bra som i de andra amerikanska släktinghemmen. Vidare framgår det inte alltid i studierna vad som inbegrips i släktingplaceringar, exempelvis ifall placeringar har gjorts hos både släktingar och vänner och hos såväl morföräldrar som farföräldrar. Trots ländernas olikheter har jag i flera fall funnit resultat som pekar i samma riktning som till exempel att det finns sämre socioekonomiska resurser i släktinghem i jämförelse med rekryterade familjehem, men att placeringar avslutas med så kallat sammanbrott i större utsträckning i rekryterade familjehem än i släktinghem.

Majoriteten av de refererade studierna är kvantitativa och till största del av jämförande karaktär. Släktinghemmen och släktingplaceringarna jämförs i studierna ofta med de rekryterade familjehemmen. Winokur med kollegor (2014) pekar i sin systematiska översikt av drygt hundra jämförande studier av placeringar i släktinghem och i rekryterade familjehem ut kvalitativ forskning om släktingplacering som ett fält inom vilket det behövs mer forskning. De skriver:

¹⁹ I den systematiska översikten av Winokur med kollegor (2014) ingår 89 studier från USA och ungefär hälften av deltagarna är afroamerikaner (SBU 2016).

Specifically, investigating the lived experiences of different types of kin caregivers (e.g., grandparents, other relatives, family friends) would greatly enhance our understanding of this placement option (Winokur et al. 2014:23).

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU 2016), som i en rapport kommenterat ovan nämnda forskningsöversikt delar deras syn på behov av kvalitativ forskning om släktingplacering och studier från länder utanför USA. Dominansen av amerikanska studier är stor – av 102 studier är 89 från USA (Winokur et al. 2014).

Det som denna avhandling tillför forskningsfältet är en kvalitativ analys av vad svenska släktinghemsföräldrar själva berättar om sina erfarenheter.

Kapitel 3

Teoretiska perspektiv

I avhandlingen används livsloppsperspektivet som teoretisk orientering och analytiskt redskap. I den första delen av detta kapitel förklaras varför detta perspektiv är användbart i analysen och på vilket sätt bland annat begreppen *time and place*, *timing*, *linked lives* och *human agency* är relevanta för att analysera mitt material.

Jag tar även upp familjeteoretiska perspektiv då släktinghemsfamiljen är en slags familj och släktinghemmet ett slags hem. Utmärkande för denna familj är bland annat särskilt intensiva, känslomässigt påfrestande eller aktivt nedtonade sammanlänknings till dess familjemedlemmar. En viktig aspekt under intervjuerna var hur intervjupersonerna tänkte kring familj och hem, hur de såg på den egna familjen och sitt agerande.

Livsloppsperspektiv

Varför ett livsloppsperspektiv?

Ett sätt att förstå mänskligt handlande och människors situation är att se livet utifrån ett livsloppsperspektiv. Med detta perspektiv tas flera olika faktorer i beaktande såsom samhällsförändringar och individers olika livsskeden. De amerikanska forskarna Janet Z. Giele och Glen H. Elder Jr (1998:22), som ses som några av livsloppsforskningens pionjärer, definierar livslopp på följande sätt: "Life course refers to a sequence of socially defined events and roles that the individual enacts over time". Livslopp handlar om livets faser, med dess händelser och roller, såsom de definieras i den kultur och tid individen lever i. Händelserna och rollerna behöver inte följa en given tidsordning. De ska snarare ses som

summan av en individs upplevelser under livet och alla individers livslopp är olika. Den norske sociologen Myklebust (2007:203) definierar livslopp som "...mange baner eller løyper på forskjellige område..." och tar upp utbildning, arbete, familj och hälsa som exempel på generella livslopp och framhåller att de olika områdena ömsesidigt inverkar på varandra och hänger samman. En individs väg genom livsloppet kan beskrivas som ett skeende där en fas följs av en annan och där händelser ger avtryck och inverkar på de beslut som personen tar senare i livet. En grundbult inom livsloppsperspektivet är att en specifik livsfas bäst förstås i ljuset av de tidigare faserna (Riley 1998; Öberg 2002). Händelser ger avtryck och inverkar på de beslut som personen tar senare i livet.

Livsloppsperspektivet utgör en teoretisk ram för min studie av släktinghem och är ett viktigt analysverktyg. Studier med livsloppsperspektiv är ofta longitudinella studier (Jeppsson Grassman 2001), men jag har valt att använda mig av livsloppsperspektiv även om min studie inriktats på intervjuer av släktinghemsföräldrar vid ett tillfälle. Samtalen med intervjupersonerna har inte lagts upp utifrån ett tydligt livsloppsperspektiv, men det visar sig att intervjupersonerna ofta organiserar sitt berättande genom att blicka tillbaka på livet, betrakta sin nuvarande situation och ta upp tankar kring framtiden. När intervjupersonerna förklarar den aktuella situationen berättar de om händelser tidigare i livet. Det föll sig också självklart för såväl mig som intervjuare som för de intervjuade släktinghemsföräldrarna att även ta in framtidsperspektiv.

Som tidigare beskrivits inriktar sig livsloppsperspektivet inte på en enskild omständighet eller ett skede i livet, istället fokuserar perspektivet på den dynamiska växelverkan mellan såväl individuella och sociala som historiska faktorer sett över tid. På samma gång som detta framhålls som en styrka med perspektivet utgör det även en grogrund för kritik då det hävdas att mångfalden av dimensioner som påverkar livsloppet inte går att empiriskt belägga fullt ut (Bengtson et al. 2010). Icke desto mindre är det just livsloppsbegreppet som jag ska låta vägleda min analys då jag finner att synsätt och begrepp är tillämpbara och berikande för min analys av empirin. Nedan följer preciseringar av begreppen som varit väsentliga för min analys.

Övergångar och vändpunkter ger upphov till förändring

Livsbanorna utmärks av en rad med övergångar som utvecklas under kortare tidsspann (Eggleston 2009). Övergångar, som alltid är inneslutna i livsbanor

(Almeida och Wong 2009; Hutchison 2019), kan beskrivas som passager mellan och inom olika livsfaser. De är ofta åldersbundna och kan för det mesta ses som en generell händelse, till exempel skolstart och pensionering. Många kan relateras till familjeliv såsom giftermål, barnafödelse, skilsmässa (Carter och McGoldrick 2005). När den nya fasen börjar, slutar en gammal (Hutchison 2019). Utmärkande för en normativ övergång är att majoriteten av befolkningen upplever den och att det finns en förväntan från samhällets sida att individen kommer att vara med om en sådan övergång vid en viss tidpunkt (se även Hareven 2000; Hareven och Masaoka 1988). En normativ övergång är exempelvis den som sker mellan barndom och vuxenliv, mellan yrkesaktivt liv och pensionering (Elder et al. 2006).

För individen innebär övergången en ny roll och status (Elder och Giele 2009; Hutchison 2019; Settersten 2015) oavsett om den är en generell eller individuell övergång. En övergång kan leda till nya möjligheter, önskade roller och ökat välbefinnande, men även ge upphov till stress och svårigheter (Almeida och Wong 2009). Den amerikanska sociologen Linda George (2009) konstaterar att begreppet *trajectory* som jag här översätter till livsbana ges olika betydelser inom forskning då forskare både refererar till livsbana som inomindividuell, skillnader inom individen, och interindividuell fenomen, skillnader mellan individer, och framhåller vikten av att forskare definierar hur de använder sig av begreppet. Jag anser att Georges resonemang kan användas i resonemang om övergångar, *transitions*. När begreppet används i den här avhandlingen refererar det till både inomindividuell och interindividuell företeelser. Inomindividuell förändringar uppmärksammas då jag intresserar mig för hur intervjupersonens liv ter sig efter att personen har blivit släktinghemsförälder, men även hur det var före placeringen. Interindividuell skillnader behandlas när jag vill visa på variationer mellan individer, exempelvis då jag tar upp intervjupersonernas upplevelser kring övergången att bli släktinghemsförälder. Passerade övergången relativt obemärkt förbi, eller var det en kritisk eller kanske till och med en traumatisk händelse?

Vändpunkt är i likhet med övergång ett centralt begrepp inom livsloppsperspektiv och i denna studie. Begreppet vändpunkt tolkas av forskare på skilda sätt (Elder 1998; Rönkä et al. 2003). Vissa sätter likhetstecken mellan övergång och vändpunkt medan andra menar att en övergång inte alltid utgör en vändpunkt (Claussen 1995; Kuh et al. 2003; Rutter 1996; Teruya och Hser 2010). För min analys är det meningsfullt att skilja på övergång och vändpunkt. En övergång behöver inte leda till en vändpunkt (Myklebust 2007), men kan

betraktas som potentiell vändpunkt (Hareven och Masaoka 1988). Hareven och Masaoka (1988:274) definierar vändpunkt som en ”process involving the alteration of life path, of a ’ course correction”. En vändpunkt är ofta en omvälvande händelse för individen, som exempelvis en familjemedlems för tidiga död, sjukdom och funktionsnedsättning och som blir startpunkt för att livet får en annan inriktning än vad man tidigare tänkt och som kommer att inverka på individens liv framöver (Giele och Elder 1998; Hutchison 2019; Kuh et al. 2003; Öberg 2002). Att ta hand om en släktings barn kan för flera upplevas som en vändpunkt, vilket jag återkommer till i mina analyskapitel.

Begrepp inom livsloppsforskning

Giele och Elder (1998) har tillsammans med andra forskare urskilt fem grundprinciper som anses vara av avgörande betydelse för en individs livslopp. Här nedan presenteras de olika principerna och hur de kan kopplas till avhandlingsämnet och empirin. Även om de presenteras som skilda principer ska det inte tolkas som att det är vattentäta skott mellan dem.

Time and place – historisk tid och geografisk plats. Tid är en viktig komponent inom livsloppsperspektiv och är ett mångdimensionellt begrepp genom att såväl historisk tid som individens tid uppmärksammas (Giele och Elder 1998; Jeppsson Grassman och Whitaker 2013). Hur livet gestaltar sig påverkas av i vilken tidsperiod individen lever och var man tillbringar sitt liv. Det innebär att geografiska, tidsmässiga och socioekonomiska skillnader påverkar hur livsloppen gestaltar sig för olika individer (Elder et al. 2006; Jeppsson Grassman 2001; Marshall och Mueller 2003).

Jag har tidigare i avhandlingen berört faktorerna historisk tid och geografisk plats då jag i inledningskapitlet (kapitel 1) beskriver den nu gällande lagstiftningen kring familjehemsvård och i viss mån kommer in på andra länders lagstiftning. Faktorerna historisk tid och geografisk plats berörs även när jag i kapitel 2 behandlar nationell och internationell forskning kring släktinghem under olika tidsepoker.

Timing – tidsanpassning. Principen om *timing* handlar om att en händelse kan få olika innebörd för olika personer och att en händelse kan påverka en individs liv på olika sätt beroende på när i livet något inträffar (Elder et al. 2006; Hagestad och Neugarten 1985; Jeppsson Grassman 2001; Marshall och Mueller 2003; Settersten och Mayer 1997). *On-time* och *off-time* är två begrepp som forskare

använder sig av för att visa hur normalitet och avvikelse ofta definieras utifrån hur en individ agerar gentemot de ”informella tidtabeller” som finns i samhället kring exempelvis när man ska skaffa barn (se t.ex. Holstein och Gubrium 2000; Jeppsson Grassman 2001; Neugarten 1996; Hagestad och Neugarten 1985; Taghizadeh Larsson 2009). Det finns uppfattningar kring när saker och ting förväntas ske och hur jag som person ”ligger till” (Jeppsson Grassman 2001). Utifrån dessa begrepp vill jag försöka att förstå om och hur intervjupersonerna påverkats av att de har blivit släktinghemsföräldrar. Under vilken tidsperiod i livet som intervjupersonerna blir släktinghemsföräldrar kan på olika sätt inverka på deras situation. Händer det när de är småbarnsföräldrar (*on-time*) eller när deras barn precis har flugit ut ur boet och de har tänkt sig ett friare och mindre inrutat liv (*off-time*)? När intervjupersonerna ger uttryck för sina erfarenheter av släktingplaceringen är begreppen *on-time* och *off-time* användbara i analysen (se Elder et al. 2006; Holstein och Gubrium 2000).

Linked lives – sammanlänkade liv. Denna princip tar fasta på att individer lever sina liv i interaktion med andra såsom familj, vänner och arbetskamrater under sitt livslopp och att det sker en ömsesidig påverkan (Elder 1998; Elder och Giele 2009; Elder et al. 2006; Marshall och Mueller 2003; Riley 1998; Öberg 2002). Riley (1998:31) har i studier uppmärksammat principen om sammanlänkade liv (*intersecting lives principle*) och beskriver den med orden: ”Each person’s life is intertwined with the lives of other people, influencing and being influenced by social relationships”. En individs sammanlänkning med andra kan leda till stöd, men också ge upphov till konflikter och påfrestningar samt kräva anpassningsstrategier vid olika tidpunkter under livsloppet (Moen och Hernandez 2009). Settersten (2015) poängterar kraften i sociala relationer när det gäller att forma livsloppet och menar att forskare ofta nöjer sig med att konstatera att sammanlänkning är viktig. Inom livsloppsforskningen har denna princip emellertid fått mindre uppmärksamhet än relationen mellan individ och samhälle, *time and place* (Drobnič 2003). Forskare pläderar för ökad forskning kring sammanlänkade liv då de vill betona de sociala relationernas betydelse för individers livslopp (se t.ex. Drobnič 2003 och Settersten 2015).

I min studie är sammanlänkning mellan släktinghemsföräldern, barnet, barnets föräldrar och övrig släkt uppenbar och viktig att uppmärksamma. Den ger mig vägledning när jag ska försöka förstå vad som påverkar släktinghemsföräldrarnas livslopp och den löper som en röd tråd genom analyskapitlet och kommenteras ur olika aspekter.

Human agency – aktörskap. Människan ses som en aktivt handlande individ som medverkar till att konstruera sitt livslopp (Elder et al. 2006; Marshall och Mueller 2003). Individen fattar beslut och organiserar sitt liv för att nå mål som exempelvis kan vara att uppnå tillfredsställelse och ekonomisk trygghet (Giele och Elder 1998). Individens spelrum betraktas dock som begränsat på olika sätt, inte minst genom att valen görs inom rådande historiska, kulturella och sociala ramar (Heinz och Krüger 2001; Hutchison 2019). *Human agency* är ett relevant begrepp i analysen av berättelserna och ökar min förståelse för hur och när beslutet att ta hand om barnet har fattats och när jag analyserar hur släktinghemsföräldrarna formar tillvaron för sig och barnet.

När jag i avhandlingen behandlar aktörskap tar jag även inspiration från de amerikanska sociologerna Emirbayer och Mische (1998). Enligt dessa forskare är aktörskap förenat med temporalitet där det förflutna, nuet och framtiden har betydelse. De talar om tre grundläggande handlingsdimensioner och sammanfattar aktörskap på följande sätt:

... a temporally embedded process of social engagement, informed by the past (in its 'iterational' or habitual aspect) but also oriented towards the future (as a 'projective' capacity to imagine alternative possibilities) and toward the present (as a 'practical evaluative' capacity to contextualize past habits and future projects within the contingencies of the moment). (Emirbayer och Mische 1998:962)

Emirbayers och Misches tankegångar kring att handling skapas i ett tidsflöde har hjälpt mig att tolka släktinghemsföräldrarnas resonemang kring sitt beslut att ta hand om en släktings barn.

Den upprepande dimensionen (*the iterational element*) tar sikte på att det finns en "reaktivering" av handlingar och tankemönster när det exempelvis rör vardagliga handlingar. Det ska dock inte förstås på så sätt att något upprepas på exakt samma sätt – även i upprepningar finns förändringar. I samband med att jag behandlar intervjupersonernas skapande av vardag är den upprepande dimensionen för aktörskap ett användbart element.

Familjeteoretiska perspektiv

Förutom livsloppsperspektivet har familjeteoretiska perspektiv varit betydelsefulla för denna studie. Det finns en given koppling mellan de två perspektiven eftersom familjen har en central men skiftande betydelse genom hela livet. Under livsloppets olika faser formas, utvecklas och upprätthålls livsmönster och familjeformer. I Myklebusts (2007:203) definition av livslopp som beskrivs som "...*mange baner eller løyper på forskjellige område...*" tar han just upp familj som ett exempel på generella livslopp. Övergångar, som är ett centralt begrepp inom livsloppsforskning, och som kan beskrivas som passager mellan och inom olika livsfaser, knyter ofta an till familjeliv såsom giftermål, barnafödelse, skilsmässa (Carter och McGoldrick 2005). Grundstenarna inom livsloppsperspektivet – *time and place*, *timing*, *linked lives* och *human agency* – kan alla relateras till familj på ett eller annat sätt. Exempelvis kan *linked lives* kopplas till relationer inom familjen och till övrig släkt, vilket tas upp i flera av mina analyskapitel. Relationer inom släkten kan även utifrån familjeteoretiska perspektiv belysas utifrån kulturella uppfattningar om hur släktingar ska uppträda mot varandra. Att vara släkt kan betraktas utifrån *time and place* på så sätt att rollen som släkting har haft olika betydelser under olika tider och på olika platser. Nedan redogörs för former av och föreställningar om "familj" och "hem".

Familj – ett svårfångat begrepp

Vi har alla en föreställning om vad en familj är och hur den bör vara. Regné (2006) talar dels om den internaliserade familjebilden som vi får genom den familj som vi har vuxit upp i, dels om den generaliserade som även består av bilder från vår omvärld. Den sistnämnda bilden har byggts upp av föreställningar om hur familjer ser ut i det samhälle vi lever i och hur de framställs i media, det som i livsloppstermer kan nämnas *time and place* (jfr. Elder et al. 2006; Giele och Elder 1998).

Ofta beskrivs familjen som en "kärnenhet" som finns i de flesta samhällen (se t.ex. Mattsson 2010). Att som barn få tillhöra en familj är ett grundantagande i vår kultur (Qvortrup 1993). Även om familjer finns i de flesta samhällen är det inte möjligt att hitta en nu gällande allomfattande definition av familj eftersom det finns mängder av familjebeskrivningar (Hydén och Hydén 2002). Begreppet kan även definieras på olika sätt utifrån olika discipliner, bland annat ur juridisk

vinkel, men det kan även diskuteras utifrån sociologiska, psykologiska och språkliga perspektiv (jfr. Jacobsson et al. 2010).

Den norske forskaren Hans Christian Sørhaug (1991) anser att familjen är ett exceptionellt motsägelsefullt objekt att definiera med tanke på att familjen i praktiken är en föränderlig process. Han anser att familjen bäst ses som en mental bild. Även historikern David Gaunt (2010) menar att familjen inte har någon bestämd struktur, istället vill han se familj som ett nystan bestående av relationer och att varje person har sin uppsättning av relationer. Begreppet *linked lives*, sammanlänkade liv, inom livsloppsforskningen illustrerar att individen lever i interaktion med bland annat sin familj. Även om alla tillhör samma familj kan man uppfatta rättigheter och förpliktelser på skilda sätt. Vad som kan betraktas som familj förhandlas fram, ifrågasätts och verifieras i interaktion mellan människor (Jacobsson et al. 2010. Se även Bäck-Wiklund 2012; Hydén och Hydén 2002; Johansson 2009). Den svenske socialpsykologen Thomas Johansson (2009:10) menar att det förs en oavbruten symbolisk kamp kring hur man ska definiera familj. Han vill beteckna familjen som "...ett socialt, kulturellt och politiskt fenomen". I takt med att samhället förändras ändras familjens innehåll och form (Gaunt 2010).

När de amerikanska forskarna Kristin M. Langellier och Eric E. Peterson (1993) analyserar olika familjestrukturer används begreppet *doing family* och enligt detta betraktelsesätt framhålls görande-aspekten, vilket innebär att familjer blir till genom handlingar. I detta sammanhang kan nämnas att aktörskap är en viktig princip inom livsloppsperspektivet. Även de brittiska familjeforskarna Elizabeth B. Silva och Carol Smart (1999) vill, jämfört med familjeforskare som lägger en större betoning på familjetyper och familjekonstruktioner, föra fram begreppet *doing family*. Silva och Smart pekar på att viktiga komponenter är delaktighet och förhandling och på det sättet blir såväl vuxna som barn aktörer. De vill inte definiera familj utifrån en institutionell definition (jfr. Hedin 2012) utan menar att familjen konstitueras av aktörernas kontinuerliga skapande (görande) av "familj". Familj blir till i görandet av vardagsbestyr. Silva och Smart (1999:5) konstaterar att "...individuals are *doing* family, instead of simply passively residing within a pre-given structure". I min studie befinner sig de flesta intervjupersoner och deras familj, inklusive det placerade barnet, i ett kontinuerligt aktivt skapande av familj.

Familjen kan ha många olika funktioner. En viktig uppgift för föräldrar är att försörja familjen och se till att det finns de resurser som krävs. Att utöva ledarskap

och ta beslut är en annan uppgift. Det förväntas att föräldrar och partner ger viss omsorg såsom värme, stöd och bekräftelse (Wrangsjö och Wirtberg 2019). Släktinghemsföräldrarna har ett formellt uppdrag att bidra till att ge barnet god vård, som bland annat innebär att medverka till att barnet upplever trygghet och samhörighet. Silva och Smart (1999) konstaterar att familjen skapar sociala sammanhang och framhåller att familjen är viktig ur emotionell synvinkel då den bidrar till att ge livet mening. Familjen har en samhällelig roll då den står för exempelvis fortplantning och samlevnad. De personliga relationerna som uppstår leder till ökade möjligheter att hålla samman samhället (Johansson 2009).

Kärnfamilj och nya familjekonstellationer

Det är vanligt förekommande att det är föräldrar från så kallade kärnfamiljer som är familjehemsföräldrar (Höjer 2001). Med tanke på det och då det förekommer att intervjupersoner i min studie relaterar till denna familjeform uppehåller jag mig kort kring familjetypen.

I den traditionella kärnfamiljen var mannen ensam familjeförsörjare, medan kvinnan hade ansvar för barn och hem. När kvinnor började förvärvsarbeta förändrades förutsättningarna för detta familjemönster (Hydén och Hydén 2002). I industrisamhället uppstod en familj som var avskild från det sedvanliga släktnätverket och familjen blev mer isolerad samtidigt som beroendet av insatser från samhället ökade. Johansson (2009) menar att det fanns en skörhet i denna familjekonstellation och denna bräcklighet ökade ifall någon av föräldrarna övergav familjen.

Trots att det i dagens samhälle finns en rad olika familjekonstellationer har kärnfamiljen en stark ställning som normativt ideal (Johansson 2009). Forskare hävdar att socialtjänsten använder kärnfamiljen som norm i samband med utredning kring barns förhållanden (se t.ex. Egelund 1997). Johansson menar att denna familjekonstellation har en näst intill "paradigmbetonad status" (Johansson 2009:82). Kärnfamiljen är inte bara en konkret företeelse utan den har även fått en symbolisk skepnad (Johansson 2009). Vissa hävdar att denna familjeform betraktas som garanterat för "...lyckligt liv och en trygg uppväxt..." (Hydén och Hydén 2002:24), medan andra har talat om familjens död (Johansson 2009). Kritiker inom bland annat feministisk forskning menar att kärnfamiljen är en plats där det förekommer ojämlikhet och orättvisor och att den karakteriseras av manlig dominans (Roman 2004). I den mer moderna formen av kärnfamilj krävs att

ansvaret för hem och barn delas på ett helt annat sätt än tidigare och samhällets barnomsorg utgör en central roll i dessa familjer (Hydén och Hydén 2002). Flera studier har visat att förhandlingar som paret gör kring förvärvsarbete, hushållsarbete och omsorgsarbete leder till konflikt många gånger och ofta resulterar i att kvinnorna i större utsträckning ägnar sig åt skötsel av barn och hem och männen åt förvärvsarbete (Hydén och Hydén 2002; prop. 2014/15:1; Szebehely 1998; 2005a; 2005b).

Det finns andra familjetyper än kärnfamiljen, exempelvis enföräldersfamiljen, särbofamiljen, styvfamiljen, sambofamiljen och den homosexuella familjen. Hydén och Hydén (2002:24) menar att efter en separation är det ”rimligt att se skapandet av en ’ny’ familj eller familjeform som ett naturligt inslag i det nutida samhället...”. Exakt hur många som bor i den ena eller andra familjekonstellationen är svårt att uppskatta, men enligt Johansson (2009) lever mer än en tredjedel av befolkningen i Sverige i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen och här inberäknas även ombildade familjer som uppstår vid skilsmässa. Statistiska centralbyrån (SCB 2013) konstaterar i sin skrift ”Välfärd” att ”Kärnfamiljen vinner mark” och menar att barnfamiljer har blivit stabilare under 2000-talet då det är färre barn som får uppleva att föräldrar skiljer sig och att fler nyfödda barn har helsyskon (se även SCB 2013:1; 2013:2).

Familjehemsfamiljen som familjeform

När olika familjeformer behandlas inom familjeforskning är ofta familjehemsfamiljen, inklusive släktinghemsfamiljen, osynlig (se t.ex. Johansson 2009). Den norska sociologen Jeanette Skoglund (2018) konstaterar i sin avhandling, som bygger på intervjuer med ett knappt trettiotal personer i åldern 19–29 år, som har vuxit upp i släktinghem, att släktinghemsfamiljen som familj betraktad är ett perspektiv som är åsidosatt i forskningen. Dock finns vissa skildringar av familjehemsfamiljen i samband med att andra familjehemsformer tas upp. Den amerikanska forskaren Pauline Irit Erera (1997) menar i sin jämförelse mellan familjehemsfamiljen och styvfamiljen att orsaker till att den förstnämnda inte betraktas som en särskild familjeform är att den ses som tillfällig, är relativt ovanlig samt att familjehemsföräldrar rekryteras från grupper som inte är så resursstarka. Under rubriken ”En särskild sorts familj?” tar Höjer (2012:160) upp likheter och skillnader mellan familjehemsfamilj kontra biologiskt föräldraskap och gentemot

styvfamilj. I diskussion kring familjebegreppet inbegrips familjehem av den svenska forskaren Titti Mattsson (2010).

Motsättningar inom familjen

Man behöver inte gå till släktinghemsfamiljen för att finna spänningar och konflikter, de finns också i den ”vanliga” familjen. Flera forskare är överens om att familjen av idag är del av en individualiseringsprocess och att den inte är den sammanhållande enhet som den har varit tidigare (se t.ex. Beck och Beck-Gernsheim 1995; Johansson 2009). Familjen har istället blivit en mötesplats för personer som i bästa fall delar samma intressen och har gemensamma mål. Det finns ett ökat tryck på den enskilde att förverkliga sig själv (Beck och Beck-Gernsheim 1995).

Diskussioner förs kring glapp mellan ideal och verklighet och spänning mellan individualisering och omsorg. Enligt den amerikanske historikern John Gillis (1996) har vi två familjer, dels den familj som vi ingår i och dels den familj som är konstruerad i vår tankevärld. De två familjerna är inte möjliga att förena, hur mycket vi än anstränger oss. I familjen som vi ingår i finns det motstridiga viljor och ofta utkämpas en kamp. Vår verkliga familj som är instabil skiljer sig enligt Gillis från den idealiserade familjen som finns i våra tankar. Den är skapad utifrån myter och konstruerad utifrån ritualer. ”Gapet mellan ideal och verklighet är en av den samtida familjediskursens inneboende motsättningar.”, konstaterar Bäck-Wiklund (2003:22-23). När Bäck-Wiklund (2012) diskuterar den senmoderna familjen framträder ”individualisering” och ”omsorg” som två centrala komponenter som samtidigt kan ses som motsättningar. Sätts individen i förgrunden finns det mindre utrymme för omsorg och vice versa. Läggs ett omsorgsperspektiv på familjer kan man såväl tala om överskott som underskott. Den amerikanska sociologen Arlie Hochschild (1989) skriver, vilket kan ifrågasättas, att livet i den senmoderna familjen utmärks av ett omsorgsunderskott då föräldrarna är inriktade på att fullgöra sina livsprojekt och detta görs på bekostnad av omsorg i familjen. I familjehemmen finns enligt Höjer (2012) vanligtvis ett omsorgsöverskott och det förklaras bland annat utifrån att omsorg om barn är en betydande del i deras livsprojekt. Släktinghemsföräldrarna i min studie ger inte uttryck för att de tar om hand släktingbarnet på grund av att de har en allmän önskan om att få ge omsorg till barn. De vill ge stöd till det specifika barnet.

Brist på tid och brist på gemenskap är teman som ofta förekommer i familjers berättelser om sitt vardagsliv (Bäck-Wiklund 2012; Bäck-Wiklund och Bergsten 2010). Bäck-Wiklund (2012) ser det som en konsekvens av de höga kraven på flexibilitet och handlingsberedskap. Föräldrarna upplever att familjelivet kräver tidsplanering och rutiner. När familjelivet styckas upp med skilda rutiner som utförs av föräldrarna uppstår känsla av brist på gemenskap. Den familj som föräldrarna lever i och som kräver tidsplanering och rutiner konfronteras med den tänkta familjen som inte kräver detta.

”En riktig familj” – idéer och föreställningar

Studerar man begreppet familj bakåt i tiden framgår att familjebegreppet har varit föränderligt då dess betydelse har växlat mellan olika perioder. Vad som värderas som en riktig familj är inte statistiskt. Cecilia Lindgren (2006) visar i sin avhandling ”En riktig familj”, som är en studie om adoption, att samhällets uppfattning om den riktiga familjen har varierat under 1900-talet. Genom studier av den allmänna politiska debatten, lagtexter, handböcker och adoptionsbeslut visar hon hur synen på den ”riktiga” familjen har påverkats av samhällsutvecklingen. Lindgren tar fasta på den amerikanska historikerns Hermans begrepp *rules for realness* (Lindgren 2006). Lindgren konstaterar att det som avgjorde adoptivfamiljen till en ”riktig” familj under 1920-talet var om familjen kunde ge barnen en god och trygg social omsorg. Under 1950-talet var det kärnfamiljen som man framhöll som ett ideal. Barn och föräldrar skulle matchas utifrån bland annat utseende och social bakgrund. Tjugo år senare var de internationella adoptionerna betydligt vanligare och då var den riktiga familjen en social familj som hade en öppenhet för olikheter mellan föräldrar och barn. De skulle ha förmåga att ge barnen trygghet och självkännedom för att öka barnets möjlighet att hantera att vara ”annorlunda”. *Rules for realness* var under dessa tre perioder hängivenhet, normalitet och socialitet.

Släktens ökade betydelse

Många menar att släktrelationer har stor betydelse för den senmoderna familjen då det finns ett flöde av omsorg och ekonomisk hjälp mellan generationerna (Halleröd 2008). Detta kan å ena sidan ses som motsägelsefullt eftersom familjen har beskrivits som en modern individualiserad familj. Å andra sidan kan det

förklaras av att familjen är i stort behov av sin släkt då man vill förverkliga de individuella planerna (se t.ex. Bäck-Wiklund 2012).

Tvärtemot vad man skulle kunna tro visar studier bland annat från Skandinavien att människor i det moderna samhället har kontakt med fler släktingar än någonsin tidigare. En viktig förklaring till det är den ökade livslängden som gör att individer får fler år tillsammans (Gaunt 1996). Familjerelationer över flera generationer har blivit alltmer viktiga även i det amerikanska samhället (Bengtson 2001).

Mor- och farföräldrarollen har förändrats över tid. Perioden med aktivt föräldraskap med barn i hemmet och tiden då vissa blir mor- och farföräldrar överlappas mer sällan idag på grund av att mor- och farföräldrar får barnbarn senare i livet och att åren med barnafödande minskar (Hagestad 1988; Leopold och Skopek 2015). Studier visar att mor- och farföräldrar kan ägna mer tid åt sina barnbarn i jämförelser med tidigare generationer. Det förklaras av att den äldre generationen lever längre, har bättre hälsa och att de har färre barnbarn att fördela sin uppmärksamhet på jämfört med tidigare generationer. Det som kan minska tiden med barnbarn är att rollen som förvärvsarbetare ofta går omlott med rollen som mor- och farförälder (Leopold och Skopek 2015). Till detta kan även läggas att mor- och farföräldrar allt oftare har kvar sina föräldrar i livet som de ger stöd till. En ytterligare roll som en del mor- och farföräldrarna har är att vara ”förälder” till barnbarn (Creighton 1991; Minkler et al. 1992). Ytterligheten av detta är att mor- och farföräldrar axlar rollen som släktinghemsföräldrar och i min studie får läsaren möta flera mor- och farföräldrar som har valt att ta hand om ett barnbarn. Flertalet av dem ger även stöd till sina vuxna barn och vissa tar dessutom ”hand om” sina föräldrar, vilket innebär att många gör anspråk på mor- och farföräldrarnas uppmärksamhet och tid.

Vad är ett hem?

Vårdformen ”familjehem” (släktinghem) innehåller begreppet hem och i likhet med ”familj” är även hem fyllt av en mängd associationer. Det kan bero på att ”hem” är svårt att definiera då det innefattar många olika dimensioner. Det kan ses som ett rumsligt och tidsligt begrepp, men även som ett känslomässigt. Gaunt (2010) ser hemmet som en knutpunkt i vilken de olika familjerelationerna sammanstrålar (man och hustru, mamma/pappa och barn) som någon form av känslotrådar. Att vara utan ett hem medför därmed att man lever oskyddat. Då

det är svårt att definiera begreppet bidrar det till att det uppstår myter som både innehåller nostalgi och önskedrömmar (Thörn 2004).

Vanligtvis anses ”hem” vara ett vidare begrepp än ”bostad”. Detta är tydliggjorts när det gäller vårdformerna *familjehem* och *hem* för vård eller boende. Hem har, som tidigare nämnts, även psykologiska och emotionella kopplingar (Sahlin 1992). Begreppet hem förknippas med ett upplevt välbefinnande och/eller sociala relationer (Järvinen 1992). En person som på ett tydligt sätt illustrerat detta är konstnären Carl Larsson (1853–1919) då han i sina akvareller gav sin bild av idylliskt hem och familjeliv för omkring hundra år sedan. Thörn (2004:61) beskriver laddningen i begreppet:

Dess konnotationer till gemenskap, närhet och intimitet ger det en aura av stabilitet och trygghet. Hemmet blir därför lätt något som man bör sträva efter och bör vilja bevara.

När Thörn under sitt avhandlingsarbete intervjuade kvinnor utan bostad framkom tydligt att för dem var en bostad inte detsamma som ett hem. Hem stod för något mer. Hemmet var för flera en del i uppbyggandet av deras identitet. Med hjälp av hemmet kan man visa vem man är. För intervjupersonerna i Thörns studie var hemmet även ett tecken på att ha en plats i samhället.

Flera familjeforskare menar att begreppen ”familj” och ”hem” är svåra att åtskilja då familj och hem har en så stark koppling till varandra (se t.ex. Bäck-Wiklund och Bergsten 2010; Gubrium och Holstein 1990; Ribbens 1994). Det finns ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan familjen och hemmet (Gubrium och Holstein 1990). Ribbens (1994:60) resonerar kring ömsesidigheten på följande sätt:

The physical space of the house is important for the very fact that it is a most potent symbol of the boundary of the family unit. Its comfort and attractiveness hold family members together within its physical boundaries (Young and Willmott, 1973). At the same time, those same boundaries demarcate the family unit clearly from ‘the world outside’, and establish the family as having its own authority.

Bäck-Wiklund och Bergsten (2010) illustrerar hemmet och familjen både som en ram och som scen. Inom ramen får individens föreställningar om såväl materiella som immateriella familjeattribut plats. Det handlar om såväl ägodelar som uppfattningar om föräldraskap och parrelation. På scenen skapas det individuella

livet samt familjelivet och det kommer till uttryck i bland annat handlingsmönster och rutiner – en familjekultur bildas.

I det här kapitlets senare del har jag tagit upp familjeteoretiska perspektiv vilka tillsammans med livsloppsperspektivet utgör den teoretiska ramen i avhandlingen. I nästa kapitel redogör jag för metod och material som ligger till grund för studien.

Kapitel 4

Metod och material

För att besvara mina frågeställningar intervjuade jag släktinghemsföräldrar om deras olika erfarenheter och tankar. Jag besökte 31 olika släktinghem och genomförde 31 intervjuer med 44 släktinghemsföräldrar. Det var ett medvetet val från min sida att intervju släktinghemsföräldrar och inte barn, föräldrar eller de släktingar som inte velat bli släktinghemsförälder efter förfrågan. Det innebär att avhandlingen skildrar erfarenheter från släktingar som har sagt ja till att ta hand om ett barn.

I detta kapitel redogör jag för hur jag har gått till väga och hur mina olika val har påverkat såväl material som resultat.

Urval

För att försöka uppnå variation i urvalet av släktinghem kontaktade jag sex kommuner och därmed olika individ- och familjeomsorgsverksamheter (i fortsättningen omnämnda IFO-verksamheter). Jag ser det som en styrka att områden utanför landets storstäder är inkluderade, då jag uppfattar att många undersökningar genomförs i storstadsmiljö. Valet att välja både små och stora kommuner och försöken att uppnå geografisk spridning baserades på min tidigare studie (Linderot 2006). I denna fick jag inblick i att arbetet med familjehemsplaceringar var organiserat på skilda sätt i de små och stora kommuner som jag studerade. Huruvida mina val egentligen fick så stor betydelse för variationen i just detta avseende är inte klart. Exempelvis kan nämnas att intervjupersonernas syn på socialtjänstens insatser inte fick så stort utrymme som det ursprungligen var tänkt.

Intervjupersonerna har rekryterats via socialförvaltningarnas enhetschefer, 1:e socialsekreterare och familjehemssekreterare (familjehemssekreterare omnämns

även som socialsekreterare i avhandlingen). I tre av kommunerna har jag genom utbildningsinsatser haft kontakt med enhetscheferna och detta har troligtvis underlättat tillträdet till fältet.

Efter att jag har fått klartecken från enhetscheferna att kontakta familjehemssekreterarna har dessa tillfrågats om pågående släktingplaceringar. Inledningsvis har jag låtit familjehemssekreterarna definiera vad ett släktinghem är genom att de i allmänna ordalag har berättat om vilka släktingplaceringar som är aktuella. Deras beskrivning har till exempel lytt ”tonårspojke placerad hos mormor”. Eftersom det finns olika definitioner av släktingplaceringar (se kapitel 1 samt Linderot 2006) har jag framhållit att det inte bara är släktskap med blodsband som är av intresse utan även till exempel placeringar hos styvförälder eller ingift morbror. Placering hos till exempel moderns tidigare familjehemsföräldrar har jag däremot betraktat som ”annat närstående” och uteslutit. Jag har även framhållit att placeringarna ska gälla barn under 18 år, eftersom jag var intresserad av att intervjua personer som ”lever” i erfarenheten av att vara släktinghemsförälder. Två familjers barn hade emellertid hunnit fylla 18 år strax före intervjutillfällena och några hade nyligen upphört att vara släktinghem. Med tanke på att de hade aktuell och relativt lång erfarenhet av att vara släktinghemsföräldrar bestämde jag mig för att de skulle ingå i studien. Ett hem utmärkte sig på så sätt att socialtjänsten hade avbrutit placeringen och omplacerat släktingbarnet. Jag var angelägen om att komma i kontakt med detta släktinghem för att få ta del av denna erfarenhet, vilket jag lyckades med. Vårdnaden har i två fall flyttats över till släktinghemsföräldrarna och trots att de i juridisk mening inte längre betraktas som familjehem (prop. 2002/03) har jag valt att räkna in dem i gruppen släktinghem samt kalla dem släktinghemsföräldrar.

I tre av de sex kommunerna valde familjehemssekreterarna av olika skäl att inte kontakta alla befintliga släktinghem. Jag uppfattade att det var ett fåtal släktinghem som inte kontaktades i två av de tre kommunerna, medan det i den tredje kommunen var betydligt fler. En anledning till att familjehemssekreteraren inte tog kontakt var att personalen uppgavs ha hög arbetsbelastning. En annan anledning var att socialsekreterarna gjorde bedömningen att det inte var lämpligt att kontakta alla släktinghemsföräldrar. Skälen till detta var familjehemssekreterarnas vetskap om en kaotisk situation i släktinghemmet, hård belastning på släktinghemsföräldrarna på grund av kontakter med många vårdgivare eller på grund av att personalen upplevde det alltför svårt att förklara syftet med intervjun på grund av till exempel språksvårigheter. I något fall avstod

socialtjänsten kontakt på grund av att släktinghemsföräldrarna tidigare klart deklarerat att de ville klara sig utan socialtjänstens inblandning.

I efterhand har jag kunnat konstatera att jag fick fram en ganska stor variation på de 31 släktinghem jag besökte. Bland intervjupersonerna finns exempelvis kvinnor och män, olika åldersgrupper, olika etniskt ursprung och olika släktrationer till de placerade barnen representerade. Bland de placerade barnen finns spridning vad gäller ålder, kön och bakgrund etc. Det är endast ett av släktinghemmen som har tagit emot ensamkommande flyktingbarn.

Eftersom jag inte har träffat släktinghemsföräldrarna som socialtjänsten valt att inte kontakta finns en risk att mitt urval saknar vissa perspektiv. Om socialtjänsten har valt att främst kontakta släktinghem som de har en god relation till och uteslutit släktinghemsföräldrar som uppfattats som kritiska till socialtjänsten kan framförallt resonemangen angående inställningen till socialtjänstens stöd och insatser tänkas vara färgade av det. Min bedömning är dock att intervjupersonerna har känt sig fria att ge uttryck för kritiska synpunkter gentemot socialtjänsten.

Förfrågan om medverkan

Jag lämnade såväl muntlig som skriftlig information till familjehemssekreterarna angående studiens syfte och uppläggning och även upplysningar om min anställning och mina tidigare studier för att det skulle vara till hjälp för personalen i kontakten med släktinghemsföräldrarna. Familjehemssekreterarna kontaktade släktinghemsföräldrarna med en förfrågan om de fick lämna deras telefonnummer till mig samt läste upp en kortfattad information om min studie. Släktinghemsföräldrarna upplystes om att det inte var aktuellt att intervjua det släktingplacerade barnet och att jag önskade att genomföra intervjun när barnet inte var hemma. De fick även information om att deras medverkan var helt frivillig och det som familjerna tog upp under intervjun inte skulle lämnas vidare till socialtjänsten och att jag i avhandlingen skulle avidentifiera intervjuerna. De upplystes även om att de inte hade förbundit sig att medverka i någon intervju även om de hade lämnat ut telefonnumret.

Familjehemssekreterarna frågade släktinghemsföräldrarna per telefon eller då de besökte hemmet om de fick lämna ut telefonnumret. I en av kommunerna kontaktade familjehemssekreteraren de aktuella släktinghemmen endast via e-post på grund av hög arbetsbelastning. Min skriftliga information bilades mailet.

Någon annan information än kontaktuppgifter till släktinghemsföräldrarna önskade jag inte att få och det lämnades inte heller ut av socialtjänsten.

I några kommuner har jag fått relativt snabb respons medan det har dragit ut på tiden i andra. I en kommun fick jag, efter åtskilliga påminnelser, kontaktuppgifterna drygt ett år efter min förfrågan.

Vilka tackade nej?

Att intervjuerna inte blev av efter det att släktinghemsföräldrarna tillfrågats berodde dels på att släktinghemsföräldern sagt nej till att medverka antingen till familjehemssekreteraren eller till mig, dels på att de inplanerade intervjuerna inte kunde genomföras på grund av praktiska omständigheter (exempelvis beroende på att intervjupersonen fått sent meddelande om läkartid eller att akut problem med barnomsorg har uppstått den dag som intervjun var inplanerad).

Några få släktinghem gav inte familjehemssekreteraren tillåtelse att lämna ut telefonnumret till mig och förklaringarna som gavs från familjehemssekreterarna var att släktinghemsföräldrarna inte ville delta utan närmare motivering eller ansåg sig vara för gamla. Endast en släktinghemsförälder tackade nej till intervju i samband med att jag ringde upp. Personen var orolig för att hans intervjusvar skulle lämnas vidare och oron var enligt honom orsakad av en aktuell ”myndighetsskandal” som han hade läst en artikel om. I ett annat hem ställdes tre överenskomna intervjutillfällen in när jag stod på tröskeln till hemmet. Släktinghemsföräldern uppfattade varje gång tidpunkten som olämplig. Efter tredje gången valde jag att tolka det som att släktinghemsföräldern trots allt inte ville delta.

Att nyttja *gatekeepers* – forskningsmässiga implikationer

För att få tillgång till släktinghemmen har jag varit beroende av insatser från *gatekeepers*, det vill säga personer som kontrollerar vem som får tillträde till fältet (se Ahrne och Svensson 2015; Sallnäs et al. 2010). För att komma i kontakt med släktinghemsföräldrar valde jag att kontakta IFO-verksamheter inom socialtjänsten och låta personalen agera *gatekeepers*. Andra alternativ hade exempelvis varit att söka upp riksförbund inom familjehemsvård och familjehemsföreningar eller att genom annonsering i fack- och dagstidningar uppmana släktinghemsföräldrar att kontakta mig. En risk med detta förfaringsätt

skulle kunna vara att jag inte skulle få den bredd på släktinghemsföräldrar som jag lyckades få och att jag främst hade kommit i kontakt med släktinghemsföräldrar som var särskilt engagerade i rollen som familjehemsförälder. Elizabeth Martinell Barfoed (2008) konstaterade i sin avhandling angående adoption att det var lättare att komma i kontakt med adopterade kvinnor än män då hon efterfrågade intervjupersoner bland annat via en förening för adopterade.

Jag har fått stor hjälp av personalen inom IFO-verksamheten med att komma i kontakt med släktinghemsföräldrar och jag har uppfattat de allra flesta tjänstemännen som positiva till att vara behjälpliga. Men nyttjandet av gatekeepers har begränsat min insyn. Jag har fått förlita mig på de uppgifter som lämnats av mina kontaktpersoner inom IFO-verksamheterna om pågående släktingplaceringar, eftersom det inte har varit möjligt för mig att kontrollera denna information (jfr. Egard 2011). I min tidigare studie (Linderot 2006) framkommer att det finns stora brister i den statistik som har inrapporterats av kommuner till länsstyrelsen i länet (numera rapporteras uppgifterna till Inspektionen för vård och omsorg). Det kan tilläggas att socialtjänsten lämnar statistikuppgifter en gång om året vilket innebär att antalet släktingplaceringar som angetts inte nödvändigtvis behöver överensstämma med de uppgifter som personal inom IFO gett mig, placeringar kan ha påbörjats och avslutats. I tre av de sex kommunerna som jag har kontaktat har jag dock haft möjlighet att jämföra vilka fall som chefen, respektive familjehemssekreterarna har nämnt för mig och det visade sig vara samma familjer.

Familjehemssekreterarna i de sex kommunerna har axlat rollen som gatekeepers på skilda sätt. Även om jag förespråkade att familjehemssekreterarna skulle ta kontakt med alla släktinghemsföräldrar per telefon eller genom besök har jag fått acceptera att tre kommuner inte tog kontakt med alla släktinghem och att en av dessa kontaktade släktinghemsföräldrarna via e-post. Att vissa kommuner inte kontaktade alla släktinghem kan ha begränsat urvalets variation. Att en kommuns kommunikation med släktinghemmen skedde via e-post kan eventuellt ha lett till att jag fick färre släktinghem att söka upp. Jag har kontinuerligt påmint familjehemssekreterarna om kontaktuppgifter till släktinghemsföräldrarna i några kommuner. Det kan finnas flera anledningar till att kontaktuppgifter dröjt och släktinghem kontaktats via e-post, såsom hög arbetsbelastning inom verksamheten, att man inte upplevt forskningsämnet angeläget eller sett det som hotande, olämpligt, opassande (se Hedin 2012).

Att använda sig av *gatekeepers* innebär även att överlämna den första kontakten med de potentiella intervjupersonerna till en annan person (i detta fall familjehemssekreterare eller socialsekreterare) och inte ha insyn i den första delen av processen. Det underlag som presenteras för personen för att han eller hon ska kunna ta ställning till ett deltagande eller ej i en studie är viktigt. Även om jag har lämnat skriftligt underlag till familjehemssekreterarna att använda sig av kan jag inte veta om och hur det har nyttjats. Sallnäs med kollegor (2010) tar upp begreppet psykologisk *gatekeeping* och menar att en negativ inställning hos vuxna kan smitta av sig till barn som tillfrågas om deltagande i studie. På motsvarande sätt förmodar jag att släktinghemsföräldrarna kan ha påverkats av *gatekeepers* inställning och framförande.

Genomförande – intervjuerna

Merparten av de hem som jag har besökt ligger i Skåne och Småland, men jag har även genomfört intervjuer i släktinghem i Blekinge och i Västergötland beroende på att några hem finns i annan kommun än i den kommun som placerat barnet.²⁰

I nedanstående tabell sammanfattas antalet medverkande hem och antal släktinghemsföräldrar som har intervjuats.

Tabell 1.

Antal medverkande släktinghem och antal intervjuade släktinghemsföräldrar i sex placeringskommuner åren 2011 till 2014.

	Antal medverkande släktinghem	Antal intervjuade släktinghemsföräldrar	År då intervjuerna genomfördes
Kommun 1	13	18	2011/2012/2013
Kommun 2	2	2	2012
Kommun 3	1	2	2012
Kommun 4	2	4	2013
Kommun 5	5	8	2013/2014
Kommun 6	8	10	2013
Totalt	31	44	

²⁰ Placeringskommunen behåller ansvaret för de barn som placeras i en annan kommun enl. 2 a kap. 4 § SoL.

Jag har under åren 2011 till 2014 genomfört 31 intervjuer i 31 olika släktinghem och det är sex kommuner som är ansvariga för placeringarna. Under intervjuerna har 44 av totalt 51 släktinghemsföräldrar deltagit, varav 28 kvinnor och 16 män.

Under 18 intervjuer har jag träffat en släktinghemsförälder. I hälften av fallen berodde detta på att släktinghemsföräldrarna valt att endast släktinghemmamman skulle delta i intervjun och i hälften av fallen var det på grund av att släktinghemsföräldern är ensamstående. I 13 av de totalt 22 släktinghemmen, där det finns två släktinghemsföräldrar, har båda föräldrarna deltagit under intervjun. I de fall intervjuer har genomförts med båda släktinghemsföräldrarna var det fyra intervjupersoner som inte deltog under hela intervjun, oftast för att mannen var upptagen av arbete, uppdrag eller stod i kontakt med socialtjänsten telefonledes. Under delar av en intervju deltog en jurist på uppmaning av intervjupersonen. Vid mitt besök framkommer att juristen är släktinghemsföräldern behjälplig i olika frågor och sköter framförallt kontakten med myndigheter. Att juristen ombeds delta under intervjun kan bero på intervjupersonens osäkerhet kring vad jag har för syfte med besöket och personens eventuella uppfattning om att även jag är en myndighetsperson.

Intervjupersonerna

Det finns stora variationer i materialet, vad gäller bland annat släktskap, civilstånd, ålder, kulturell bakgrund. Barnens släktskap till intervjupersonerna i de 31 släktinghemmen framkommer i tabellen:

Tabell 2.

Hemmens släktration till de placerade barnen

Släktskap	Antal släktinghem
Morförälder*	8
Farförälder	4
Syskon/svägerska/svåger	4
Moster/morbror**	11
Faster/farbror	4
Totalt	31

* I fyra släktinghem är morfadern ingift.

** I tre av hemmen ingår avlägsen biologisk släkting samt före detta sambor till barnens biologiska föräldrar. Av hänsyn till släktinghemsföräldrarnas anonymitet omnämns de moster/morbror.

En stor grupp i mitt material består av mor- och farföräldrar. Den näst största gruppen i mitt material som tar emot släktingbarn utgörs av mosttrar och släktskapet är på modernet. Två tredjedelar av alla släktinghem består av släktingar från moderns sida.

Cirka två tredjedelar av intervjupersonerna är gifta eller sammanboende och de ensamstående utgörs av sex kvinnor och tre män.

Det finns en stor åldersmässig spridning bland släktinghemsföräldrarna. De yngsta är inte 25 år fyllda och de äldsta har uppnått pensionsåldern. I några släktinghem var intervjupersonerna i åldrarna 20–23 år när släktingbarnet placerades hos dem.

Majoriteten av intervjupersonerna har egna barn, men inte alla. Det är främst de yngre som inte har barn.

De flesta släktinghemsföräldrar som jag har intervjuat är födda och uppvuxna i Sverige. Cirka en fjärdedel har utländsk bakgrund och kommer främst från utomeuropeiska länder, bland annat i Mellanöstern och Centralasien. I fem släktinghem har båda släktinghemsföräldrarna eller den ensamstående släktinghemsföräldern utomeuropeisk bakgrund.

De allra flesta släktinghem ligger i tätorter, den minsta tätorten har drygt 200 invånare. Hälften av släktinghemmen i tätort ligger i städer.²¹ Några av hemmen finns på landsbygden eller i småort. Huvuddelen av släktinghemsfamiljerna bor i fristående villor eller radhus, de övriga i lägenheter.

Tre fjärdedelar av intervjupersonerna förvärvsarbetar. De andra släktinghemsföräldrarna uppbär sjukpenning eller sjukersättning eller är ålderspensionärer.²² Det är stor spännvidd vad gäller intervjupersoners utbildningsbakgrund. En tredjedel har högskoleutbildning, de andra har antingen studerat på gymnasiet eller avslutade skolgången efter grundskolan. Någon enstaka intervjuperson var inte läs- och skrivkunnig.

Några av intervjupersonerna har själva varit placerade i familjehem under uppväxten och det finns även personlig erfarenhet av vård i HVB.

²¹ Jag använder mig av begreppet stad eftersom det är ett vedertaget begrepp även om det inte används som administrativ enhet i Sverige (www.scb.se).

²² Åtta personer uppbär sjukpenning eller sjukersättning. Sju är ålderspensionärer.

De placerade barnen

Intervjupersonerna har i sina hem tagit emot 41 släktingbarn, 23 pojkar och 18 flickor. Det är stor åldersspridning bland barnen då det yngsta barnet är ett par månader och de äldsta har precis fyllt 18 år vid tillfället för intervjun. Oftast är det ett barn som har placerats i släktinghemmet, men det förekommer även syskonpar och i några fall syskonskaror på tre till fyra barn. Syskonen har då inte splittrats utan placerats i samma hem. Oftast har släktingbarnen flyttat från sitt biologiska hem till släktinghemsföräldrarna, men en fjärdedel av barnen har före placeringen i släktinghemmet bott i annat familjehem, HVB eller i enstaka fall i kontaktfamilj.

Intervjuform och intervjusituation

Jag har genomfört tematiserade intervjuer, men jag eftersträvade att få till stånd ett samtal istället för ett ”fråga-svar-upplägg”. Ofta fick intervjuerna just karaktären av samtal. I de fall intervjupersonerna berättade ”fritt ur hjärtat” var de även villiga att svara på de frågor som jag tog upp.

Intervjupersonernas ”livsberättelser” är skildringar sedda ur deras perspektiv. Under vissa intervjuer har jag fått båda släktinghemsföräldrarnas perspektiv, medan jag i andra intervjuer fått släktinghemsmammans syn på exempelvis sin egen och partnerns roll i förhållande till släktingbarnet. Jag väljer att sätta livsberättelser inom citationstecken då intervjuerna inte var upplagda utifrån ett tydligt livsloppsperspektiv, men intervjupersonen valde ofta att berätta om sina erfarenheter i kronologisk ordning. Horsdal (1999) och Kåks (2007) formulerar två krav för att en intervju ska kunna betraktas som livsberättelse och det är att ett livsloppsperspektiv har varit tydligt och att berättaren getts frihet att ge form åt sin berättelse. De intervjuer som jag har genomfört kan snarare betecknas som ”...självupplevt tillbakablickande i intervjuform...” (Arvidsson 1998:8; Kåks 2007:66) i de delar som intervjun har berört tid som varit.

Den öppna intervjuformen ger intervjupersonerna möjlighet att välja vilken information som de vill delge och hur de vill framställa sig själva. Det är svårt att veta i vilken utsträckning som information medvetet eller omedvetet undanhållits. Klart är att några intervjupersoner inte velat lämna ut viss information om exempelvis barnets biologiska förälder, vilket jag kommenterar senare i detta kapitel. Mitt huvudintryck är dock att intervjupersonerna varit motiverade att berätta om sin situation och tagit upp såväl glädjeämnen som svårigheter.

Intervjuaren påverkar relationen till intervjupersonen genom sitt förhållningssätt inte minst genom att visa ett autentiskt intresse och förståelse för den som intervjuas (jfr. Patel 1987). Under intervjuerna var jag genuint intresserad av att ta del av deras berättelser. Jag försökte att anpassa mig till intervjupersonen, till exempel genom att inte forcera intervjun när de exempelvis var ledsna på grund av barnets förälders problematik eller anhörigs död.

Intervju utan barn närvarande

Intervjun bokades in vid en tidpunkt när varken det placerade barnet eller annat barn skulle vara hemma. Jag ville inte utsätta barnet för att komma i kontakt med ytterligare en person eftersom det ofta finns många personer inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården som är engagerade kring barnet. En fördel med att intervjuerna genomfördes när barnen inte var i hemmet var att intervjupersonerna lättare kunde koncentrera sig på intervjun och inte behövde splittra sin uppmärksamhet på att exempelvis se efter barnet (se Eriksson-Zetterquist och Ahrne 2015 angående önskvärdheten att i hemmiljö få vara ostörd som intervjuperson). Troligtvis hade de lättare att ta upp känsliga ämnen och svårigheter när inte barnen var med under samtalet. Trots ansträngningarna att undvika hemmavarande barn under intervjun så var barnen med i vissa fall ändå. Vid ett tillfälle var ett tvåårigt barn hemma och vid ett annat tillfälle var ett lågstadiesbarn med inledningsvis, vilket inte var planerat. I det senare fallet valde jag att samtala om allmänna frågor som ålder, släktskap, boendeförhållanden. Att barnet var med från början och därefter var utanför huset och lekte kan ha haft betydelse för vad intervjupersonen berättade. Jag upplevde att intervjupersonen periodvis var splittrad under intervjun då barnet påkallade hans uppmärksamhet. Intervjusituationen påverkade mig på så sätt att jag oförberedd fick lägga om strategin och improvisera. Jag fick brist på tid att ta upp olika intervjuområden när jag väl blev ensam med intervjupersonen. Vid ett annat intervjutillfälle vaknade en tonåring medan intervjun pågick under morgonen, men vistades i sitt rum med stängd dörr.

Parintervju

I de släktinghem som består av två släktinghemsföräldrar har de själva avgjort om de båda skulle delta under intervjun. Närvaron av en äkta hälft eller sambo kan såväl hindra som förbättra kvaliteten på en intervju (Allan 1980). I parintervjun uppstår interaktion med en ytterligare part förutom med mig som intervjuare. En

fördel med att intervjua flera samtidigt är att det uppstår en dynamik då intervjupersonerna kan bygga vidare på den andres resonemang och nya tankar kan väckas (Trost 2010). Vidare kan parintervju medverka till att skapa trygghet för intervjupersonerna under intervjun och intervjuarens makt kan tonas ner. Kritik som kan föras fram mot denna typ av intervju är att den ena parten kan bli för dominant och styra den andra under intervjutillfället (Bryman 2018; Trost 2010). Vid ett tillfälle uppstod konkurrens om ordet och en av intervjupersonerna uttryckte missnöje och antydde att mannen dominerade samtalet. Därefter var mannen mer försiktig med uttalanden och riktade osäkert blicken mot sin partner vid varje uttalande. Jag försökte efter hustruns markering att med tydlighet vända mig omväxlande till de två släktinghemsföräldrarna.

Val av plats

Med undantag av två intervjuer som gjordes på intervjupersonernas arbetsplatser har de övriga genomförts i deras hem. Platsen var på så sätt invand samtidigt som en familjemiljö väcker vissa känslor och bidrar till att intervjupersonen väljer att visa upp en viss bild av sig själv (Eriksson-Zetterquist och Ahrne 2015). För de flesta intervjupersoner har det varit angeläget att visa foton på släktingbarnen och ibland även teckningar som barnen gjort. Oftast har det skett i slutet på intervjun, men i ett hem hade intervjupersonerna dagen till ära prytt bordet där vi skulle sitta med foto på barnet, som för att tydliggöra vem vi pratade om.

Hur intervjuerna gått till

Alla träffar med släktinghemsföräldrarna började med ett informellt samtal kring exempelvis omgivning, vädret, hunden och för det mesta erbjudande om kaffe. Flera forskare betonar att de första minuterna av intervjun är viktiga, till och med avgörande för den fortsatta intervjun (se bl.a. Kvale och Brinkmann 2014). Jag uppfattade att den inledande stunden fyllde en viktig funktion, inte minst bidrog det informella samtalet till att avdramatisera situationen. Jag kunde även återknyta till det informella samtalet i samband med att intervjun avslutades och på så sätt blev det en naturlig avrundning på intervjun. Intervjun inleddes med att jag gav intervjupersonerna ett informationsbrev angående studien (se bilaga 1), som vi gick igenom tillsammans. Släktinghemsföräldrarna fyllde i en blankett för samtycke vad avser intervju och inspelning (se bilaga 2). Samtliga intervjupersoner godkände att intervjuerna spelades in. En intervju blev inte inspelad helt och hållet

på grund av att den digitala diktafonens minne hann bli fullt innan intervjun avslutades.

Jag använde mig av tolk under en intervju. Till skillnad från de svårigheter som brukar rapporteras när tolk används (se bl. a. Kvale och Brinkmann 2014), upplevde jag inga sådana. Min uppfattning är att intervjun fungerade bra då intervjupersonen var väl bekant med tolken och verkade vara trygg med situationen och personen. Den auktoriserade tolken tog varken över min eller intervjupersonens roll.

Att jag inte haft förhandsinformation om vare sig intervjupersonerna eller de placerade barnen upplevde jag som en fördel, eftersom jag inte hade möjlighet att bilda mig någon uppfattning om hemmet innan. Under några intervjuer var jag dock oförberedd på att den inledande, till synes neutrala, frågeställningen angående vilka som bodde i släktinghemmet väckte starka känslor hos intervjupersonerna. Då framkom att släktingbarnen bodde i hemmet på grund av vårdnadshavarnas dödsfall. Under dessa tillfällen såg jag avsaknaden av förhandsinformation inte enbart som fördel. Jag försökte att under intervjuerna vara observant på stämningar och infallsvinklar på intervjuämnet som jag uppfattade vara centrala för intervjupersonerna (jfr. Kvale och Brinkmann 2014).

Under slutet av några intervjuer sammanfattade jag vilka områden vi hade talat om och intervjupersonernas resonemang i korta drag. Detta gjorde jag i syfte att få fram områden som inte hade berörts och tanken var att intervjupersonen skulle kunna göra tillägg och protestera ifall min sammanfattning inte var korrekt. Jag slutade med detta förfaringssätt efter att jag fann att det fanns en risk att jag genom sammanfattningarna, och den påbörjade analysen, drog förhastade slutsatser och att intervjupersonen kanske inte förmådde protestera i det snabba tempo som rådde (se Bryman 2018; Trost 2010).

Intervjuerna varade vanligtvis mellan 1,5 och 2 timmar. Dock pågick tre intervjuer i cirka en timme. Efter att jag avslutade intervjuerna och lämnade släktinghemmen förde jag kortfattade fältanteckningar.

Intervjupersonerna befinner sig i olika faser

Intervjupersonerna befann sig i olika faser vad gäller släktingplaceringen när jag kom i kontakt med dem, vilket hade betydelse när de kommenterat vissa frågor. Vid tidpunkten för intervjun hade några barn, varav ett spädbarn, nyligen placerats i släktinghemmet. De flesta barnen hade dock varit placerade i släktinghemmet under flera års tid. En stor grupp barn hade bott hos

intervjupersonerna mellan fem och tio år. Det innebär att vissa intervjupersoner fick rekapitulera händelser som låg långt tillbaka i tiden. Flera frågeställningar hade retrospektiv karaktär och det kan innebära metodologiska problem. Eftersom jag oftast inte varit ute efter precisa tidsuppgifter utan upplevelser anser jag att problemen har varit begränsade (jfr. Åkerström och Höglund 1992).

De erfarenheter som de intervjuade förmedlar ska inte betraktas som "...vinduer, hvorigennem vi kan betragte 'livet selv' og 'de faktiske begivenheder'" (Horsdal 1999:111), då de till exempel är färgade av sammanhanget vid tiden för intervjun. Hur individen mår när han eller hon formar sin berättelse kan vara av avgörande betydelse för det som förmedlas (Hagberg 2002). Vissa intervjupersoner upplevde vid intervjutillfället att det aktuella läget var relativt lugnt, medan andra släktinghemsföräldrar stod inför akuta problem. Ett släktinghem betecknade situationen som "helt upp och ner". Intervjun gjordes samma dag som en akut kris med biologiska föräldern och barnet seglade upp i och med en ansökan om vårdnadsöverflyttning och det pågick en intensiv telefonkontakt med socialsekreteraren under intervjun. Två släktinghem besökte jag kort tid efter vårdnadshavarens dödsfall. Släktinghemsföräldern i ett av hemmen befann sig mitt i en sorgprocess efter att systemen nyligen hade avlidit och intervjupersonen återkom ofta till det. I ett annat hem låg systemens död tio år tillbaka i tiden och det berördes kortfattat endast vid ett par tillfällen under intervjun.

Intervjuområden

Forskningsfrågorna i studien utgjorde utgångspunkt när jag arbetade fram teman (se Kvale och Brinkmann 2014). Jag började med att arbeta fram en intervjuguide, som utvecklades efter hand och som landade i olika teman. Intervjuområdena har bland annat rört anledningen till att de tar hand om en släktings barn, hur de uppfattar sin roll nu när barnet bor hos dem, hur deras vardagsliv ser ut och hur relationerna till familjemedlemmar är, hur de uppfattar "hemmet", hur de ser på placeringen av barnet, vilken roll de tillskriver socialtjänsten och tankar kring framtiden.

Att människan är en aktiv och handlande individ är ett viktigt antagande i ett livsloppsperspektiv (se Giele och Elder 1998) och det har varit en utgångspunkt när jag har utvecklat intervjuområden. Jag har varit intresserad av att få fram handling och agerande hos intervjupersonen. Hur aktiv var släktinghemsföräldern i processen med att barnet placerades i deras hem och på vilket sätt agerade de?

Jag har även använt mig av nuet och ställt frågor typ: ”Om det är någon granne som frågar...”, ”Om socialtjänsten säger...”, för att skapa en situation som ligger nära en som de kan ha tidigare erfarenhet av (jfr. Trost 2010).

Frågorna hölls öppna för att uppmuntra till berättelser och samtal mellan mig och intervjupersonerna. Frågan: ”Kan du berätta om vilka personer som bor här i lägenheten/huset?” blev en god ingång till intervjun. Intervjuerna hade låg grad av standardisering då intervjupersonernas svar var utgångspunkten för ordningsföljden på frågeställningarna och hur följdfrågorna har formulerats (se Kvale och Brinkmann 2014; Trost 2010). Genom detta upplägg har intervjupersonerna stimulerats till att prata mer fritt (se Kvale och Brinkmann 2014). Dock har jag under intervjuns gång varit uppmärksam på att de olika temana har berörts. Om intervjupersonen inte gått in på hur han eller hon kommit fram till beslutet att ta emot barnet har jag vid lämpligt tillfälle fört in samtalet på detta.

Strukturerade inslag

Det har även funnits strukturerade inslag under intervjuerna då jag bett alla intervjupersoner markera ett kryss på en linje samt rita en nätverkskarta (se mer nedan). Jag hade flera syften med detta. Min tanke var att frågorna och svaren genom visualiseringen skulle bli mer konkreta för intervjupersonen, men även för mig. Ett annat syfte var att dessa ”övningar” skulle ge variation under intervjusituationen och skapa aktivitet hos intervjupersonen (jfr. Bryman 2018). Jag konstaterade att flera intervjupersoner kände sig obekväma med uppgiften att själva skriva och istället pekade ut var jag skulle notera namn och kryss. Det kan ha berott på språkproblem eller ovana att formulera sig, men kanske även på grund av att intervjupersonerna hade vant sig vid rollfördelningen då jag under hela intervjun dessförinnan hållit i pennan och antecknat.

Intervjupersonerna ombads att placera in sitt hem på en skala, där jag i ena änden av en linje har skrivit ”hem/’vanligt’ hem” och i den andra ”familjehem”. De bilder som släktinghemsföräldrarna har angående de olika boendeformerna har förstås betydelse för hur de placerar in det egna hemmet på linjen. Jag betonade att det finns en flora av olika typer av hem och att flera vill mena att det inte finns något ”vanligt” hem (se bl.a. Regnér 2006, resonemang kring normalfamilj), men att jag med ”vanligt” hem avser en familj som inte har familjehemsuppdrag. Begreppet ”vanliga hem” har även använts i text i statlig utredning (SOU 2011:9 s195) där det står att läsa: ”Den dominerande formen av

familjehemsvård är fortfarande 'vanliga hem' som tar emot ett eller två barn." Här används begreppet i annan betydelse då det ställs mot den ökade professionaliseringen inom familjehemsvården.

Frågor om hur man definierar sig kom i slutet av intervjun för att intervjupersonerna inte skulle känna sig "låsta" av sina ställningstaganden vad gäller denna fråga och påverka andra resonemang under intervjun.

I samband med frågor om nätverk och familje-/släktinghem bad jag intervjupersonerna att illustrera detta med hjälp av papper och penna. På ett papper skrev jag namnet på släktingbarnet och bad dem skriva upp namn på personer som var viktiga för barnet och hur nära dessa namn skulle skrivas. Nätverkskartorna bidrog till att barnets nätverk blev åskådliggjort på ett konkret sätt. I samband med att nätverkskartan ritades kom intervjupersonerna på viktiga personer kring barnet, personer som kanske inte tidigare har nämnts. Jag hade inte räknat med att vi med anledning av nätverkskartan skulle komma in på så många nya infallsvinklar. När barnets nätverk visualiserades på detta sätt, till exempel genom att barnets biologiska pappa hamnade i utkanten av pappret, ledde det flera gånger till berättelser om att barnet ofta ställde frågor om sin frånvarande pappa och skildringar av intervjupersonernas försök att etablera en kontakt med pappan.

Upplevelse av intervjun

En aspekt av den kvalitativa forskningsintervjun är att intervjun kan upplevas som en berikande upplevelse för den som intervjuas (Kvale och Brinkmann 2014). Jag kan inte uttala mig om intervjuerna lett till nya insikter för intervjupersonen, däremot framkom det att flera personer uppskattade att någon utomstående intresserade sig för deras situation. Jag fick intrycket av att intervjupersonerna uppfattade det som positivt att få dela med sig av sina erfarenheter av att vara släktinghemsförälder. En intervjuperson berättade i positiva ordalag att hon kände sig utvald när hon blev uppringd av socialsekreteraren och fick frågan ifall telefonnumret kunde lämnas ut. Som svar på ett sms med tack till intervjupersoner mottog jag bland annat meddelandet "...det är även för oss viktigt och spännande att tänka till lite."

Transkription

Så långt det har varit möjligt har transkriptionerna av intervjuerna varit ordagranna. En ofullständigt inspelad intervju skrevs ut samma dag med stöd av inspelningen och anteckningarna. Även om transkriberingen gjorts ord för ord är inte en intervjuutskrift en fullständig avspeglning av den faktiska intervjun eftersom exempelvis kroppsspråk går förlorat (Moberg 2010). När intervjupersonerna visade tydliga gester och när vissa uttryck betonades har jag särskilt markerat det i utskrifterna. Likaså har jag noterat pauser med: och känslouttryck som exempelvis gråt har jag angivit inom klamrar [gråt] och likaså vissa beskrivningar [vänder sig till maken]. I de fall jag har uteslutit några ord ur intervjupersonens berättelse, på grund av exempelvis dålig ljudkvalité, har jag markerat det med /.../ och i de fall jag har uteslutit flera meningar har jag gjort markeringen /---/. Ord som jag har lagt till och förtydligande av en underförstådd syftning har jag markerat med: (ord).

Jag har varit försiktig med att redigera citat, men har gjort det i några få fall för att öka läsbarheten (jfr. Ahrne och Svensson 2015; Trost 2010). Av samma skäl har jag även gjort några smärre grammatiska ändringar. För att göra citateten så tydliga som möjligt har jag i några fall bytt ut ordet ”hon” till ett fingerat namn och i samtliga fall namnet med ”mamma” eller ett fiktivt namn.

Jag har numrerat intervjuerna och efter varje citat står numret på intervjun inom parentes. I parentesen anger jag även hur barnet är släkt med intervjupersonen, exempelvis farmor och farfar. Jag gör ingen skillnad på ifall intervjupersonerna är gifta eller sammanboende, vilket bland annat innebär att den man som en syster till släktingbarnet bor tillsammans omnämns svåger och inte systemens pojkvän. Jag gör inte heller skillnad på om exempelvis morfadern är biologisk eller ingift.

Etiska överväganden

Att etiska problem uppstår i samband med en intervjuundersökning som fokuserar på privatliv är ofrånkomligt (Kvale och Brinkmann 2014). Denna studie är inget undantag. Studien har etikprövats och Regionala Etikprövningsnämnden i Lund gav sitt godkännande till studien 2011 (diarienummer Etik:H15 2011/604). Även om studien har etikprövats har etiska överväganden ändå krävts

under studiens gång. Här nedan förs resonemang kring några etiska frågor som uppkom under tiden. Jag inleder med resonemang kring frivilligt deltagande. Jag har inte haft insyn i hur familjehemssekreterarna informerat och motiverat intervjupersonerna, exempelvis vet jag inte om de har använt sig av mitt informationsbrev. Sallnäs med kollegor (2010) tar upp att det kan vara bekymmersamt ifall *gatekeeper* i sin iver ger uttryck för så stor entusiasm att intervjudeltagande förefaller vara i det närmaste obligatoriskt. Jag kan inte uttala mig om huruvida intervjupersonerna har känt sig pressade att delta i studien, men det är inget som framkommit under intervjun.

I likhet med de brittiska forskarna Kendrick med kollegor (2008) skiljer jag på den tillåtelse (*permission*) som familjehemssekreterarna har förmedlat till mig i och med att de med släktinghemsföräldrarnas samtycke lämnade ut deras telefonnummer och det medgivande (*consent*) som släktinghemsföräldrarna själva har kunnat ge mig när jag kom i kontakt med dem. I samband med intervjuerna upplyste jag släktinghemsföräldrarna om deras rätt att när som helst och utan förklaring avbryta sitt deltagande.

För att minimera riskerna att intervjupersonerna uppfattade mig som socialtjänstens ”förlängda arm” var det viktigt att tydliggöra min fristående roll, vilket jag gjorde i ett informationsbrev och muntligt under mitt besök hos intervjupersonerna. Då jag ansåg det angeläget att intervjupersonerna i så hög grad som möjligt skulle uppleva att de kunde prata fritt lämnade jag skriftlig och muntlig information om att det inte var känt för socialtjänsten vilka familjer som slutligen valde att medverka. En intervjuperson utgör ett undantag då personen ställde som krav för sin medverkan att hon fick tillgång till samma tolk som socialtjänsten brukade anlita. Socialtjänsten blev således involverad i och med arrangemanget även om jag bestämde tid och plats med tolken. Jag informerade intervjupersonerna om att jag inte i något avseende informerade socialtjänsten om vad som framkommit under intervjuerna.

En annan etisk fråga som uppkom var att intervjupersonerna många gånger lämnade utförlig och personlig information om andra, vars samtycke jag inte inhämtat, vilket föranledde funderingar kring hur jag skulle förhålla mig till det. Det är framförallt berättelser om släktingbarnen och deras biologiska föräldrar som rikligt förekom under intervjuerna. Med tanke på att intervjupersonernas situation är sammanlänkad med såväl barnen som de biologiska föräldrarna bedömde jag att det var viktigt att få kunskap om intervjupersonernas relationer till dessa personer, men att det var av största vikt att i avhandlingen försvåra

identifieringen av personerna. Jag har dock inte behandlat intervjupersonernas utsagor som sanningar utan just som deras berättelser, erfarenheter, upplevelser etc.

Några släktinghemsföräldrar upplyste mig om att de hade talat med barnen om den kommande intervjun och att släktingbarnen hade gett klartecken till att intervjupersonerna var fria att berätta om dem. En intervjuperson säger:

Jag berättade att du ska komma då, så Kaj visste om det. ”Vad får jag säga?” ”Du kan väl säga allt”, sa Kaj. ”Vad har vi för hemligheter? Ingenting”, sa han (intervju 28, moster).

Även om barnen fick information om intervjun och gav sina släktinghemsföräldrar tillåtelse att prata om dem så är jag medveten om att det kan vara svårt för barnen att sätta sig in i vad som kan komma upp under en intervju.

Intervjupersonerna har ofta och utförligt berättat om bland annat barnens biologiska föräldrar, men jag har även kommit i kontakt med intervjupersoner som ogärna lämnat information om andra. Några få intervjupersoner ville inte ge vissa upplysningar om barnens biologiska föräldrar, exempelvis boendeort och vad som orsakade att släktingbarnet placerades hos dem. Jag försökte att vara uppmärksam på vilken typ av uppgifter som intervjupersonen inte ville lämna ut och respekterade detta.

Hantering av anonymitet

Intervjupersonerna, barnen och barnets föräldrar har fiktiva namn i avhandlingen. Intervjupersonerna omnämns utifrån sitt släktskap, exempelvis ”moster”, ”mormor” och ”farfar”. Med hänsyn till några få släktingars (tidigare sambor och avlägsen släkting) anonymitet benämns de moster/morbror istället.

Anonymiteten stärks av att socialtjänsten i sex olika kommuner i olika län har beslutat om släktingplaceringarna och det framgår inte i avhandlingen vilka kommuner det är. Identifieringen kan även försvåras av att ett antal år har förflutit sedan intervjuerna genomfördes.

För att få kunskap om hur mycket information läsaren kan utläsa om samma intervjuperson har jag kontrollerat de sammanlagda citaten för respektive intervjuperson (1–31). På så vis kunde jag bedöma om citaten sammanslagna

riskerade att minska anonymiteten. Denna kontroll resulterade i att jag utslöt några meningar för att ytterligare skydda identiteten.

Bearbetning och analys

Under studiens gång har jag erfårit att det inte finns någon tydlig gräns mellan perioden då empiriskt material samlas in och analysprocessen startar (jfr. Ahrne och Svensson 2015; Marvasati 2013). Mina intervjuer har analyserats tematiskt och tematiseringen började redan under fältarbetet. Under intervjuerna fann jag både likartade mönster och förhållanden som stack ut och jag gjorde korta anteckningar i syfte att senare undersöka det närmare (jfr. Kvale och Brinkmann 2014). När jag samtalande med släktinghemsföräldrarna fastnade jag för vissa teman såsom ”kärleken till barnet” och ”det komplicerade förhållandet till barnets föräldrar”. Vissa teman har levt kvar och förekommer i analysen, medan andra tonats ner eller försvunnit. Exempelvis kan nämnas att jag trodde att socialtjänstens roll skulle få en mer framträdande plats under intervjufasen än den fick. Jag uppfattade att andra teman var viktigare för intervjupersonerna. Socialtjänstens roll fick mindre utrymme i avhandlingen i takt med att mitt fokus riktades mer mot släktinghemsföräldrarnas relationer till exempelvis barnet, barnets föräldrar och övrig släkt.

Redan vid utskriften av en intervju, som är en översättning från ett muntligt till ett skriftligt språk, har enligt Kvale och Brinkmann (2014) en tolkningsprocess påbörjats och det blev tydligt när jag transkriberade intervjuerna. Jag markerade teman som framträdde och sorterade för temat illustrerande citat.

Jag läste de utskrivna intervjuerna i sin helhet för att få ett helhetsintryck (jfr. Tebelius 1987). Därefter fortsatte jag min sökning efter teman och citat. Jag fann att en framkomlig väg var att jag under exempelvis teman som ”beslutet”, ”vardag”, ”förändring av livet” sorterade in en stor mängd citat från olika intervjupersoner. Jag läste intervjuerna på nytt när jag upplevde att jag inte kom vidare i analysarbetet kring ett tema eller när jag fick idéer kring nya. Jag noterade även ifall intervjupersoner använde sig av begrepp som skilde sig från andra intervjupersoners och om dessa intervjuer i sin helhet kunde ge någon förklaring till ordvalen (jfr. Tebelius 1987). Som exempel kan nämnas att jag stannade upp vid begreppen ”uppdrag” och ”social insats” som några intervjupersoner använde

när de talade om sin uppgift som släktinghemsförälder, vilket skilde sig från andras sätt att uttrycka sig.

Intervjuerna indikerade att ett livsloppsperspektiv och familjeteoretiska perspektiv skulle kunna hjälpa mig i analysarbetet och jag gjorde en ny läsning av intervjuerna med dessa perspektiv för ögonen. Det teoretiska rastret fick mig att omsortera data och jag urskiljde teman för de fyra analyskapitlen.

Parallellt läste jag mina fältanteckningar där jag bland annat noterat saker som jag hade fäst mig vid under besöken. Det kunde till exempel handla om hemmiljön, men det kunde även vara information som personerna gav uttryck för före eller efter själva intervjun. Denna information gav ytterligare belysning av olika teman.

En risk med tematiska analyser är att materialet rycks ut från sin kontext och att misstolkningar kan göras. Jag har försökt att minimera denna fara genom att samtidigt behålla en helhetssyn på varje släktinghem. Det har underlättats av att jag är väl förtrogen med materialet eftersom jag har genomfört samtliga intervjuer själv och också transkriberat, bearbetat och analyserat materialet.

Kapitel 5

Beslutet

I detta kapitel, som är det första i raden av fyra analyskapitel, står intervjupersonernas beslut att ta emot barnet i fokus. Jag uppehåller mig vid hur intervjupersonerna säger sig ha resonerat för att komma fram till beslutet att bli släktinghemsföräldrar och hur de skildrar sitt och andras agerande.

Ett viktigt antagande i ett livsloppsperspektiv är att människan är en aktiv och handlande individ som medverkar till att konstruera sitt livslopp (Elder et al. 2006; Giele och Elder 1998; Marshall och Mueller 2003). Det kan exempelvis handla om att en individ fattar beslut om att bli släktinghemsförälder i syfte att uppnå trygghet och stabilitet i sitt och barnets liv. Beslutsfattandet begränsas och påverkas av de rådande historiska, kulturella och sociala ramarna (Heinz och Krüger 2001). Den gällande lagstiftningen kring omsorg om barn och unga med dess bestämmelser om bland annat placeringsgrunder och familjehemsvård utgör ett ramverk som individen får förhålla sig till. Att det är svårt att överblicka ett besluts konsekvenser är en begränsning. De amerikanska forskarna Victor W. Marshall och Margaret M. Mueller (2003:11) konstaterar:

People may try to act rationally but they cannot act in a purely rational manner because the lack complete information or the capacity to make complex calculations of the costs and benefits of different life pathways from which they choose.

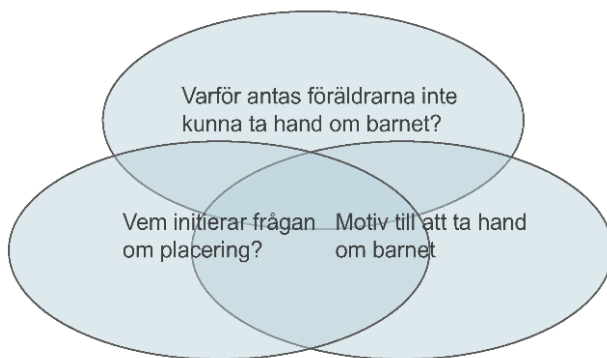
När jag uppmärksammar släktinghemsföräldrarnas beslut att ta hand om ett släktingbarn har jag även inspirerats av de amerikanska sociologerna Emirbayer och Mische (1998). I artikeln "What is Agency?" diskuterar de aktörskap och betonar bland annat dess temporalitet. De menar att handling ska placeras i ett tidsflöde där såväl det förflutna som nuet och framtiden har betydelse.

Sammanlänkade liv är i likhet med aktörskap ett viktigt begrepp inom livsloppsperspektiv. Denna princip handlar om att individen lever i samspel med

andra och att de gemensamt påverkar varandra (Elder et al. 2006; Giele och Elder 1998). Denna faktor kommer till uttryck när intervjupersonerna för sina beslutsresonemang, men även när de beskriver hur frågan om placering uppkom.²³

I detta kapitel uppmärksammar jag inledningsvis intervjupersonernas berättelser om vad som har föregått barnets placering. En utgångspunkt inom livsloppsperspektiv är att en specifik livsfas förstås bäst med "livet som bakgrund". Med det menas att livssituationen som personen befinner sig i bör tolkas bland annat utifrån tidigare erfarenheter och utifrån förväntningar som personen har inför framtiden (Giele och Elder 1998; Riley 1998; Öberg 2002). Intervjupersonernas beslut innebar att de skulle ta ställning till om de skulle ta hand om ett barn från en familj som de har släktband till. Barnet, föräldrarna och släktinghemsföräldrarna lever oftast i interaktion med varandra redan före placeringen och påverkar varandra ömsesidigt. Samma typ av involvering är sällan fallet när det handlar om placeringar i rekryterade familjehem, vilket utgör en viktig skillnad mellan dessa två typer av familjehem.

Intervjupersonerna berör framförallt tre överlappande förhållanden som var viktiga för dem när de skulle fatta beslut om att ta hand om barnet eller ej – anledningen till att föräldrarna inte kunde ta hand om barnet, hur frågan att ta emot barnet uppkom och egna motiv till att bli släktinghemsförälder till barnet (se figur 2).

Figur 2

Överlappande förhållanden i beslutsprocessen. (jfr. Gleeson et al. 2009:303).

²³ Jag återkommer till sammanlänkade liv i kapitel 6 och framförallt i kapitel 7.

Även de amerikanska forskarna James P Gleeson med kollegor (2009) betonar dessa tre parallella och för beslutet avgörande förhållanden i sin intervjustudie med drygt två hundra släktinghemsföräldrar i USA. Inspirerad av Gleeson med kollegor (2009) sammanfattar jag förenklat förhållandena för mina intervjupersoner i figur 3.

1. Varför antogs föräldrarna inte kunna ta hand om barnet?	2. Vem initierade frågan om placering?	3. Motiv till att ta hand om barnet.
Förälders missbruk och/eller psykiska funktionsnedsättning	Föräldern	Kärlek till barnet
Barnets mamma har avlidit	Barnet	Vill skydda barnet
Relationsmotsättningar i biologiska hemmet	Intervjupersonen	Familjens plikt
Förälder har flyttat från barnet och blivande släktinghemsförälder	Socialsekreteraren	Vill undvika andra vårdformer
Krig i hemlandet	Tidigare familjehemsföräldern Personalen på HVB	

Figur 3

Sammanställning av mina intervjupersoners varierade svar angående 1) orsaker till att föräldrarna inte kunde ta hand om barnet, 2) vem som initierade frågan om placering och 3) uttalade motiv till att ta emot barnet i beslutsprocessen.

I detta kapitel tar jag upp betydelsefulla och överlappande förhållanden (1–3) som uppges har varit viktigt för beslutet under rubrikerna: ”En historia av kris och kaos”, ”Hur uppkom frågan om placering?” och ”Beslutsresonemang”.

En historia av kris och kaos

Barnens tidigare uppväxtmiljö beskrivs av flertalet intervjupersoner som problematisk och inte sällan kaosartad, oftast på grund av föräldrarnas psykiska funktionsnedsättningar och/eller missbruk som gör att de inte tar hand om barnet på ett bra sätt enligt intervjupersonen. En annan orsak till placeringarna är att barnets mamma i några fall har avlidit. I ytterligare något fall handlar det om ensamkommande flyktingbarn som kommit till Sverige på grund av det oroliga läget i hemlandet. De flesta intervjupersoner har dock bevittnat en hemmiljö som de menar varit bristfällig och barnen har i olika grad farit illa. En farmor använder sig av ordet ”misär” när hon beskriver barnbarnens uppväxtmiljö:

Då flyttade mamman runt. /.../ Bianca blev bostadslös, ändå var barnen Tord och Lise-Lotte med henne. Bianca drogade och om hon träffade dom från socialen så drogade hon inte, då höll hon sig. Och dom (missbrukare) är experter på att lura. /---/ Men Tord har aldrig haft en riktig barndom. /.../ Han har ju fått ha det stora ansvaret även för Lise-Lotte, när de bodde hemma hos mamman (intervju 7, farmor).

Ofta återger intervjupersonerna upprepade problem, som exempelvis i detta fall:

Morfar: Berit (dottern) ringde. Då var det fullt slagsmål, då fick man köra dit igen.

Mormor: Berit ringde ibland 112 på nätterna, då satt tre små barn och höll (om) varandra i soffan, så vi har gått igenom mycket (intervju 10, mormor och morfar).

Det framträder tydligt i berättelserna om barnens tidigare uppväxtmiljöer att intervjupersonernas liv är sammanlänkade med barnens och föräldrarnas och att intervjupersonerna påverkas av hur bland annat de vuxna barnen, syskonen och barnbarnen har det. Även i en australiensisk studie som fokuserar på ett trettioårigt mor- och farföräldrars erfarenheter av vuxna barn med drogproblem framgår att de vuxna barnens svårigheter påverkar föräldrarna i stor utsträckning (jfr. Backhouse och Graham 2013. Se även Greenfield och Marks 2006).

Intervjupersonerna har ofta ett långt tidsperspektiv när de talar om barnets hemmiljö eftersom de har haft kontakt med barnet och barnets föräldrar sedan lång tid tillbaka (jfr. Black 2009; Farmer och Moyers 2008; Knudsen 2009; Linderot 2006; Palacios och Jiménez 2009). I de flesta fall har de insyn i familjens situation och blir delaktiga när föräldrarna inte klarar av att ge barnet omsorg på grund av exempelvis missbruk eller psykisk funktionsnedsättning. Det beskrivs ofta som en smärtsam process att bevittna att barnen har farit illa i det biologiska hemmet. ”Vi har gått igenom mycket”, konstaterar mormodern ovan med sorg i rösten.

Ett vanligt mönster är att intervjupersonerna har gett stöd till föräldrarna och till deras barn långt innan de blev släktinghemsföräldrar. Några intervjupersoner har fostrat barnen i sina hem sedan barnens födelse. En vanlig bild är att omsorgsövertagandet har föregåtts av en process då intervjupersonerna gradvis har tagit mer och mer ansvar för barnet. Många intervjupersoner har en lång historia av ingripanden då de har gett stöd till barnen och dess föräldrar. De ger uttryck för att de många gånger har tagit på sig ansvaret att rädda situationen för barnet

och barnets föräldrar. Denna mormor berättar att hon och maken hjälpt dotterns familj på olika sätt:

Mormor: Han (morfar) fick köra dit om mornarna för Berit var ju inte vaken så barnen kom (till skolan). Så han sa då: "Att dörren (till biologiska hemmet) får vara öppen så att jag kan komma in." Så körde han barnen till skolan.

Sofia: Ok.

Mormor: Så vi har haft jobb hela tiden med detta.

Sofia: Från dom var små?

Mormor: Nästan. /.../ Så att vi har ju vatt med hela tiden och på alla turerna (intervju 10, mormor och morfar).

Enligt intervjupersonen räddas barnens skolgång av att morfadern kör flera mil per dag för att se till att barnen kommer till skolan. Det finns även berättelser som handlar om omfattande stöd vid barnets födelse för att rädda en situation som upplevs som ohållbar. Denna mormor har inte haft någon tilltro till att den vuxna dottern Bim skulle klara av att ta hand om ett spädbarn, vilket hon anser sig få bekräftat:

Men sen blev det ju så och Bim fick ju Titti en kväll, sent. Vi var uppe på BB redan dagen efter och hälsade på det lilla livet och sen kom hon hem. Och nu är det så att pappan, som hon sa, han var ifrån Västerland var också mentalt sjuk och alkoholist. Och ja, då hon kom hem till sin lägenhet med barnet, så åkte jag ju upp där och hon hade inte skaffat nånting. Vi (jag och maken) köpte säng, vi köpte vagn, vi köpte sängkläder och vi köpte kläder och jag skaffade allt allt som behövdes och ja nappflaska, liten gryta, ja allt man ska ha. Hon hade inte själv, förstås, köpt nånting men jag körde, då bodde vi i Lillstad, och då körde jag (fem mil) mellan Lillstad och Storstad dagligen, för jag orkade inte va hemma, för jag tänkte att hon klarar det aldrig och det gjorde dom faktiskt inte. Han söp ju och dom rökade. Och jag kom opp en dag då hade de legat i sängen och rökt. Hade lilla Titti där! Och det var bränt håll på sängen och sängkläder och allt /.../ (intervju 11, mormor).

Det framgår att morföräldrarna har varit involverade i barnens fostran sedan de var små. Så var det också i forskaren Gunhild Hagestads (1985; 2006) norska

studie i vilken hon allmänt beskriver mor- och farföräldrar som en reservarmé. Hon finner att de allra flesta mor- och farföräldrar och deras vuxna barn har uppfattningen att den äldre generationen ska vara behjälplig med barnbarnen när kriser inträffar som exempelvis vid sjukdom och skilsmässa och att de har en *being there*-funktion. En viktig orsak till att familjer är välfungerande, enligt Hagestad, är att de har uppbackning från den äldre generationen.

I min studie är det inte bara mor- och farföräldrar som beskriver att de har tagit hand om barnen redan innan placeringen blev aktuell. Flera andra intervjupersoner skildrar att de har gett stöd till barnen, som exempelvis denna moster och morbror som på eget initiativ har tagit hand om det tvååriga syskonbarnet Alex under helger, veckor och månader. Mostern berättar:

Alex mamma är min syster, min lillasyster. Hon har haft problem, egentligen sen, ja tidiga barnsben. Jag har funnits till hands för Alex sedan han föddes så jag var med han under hans förlossning och var pappaledig²⁴ med honom när han var liten och sen har vi fungerat som en extrafamilj, ”jourhem” (intervju 26, moster och morbror).

Av berättelsen framgår att mostern och hennes familj har gett omfattande stöd. Intressant nog benämner hon sina privata initiativ med bland annat jourhemsbegreppet, som används inom socialtjänsten och som omnämns i lagstiftningen.

Det finns exempel på att intervjupersoner träder in när samhället inte beviljar insats. Ett intervjuat par var, som de benämner det, ”kontaktfamilj” åt systemns nyfödda son efter önskemål från mamman. Även denna intervjuperson använder sig av socialtjänst- och lagstiftningsbegrepp. Eftersom socialtjänsten beslutade att inte ge denna insats ställde mostern och morbrodern upp på eget initiativ och tog emot barnet var tredje helg under ett års tid. Att anhöriga träder in som komplement eller alternativ till den offentliga vården har framkommit i många studier om äldre och personer med funktionsnedsättning (se t.ex. Ulmanen 2015).

Ofta har intervjupersonerna gett stöd till barnet med föräldrarnas goda minne, men det har även, enligt intervjupersonerna, förekommit att de har vänt sig direkt till barnet utan föräldrarnas kännedom, som i fallet med barnet Kaj och hans mamma som har alkoholproblem:

²⁴ Intervjupersonen kan här avse att barnets förälder har överlåtit den tillfälliga föräldrapenningen till henne då barnet har varit sjukt.

/.../ när vi var upp så la jag mitt namn och mitt telefonnummer på olika ställen i Kajs rum på lappar så han kunde ringa till mig om det var nåt. Så han ringde ibland. ”Moster Tanja, nu är mamma sådär igen, nu har hon gått och lagt sig och jag är hungrig”. (Jag sa:) ”Gå nu till kylskåpet plocka fram det här.” (intervju 28, moster).

Flera intervjupersoner beskriver att de har tillträde till barnens hem som i fallet ovan och i exemplet med den tidigare nämnda morfadern. Han uppmanar dotterns familj att låta ytterdörren vara olåst så han kan ta sig in och hjälpa barnen att komma till skolan, medan mamman som har missbruksproblem sover.

Sammanfattningsvis kan sägas att de flesta intervjupersoner beskriver att de har gett tidig, kontinuerlig och många gånger omfattande hjälp till barnet och barnets föräldrar innan de blev släktinghemsföräldrar. I något enstaka fall har barnet tagits om hand av de blivande släktinghemsföräldrarna kort tid efter födseln. Gemensamt i dessa fall är att intervjupersonerna har haft insyn i barnets uppväxtmiljö och kontakt med de biologiska föräldrarna och bland annat detta har möjliggjort deras insatser. I en mindre irländsk studie i vilken mor- och farföräldrar från tio släktinghem intervjuades bekräftas bilden av stöd till barnet och barnets föräldrar innan barnet placerades hos dem (se O’Leary och Butler 2015). De fann även att mor- och farföräldrarna gav successivt mer hjälp när barnet bodde hos sina föräldrar. I mina intervjuer framgår att vissa barn även hade bott hos intervjupersonerna under perioder innan placeringen hos dem, vilket är en vanligt förekommande bild även i andra studier (se bl.a. Black 2009; Farmer 2010; Knudsen 2009; Palacios och Jiménez 2009). I en dansk studie framkommer att det är över hälften av de drygt 170 släktingplacerade barnen som har bott hos släktinghemsföräldrarna under en eller flera perioder innan den formella placeringen genomfördes (Knudsen 2009).

Hur uppkom frågan om placering?

Hur uppkom och initierades frågan om placering i släktinghemmet – vem ställde den och hur kom det sig att den ställdes? Intervjupersonernas berättelser varierar både kring frågan om de tog hand om barnet på eget eller andras initiativ och om det ägde rum under akuta eller planerade former.

När frågan initieras av föräldrar och barn

I flera fall beskriver intervjupersonerna att de av föräldrarna uppmanas att hämta eller ta med sig barnet, eftersom situationen upplevs som ohållbar. Barnets situation framställs av några intervjupersoner som ytterst akut, i något fall sägs det handla om liv eller död. En moster beskriver flera dramatiska situationer efter att det intervjuade paret har varit informell stödfamilj åt det knappt ettåriga syskonbarnet:

/.../ en kväll så ringer Bella och säger "Det här funkar inte längre – jag slår ihjäl Olle om ni inte hämtar honom". Så då hämtade vi honom den helgen, sen tog det ett tag till och då ringde Bella och sa: "Kan du adoptera Olle?" (intervju 13, moster och morbror).

Ibland går det lugnt till och till synes inte så komplicerat inledningsvis. En mormor beskriver dotterns familjesituation som ohållbar, berättar att hon besöker dottern dagligen på grund av sin oro för att de psykiskt funktionsnedsatta föräldrarna inte ger barnbarnet omvårdnad. När denna mormor är på väg att avsluta besöket hos dottern Bim, sambon och det nyfödda barnbarnet Titti, kommer enligt intervjupersonen en oväntad fråga:

Men sen skulle vi ju köra hem bortåt kvällen så sa hon: "Vad ska ni göra i morgon?" "Nej, sa jag, ingenting planerat.". "Vill ni ta Titti med er hem?", sa hon Bim och då blev jag ju glad – det var hon själv som bad oss och det gjorde vi. Vi tog ju hem henne ju och sen tog jag ju bara vagn och insats med och lite grejer. Sen ringde Bim dan efter på söndan, så sa hon: "Kan inte far komma upp och hämta sängen,", sa hon. "För jag är trött, jag behöver vila." Och det gjorde han. Körde upp och hämta allt. Men det luktade så illa utav rök så vi tog faktiskt inte in det utan vi lät det stå ute på altanen och sen så på måndagen körde vi och köpte nya saker, säng och sängkläder igen allt va' (intervju 11, mormor).

Mormoderns beslut underlättas av att dottern själv bett om hjälp.

Marshall och Mueller (2003) menar att det är svårt för individer att agera rationellt då de saknar information om olika livsval och i de båda fallen ovan har släktinghemsföräldrarna haft svårigheter med att överblicka konsekvenserna av sina beslut och därmed konstruera sina livslopp. Efter att släktinghemsföräldrarna tagit hand om barnet ställs de inför oväntade frågor som kräver ställningstaganden. I det första fallet får släktinghemsföräldrarna frågan om att adoptera systersonen Olle och i fallet med spädbarnet får mormodern dagen därpå

en underförstådd fråga ifall Titti kan stanna hos dem. Hon kommer aldrig tillbaka till sin mamma utan växer upp hos mormor.

Oftast föranleds frågan från de biologiska föräldrarna av att de upplever att de inte kan klara situationen, men i något fall har faran för barnet handlat om yttre hot. En bror som tar emot sin syster, som kommer från ett krigshärjat land, berättar om föräldrarnas fråga:

Det var mina föräldrar, där hon bor i Österland asså. Det kom på en gång, asså på en natt, alla poliser, militärer de kom från al-Qaida, sänt. Du vet, den staden där vi bor, kristna, du vet. Kom de andra, de som tillhör al-Qaida, du vet, rebeller så det var inget liv där. Så alla skulle flytta därifrån så dom (föräldrarna) ringde mig "Är det ok ifall din syster kommer till dig?", sa de. Absolut!-(intervju 9, bror).

Exemplen ovan handlar om att barnets föräldrar i akuta situationer frågar intervjupersonerna om de kan ta hand om deras barn. Det förekommer även att äldre barn i akuta lägen rymmer till de blivande släktinghemsföräldrarna och ber om att få bo där.

Även om intervjupersonerna har följt barnens situation i det biologiska hemmet framstår många av dem som oförberedda på frågan och ställningstagandet ifall de ska ta hand om barnet eller ej. Släktinghemsföräldrarnas känsla av att vara oförberedda framgår också i internationell forskning (se t.ex. Burnette 1999; Cooper 2012; O'Brien et al. 2001). De amerikanska forskarna i socialt arbete Patricia O'Brien med kollegor (2001) fann i en studie att majoriteten av de drygt trettio intervjuade släktinghemsföräldrarna upplevde att de hade blivit släktinghemsföräldrar utan förvarning. De talar om "mitt-i-natten-samtal" och att det var som om en bomb slog ner när det blev aktuellt att de skulle ta emot ett släktingbarn. I mitt material beskrivs erfarenheterna mer varierat och knyts till stor del till om placeringen var akut eller planerad.

I vissa fall har frågan uppkommit långt innan akuta problem uppstått och i något fall redan vid barnets födelse. Några barns föräldrar har bett intervjupersonerna att ta hand om deras barn ifall de skulle avlida. Frågan har inte ställts i en akut situation utan mer utifall att.

Sällan socialtjänsten initierar frågan

Flera berättelser handlar om att intervjupersonerna uppfattar att socialtjänsten inte från början ser dem som en resurs och därmed inte frågar dem om de är villiga att ta hand om barnet. En mormor berättar att hon och maken själva tog initiativet till att väcka frågan hos socialtjänsten:

Mormor: /.../ Då så sa hon (socialsekreteraren) det: ”Att nu ska vi åka och leta en bra familj”, så till och med jag skulle vara med! Och det är ju unikt och det förstod jag, och. Men sen hade vi ju den där helgen, så jag smsade till henne (socialsekreteraren) att vi har nu haft familjeråd och vi har nog en lösning. Så hon sa det: ”Att jag blev så glad när jag fick det här, att dom kanske tar honom”. Fastän dom hade aldrig frågat oss.

Sofia: Nej det var det jag tänkte fråga er.

Mormor: Det hade de faktiskt inte gjort.

Sofia: Socialtjänsten frågade aldrig er?

Mormor: Nej, det gjorde dom inte!

Sofia: Nähä?

Mormor: Det gjorde dom inte (intervju 3, mormor och morfar).

Av morföräldrarnas berättelse framgår att de fattade beslutet att ta hand om barnet innan de hade fått frågan av socialtjänsten. Orsaken till att socialsekreteraren, enligt det intervjuade paret, inte ställer frågan kan jag förstås inte veta. I en tidigare studie fann jag att socialsekreterare hade bristande kunskap om barnens och familjens nätverk (se Linderot 2006). I detta fall saknar dock inte socialsekreteraren kunskap om att barnet hade en nära kontakt med sina morföräldrar.

Bilden av att det är sällan som socialtjänsten initierar frågan om släktingplacering bekräftas även i andra studier (se t.ex. Linderot 2006). Farmer och Moyers (2008:213) konstaterar i sin studie att ”It was interesting to note how rarely social workers appeared to have initiated kin placements ...”. Det finns dock några exempel på att frågan inledningsvis aktualiserats från detta håll. En

moster berättar om långvarig kontakt med den aktuella familjen och socialsekreteraren:

Moster: Innan de flyttade hit bodde de i Mellanstad, hon och sin man. De kom inte överens med varandra, de bråkade hela tiden. Jag pratade med honom för att jag skulle hjälpa till och de skulle få förbättra sin situation, men det gick inte för att hon medverkade inte. /.../ De hade kontakt med socialsekreterare och de bestämde sig för att flytta mamman (och barnen) till ett barnhem i Mellanstad. Så de flyttade barnet och mamma och skulle göra en bedömning på föräldrars roll. Som förälder klarade inte det, klarade inte sina barn, så fick jag, så ville, så fick jag barnet.

Sofia: Hur kommer det sig att du fick barnet?

Moster: Vi hade alltid kontakt med socialsekreterare i Mellanstad. Och alla träffades och vi diskuterade vilken framtid barnen skulle få (intervju 15, moster).

Intervjupersonen får frågan att ta hand om barnet efter det att föräldrarnas förmåga att ta hand om barnen utretts på HVB. En vanligare bild är att intervjupersonerna har kontaktat socialtjänsten, när de har fått vetskap om att barnet ska eller har blivit omhändertaget och då framfört starka önskemål om att få ta hand om barnet.

Agerande på eget bevåg

Det finns de intervjupersoner som varken inväntar frågan från barnets föräldrar, barnen eller socialtjänsten. De beslutar sig för att agera i den akuta situation som råder och på eget bevåg ta barnet från hemmet, såsom denna mormor:

Sofia: Hur gick det till när beslutet fattades att Oskar skulle bo här?

Mormor: Ja, egentligen fattades inte det beslutet förrän efter. För det var så här att jag hade bestämt att jag skulle åka och hämta Oskar på dagis i Lillby, för att jag hade sagt att han skulle vara hos oss över helgen. Så då körde jag först bort till Britt-Maries lägenhet och när jag såg hur där såg ut packade jag kläder så mycket som jag kunde och så körde jag bort till dagiset och hämtade Oskar. Jag hämtade honom, som vi hade bestämt, och sen tog jag hem Oskar och sen så bestämde jag och min man att han ska inte tillbaka. Vi lämnar inte honom igen! För att jag såg

hur Britt-Marie mådde så att jag tänkte att, nej, han får inte (komma) tillbaka där inte.

Sofia: Träffade du Britt-Marie den dagen?

Mormor: Ja, det gjorde jag och jag såg hur Britt-Marie i stort sett slutat att äta. Hon hade ingen tidsuppfattning, hon var smutsig. Alltså det såg ut i lägenheten så ...det var nej...kaos.

Sofia: Så då bestämde ni.

Mormor: Och jag gick precis på semester så jag tänkte – nu eller aldrig, nu tar jag det beslutet (intervju. 5, mormor).

På eget initiativ tar mormodern beslutet att ta med Oskar hem och bestämmer sig för att han inte ska tillbaka till mamman igen. Intervjupersonen motiverar sitt beslut utifrån det hon ser av mammans mående och hur hemmet ser ut och skildrar det som ett spontant beslut.

Det kan också handla om mer överlagda planer. En moster lägger upp en strategi och håller kvar syskonbarnet i sitt hem och låter inte föräldrarna ta med honom hem. Intervjupersonen berättar:

Moster: Då ringde jag till kommun, till socialchefen blir det ju då, och frågade hur jag gjorde, hur jag skulle gå till väga för att jag skulle göra det här. Jag ville helt enkelt lura min syster om man säger så, så att jag fick, jag fick henne till att komma och hälsa på.

Sofia: Hälsa på dig?

Moster: Systemen och svågern kom och hälsa på och då var dom där nere några dagar och under tiden ringde jag och anmälde dom till socialen, så att dom alltså, allt låg ju förberett. Så det blev ju så att han, jag fick ju behålla kvar honom hemma för dom åkte iväg och skulle göra nåt. Sen när de kom och skulle hämta honom så sa jag: ”Tyvärr, ni kan inte ta honom med er för ni är anmälda till socialen. Ni får åka nu, ni får åka upp och göra färdigt utredningen, han stannar hos mig”.

Sofia: Då var det mamman och pappan?

Moster: Ja och dom var ju jättearga, dom var ju jättearga! Det struntade jag i, för Kaj är viktigast.

Sofia: Dom sa inte: ”Men jag skiter i dig, jag tar pojken?”

Moster: Nej det gjorde dom inte för dom fattade att nu var det liksom ...

Sofia: Hade du fått det rådet från socialchefen?

Moster: Ja, vi hade pratat om det och jag sa: ”Kan jag göra så här?” Ja det kan du, sa han. Men jag kunde ju inte, jag kunde ju inte behålla Kaj med tvång. Därför fick jag ju mer eller mindre lura dom, om man säger så. Men dom lämnade ju honom kvar, sen var Kaj kvar, sen åkte han aldrig hem, så då var han kvar /.../ (intervju 28, moster).

De två intervjupersonernas berättelser utmärks av stort engagemang och aktivt handlande. Detta aktiva handlande möjliggörs, som jag ser det, av att intervjupersonerna är sammanlänkade med barnens föräldrar – de är mormor respektive moster och de tar sig rätten att ingripa aktivt. För att understryka hur långt de som släktingar är beredda att gå för att få ta hand om barnet berättar de om stark handlingsvilja och planer på kraftfullt agerande. Det framgår att några till och med är beredda på att ta lagen i egna händer för att få ta hand om barnen. En mormor beskriver flyktplaner som hon övervägt:

Mormor: Men man hade ju ont i magen, man visste inte. Tänkte – jag får ta det i egna händer det här, fly med ungarna, jag var väldigt med det.

Sofia: Så du tänkte att du kunde gå så långt?

Mormor: Ja, jag får väl gå till nån kyrka och gömma mig eller nånting. Det var till och med folk som sa: ”Vi vet var vi ska gömma dig”. Så det var inget snack om saken (intervju 10, mormor och morfar).

Även denna intervjuperson berättar att hon varit beredd att ta till drastiska metoder:

Syster: Dom ville placera henne i ett sånt ungdomshem eller vad heter, där flera ungdomar bor.

Sofia: Ett behandlingshem?

Syster: Jag vet inte, men då sa jag att det finns inte på kartan, inte en chans, då kommer jag kidnappa henne, så får hon bo hos mig. För att när man gör en sån grej, så är det väldigt viktigt att se till individen och se till barnet, vem barnet (är). Kommer barnet att klara av det? Och det skulle inte det barnet (system) klara av. Och då blev jag riktigt riktigt arg och sa att antingen fortsätter hon att bo hos pappa eller så tar jag hem henne till mig. /.../ Så sa ju socialen att du kan ju bli polisanmäld. Alltså, sa jag: ”Men ni placerar inte henne i ett hem med flera ungdomar som har problem”, för då var hon ett barn som kunde bli lätt påverkad, osäker utan vägledning (intervju 30, syster).

Intervjupersonerna har i ungefär hälften av släktinghemmen beskrivit att de har fört en kamp för att barnet skulle bli placerat hos dem. Kampen har dels förts mot socialtjänsten, dels mot föräldrarna (företrädesvis mot sin egen dotter) och i några fall mot båda parter. Socialtjänsten ses av vissa intervjupersoner som motståndare medan andra betraktar myndigheten som bundsförvant i kampen om att få ta hand om barnet. Kampen har upplevts som en ytterligare börda när flera av intervjupersonerna har upplevt att barn och föräldrar varit i en kaotisk situation. ”Som det är inte nog med att man har elände utan man ska kämpa också!” uttrycker en mormor som bevittnat missbruk och våld i barnens hem och kraftfullt agerat för att få ta hand om sina barnbarn. Vissa intervjupersoner ansåg att socialtjänsten inte ser till barnets bästa.

Under intervjupersonernas kamp mot socialtjänsten verkar släktinghemsföräldrarna inte ha åberopat lagbestämmelsen som går ut på att socialtjänsten har skyldighet enligt lag att i första hand överväga placering hos anhörig eller annan närstående²⁵ (6 kap. 5 § SoL), troligtvis av den enkla anledningen att de inte känner till bestämmelsen. Med tanke på att intervjupersoner har agerat genom att på eget bevåg hämta barnet och därefter kontaktat socialtjänsten kan det ses som att intervjupersoner har sett sig som ”rättmätiga” vårdnadshavare till barnet. De har emellertid inte åberopat rättmätigheten i lagstiftningens bestämmelse om att anhöriga har ett försteg när det gäller var ett barn ska placeras,²⁶ utan motiverar rättmätigheten mer utifrån blodsbanden: ”Jag är barnets mormor” osv.

²⁵ Fram till 1 juli 1999 stod det i lagbestämmelsen att ett övervägande om placering hos anhöriga eller andra närstående bör göras, därefter ändrades det till skall. Det innebär att vissa intervjupersoner har tagit beslutet att ta hand om barnet under den perioden då myndigheten uppmanades att göra överväganden, det var alltså inte en skyldighet för socialtjänsten.

²⁶ Vad som är bäst för barnet ska enligt bestämmelsen alltid beaktas.

Beslutsresonemang

Kärlek och plikt

Familjebanden som finns mellan intervjupersonerna och barnet samt med barnets föräldrar, vanligtvis mammor, går som en röd tråd genom de skäl som intervjupersonerna anger när de ska förklara varför de har tagit emot barnet. Intervjupersonerna lägger tonvikt på att barnet hör till familjen och att de är släkt. ”Vi är en familj, andras barn är någonting helt annat”, säger ett morföräldrapar. Intervjupersonerna för inte bara fram sitt eget släktskap, de betonar även de egna barnens eller sina andra barnbarns släktskap med släktingbarnet. De framhåller alltså familjebanden barnen emellan. En farmor som berättar om de egna barnens inställning till att släktingbarnet ska flytta in, säger: ”Nej, de var nog faktiskt positiva till det, det är trots allt deras brorsdotter.” En annan intervjuperson förklarar ställningstagandet att ta emot barnet med: ”Det är kusiner till barnen, de andra barnbarnen, det var inte så mycket diskussioner egentligen”.

Att intervjupersonernas sammanlänkning med barnet är en viktig faktor, när de beslutar sig för att bli släktinghemsföräldrar, framgår när jag frågar om deras benägenhet att ta emot ett barn som inte ingår i slakten. Hade förfrågan gällt ett annat barn menar i stort sett alla intervjupersoner att de hade sagt nej till placering, eftersom de inte är villiga att bli rekryterade familjehem. Det visar resonemanget från en morbror när han tillfrågas om hur han ställer sig till att ta hand om ett annat barn:

Nej det hade jag inte gjort, för att det är inte det som är mitt mål. Det är inte det jag gör, jag tar hand om mitt barn eller honom, som mitt barn. /.../ Det är inte den biten – att man får ett barn med ett problem som behöver ett annat hem eller som har varit med om massa hemska. /.../ Det är inte det jag är ute (efter). /.../ Det jag är ute efter, det är Svens liksom självmående, ja han är ju min (intervju 24, morbror).

Denna inställning visar även hur väsensskild vissa intervjupersoner tycker deras situation är i jämförelse med rekryterade familjehem. Några intervjupersoner misstänker att socialtjänsten kommer att fråga dem framöver ifall de vill ta emot ett okänt barn. Vissa har i förväg informerat socialtjänsten om sin inställning: ”Ja,

men jag har sagt till dom att jag blev familjehem bara för att ta hem min syster. Det är inte för att jag ska ta mer.”

Det går att skönja två huvudstråk, som till viss del går in i varandra, i intervjupersonernas berättelser om hur de kommit fram till beslutet att bli släktinghemsförälder till barnet: kärlek och plikt (jfr. Broad 2001). Det ena huvudstråket lyfter fram relation och kärleksfulla emotionella band mellan intervjupersonen och barnet. Det andra stråket framhåller familjens plikt att ge stöd till släktmedlemmar när problem uppkommer. Ofta kommer intervjupersonerna in på både kärlek och plikt, men betoningen kan vara olika. En blandning av kärlek och börda (*love and burden*) nämner också släktinghemsföräldrar i en studie av O'Brien med kollegor (2001:729) och intervjupersonerna beskriver att de upplever dessa känslor parallellt. Den brittiska familjesociologen Janet Finch (1989) gör en liknande uppdelning som kärlek och plikt då hon skiljer på individuella och sociala aspekter, när det handlar om släktrationer. De individuella aspekterna kopplas till personlighetspsykologiska perspektiv och gör att någon känner sig särskilt nära en släkting eftersom de delar blodsband, tillhör samma familj och har knutit emotionella band till varandra från födseln. De sociala aspekterna kopplas till det moraliska innehållet i släktband, som exempelvis att man följer en förpliktelse gentemot släktingar som att ge hjälp utan att förvänta att få något tillbaks.

Kärleksfulla band

Intervjupersonerna ger ofta uttryck för starka emotionella band till barnet när de samtalar kring hur det kommer sig att de har tagit emot barnet. En mormor berättar: ”/.../ jag har ju haft sådana band till han sedan han föddes, så jag har varit med honom sedan dan han föddes känns det som.” Det som avgjorde att intervjupersonerna i ett annat hem sade ja till placering förklaras också av den relation som uppstått till barnet:

Morbror: Det blev helt naturligt till sist.

Moster: Vi hade ju en relation till honom innan (intervju 13, moster och morbror).

Det finns intervjupersoner i min studie som går ett steg längre och markerar att barnet ”tillhör dem”, som exempelvis denna mormor som vill bedyra sin kärlek till barnet med orden: ”Han är min – känns så känslomässigt”. Även i andra studier kring släktingplaceringar har kärleken till barnet förts fram som ett centralt

motiv till att personer valt att bli släktinghemsföräldrar (se t.ex. Berrick et al 1994; Broad 2004; Farmer 2010; Gleeson et al. 2009).

En intervjuperson i min studie skiljer sig från de andra på så sätt att hon betonar det ömsesidiga behovet som hon och barnet har av varandra. ”Ja och det är den enda släkting jag har som är liksom riktig, jag är adopterad va’.” Förutom att barnet, som enda släkting, är viktigt för intervjupersonen ser hon sig själv som en betydelsefull kanal till systerdotterns och hennes avlidna mammas rötter: ”Jag kan ju visa varifrån vi kommer ifrån, vi kan åka ner till Sydland /.../. Det är ju ingen annan som vet nånting sänt.” Den individuella aspekten på släktskap är tydlig i detta fall då barnet är den enda biologiska släkting som intervjupersonen har i landet och intervjupersonen ger uttryck för att hon känner sig särskilt nära barnet. Av intervjun framgår att hon har knutit emotionella band till barnet från det att hon föddes.

Plikt – ”Vi är en familj”

Det andra huvudstråket, ”plikt”, som framkommer i intervjupersonernas berättelser om hur de kommit fram till beslutet att bli släktinghemsförälder till barnet, utgår från övertygelsen om att det är familjens uppgift att ge stöd och trösta in när problem uppstår. Intervjupersonerna betonar att de känner ansvar och skyldighet. ”Jag kan inte överge den här pojken”, poängterar en farmor när hon ska motivera varför barnet bor hos dem. De känner barnet och känner väl till familjeförhållandena. I intervjupersonernas berättelser framkommer med stor tydlighet att de sätter press på sig själva att ta emot barnet. Denna farmor för fram familjens särställning vad gäller att ge hjälp.

Farmor: För att familjen är ju familjen. Så är det ju!

Sofia: Vad tänker du när du säger: ”Familjen är ju familjen”?

Farmor: Att man hjälper varandra inom familjen va’ /.../ Men jag menar – vi har alltid ställt (upp) på varandra va’ och försökt att stötta (intervju 7, farmor).

Att mor- och farföräldrar känner sig förpliktigade att ta emot sina barnbarn framkommer bland annat i amerikanska studier (jfr. Jendrek 1994; Rodgers och Jones 1999), i en irländsk studie (O’Leary och Butler 2015) och i norska studier (jfr. Holtan 2002; Thørnblad 2009). I en intervjustudie med drygt hundra mor- och farföräldrar finner den amerikanska sociologen Margaret Platt Jendrek (1994)

att mor- och farföräldrarna uppger att de känner ett inre tryck på sig själva att ta hand om barnbarnet. I studien framkommer även att mor- och farföräldrarna, till skillnad från mina intervjupersoner, upplevde krav från omgivningen att ta emot barnet. Gleeson med kollegor (2009) finner i en intervjustudie omfattande drygt 200 släktinghemsföräldrar (varav två tredjedelar var mor- och farföräldrar) att ett antal personer gav svar som kunde härledas till känsla av skyldighet att ta hand om familjen när de tillfrågades om hur det kom sig att de hade tagit hand om barnet. I den studien framkom även religiösa motiv då vissa upplevde att de hade fått uppmaning av Gud att ta hand om barnet. Denna typ av argument förekommer inte bland mina intervjupersoner.

I några familjer har familjekopplingen förstärkts och förtydligats genom löften. Några intervjupersoner har givit löfte om att ta hand om barnet ifall något skulle hända barnets mamma. Detta löfte har de lämnat långt innan det var aktuellt med en placering. Ett löftes betydelse framkommer i en mosters berättelse:

Ja min syster sa ju så när den första föddes: ”Att händer det mig något så tar du hand om barnen, Isabelle.”. Ja det har jag alltid lovat, sen trodde jag ju aldrig att det skulle hända nåt. ”Skulle det vara någonting så får ni bo hos Isabelle”, det var Kajsa och Nils hela tiden medvetna om, det var de medvetna om. Så dom Kajsa och Nils har tagit mig som självklar del i familjen på något sätt, så det har de inte ifrågasatt, de har haft den tryggheten (intervju 1, moster).

Även en annan intervjuperson ger sin syster löfte om att ta hand om barnet ifall något händer. I efterhand hade intervjupersonen funderat kring om den trygghet som löftet gav barnets förälder även hade en sorglig baksida. Intervjupersonen uttryckte oro för att hennes löfte att ta hand om syskonbarnet underlättade systemens beslut om att begå självmord.

I intervjupersonernas argumentation kring varför de hade valt att ta hand om släktingbarnet finner jag ofta såväl individuella som sociala aspekter på släktskap för att använda Finchs (1989) begrepp, som exempelvis i denna berättelse. En moster berättar hur hon samlade sin familj för att de skulle diskutera om de kunde ta hand om det aktuella syskonparet:

Vi satt här och diskuterade hur vi skulle göra med barnen. De var vår familj och vi skulle inte lämna dem var som helst. De hade, har ju en familj, tänkte vi och då sa min son, mina barn: ”Nej mamma, vi ska inte lämna dom, dom är mina (våra) barn. De är vår familj, vi ska ta hand om dom. Om du får dem /.../ vi ska vi hjälpa

dig”. /---/ Vi ska inte bara lämna, inte bara lämna, vi ska inte blunda, vi är familjen, det är vår familj och de behöver oss nu, så vi måste (intervju 15, moster).

Mostern inleder sitt resonemang med att ta upp de individuella aspekterna på släktskap när hon slår fast att släktingbarnen tillhör familjen. Hon avslutar med det som jag omnämner ”plikt” och som Finch (1989) benämner ”den sociala aspekten” på släktskap, vilket inbegriper förpliktelsen att ge hjälp – ”...de behöver oss nu, så vi måste”. I mosterns berättelse framgår att familjen har diskuterat frågan gemensamt. Även om många intervjupersoner beskriver beslutet som ett eget beslut är mitt intryck att intervjupersonerna har, som i fallet ovan, rådgjort med partnern, med barnen, med hela familjen innan de fattat sitt beslut att ta emot ett släktingbarn eftersom alla blir påverkade av den nya situationen. Även Farmer och Moyers (2008) finner i en studie med drygt trettio släktingar att släktinghemsföräldrarna diskuterat med sina barn och i vissa fall med andra släktingar innan de fattade beslutet att ta emot barnet.

Självklarhet och vanda

Trots att intervjupersonerna oftast upplever att det var ett enkelt och självklart val att ta hand om barnet var det i flera fall ändå förenat med ambivalens och vanda. Drivkraften att få hjälpa barnet och få mer kontroll över den problematiska situation som barnet och familjen befinner sig i har förstärkts av rädslor för vilka konsekvenser det kan bli om man inte tar emot barnet. Man inser även att det finns svårigheter med att ta emot barnet. Avsnittet inleds med resonemang kring intervjupersonernas upplevelser av att de inte har något annat val än att ta emot barnet och den ambivalens som intervjupersonerna, trots det självklara, ger uttryck för.

Inget val

Även om släktinghemsföräldrarna uppger olika skäl till beslutet att ta emot barnet nämner de ofta att de inte haft något val när de ställts inför frågan, även om intervjupersonerna de facto hade möjlighet att säga nej och överlåta åt socialtjänsten att hitta en annan lösning. Intervjupersonerna känner till att det finns andra samhällsliga resurser för barnen. De ”skannar” av slakten och finner att ingen annan kan ta hand om barnet då deras släktingar antingen är för gamla, för sjuka eller är fullt upptagna av annat.

I detta kapitel har jag tidigare nämnt mostern Isabelle som gav sin syster löfte om att ta hand om syskonbarnen ifall något skulle hända henne. Systemen blev efter några år svårt sjuk och avled. Intervjupersonen berättar att hon inte upplever något annat val än att ta hand om syskonbarnen. Hon tar under intervjun upp flera anledningar, men här nedan berör hon en moralisk dimension vad gäller beslutet:

Rätt självklart faktiskt, jag kan inte se något annat alternativ faktiskt. /---/. Det fanns alltså inte alternativ. Det vet jag att socialsekreteraren sa när de var på hembesök: "Isabelle känn inte dig tvungen, du behöver inte". Näh, fast ibland har det blivit liksom, för jag kan inte se ett annat alternativ faktiskt, det kan jag inte. Jag hade inte kunnat se mig själv i spegeln på mornarna (intervju 1, moster).

Intervjupersonen ger uttryck för det som Finch (1989) betecknar som social aspekt på släktskap och som innebär förpliktelse. Isabelle ser inget annat alternativ än att hon tar hand om barnen även om socialsekreteraren öppnar för att det finns andra lösningar. Moster Isabelle är långt ifrån ensam om uppfattningen att inte ha något annat val än att ta hand om barnen, då i stort sett alla intervjupersoners berättelser innehåller tankar kring och uttalanden såsom: "Vad hade vi för val?" "Vi gjorde det som vi var tvungna att göra." Denna typ av formuleringar är även framträdande i Jendreks (1994) studie, i vilken hon intervjuar drygt hundra mor- och farföräldrar.

Intervjupersonerna drivs av att barnen ska komma ifrån sin dåliga uppväxtmiljö. En uppväxtmiljö som de oftast har god insyn i. En mormor motiverar sitt beslut att ta hand om barnbarnet Oskar med orden: "Ja, för att alltså jag kände som så, att annars kom Oskar till att bli mycket mer påverkad av allt det som hände hemma hos Britt-Marie." En faster berättar hur hon tänkte: "Kaj måste räddas, var min tanke, det var allt". Ett par intervjupersoner förtäljer om tonårsbarn som bor tillsammans med föräldrar som har missbruksproblem och som har rymt hem till dem och bett att få stanna – i det läget har intervjupersonerna inte upplevt sig ha något val.

Vissa intervjupersoner vill beskriva barnets historia som kantat av svek från föräldrar och föräldrars partners, men även från kontaktpersoner och familjehemsföräldrar. Ett morföräldrapar reagerar starkt på att barnet Moa, med mamman Britts samtycke till socialtjänsten, placerats i kontaktfamilj. Mormodern berättar:

För vi var bittra på Britt för att hon hade gjort så här mot Moa. Vi kände att hon svek henne. Men sen kände vi att det finns inget alternativ här. Britt ska inte lämna bort Moa till en ny familj, då får vi ta henne, för att det finns inget att välja på. /.../ Det känns fruktansvärt att Britt vill lämna bort henne hela tiden, det är hemskt så det känner jag. Vi har pratat om det fram och tillbaka och jag är lite känsligare, men det är typiskt kvinna, mammoroll, ...att jag tycker att hennes egen mamma har svikit henne så hårt och jag känner att lämnar vi också bort henne så sviker vi också va, det kan jag inte leva med. /---/ Det var ju det att vi alla hade det inom oss, det var den här biten att pappa var försvunnen och nu svek mamma. Skulle hennes nära och kära också svika henne, näh det var ingen som fixade det, det var så fruktansvärd tanke bara (intervju 16, mormor och morfar).

Även detta morföräldrapar talar om att barnbarnet har blivit sviket och berättar varför de bestämt sig för att ta hand om henne:

Mormor: För hon var sviken.

Morfar: ...många gånger.

Mormor: Hon var sviken av sin pappa och sen så den andra mannen som Bea var gift med, han svek henne också och hon sa liksom pappa till honom. Han skaffade en annan familj va', och sedan ny sambo (och då) ville inte han heller ha (kontakt). Det är inte männen som inte kommer överens med Johanna liksom, det är liksom, det är (de) nya kvinnorna, för det fungerar inte där. /---/Vi har sagt som så att det är inte fler som kan svika Johanna. Det skulle bli katastrof om vi sa att: "Näh du får inte vara här va'", eftersom hon då både i skola och man har hört när hon har pratat med dom inom socialtjänsten (säger) att vi är hennes trygghet va'. /---/ (intervju 20, mormor och morfar).

Det som är gemensamt i dessa två berättelser är att intervjupersonerna beskriver att barnet har mist sin kontakt med centrala personer och att intervjupersonerna inte ser något annat alternativ än att de tar emot barnbarnet. Tanken på att de ska sälla sig till dem som svikit barnet ger dem stark vända. En mormor säger att hon inte skulle kunna leva med beslutet att inte ta hand om barnbarnet och den andra mormodern använder sig av begreppet "katastrof" om barnet inte hade fått bo hos dem. Genom att intervjupersonerna är sammanlänkade med barnet och har inblick i dess uppväxt har de möjlighet att se kedjan av upprepade svek mot barnet.

En annan viktig orsak till att intervjupersonerna upplever att de inte har något val är att de uppfattar andra placeringar som avskräckande. När de talar om andra vårdalternativ blir intervjupersonerna ofta känslomässigt berörda och några faller i gråt eller blir tysta ett längre tag som denna intervjuperson: ”I och med barnen inte har en pappa som de träffar regelbundet, var alternativet fosterhem, okända liksom, det fanns inte [tystnad]”. En moster säger med emfas att hon inte har hjärta att lämna barnet till någon annan, utan ger klartecken till att socialtjänsten kan lämna systersonen i deras hem samma dag som de hör av sig:

Moster: Jag tänkte ju inte alls när de kom hit med honom. Jag tänkte att jag kan inte lämna han någonstans. Han är ju så liten, jag kunde inte lämna han till nån han inte känner. Han har ju varit här sen han var bebis liksom, det var inget konstigt för han att komma hit heller.

Sofia: Ett annat familjehem var inget bra alternativ alltså?

Moster: Nej det fanns inte i på världshistorien att jag skulle ... (intervju 26, moster och morbror).

Släktinghemsföräldrarna har inte kunnat bli vän med tanken att han skulle lämnas ”någonstans” och komma till någon som han inte känner. De intervjupersoner som ger uttryck för att andra placeringar än i släktinghem är uteslutna grundar framförallt sina föreställningar på en allmän uppfattning kring hur det är i olika vårdformer. Trots att åldersspannet bland intervjupersonerna är stort kan jag inte se skillnader vad gäller de unga och de äldres attityder till rekryterade familjehem och HVB, de har alla en kritisk syn.

Några intervjupersoner har kommit i kontakt med olika vårdformer i samband med att släktingbarnet tidigare varit omhändertaget och placerat utanför det egna hemmet. Ett morföräldrapar berättar om sina negativa erfarenheter:

Mormor: Och sen sen för min del, jag menar, jag hade suttit många gånger och gråtit där när Kim bodde på barnhemmet. Och vi hade honom då över helgen och skulle köra tillbaka honom på söndag kväll och så då kände jag – vem tar upp dig i morgon bitti?

Morfar: Och då stod Kim där i fönstret (på barnhemmet), vet du, och grät.

Mormor: Och grät, det var så tufft i många år på det sättet (intervju 3, mormor och morfar).

Några få intervjupersoner har egna erfarenheter av placering i familjehem och HVB, såsom denna moster. Hon vill förskona systerdottern från sådana placeringar:

/.../ jag är själv fosterbarn och jag är adopterad, både jag och min syster också. Men det fungerade inte hos adoptionsfamiljen så jag flyttade efter jag kom till Sverige /.../ Sen har jag haft fosterfamilj här i Mellanort. Jag har suttit på institutioner också och sånt där. Så jag ville inte att det skulle hända Saga, det var för, liksom inget – flytta runt bara hela tiden, som många får göra (intervju 27, moster).

Det är tydligt att morföräldraparet och mostern är färgade av sina tidigare erfarenheter av placeringar i familjehem och HVB och det påverkar deras beslut att bli släktinghemsföräldrar (jfr. Elder et al. 2006; Hutchison 2019; Marshall och Mueller 2003).

Flera uttrycker rädsla för att barnet skulle tvingas till upprepade placeringar om de inte tar emot barnet. En moster resonerar på följande sätt:

Ja en fosterhemsplacering kan ju faktiskt bli väldigt lyckad, men den kan också bli väldigt misslyckad. Man blir placerad någonstans och så konstaterar de att det här fungerar inte. Och så blir man skickad vidare och så kanske man blir det flera gånger och har man blivit det flera gånger så bara fortsätter det här, då blir man till slut en väldigt förstörd person... Jag kände att det ville inte jag medverka till i alla fall. (intervju 13, moster och morbror).

Detta morföräldrapar tror att omplaceringar av barnbarnet skulle leda till förödande konsekvenser för honom:

Mormor: Nej, då sa ju min make Torsten här "Vi tar honom" för då hade du bilden av alla dessa barn...

Morfar: ...som skickas vidare till nästa ställe och nästa familj och det och det, nej.

Mormor: Nej.

Morfar: Han hade inte klarat, nej han hade gått under tror jag (intervju 3, mormor och morfar).

Både mostern och morföräldrarna resonerar om vilka negativa effekter ständiga omplaceringar skulle kunna få för barnet. I intervjupersonernas bild av rekryterade familjehem och HVB finns en föreställning om att barnet blir avskilt geografiskt och socialt från sin familj och släkt, vilket denna moster berör:

/.../om jag inte tar hand om mitt syskonbarn så kommer han ju att växa upp någonstans där han inte får träffa någonting utav sina släktingar och det kan ju också vara väldigt traumatiskt senare i livet (intervju 13, moster och morbror).

Det framkommer även rädsla för att syskon ska splittras och placeras i olika familjehem, vilket framkommer i en intervju med en mormor:

Sofia: Funderade ni aldrig, tvekade och så där?

Mormor: Ha dom (barnen)? Aldrig, det hade ju varit hemskt om barnen hade vatt på olika ställen, det vet jag inte om det hade varit värt att leva (intervju 10, mormor och morfar).

Släktinghemsföräldrars negativa inställning till placering i familjehem hos okända och i hem för vård eller boende är ett genomgående konstaterande i flera andra studier (se t.ex. Broad 2001; Burke och Schmidt 2009; Farmer 2009; Jendrek 1994; Kälvesten 1973; Minkler et al. 1992; O'Leary och Butler 2015). Intervjupersonerna i min studie är av uppfattningen att en placering hos dem istället möjliggör kontakt med anhöriga och motståndet vad gäller andra vårdalternativ utgör ett viktigt motiv för dem att ta emot barnet. Genom sin insats som släktinghemsförälder har man undvikit att barnen blivit placerade i någon annan form av vård eller att de går en osäker framtid till mötes (Farmer 2009).

Emirbayer och Mische (1998) pekar på att aktörskap är kopplat till temporalitet där det förflutna, nuet och framtiden har betydelse. Att detta samspel influerar en individs val kommer till uttryck när släktinghemsföräldrarna beskriver sina beslut att ta hand om barnet. De beaktar hur det har varit för barnet under uppväxten, hur möjligheterna ser ut för dem att ta emot barnet och om det finns placeringalternativ samt vad konsekvenserna kan bli framöver ifall de inte blir släktinghemsföräldrar.

Ambivalens

Även om intervjupersonerna sammanfattningsvis ger uttryck för att de inte hade något annat val än att ta emot barnet och att det ofta inte var ett svårt beslut att fatta, finns det skildringar kring ambivalens och våndor. Denna osäkerhet och kluvenhet har även framkommit i studier om andra nära relationer. Som exempel kan nämnas att anhängigvårdare har beskrivit ambivalenta känslor inför beslutet att vårda en anhörig hemma (se t.ex. Boughton och Halliday 2009; Plank et al. 2012; Turner et al. 2007).

Det som spär på intervjupersonernas våndor är att beslutet att ta emot ett släktingbarn krockar med deras egna framtidsplaner. Ambivalens och vånda är till stor del sprungen ur krocken med den bild som intervjupersonerna har av hur deras liv annars hade kunnat gestalta sig. Den amerikanska forskaren Whitbourne (1985) menar att människan skapar ett inre psykologiskt livslopp uppbyggt av föreställningar som individen har om det egna livsloppet. Denna bild av livsloppet blir till och förändras i en ständigt pågående process. Byggstenarna utgörs av tidigare och aktuella händelser samt framtida, såväl tänkbara som planerade. Det inre psykologiska livsloppet utgör en referensram, när individen ska välja anpassningsstrategi i olika situationer (Jeppsson Grassman 2001). Jeppsson Grassman (2001:313) talar om det subjektiva livsloppet i samband med kronisk sjukdom och funktionsnedsättning och avser föreställningar som individen har om det egna livsloppet och den betydelse personen tillskriver det. Hon konstaterar: "...de situationer i nuet som individen hade att ta ställning till tolkades och värderades med hjälp av individens egen konstruktion av sitt subjektiva livslopp...". Att det under livets gång uppstår hot mot det inre psykologiska livsloppet (som personen själv skapat) har ofta att göra med relationer till andra människor. Settersten (2015) menar att människans beroende av andra bland annat leder till oväntade förändringar och avbrutna planeringar.

Ett annat sätt att förstå ambivalensen kring mina intervjupersoners beslut är de motsättningar som finns mellan individuell utveckling och omsorg om andra, vilket anses karakteristiskt för det senmoderna familjelivet (. (jfr.Beck och Beck-Gernsheim 1995; Bäck-Wiklund 2012; Johansson 2009). I denna process sker en förskjutning mot att tänka mer på sig själv och sitt än att visa omsorg om andra. Intervjupersonerna upplevde oro inför den omställning som de skulle tvingas göra när de bestämt sig för att ta emot barnet. Det är främst mor- och farföräldrar som i min studie tagit upp att frihet har legat i ena vågskålen och viljan att hjälpa i den

andra. En mormor som tar emot sitt nyfödda barnbarn beskriver ambivalensen så här:

Det var väl kan jag säga ett svårt beslut va' för då var man ju fri och tänka. Då att man skulle börja om igen på gamla dar. Men när jag ser så på hur Titti liksom, så kunde jag inte, jag kunde inte lämna henne tillbaka, jag kunde helt enkelt inte, så jag tänkte det att min frihet var liten /.../ (intervju 11, mormor).

För Tittis mormor innebär "börja om" att hon återgår till en tidigare fas i sitt livslopp och hon ska återigen fostra barn (jfr. Selwyn et al. 2013). När placeringen kom på tal befann sig bland annat denna mormor i "det tomma fågelboets period", för att använda Gaunts (2010:200) begrepp. Det vill säga den tid då paret bor ensamma efter det att barnen vuxit upp och flyttat hemifrån. I samband med att intervjupersonernas egna barn flyttat hemifrån skulle det "nya livet" börja och man skulle mer se till sina egna behov. "Man tänkte att nu har alla barnen flugit ut så ska jag börja ta plats", formulerar sig en intervjuperson. De såg fram emot en större frihet och ett liv med bland annat resor tedde sig lockande. För ett morföräldrapar hägrar friheten efter det att de flyttat till ny ort och nytt hus i samband med att yngsta barnet flyttat ut:

Sen började vi planera här, nu ska vi, åh nu skulle vi ut och resa och det var en sådan underbar känsla. Starta om på något sätt, lämna den gamla miljön, in i något nytt och det var helt fantastiskt. Men det varade bara två år, sen var det slut med det (intervju 16, mormor och morfar)!

Vissa hade bara förberett sig för nästa fas i livet, andra hade redan lagt grunden för det, exempelvis genom byte av bostad och bostadsort. Dessa handlingar kan ses som markörer på att ett nytt skede i livsloppet hade inträffat eller skulle komma att infinna sig snart. Intervjupersonerna var förberedda på en förändring i livet, men det blev en förändring med ett annat innehåll än de tänkt i och med att de tog emot barnet. Vissa av intervjupersonerna befann sig i den period som ofta kallas den "tredje" åldern och som omfattar den del av pensionärstillvaron som ofta karakteriseras av personligt förverkligande då aktiviteter ofta inte begränsas av ohälsa (se Laslett 1987; 1996).

Även yngre intervjupersoner som befinner sig i en annan fas i livet uttrycker att beslutet var svårt att fatta med tanke på att det nya livet med barn skulle leda till en krock med den tänkta framtiden. Tanken på den omställning som placeringen

skulle innebära var svår att hantera för denna moster då hon och hennes man hade inrättat sitt liv utan barn. Mostern berättar:

Jag tyckte att det var jättesvårt ...Vi kan ju inte få barn och visst vi hade ju jättegärna velat ha barn, men det hade ju inte varit den drivande kraften att vi hela tiden måste ha barn, så vi hade i princip inrättat oss efter att vi ska inte ha några barn. Vi hade startat upp företaget då också. Då så helt plötsligt ställdes ju allting på ända liksom, nu har vi helt plötsligt det här barnet. Jag anser ju att ifall man har ett barn att ta hand om får man ju gå in helhjärtat för det här barnet (intervju 13, moster och morbror).

Den vända som intervjupersonerna hittills gett uttryck för handlar om krock med det tänkta livsloppet, men det finns även några intervjupersoner som uttrycker vända kring om de som släktinghemsföräldrar kommer att klara av uppgiften. Av intervjun framgår att det unga paret kände osäkerhet kring hur de skulle klara av att ta hand om två tonåringar, eftersom de själva är unga och saknar erfarenhet av att fostra barn.

Sammanfattande reflektioner

I detta kapitel har jag beskrivit en beslutsprocess som i sin dynamik ser annorlunda ut än det som redogörs för i till exempel handbok från Socialstyrelsen (2013a) och på kommuners hemsidor. Ofta beskrivs en gång där socialtjänsten tar emot anmälningar från personer som önskar att bli familjehemsföräldrar och som efter initial bedömning utreds (se t.ex. Rasmusson och Regnér 2013; Socialstyrelsen 2013). De potentiella familjehemsföräldrarna ska först utredas utifrån om de har kvalifikationer för att bli familjehem och om så är fallet ska bedömning göras ifall förutsättningarna i hemmet svarar mot de behov som ett tilltänkt barn har, så kallad matchning (se SOSFS 2012:11). I min studie beskriver de flesta intervjupersoner ett agerande och beslutsfattande som sker vid sidan av socialtjänsten. Mitt intryck är att barnets föräldrar och intervjupersonerna ofta gör upp sinsemellan. Ett vanligt scenario var att intervjupersonerna såg missförhållanden i barnets hem, grep in (ibland efter förfrågan från föräldrarna) och tog hand om barnet. Intervjupersonerna ger en bild av stort mått av aktörskap och stark handlingsvilja dels när det gäller deras insats för barnet och dess familj innan det blev aktuellt att ta hand om barnet, dels i samband med att de tar beslut

att barnet ska bo hos dem. Jag uppfattar att en stor grupp intervjupersoner ser beslutet att ta emot barnet som ett ”privat” beslut inom släkten samtidigt som de är medvetna om att socialtjänsten måste kopplas in vid ett senare skede och att det krävs ett formellt beslut för att barnet ska få vara kvar hos dem. Matchningen mellan släktinghemmet och barnet görs av släktinghemsföräldrarna och ofta tillsammans med barnets föräldrar.

Att en specifik livsfas förstås bäst med livet som bakgrund (Giele och Elder 1998) blir tydligt när det framkommer att intervjupersonernas tidigare erfarenheter av barnets och familjens situation är en viktig omständighet i deras beslut att bli släktinghemsförälder. Intervjupersonernas familjeband till barnet och dess föräldrar gör att intervjupersonerna i de flesta fall har god insyn i barnets uppväxtmiljö och enligt intervjupersonerna har de gett stöd till barnets familj under lång tid.

En kondenserad sammanfattning av intervjupersonernas berättelser om beslutet att ta hand om barnet kan sägas vara: ett enkelt beslut som åtföljs av viss vanda och ambivalens. Beslutet var på sätt och vis självklart eftersom intervjupersonerna gav uttryck för att de ofta upplevde att de inte hade något val än att säga ja till att ta emot barnet.

Av kärlek och plikt bestämmer intervjupersonerna sig för att ta emot barnet och ett viktigt argument är att ”vi är en familj” och att man ställer upp för varandra. Familjebegreppet är starkt för dem – barnet och dess föräldrar tillhör familjen. Beslutet att ta hand om barnet följs många gånger av ambivalens och vanda, inte minst för att det krockar med deras framtidsplaner. Flera intervjupersoner ger uttryck för att de har farhågor för att släktinghemsföräldraskapet ska leda till kollisioner med deras tänkta livslopp som bland annat består av tankar på ökad frihet att forma sitt liv. Utifrån ett familjeteoretiskt perspektiv kan ambivalensen kopplas till komponenterna ”individualisering” och ”omsorg”. När individen sätter sina egna behov i förgrunden sker det på bekostnad av omsorg om andra och vice versa.

Med sitt beslut att ta hand om barnet väljer de blivande släktinghemsföräldrarna en livsbana som de inte vet vart den bär hån. Men genom att ta hand om barnet säkrar de till viss del en osäker tillvaro för sig själva genom att de bland annat får större kontroll över hur barnet har det. I nästa kapitel skildras hur de nyblivna släktinghemsföräldrarna skapar en ny vardag och hur de försöker tackla den nya situationen.

Kapitel 6

Skapa en ny vardag

Livet tar en ny riktning för intervjupersonerna när de bestämmer sig för att ta emot släktingbarnet och i denna tillvaro ska en ny vardag skapas som inkluderar barnet. Vardagen kan ses som särskilt viktig och central för barnet med tanke på att barnet i de flesta fall kommit till släktinghemmet till följd av att de tidigare har haft en vardag som har bedömts vara problematisk.

”Att sätta ord på det som är välkänt, på det som är rutiner och självklarheter, är både trivialt och samtidigt kärninnehållet i tillvaron”, skriver den norska forskaren Hanne Haavind (1987:86-87, fritt översatt av Andersson 2009:145). I barnets här-och-nu-situation utgör vardagslivet en viktig del (Andersson 2009). I detta kapitel tar jag framförallt upp vardagen i släktinghemmet. Vardagslivet inbegriper även områden utanför familjen, såsom skola, vilket jag även behandlar.

Många intervjupersoner beskriver släktingplaceringarna som en omvälvande händelse, som de inte alltid visste hur de inledningsvis skulle hantera. Utmärkande för övergångar, såsom i detta fall släktingplaceringar, är att de kräver anpassning då de utmanar invanda rutiner (Almeida och Wong 2009). Den amerikanska forskaren Evan Imber-Black (2013:431) använder begreppet *new life cycle transitions* för livsomställningar som avviker från det vanliga och tar bland annat upp familjehemsplacering som exempel på en sådan avvikelse. Imber-Black beskriver att dessa övergångar, till skillnad från normativa övergångar som till exempel konfirmation och bröllop, utgör särskilda svårigheter för individer och familjer eftersom det saknas vägledning för hur situationen kan hanteras. Ritualer vid exempelvis bröllop och begravningar har funktionen att underlätta övergångar på så sätt att de minskar oro och spänningar som kan uppstå på grund av roll- och statusförändringar.

Detta kapitel inleds med en beskrivning av den kaotiska situation som ofta råder när barnet flyttar in hos släktinghemsföräldern. Därefter skildrar jag intervjupersonernas försök att få vardagen att ta form och utmaningar som de

ställs inför, exempelvis när de tvingas växla mellan roller. Kapitlet avslutas med resonemang kring hur intervjupersonerna ser på sitt hem och sin uppgift sedan de har tagit emot släktingbarn.

Kaotisk situation på flera fronter

Flertalet intervjupersoner beskriver situationen som krisartad när barnet flyttar in. Det finns ofta en stark oro för barnet och för dess föräldrar och släktinghemsföräldrarna ger uttryck för att de upplever sig pressade av att tillgodose de dubbla behov som finns eftersom både barnet och barnets förälder behöver hjälp. Intervjupersonerna är genom sammanlänkningen med barnet och föräldern känslomässigt engagerade i orsaken till barnets placering i släktinghemmet. Den problematiska situationen har oftast uppkommit på nära håll i slakten då det för det mesta handlar om intervjupersonens egna barn, syster eller bror. Intervjupersonerna tvingas hantera även det som kan vara anledningen till att barnet flyttar till dem, exempelvis missbruk, psykisk funktionsnedsättning, svår sjukdom hos barnets förälder och i vissa fall förälders förtida död (jfr. Imber-Black 1989). En mormor beskriver sin kamp på flera fronter för att lösa den kaosartade situationen. Hon kämpar för att hennes vuxna dotter Britt-Marie ska få vård för sin psykiska ohälsa och sina missbruksproblem, medan barnbarnet som är i förskoleåldern visar stor frustration:

Jag vet att jag var helt slut, för jag var helt slut, för att jag hade hållt på att få in Britt-Marie på psyket. Jag var med henne nere på psyk och jag fick i stort sett bli arg där nere för att de skulle förstå att ta in henne. Och så var jag med henne hemma och packade, körde henne till psyk i Storort, liksom, och all hennes frustration och aggression och ja, sen då hemåt. Och så hade jag Oskar här, som var på det viset. /.../ Och jag såg ju hur jättedåligt Oskar mädde, jättedåligt /.../ alltså han grät, han slogs, han bet oss. /.../ Jag tror att han och jag, vi grät nog i dom tre veckorna om vartannat. /.../ Han var så splittrad, så otrugg /.../ (intervju. 5, mormor).

Mormodern beskriver hur hon i den kaosartade situationen försöker att tillgodose de dubbla behov som finns eftersom både barnet och föräldern behöver hennes stöd.

Ibland står behoven som släktinghemsföräldern och barnet har i konflikt med varandra. En ung moster beskriver oro och ledsenhet för sin syster och använder ordet kaos när hon ska skildra den svåra situation som råder när det blev aktuellt att ta hand om syskonbarnen:

Moster: /.../ Jag var mest ledsen. Visste att min syster skulle gå bort /.../. Var bara att sköta barnen hela tiden. Barnen skulle skötas och min syster skulle få hjälp och tjafs med Försäkringskassan lite hit och dit.

Sofia: Så där hade du inte möjlighet att fundera: ”Vad innebär det här – hur det kommer att bli?”

Moster: Nej, men ja näh, jag tänkte på att jag skulle ta hand om Kajsa och Nils, flytta. Jag bodde i en tvåa. Jag fick ju flytta då för drygt ett år sen till en fyra mitt i allt det här då, med vetskapen om att en syster ska dö. Barnen får flytta in till mig medan min syster lever. Det var så knäppt så det finns inte ord för det faktiskt. /-- /-/ Ja, totalt kaos i livet. Min syster var på sjukhus några vändor, palliativ vård och då ska man sköta barn, helt galet! /.../ I och med att jag har haft dom mitt uppe i min sorg så det har varit så rörigt allting. Så hade jag ett förhållande som tog slut i somras också och så dog barnens farmor också i somras, så det var ytterligare en begravning. Så det var kaosigt (intervju 1, moster).

Skildringen rymmer flera omvälvande livsomställningar såsom systemens sjukdom och död, den nya rollen som släktinghemsförälder, separation från pojkvän och med livsloppsterminologi kan sägas att övergångstätheten är stor. Om det sker flera stora livsförändringar på kort tid kan man tala om övergångstäthet (*density*), vilket skapar stress (Myklebust 2007). I mosterns berättelse skildras att hennes och barnens behov står i konflikt med varandra då barnen behövde tas om hand och det inte fanns utrymme för mostern att bearbeta sin sorg över att systemen var sjuka. Mostern ställs inför situationen att hon får hantera barnens funderingar:

Ja det var jättemycket frågor man måste ta med barnen samtidigt – liv och död, när? Och direkt efter: ”Kommer mamma dö i morgon?” ”Kommer hon att dö om några veckor?” Så då några månader innan hon dog var de väl medvetna om att hon kommer att dö, men innan dess förstod inte dom riktigt. De hoppades, klart, deras lilla liv är ju väldigt skört också, dom har ingen pappa, det är mej. Som flickan sa en gång: ”Vad händer – tänk om du eller morfar dör – vem tar hand om oss?” Och då visste jag inte vad jag skulle säga, det vet jag inte. Vad ska jag säga (intervju 1, moster)?

Ansvarvaret vilar tungt på den unga ensamstående mostern och andra intervjupersoner som tar hand om barn vars föräldrar avlidit eftersom barnen behöver stöd i denna situation. Det är väldokumenterat att en förälders död är en av de mest påfrestande och stressande händelser i livet som ett barn kan uthärda (se t.ex. Biank och Werner-Lin 2011; Saldinger et al. 2004). Hur nära familjemedlemmar hanterar situationen och sina roller gentemot det sörjande barnet har stor betydelse för barnet och risken för att det utvecklar fysiska och psykiska problem i vuxen ålder (Saldinger et al. 2004).

Parallellt med att intervjupersonerna ska handskas med bland annat stöd till barn och föräldrar ska de också hantera den nya situationen – att de har blivit släktinghemsföräldrar. Mostern i min studie, som blir sjukskriven efter det att hennes syster blev svårt sjuk och senare avled, berättade att hon inte var i det ”psykiska skicket som om man väljer att bli familjehem”, när barnen flyttade in. Selwyn med kollegor (2013) finner i sin brittiska studie av 80 släktinghemsföräldrar att de som tagit hand om barn vars föräldrar hade dött inte sällan själva fick depressionsproblem. Samtidigt som barnet har förlorat en förälder har släktinghemsföräldrarna mist ett barn, syskon etc. Även när den värsta krisen har lagt sig medför den här typen av övergång ofta anpassning som är förenad med påfrestning (Elder och Giele 2009) och det är välkänt att övergångar som exempelvis en nära anhörigs sjukdom, vilket nämns ovan, påverkar individens fysiska och psykiska hälsa negativt (Almeida och Wong 2009).

Omständigheterna skiljer sig markant mellan de personer som ska gå in i rollen som släktinghemsföräldrar jämfört med dem som ska bli familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem, bland annat på så sätt att de sistnämnda kan välja en tidpunkt som de tycker är lämplig med tanke på i vilken period de befinner sig i sitt livslopp. Släktinghemsföräldrar däremot drivs in i rollen när det råder kris i barnets familj och kanske i ett läge då de fysiska och/eller psykiska resurserna för att ta hand om ett barn brister (O’Leary och Butler 2015).

Några intervjupersoner nämner att de under tiden som barnet bott hos dem lidit av depression eller beskriver depressionsliknande symptom. I flera internationella jämförande studier mellan släktinghem och ”vanliga” familjehem framkommer att depressioner och stress förekommer oftare bland släktinghemsföräldrar. Exempelvis kan nämnas en amerikansk studie av 200 familjehem i vilken det framkommer att släktinghemsföräldrar oftare blir och förblir mer deprimerade än föräldrar i rekryterade familjehem (se Garcia et al. 2015). I studien diskuteras inte orsaken. De norska forskarna S. A. Vis med

kollegor (2017) finner att släktinghemsföräldrar upplever mer stress relaterat till rollen som förälder än rekryterade familjehemsföräldrar gör medan den sistnämnda gruppen erfar mer stress kopplat till barnets beteende och problematik.

Praktiska bekymmer mitt i kaoset

I många studier framkommer att släktinghemsföräldrar upplever sig dåligt förberedda inför att ta emot barnet (se t.ex. Burke och Schmidt 2009; O'Brien et al. 2001) och en viktig förklaring är att det ofta handlar om akuta placeringar (Havik 1996). I min studie framkommer att släktinghemsföräldrarna oftast saknade förberedelsetid inför barnets inflyttning och för det mesta uppstod praktiska bekymmer (jfr. Selwyn et al. 2013). Det rörde sig om allt från tillgång till barnbilstolar och möbler (se Burke och Schmidt 2009) till renovering av hus i strävan att kunna erbjuda barnet ett bra vardagsliv. Det handlade ofta om att släktinghemsföräldrarna var tvungna att kontakta myndigheter. I den turbulenta situation som många gånger rådde när barnet flyttade in krävdes ofta att intervjupersonen tog hand om barnet på heltid i hemmet, framförallt gällde det de mindre barnen. Placeringen kan uppfattas som att den skedde med ilfart. En moster berättar att hon efter en halvtimmes överlämning av socialtjänsten stod med en tvååring på armen, en påse kläder och informationslapp i handen. Med undantag av ett telefonsamtal samma dag var det första gången som socialtjänsten var i kontakt med henne. Mostern berättar vidare:

/.../ Dom kom bara hit och lämnade honom och så fick jag ett papper med telefonnummer och fick inte reda på nånting annat. Det var också riktigt jobbigt för jag har ju jobb och han hade ju inget dagis, ingenting. Så jag fick ju ringa till jobbet. ”Ja, jag kan inte komma och jobba.” ”Vad ska jag koda det som?” ”Nej, jag vet inte, tjänstledig eller nånting då.”. Och det tog ju ungefär två veckor, tre veckor innan vi hade kommit överens med socialen hur vi skulle göra. Att jag skulle vara tjänstledig och att jag skulle få lön från kommunen, men dom veckorna var också tuffa. Här har vi fem barn, man har ju inte råd att förlora en inkomst. Sen förstår jag att det var lite akut, överlämnandet var ju akut (intervju 26, moster och morbror).

Denna moster beskriver hur hon tvingas lösa den akuta situationen på egen hand. Intervjupersonerna talar ibland i termer av egna uppoffringar som gjorts för att barnet skulle få det bra på det praktiska planet, såsom denna moster:

/.../ Vi hade inget rum ledigt eller nånting, så vi köpte en bäddsoffa, min man och jag, som vi hade här inne [pekar på vardagsrummet] och sov (på). Så Olle fick vårt rum, vi offrade liksom jättemycket för att han skulle få ett eget rum. Så vi sov i bäddsoffa det första året, det var inte så kul [skratt!]. Vad gjorde man, man ville ju göra det så bra som möjligt för Olle (intervju 12, moster).

Släktingplaceringen ledde i vissa fall till långtgående förändringar av praktiskt slag då vissa intervjupersoner byggde om och renoverade sina hus i nära anslutning till att de tog emot barnet. Det kunde också handla om stora livsförändringar som att flytta, vilket blev fallet för en av familjerna. Med anledning av barnets funktionsnedsättning valde de att bosätta sig på landet för att låta pojken gå i en mindre skola.

Vardagen tar form

Vardagen tar så småningom form i släktinghemmen, trots den många gånger turbulenta inledningen av placeringen. I detta avsnitt vill jag uppmärksamma det som jag kallar intervjupersonernas omvårdnadsbana, som tillsammans med andra livsbanor utgör en människas livslopp (jfr. Myklebust 2007). Med omvårdnadsbana avser jag den period som en person är ansvarig för att ta hand om ett barn i hemmet. Få intervjupersoner inleder sin omvårdnadsbana med att bli släktinghemsförälder eftersom de flesta har tidigare erfarenheter av att fostra barn. De övriga har antingen fostrat egna barn och/eller så har de i perioder tagit hand om släktingbarnet. Jag ska analysera hur intervjupersonerna försöker få vardagen att fungera och jag undersöker vilka redskap som intervjupersonerna använder sig av. Jag diskuterar även de rollförändringar som sker i släktinghemmet och hur de hanteras. Avslutningsvis kommer jag in på hur intervjupersonerna beskriver relationen till barnet.

Får ordna ”allt” själv

Så fort barnen flyttar in i släktinghemmen förs intervjupersonerna in i nya kontexter då de till exempel ska lämna och hämta på förskola, ha kontakt med barnens skola, besöka barn- och ungdomspsykiatri och delta i barnens fritidsaktiviteter. Flera av arenorna är nya för intervjupersonerna och de blir många gånger involverade i osäkra och ovissa situationer (Weber och Waldrop 2000). Ofta har intervjupersonerna på eget initiativ fått kontakta exempelvis lärare, förskolepersonal, skolsköterska, skolkurator. De har bland annat fått berätta om den nya situationen som barnen befinner sig i, förhört sig om vaccinationsprogram och hur en överförmyndare ska utses. ”Man får dra i allting själv”, konstaterar en moster som tar hand om två barn och menar att social- och familjehemssekreterarna själva saknade kunskaper om hur saker och ting skulle ordnas i och med placeringen. De österrikiska forskarna Plank med kollegor (2012:2075) är inne på samma linje när de med orden *being responsible for everything* sammanfattar resultaten i en studie angående anhörigvårdare till personer som vårdas i hemmet efter sjukhusvård. Detta kan jämföras med Åkerström och Höglunds (1992) studie om föräldrar till döva barn som redovisade en motsatt erfarenhet. Föräldrarna till döva barn vittnade om att ”allt sattes igång” – program lades upp och åtgärder sattes in så snart det blev konstaterat att barnet var dövt. Till skillnad från ett sådant ”automatiskt” program berättar mina intervjupersoner snarare om rakt motsatta erfarenheter.

Jag uppfattar att många intervjupersoner har sett sig tvingade att bli självständiga och aktiva i rollen som släktinghemsföräldrar, såsom denna mormor. Hon blickar tillbaka på hur det var när barnbarnet var i förskoleåldern:

Vi bodde intill dagiset och eftersom inte vi umgicks om man säger (med) familj med småbarn så frågade jag om jag fick ha Titti där, men hon var ju där bara där ett par timmar. Hon var där mellan åtta och elva bara för att hon skulle va tillsammans med barn va', men sen en dag när hon skulle börja skolan ju så frågade jag om jag fick ha henne där över lunchen för hon hade ju aldrig suttit och ätit med det här väsendet (intervju 11, mormor).

Tittis mormor tar initiativ till att ordna en mjuk övergång till barnbarnets skoldebut.

Släktinghemsföräldrarna ger sig själva mandat att agera i olika situationer. ”Nu skriver jag under alla papper från skolan och även om jag inte har rätt, men jag gör det.”, säger en farmor. ”Det har ändå ordnat sig på någon konstig vänster

hittills”, konstaterar en intervjuperson som berättar att han exempelvis under flera tillfällen tagit barnet till sjukhus utan att vårdnadshavaren varit med. I överenskommelse med barnets mamma har han under flera år tagit hand om barnet, men nyligen blivit släktinghemsförälder. Ofta styr släktinghemsföräldrarna föräldrarnas umgänge med barnet och ger föräldrarna restriktioner. Släktinghemsföräldrarna bedömer att det finns handlingsutrymme att agera och tar detta utrymme för att ta kontroll över situationen. Intervjupersonerna uttrycker en önskan om att få hjälp från framförallt socialtjänsten med diverse praktiska göromål, men samtidigt ger de uttryck för att de vill sköta många saker själva.

Vardagen hemma

Egna familjen som modell

Många intervjupersoner använder den egna familjen som modell för vardagslivet i syfte att försöka ersätta barnets tråkiga erfarenheter från uppväxten i hemmiljön med andra familjebilder. Intervjupersonerna vill att barnet genom sin vistelse ska få se och uppleva hur ett ”vanligt” familjeliv kan te sig och vill på så sätt förändra barnens internaliserade familjebild (jfr. Regnér 2006). En faster som tar hand om en tonåring uttryckte sig så här:

Faster: /.../ Han ska få va i en kärleksfull familj, där vi betyder mycket för varandra, så att han kan se den bilden också och kunna få ett bra (liv) alltså.

Sofia: /---/ Så du vill att han ska liksom se lite granna hur man gör i en vanlig familj?

Faster: Ja det vill jag, därför att han ska kunna få ordning på sin familj sen /.../ (intervju 14, faster).

Detta resonemang stämmer väl överens med grundtanken vad gäller familjehemsvård som kortfattat kan sägas vara att låta barnet bo hos en ”vanlig familj” och att de vuxna har rollen att vara föräldragestalter (jfr. Sallnäs 1999). Även i studier om kontaktfamiljer, som är en stödinsats som socialtjänsten kan bevilja och som innebär att barnet bor hos familjen i perioder, har framkommit att dessa familjer anser att deras hjälp i första hand handlar om att ”visa barnet hur en normal eller vanlig familj fungerar” (Regnér 2006:21). Tanken med den

egna familjen som modell sade en del av mina intervjupersoner att de hade kommunicerat till barnen, som exempelvis denna mormor:

/.../ Jag har sagt till Gustav, Ida och Tor: ”Ni kanske aldrig kommer att bli av med det (svåra uppväxten), men ni har ju bott så många år hos oss så ni ser hur familjeliv kan leva på det, va’.” /.../ (intervju 10, mormor och morfar).

Under intervjun med denna mormor är det tydligt att hon menar att vistelsen hos dem ökar barnens möjligheter att få ett bra liv framöver. Uppfattningen att barnets uppväxt formar dess livslopp förs fram av många forskare (se t.ex. Fosslund och Thorsen 2010; Hutchison 2019).

För intervjupersonerna handlade det även om att berätta för barnet hur man uppträder i familjen: ”Vi är en familj där man anförtror sig och berättar saker och ting”, säger en moster som är missnöjd med tonårsflickans ovilja att kommunicera. Men det handlar även om att man konkret visar hur man gör i familjen, vilket denna faster berättade om:

/.../ Han sa inte godnatt när han gick och la sig, så gick jag in. Så knackade jag på dörren och öppna och så väckte jag honom och sa jag: ”Hade du lagt dig? Ja, du hade ju inte kommit och sagt godnatt, ju.” /.../ Han är inte van vid (det), så. Han har blivit uppkörd på sitt rum hemma och då har han ju bara lagt sig utan att gå och säga godnatt (intervju 14, faster).

I de två senaste citaten framgår det att intervjupersonerna samtalar med barnet kring hur man beter sig i en familj samt visar hur man uppträder, de kan sägas ”göra familj”. Begreppet *doing family* används för att framhålla att familj skapas genom olika handlingar – görande-aspekten betonas (Langellier och Peterson 1993; Silva och Smart 1999). Finch (2007:66) menar att det inte är tillräckligt *to do family*, handlingen måste också förstås. Finch skriver:

...the meaning of one’s actions has to be both conveyed to and understood by relevant others if those actions are to be effective as constituting ’family’ practices.

Morföräldraparet försöker genom samtal och fastern genom sitt konkreta agerande att ”göra familj” och hur det förstås av barnen kan jag förstås inte säga.

En vanligt förekommande föreställning är att mor- och farföräldrarna i min studie såg sina vuxna barns problem, till exempel missbruk, som orsakade av de vuxna barnen själva. En mormor gav följande förklaring till dotterns problem:

/.../ Hon har ställt till så mycket i sina dagar och hon kan inte skylla på mer än att dumdristighet och inte vilja lyssna. Och det ena har gett det andra och sen har gjort att hon har hamnat där hon har hamnat. Och det är så mycket i bagaget för hennes del (intervju 16, mormor och morfar).

Denna mormor är tydlig med att den vuxna dotterns problem har orsakats av henne själv. Andra intervjupersoner tillägger att det vuxna barnet har sökt sig till fel umgänge. I ett par fall förklaras problemen av att de som adoptivbarn har haft svåra erfarenheter i tidig ålder. Intervjupersonerna tycks inte mena att de vuxna barnens svårigheter kan härledas till problem i hemmet under uppväxten. Flera andra forskare har dock rapporterat att släktinghemsföräldrar brottas med tankar kring vad de har gjort som lett till att deras vuxna barn inte kan ta hand om sina barn och om de som mor- och farföräldrar har kompetens att ta hand om barn återigen (se t.ex. Pinson-Milburn et al. 1996). I studier framkommer också oro från till exempel socialarbetare kring att negativa mönster förs vidare från en generation till en annan, det så kallade sociala arvet, och att det i vissa fall var en anledning till att handläggare inte övervägde att placera ett barn hos släktingar (se t.ex. Farmer och Moyers 2008; Linderot 2006). Teorin²⁷ om socialt arv har kritiserats för att den har använts som en universell förklaring till sociala problem när det har funnits kunskap om föräldrars problematiska situation. Det är flera som menar att det måste finnas andra omständigheter som är avgörande för en individs livssituation (se t.ex. Ejrnæs 1999; Erkers och Nyberg 2001; Vinnerljung 1996b, 1998).

En konsekvens av att barnet i många fall flyttar in efter att intervjupersonernas egna barn har flyttat ut är att barnet ofta blir ett ensam barn och därmed är det svårt att visa upp andra fungerande interaktioner mellan föräldrar och barn. I Farmers och Moyers (2005) brittiska studie angående 270 barn framkommer att nästan fyra gånger fler barn i släkting- och närstående hem var ensam barn i jämförelse med de som bodde i "vanliga" familjehem. Avsaknaden av

²⁷ Flera väljer att inte använda sig av begreppet teori utan skriver istället "förklaringsmodell" – se bl. a. skrivning av Cederblad, (1998).

hemmavarande barn ses av vissa av mina intervjupersoner som ett problem, såsom denna farmor:

/.../ Lise-Lotte har alltså lite svårt, hon har ingen att relatera till. När man har fyra barn hemma så relaterar dom till de äldre, men det har ju inte hon va'. Jag har lite grann, vi pratar lite om det här att vara familj (intervju 7, farmor).

I strävanden att "bjuda på" ett familjeliv som inkluderar "syskon" är det flera intervjupersoner som låter släktingbarnen få umgås med intervjupersonernas vuxna barn och deras familjer och det förekommer att de bor över en helg och följer med på semesterresor. Farmer med kollegor (Farmer och Moyers 2008; Farmer et al. 2004) finner i studier att vuxna barn ganska ofta ger regelbundet stöd till släktinghemsföräldrar.

Rutiner

I den allmänna debatten och i samband med att släktingplaceringar i olika studier jämförs med andra familjehemsplaceringar framhålls ofta det positiva med att släktingbarnen sedan tidigare är bekanta med regler och rutiner i det släktinghem som de kommer till (se t.ex. Hedin et al. 2011; Linderot 2006). Därigenom kan det antas att skapandet av ett vardagsliv upplevs som mindre problematiskt och tidsödande i släktinghem. Ett i stort sett genomgående tema i mina intervjupersoners berättelser är dock att de har fått lägga mycket tid och kraft på att ordna en strukturerad vardag och skapa rutiner för såväl det lilla barnet som för det äldre. Barnens avsaknad av rutiner har av intervjupersonerna tagits upp som en av svårigheterna med att ta hand om släktingbarnet, vilket detta intervjuar som tog emot Alex som är i förskoleåldern, berättar om:

Sofia: Är det något annat som ni tycker har varit lite svårt under den här tiden ifrån att Alex kom hit?

Morbror: Det är väl att han inte haft några regler, inga rutiner. Man har ju fått börja om.

Moster: Det var som att börja om från början fast med en tvååring, gå och bråka, slåss.

Morbror: Så det har man ju jobbat väldigt mycket med.

Sofia: Alla rutiner, lägga sig...?

Morbror: Inte dricka välling 27 gånger om dan utan äta (intervju 26, moster och morbror).

Behovet av att skapa rutiner har även funnits för äldre barn, som i detta fall med tonåringen Lilian:

Lilian hade inga regler överhuvudtaget när hon bodde med mamman. Man kunde gå och komma som man ville va'. Borta nätterna och dagar, innan man kom tillbaka /---/. Lilian, som människa, hon är alltså sån som inte vill, hon har aldrig haft regler va'. Hon ville inte ha regler egentligen va', så va' så när man försökte få henne: "Nu går du och lägger dig klockan tio på kvällen för du ska upp till skolan, du låter bli telefonen på nätterna", såna saker va', funkade inte. Sist får man säga: "Nu lägger du telefonen här, blir bra med det, så får den ligga här i köket till morgonen", å man säger såna saker. /.../ Det va som att få en två-, treåring hit för man fick hela tiden (påminna), hon glömde bort att borsta tänderna, hon glömde duscha. "Nu ska du göra det" – alltså hon hade inte den instinkten i sig själv, självklart att man gör såna saker va' /.../ (intervju 21, moster).

Enligt intervjupersonerna har barnen ofta erfarenhet av en ostrukturerad vardag från sin tidigare hemmiljö och de anser att det är en viktig förklaring till att de tvingas lägga ner mycket tid på att skola in barnen i den struktur och de rutiner som råder i släktinghemmet.

Både i föregående avsnitt om den egna familjen som modell och i detta angående rutiner tar intervjupersonerna upp att de använder sig av erfarenheter som de har sedan tidigare vad gäller fostran av barn. Enligt Emirbayer och Mische (1998) är upprepning en grundläggande dimension vad gäller aktörskap. De framhåller att det inte handlar om ett mekaniskt upprepande, istället sker omprövning av tidigare erfarenheter och förändring av rutiner. Utifrån de två senaste citaten angående Alex och Lilian uppfattar jag att släktinghemsföräldrarna använder sig av regler och rutiner som helt och hållet eller till viss del tillämpats tidigare gentemot deras egna barn. "Man har fått börja om", poängterar en av intervjupersonerna och andemeningen är densamma i det andra hemmet. Släktinghemsföräldrarna betonar det självklara i att äta, sköta sin hygien, lägga sig i tid, vilket för tankarna till hur de agerat mot sina egna barn. De plockar redskap från arsenalen av regler och rutiner, men nu får de tillämpa dem på äldre barn som enligt intervjupersonerna inte har åldersadekvata beteenden.

Släktinghemsbarnens beteenden jämförs med en två-treårings sätt att vara. Mostern verkar inte handgriplingen visa hur tonåringen ska göra när det till exempel gäller att sköta sin hygien, vilket är naturligt att göra när det handlar om mindre barn. Muntligen ställer mostern krav och genom ständiga påminnelser försöker hon påverka hur Lilian ska bete sig.

Vardag och skola

Ett område som intervjupersonerna särskilt månar om är att skolan ska fungera. Skolgången är en källa till stor oro både här och nu och i ett framtidsperspektiv. Många barn saknar motivation att gå i skolan, har koncentrationssvårigheter och hög skolfrånvaro. Flera berättar om sina ansträngningar för att få barnen till skolan. Ett morföräldrapar redogör för en väl uttänkt strategi för att få tonårsbarnet, som diagnosticerats med adhd, att gå till skolan:

Morfar: Mycket det här med skolgången det är (hustrun) Astas förtjänst, att Johanna kommer upp på mornarna. Hon åker i taxi. Jag kan ju tänka mig att jag hade inte fullt det tålamodet [skrattar].

Sofia: Det är många gånger som du får väcka, lirka?

Mormor: Ja, det är det. Jag ser ju direkt när jag går in och väcker henne. Jag säger det att hon skall sätta väckarklockan själv, har köpt klockor, har larm, nej./---/ När jag ser att hon är helt, det är ingen rörelse. ”Stick”, säger hon. Så tänker jag och tänker är det en sådan morgon så väntar jag. Taxin kommer här åtta så väntar jag till halv åtta, då har jag varit inne och sagt till henne ett par gånger. Det är inte lönt att tjata på henne, då lägger hon helt av. Då säger jag att nu är klockan halv åtta, då måste du upp så att vi hinner och äta och så. Åh då kan man få: ”Jag ska inte gå till den jävla skolan!”. /---/.Så gör jag så då, säger: ”Nu går jag en runda med Trulle”, han heter Trulle vår hund. Säger jag att: ”Du får själv ringa taxi, så får du ringa till skolan.”

Sofia: Det tar skruv kanske...

Mormor: Hon åker ja. Jag har mina ställen där jag kan se hur det går [skrattar och beskriver hur hon utifrån ser om lampan i rummet tänts]. Jag märker ju på Johanna om hon är sjuk, det märker jag, om hon mår väldigt dåligt. Johanna kan få lite ångest och så va', så det har jag full förståelse för, men jag märker ju liksom när

hon försöker att köra över mig, men då har hon åkt iväg (intervju 20, mormor och morfar).

Morföräldraparet berättar om en tålmodskrävande strategi för att få barnbarnet till skolan och mormodern berättar under intervjun att denna tidskrävande morgonrutin kräver att hon kommer senare till sitt arbete.

Många intervjupersoner beskriver sig som handlingskraftiga gentemot skolan, exempelvis genom att de agerar för att barnet ska få elevassistent, vilket denna mormor berättar:

Dom ställer ju upp faktiskt och betalade för assistenten där vi bad om i skolan. /.../. Ja det gick dom med på och det var jättebra (intervju 3, mormor och morfar).

Samma mormor berättar att de har agerat för byte av skolklass och för att skolan ska ta itu med mobbning. Hon säger:

Han har ju hört negerjäväl och sådant där. ”Ska du hem och knulla mormor?” Ja, så då sa vi till den killen och andra /.../ så dom ska inte gå i samma klass. Så Kim fick lite nytt folk bara. Och några tjejer som hade skrattat åt honom och, ja, nej det var, men då ringde jag till klassföreståndaren och det tog de tag i direkt och det ebbade ut direkt, jättebra /.../ (intervju 3, mormor och morfar).

Framgång i skolan nämns av intervjupersonerna med stolthet och lyfts fram som ”bevis” på att de som släktinghemsföräldrar har lyckats, ett kvitto på deras insats. Intervjupersonerna mäter ofta framgång i skolnärvaro, som exempelvis denna mormor:

Det har hänt jättemycket så va’. Går ju på en liten skola i Norrort. Hon har gått i sina andra skola innan, men då var det 25 procents närvaro, men nu har vi 99 procent. Sen är hon inte motiverad. Hon klarar inte vissa, hon är inte motiverad liksom [sorg i rösten] (intervju 20, mormor och morfar).

En morfar berättar om stora förbättringar som har skett sedan flytten till dem:

Du vet att Moa är så duktig i skolan och alla dom här utvecklingssamtalen. Hon ligger bland de absolut främsta i sin klass och alltid gjort. Och från det att hon lämnade Storby med fyrtioprocentig frånvaro så har hon i princip hundraprocentig närvaro och det är inte vanligt. Nu ska vi ut och resa i januari till Utland och Moa följer med. Men vi har begärt henne ledig två veckor och normalt sett får man ju

inte det. /.../ Men rektor och lärarinna och allihopa säger att Moa är så duktig och de har så stort förtroende att vi läser med henne under den tiden som hon är ledig så vi berättade att hon ska ut och resa nu (intervju 16, mormor och morfar).

Även denna moster får genom andras vittnesmål bekräftelse på att de som släktinghemsföräldrar har lyckats med barnets skolgång:

Moster: Skolan tyckte jag liksom att det skötte hon bra, jättebra faktiskt så. Och det blev jag förvånad över för vi trodde faktiskt att vi skulle ha problem med henne just med skolan att hon skulle skolka och sånt också. Hon fattade nog när hon kom hit här – jag ska nog inte skolka, utan nu kör jag.

Sofia: Så där känner du att där lyckades ni?

Moster: Ja det det tycker jag faktiskt och det får man ju höra från andra också. Dom säger: ”Tänk nu positivt på att ni har ju i alla fall fått henne till att få en utbildning.” /.../ (intervju 21, moster).

Även om intervjupersonerna ovan är positivt överraskade över att barnen skött skolan finns det en utbredd oro, hos dem och hos andra, för att barnen inte ska klara skolan och inte ha tillräckliga betyg för att komma in på gymnasiet. Studier visar också att barn i familjehem ofta är svagpresterande under sin skolgång och att det finns en risk att de lämnar familjehemsvården som lågutbildade (Brown et al. 2019; Tideman et al. 2011; Vinnerljung et al. 2010). Skolframgång anses vara en viktig skyddande faktor vad gäller barn i risksituationer (Vinnerljung et al. 2010).

Rollförändringar och rollkonflikter

Rollen som släktinghemsförälder är inte på samma sätt efterlängtd och väntad som omvårdnadsrollen för många nyblivna föräldrar (jfr. Souralová 2015). Rekryterade familjehemsföräldrar har planerat att ta hand om ett barn och bedömt att det passar in i deras livssituation. Släktingar har däremot varken förberett sig för eller förväntat sig att ta emot ett barn (Farmer och Moyers 2005; Hunt 2006). Många släktinghemsföräldrar har kontaktats utifrån att det har uppstått behov av deras insats (jfr. Boetto 2010).

Det var en ny roll för samtliga intervjupersoner eftersom de inte tidigare hade tagit om hand något släktingbarn och de kunde alltså inte använda sig av tidigare

erfarenheter. När en individ blir släktinghemsförälder innebär övergången till en ny livsfas att ens tidigare roll och status förändras (jfr. Elder och Giele 2009; Settersten 2015). Som en konsekvens av rollförändringar kan problem uppstå såsom oförenlighet mellan roller och brist på enighet kring rollen (Heiss 1990). Den amerikanska forskaren i socialt arbete Denise Burnette (1999) anser att dessa svårigheter är relevanta att belysa i samband med att släktingplaceringar hos mor- och farföräldrar studeras.

Rollen som familjehemsförälder betraktas ofta som komplex och tvetydig (se Blythe et al. 2012; Schofield et al. 2013). Släktinghemsföräldrar måste hantera flera roller i och med att de tar emot barnet. För det första har de släktskapsband med såväl barnet som dess föräldrar och är mor- och farmödrar, mostar/fastrar, syskon etc. till barnet. För det andra är de släktinghemsföräldrar med ansvar för barnets dagliga omvårdnad. De har ett familjehemsuppdrag av socialnämnden och med rollen som familjehemsförälder följer skyldigheter och rättigheter. Släktinghemsföräldrar måste hitta en balans mellan rollen som släkting och rollen som familjehemsförälder (Le Prohn 1994).

Hur barnet benämner intervjupersonen som både är släkting och familjehemsförälder speglar dubbelheten. Vad barnen kallar familjehemsföräldrarna involverar barnet, familjehemsföräldrarna och deras barn och inte minst barnets föräldrar (De Wilde et al. 2019). När de belgiska forskarna Liselot De Wilde med kollegor (2019:295) studerar familjehemsföräldrars dubbla roll konstaterar de:

Choosing a name for the foster-carers is the first and never-ending point of confrontation that highlights that the foster child is not just another child in a foster family and illustrates the inescapable complexity of a foster placement.

Weber och Waldrop (2000) menar att det som kommer till uttryck när det uppmärksammas vad barnen kallar släktinghemsföräldrarna för är osäkerhet kring rollen som släktinghemsförälder och den rollkonflikt som uppstår i samband med placeringen. Enligt de intervjuade mor- och farföräldrarna i min studie kallar barnen oftast dem för mormor/morfar, farmor/farfar, men ibland även för mamma och pappa och att de ofta växlar mellan benämningarna. Liknande resultat kommer Weber och Waldrop (2000) fram till när de intervjuar mor- och farföräldrar från nästan fyrtio släktinghem i USA. Enligt mina intervjupersoner uttryckte barnen ibland rådvillhet kring vad de ska kalla dem som de bor hos, vilket denna pojke gav uttryck för enligt moster Isabelle:

När min syster levde och hon var sjuk så blev det ”mamma”. Det kom lite sådär att de sa fel och sådär. Pojken frågade: ”Ska vi kalla dig mamma sen när mamma dött?” ”Nej, mamma kommer alltid att vara mamma, jag är moster Isabelle.”. Någon vän (har) sagt: ”Ska de säga mamma?” Nej, det vill jag faktiskt inte (intervju 1, moster).

Osäkerheten kring vad mostern ska kallas kommer enligt intervjupersonen från barnen och omgivningen, inte från henne själv. Även om inte barnens mamma finns i livet, vill intervjupersonen inte ta benämningen ”mamma” från henne.

Även om de intervjuade mor- och farföräldrarna hade varit aktiva resurspersoner för de vuxna barnen och barnbarnen underströk de, med undantag av en intervjuperson, att de inte tidigare hade haft en föräldraroll gentemot barnet. Mor- och farföräldrarollen har i andra studier beskrivits som ”nöje utan ansvar”²⁸ (Neugarten och Weinstein 1964)²⁹. Ett ofta använt begrepp är att barnbarn är livets efterrätt – något att njuta av utan att ha föräldrans ansvar. Mor- och farföräldrar förväntas vara tillgängliga för stöd, men inte blanda sig i eller vara ansvariga för barnuppföstran (Backhouse 2009). Forskning kring den traditionella mor- och farföräldrarollen visar att mor- och farföräldrar ofta är viktiga resurser när det bland annat handlar om att bistå med praktisk hjälp och moraliskt stöd till det vuxna barnets familj (Hagestad 2006). När intervjupersonerna nu har tagit emot barnet uppgav de intervjuade mor- och farföräldrarna att de hade blivit föräldrar på nytt och många menade att de går in i föräldrarollen helt och fullt. En farmor berättade:

Farmor: /.../ Jag kan ju bli den som tjarar och går (på) så här va'. Jag har märkt det på henne när hon får samma information utifrån, någon annan, så väcker det fler tankar än när jag gnatar. Så det är ett riktigt mamma-barnförhållande mellan henne och mig. När andra säger (något) så får det en annan betydelse.

Sofia: Så du är mer mamma än farmor?

Farmor: Ja det kan jag nog påstå. Hade jag bara varit farmor hade jag inte ställt några större krav. /---/ Kläderna försvinner i min garderob. Framförallt stora skjortor. Hon är precis som en dotter. Så gjorde min dotter också. Lånar skor av

²⁸ Min översättning.

²⁹ Författarna hänvisar till opublicerad studie.

mig, för vi har samma skostorlek. Nej, på det planet – riktig familjerelation. /.../
(intervju 7, farmor).

Intervjupersonen beskriver sin föräldraroll utifrån den roll hon har fått – någon som ställer krav och tjuatar och hon drar paralleller till hur det var när hon hade egna barn. Andra beskriver föräldrarollen utifrån de omvårdnadsuppgifter man utför. Farmodern ovan illustrerar den upplevda familjerelationen med att barnbarnet gör som hennes egen dotter gjorde i tonåren. Barnbarnet kan sägas ”göra familj” (*doing family*) med sitt letande i farmoderns garderob och lånet av kläder och skor och farmodern bidrar till detta genom att hon (stolt) accepterar det barnbarnet gör (jfr. Langellier och Peterson 1993; Silva och Smart 1999).

Att mor- och farföräldrar axlar föräldrarollen i samband med att de blir släktinghemsföräldrar framkommer även i andra studier (se t.ex. Backhouse och Graham 2012; Weber och Waldrop 2000). Weber och Waldrop (2000) konstaterar att alla intervjuade mor- och farföräldrar från nästan fyrtio släktinghem beskriver att de förlorat den rena mor- och farföräldrarollen på grund av att de har fått föräldransvar. ”Instead of acting as a friend or confidant to their grandchildren, grandparents had become disciplinarians, providers, and authority figures”, fastslår de australienska forskarna Backhouse och Graham (2012:448) i sin studie av drygt trettio mor- och farföräldrar i Australien som tar hand om sina barnbarn.

Det finns enstaka intervjupersoner som inte anammade föräldrarollen lika tydligt. Dubbelheten att vara såväl mormor som mamma framkom i samtalet med ett morföräldrar:

Mormor: Jag är mormor, visst är jag mormor. Ja, fast det känns som... [vänder sig till maken].

Morfar: [maken fyller i] Du säger ”din son”, säger du ibland (intervju 3, mormor och morfar).

Genom ett slags ödmjukhet ville detta farföräldrar inte helt gå in i mamma- och papparollen:

Sofia: Är ni fortfarande farmor och farfar, har ni fortfarande den rollen?

Farfar: Jo det är vi, det är vi fortfarande.

Farmor: Ja det är vi, ja det är vi. /.../ Jag lämnar alltid litet utrymme hos mig till mamma och pappa om man säger, jag tar inte den rollen. Det blir något sorts litet rum som ska vara Niklas mamma och pappa i honom, jag kan inte fylla det (intervju 23, farmor och farfar).

Farföräldraparet uttrycker under intervjun en förhoppning om att barnbarnet ska kunna flytta tillbaka till sin förälder.

När mor- och farföräldrar anammat föräldrarollen är det ofta förenat med ambivalens och vissa är tydliga med att de ville ha en annan roll än den som de har. De ger uttryck för att det inte längre är möjligt att "bara" vara mor- och farförälder nu när de är släktinghemsföräldrar. De mor- och farföräldrar som önskar att barnbarnet ska bo kvar under hela uppväxten är inte lika ambivalenta till att de numera har en föräldraroll. En intervjuperson uttrycker besvikelse över att inte längre få vara mormor, men ser inget annat alternativ:

Mormor: Näh, man känner sig inte som mormor och morfar längre, det kan jag säga!

Sofia: Så är det?

Mormor: Det gör man inte, man har fått föräldrarollen tillbaka.

Sofia: Hur ser du på det?

Mormor: Ja, jag ser det negativt, men samtidigt måste jag hitta det positiva också. Jag, jag vill vara mormor, jag vill inte vara förälder igen. Jag är för gammal för det, men jag känner också att jag personligen känner att det finns inget att välja på – det är kolera eller pest. Så det gäller att (göra) det bästa av det alltså, för att lämna henne till någon annan det gör vi inte (intervju 16, mormor och morfar)!

Intervjupersonen vill vara mormor och inte förälder, men kan ändå se att det är bra att barnet blev placerat där. Oförenlighet mellan och inom roller skapar rollkonflikter (Heiss 1990). Även andra studier visar att mor- och farföräldrar har motstridiga känslor gentemot att de har fått föräldrarollen (se t.ex. Fuller-Thomson och Minkler 2000; Lever och Wilson 2005; Strom och Strom 2000; Weber och Waldrop 2000). I en studie med tio amerikanska mor- och farföräldrar som hade tagit emot barnbarn för de fram att de istället för den föräldraroll som de numera har, önskar regelbundna besök av barnbarn, ha roligt tillsammans och

spendera tid ihop under fritidsaktiviteter (Morrow-Kondos et al. 1997). Dessa önskemål överensstämmer med uttalanden från flera mor- och farföräldrar som ingår i min studie.

Syskon och dess partners beskriver inte en lika stark föräldraroll till de barn som de har tagit hand om som mor- och farföräldrar, visar och fastar ger uttryck för. De placerade barnens syskon, svägerskor och svågrar har ingen tidigare erfarenhet av att vara förälder, vilket mor- och farföräldrarna har. En syster som tar hand om sina syskon ger uttryck för rollkonflikten att både vara syster och förälder:

Sofia: Hur upplever ni er roll? Alltså är ni är kompisar? Är ni syskon? Är ni deras föräldrar eller?

Syster: Jag känner mig som en blandning mellan syster och förälder, det är konstigt där, liksom, det är så svårt ibland.

Sofia: Så det känns som en lite konstig roll?

Syster: Ja det är det.

Sofia: Så sa du att det är lite svårt ibland, hur tänker du där?

Syster: Det är svårt och ibland är det svårt kanske att säga vissa saker för då vet dom ju ändå att jag är deras syster och vad jag höll på med för några år sen, då är det svårt /.../. (intervju 31, syster och svåger).

När det handlar om långa relationer, som exempelvis syskonskap, erfar man varandra i nya åldrar och under nya perioder i livet (Settersten 2015) samtidigt som individen har minnen kring hur det tidigare har varit, vilket är tydligt för den intervjuade systemen. Hon uttrycker osäkerhet kring rollen och tycker att hennes roll som fostrare försvåras av att syskonen som hon tar hand om är relativt jämgamla med henne. De har följt hennes uppväxt och bevittnat hennes tonårsrevolter, som jag tolkar det.

Ett sätt att hantera rollkonflikten att både vara släkting och släktinghemsförälder är att växla mellan roller och det är framförallt syskon och svägerska/svåger till barnen som beskriver detta. I berättelser om vardagen poängteras att rollbyte kan ske från en stund till en annan. På ett upprymt och

nöjt sätt berättar det intervjuade paret om sina erfarenheter av de placerade barnen, som inte är så mycket yngre än de själva är:

Svåger: Jag tycker att det är en sak som är rätt häftig som man har sett nu efter ett år, så. Det här med att man kan ju vara kompis också ju och skratta och ha skitkul ihop så in i helvete, men ändå sen kan man sekunden efter så här säga ifrån om det är nånting och då får man ändå den respekten. /.../

Syster: Sen kan vi förstå dem (syskonen) väldigt mycket alltså, vi var där (i samma ålder) nyss själva.

Svåger: Så när man väl är inne i föräldrarollen så går det med, eller alltså.

Sofia: Du kan alltså koppla över från kompisar och säga till och sätta gränser så där?

Svåger: Och att de lyssnar och.

Syster: Det är bra, det gör de alltid faktiskt (intervju 31, syster och svåger).

Detta par har goda erfarenheter av att kunna växla mellan å ena sidan rollen som syster/svåger/kompis och å andra sidan rollen som släktinghemsförälder. En annan syster delar inte erfarenheten av att hennes syskon har respekt för henne som släktinghemsförälder:

Syster: /.../ Det har inte funnits samma respekt, jag skulle inte kalla det för order, men lite grann är det ju det. Om jag säger: ”Du ska vara hemma klockan nio.”, så är det inte samma sak som en vuxen utomstående person hade sagt eller mamma pappa, men nu är det en syster som sa det.

Sofia: Har hon brytt sig om det som du har sagt?

Syster: [paus] 40 procent av fallen (intervju 30, syster).

Till familjens rollfunktioner hör bland annat att utöva ledarskap (Wrangsjö och Wirtberg 2019). Systemen ger uttryck för att hon inte är den auktoritet som hon vill vara gentemot sin syster. Auktoritetsproblemen skulle kunna förklaras av att en rollförändring (syster och numera även släktinghemsförälder) inte bara leder till förändrade relationer utan även kräver att de som påverkas av rollförändringar

är redo för dessa förändringar (jfr. Settersten 2015). En ytterligare förklaring är att det kan finnas oenighet mellan systrarna om rollen som släktinghemsförälder, vilket Heiss (1990) menar är en källa till samspelsproblem.

Kärlek och glädje

Det förmedlas en positiv bild inom forskningen av relationen mellan släktinghemsföräldrar och barnet som de har tagit emot. Havik (1996) fann i en studie att släktinghemsföräldrar, i jämförelse med familjehemsföräldrar i ”vanliga” familjehem, mer sällan tog upp att samvaron med de placerade barnen var en belastning för dem. Mor- och farföräldrars kärlek till de placerade barnen och deras vilja att göra skillnad i barnbarnens liv finns dokumenterad i flera studier (se t.ex. Backhouse och Graham 2013; Weber och Waldrop 2000). I en studie angående anhörigplaceringar av Farmer (2010) förklarar hon den nära relationen till barnen bland annat med att de före placeringen har tagit hand om barnet under kortare eller längre tid när barnet har haft det svårt i sitt eget hem. Även om mor- och farföräldrar i olika studier tar upp problem beskriver de att placeringen ger glädje och mening åt deras liv (Morrow-Kondos et al. 1997; O’Leary och Butler 2015; Poindexter och Linsk 1999).

Den positiva effekten av att ta hand om ett släktingbarn, och den vändpunkt detta ofta medför blir tydlig när mina intervjupersoner tar upp relationen till barnet. När intervjupersonerna berättar om tillvaron med barnen överväger de positiva beskrivningarna även om problem dryftas. Berättelserna rymmer stor kärlek till barnen och glädje över att de finns. Intervjupersonernas tal om den känslomässiga anknytningen till barnet löper som en röd tråd genom intervjuerna, som exempelvis denna mormors kärlek till Kim:

Men ja, det är det barnet som jag inte fick, nästan. Känslomässigt, ja det är ju starkare än för (dottern) Berit, för det är känslomässigt, det det är kört. Berit finns där och jag gör så gott jag kan, men känslomässigt är det förstört, det är det. /.../ Nej det är Kim som gäller för mig idag /.../ (intervju 3, mormor och morfar).

Beslutet att ta emot barnbarnet blev en positiv vändpunkt för intervjupersonen. Relationen till dottern var problematisk under framförallt tonårstiden och denna erfarenhet påverkar intervjupersonen än idag (jfr. Elder et al. 2006; Marshall och Mueller 2003). En annan mormor deklarerar sin förtjusning över barnbarnet:

”/.../ Jag har ju haft sån glädje utav Titti för hon har vatt ett sån positiv härlig tjej, så det är nåt helt otroligt”.

Oro för barnet

Intervjupersonerna uttrycker nöjdhet över att barnen inte är kvar i sina tidigare hem eller placerade i annan vårdform. ”Jag behöver inte vara orolig för honom, vi vet var han är”, säger en mormor angående sitt barnbarn som under flera tillfällen rymt till morföräldrarna på grund av konflikter med föräldrar och syskon. I intervjupersonernas berättelser framkommer att många befunnit sig i en stressituation när de har försökt att skydda barnen under deras uppväxt. Detta är framförallt tydligt för mor- och farföräldrar vars vuxna barn har drogproblem och/eller psykiska problem, vilket även visar sig i andra studier (se t.ex. Baldock 2007). Studier visar även att känsla av kontroll i vardagen minskar stress (se t.ex. Camerons med kollegors enkätstudie, 1991, som riktade sig till 147 mödrar som hade vuxna barn med utvecklingsstörning).

Även om den dagliga oron för barnet har minskat nu när barnet är i deras vård, och inte i exempelvis en missbruksmiljö, så innebär det inte att intervjupersonernas oro för barnet är borta. Genom att de har ansvar för den dagliga omvårdnaden av barnet är de involverade i barnet på ett mycket konkret sätt. De intervju personer som tar upp problematik berättar om barn med diagnosen adhd och barn som väntar på neuropsykiatrisk utredning. Intervjupersonerna återkommer ofta till aggressionsutbrott bland barnen och skolproblem dryftas.

Även om det i dagsläget inte är några akuta problem för barnbarnet finns det ofta en oro som pyr. Denna farmor ger uttryck för detta och menar att allt hänger på en skör tråd:

/.../ det ändå hänt bra saker. /.../Men så blir man lite rädd för katastrofen, att det ska hända nånting som gör att att det liksom rubbas /.../ (intervju 23, farmor och farfar).

Intervjupersonerna uppehåller sig ofta kring barnens sociala och psykiska problem, men det gäller inte för alla. Under några intervjuer var det först under slutet av intervjuerna som det framkom (genom en direkt fråga från mig) att barnen hade intellektuell funktionsnedsättning. Jag uppfattar inte att de medvetet undanhöll informationen, istället uppfattade jag att de inte såg

funktionsnedsättningen som något problem. De beskrev barnens personligheter med värme och som tillgångar.

Det finns en oro hos i stort sett alla intervjupersoner kring hur barnens framtida gestalt ska se ut. Farmodern som ovan ger uttryck för barnets bristande empati och utbrott berättar:

Jag som har jobbat med så mycket barn, jag måste säga att jag nästan aldrig träffat ett sådant barn. /.../ Jag har träffat några barn som har varit så utåtagerande och där handlade det bara om att vara lugn och vara lugn och vara lugn. /---/ Jag oroar mig för hur det ska gå för Niklas i skolan framöver och hur kamratrelationen kommer att se ut. Det är väl det som jag tycker är lite jobbigt (intervju 23, farmor och farfar).

Strävan efter vanlighet och vanlighet som utmanas

Mina intervjupersoner framhåller att det är viktigt för barnen att släktinghemsfamiljen uppfattas som en "vanlig" familj. När familjehemsplacerade barn kommer till tals framkommer att det är betydelsefullt för dem att känna att de tillhör familjehemsfamiljen och att de vill bli behandlade på samma sätt som de biologiska barnen (se t.ex. studien av Sinclair med kollegor 2001, som grundas på enkätsvar från familjehemsplacerade barn i England).

Av intervjupersonernas berättelser framgår att barnen ofta tar initiativ till att flätas hårdare samman med släktinghemsföräldrarna, genom att barnen till exempel kallar släktinghemsföräldrarna för "mamma" och "pappa" (jfr. Finch 2008), men även att de gör namnbyte på inofficiell väg, i syfte att de ska uppfattas som "mer vanliga". Vissa barn vill enligt intervjupersonerna ha samma efternamn som släktinghemsföräldrarna och det förekommer att barnen har använt sig av detta namn i skolan med intervjupersonernas och skolans goda minne. Några barn vill gå steget längre och argumenterar enligt intervjupersonerna för att till exempel morföräldrarna ska bli vårdnadshavare. En mormor berättar:

Ja, men barnen vill ju att vi ska bli vårdnadshavare /.../. Ja dom sa, dom vill inte ha det så, dom skäms för sin mamma. "(Hon) bär sig åt som en fjortis", brukar Gustav säga va'. "Och vi vill leva som en vanlig familj!" (intervju 10, mormor och morfar).

Det är även viktigt för många släktinghemsföräldrar att de uppfattas som en ”vanlig” familj, framförallt för dem som är inriktade på att barnet ska växa upp i deras hem. Exempelvis betonar flera vikten av att barnen deltar i aktiviteter som andra barn, tar hem kamrater och så vidare. Den amerikanske sociologen Harvey Sacks (1984/1996:413) kallar detta *doing "being ordinary"* (”göra vanlighet”). Denna strategi finns presenterad i flera andra studier. Den norska adoptionsforskaren Signe Howell (1999) menar att adoptivföräldrar gör stora ansträngningar för att deras familj ska betraktas som en vanlig familj. I en studie av de finländska forskarna Kati Turtiainen och Johanna Hiitola (2019), angående föräldrar som migrerat till Finland, framkommer att en viktig strategi för dem var att eftersträva vanlighet och normalitet.

Ett intervjuvar i min studie, som har siktet inställt på att barnet ska bo hos dem under en kortare period, utmanar med viss vånda bilden av att vara en ”vanlig” familj. Mostern redogör för familjesituationen på förskolan:

/.../ Det var lite jobbigt. /.../ Alla barnen (har kläder) hängandes på sin plats: ”Min mamma heter och min pappa heter och min lillasyster heter så hära”. Blev ju så här jättelång då, för då fick jag skriva: ”Jag bor hos moster Stina och Lasse med mina kusiner och min mamma heter Bonny och jag har en storebror som heter Björn”, fick jag skriva då. Jag ville inte skriva bort heller det. Hade ju varit lättast och bara sopa det bort. Så är det ju inte, han har ju en mamma som han en vacker dag kanske ska flytta hem till, när dom mår bra (intervju 26, moster och morbror).

Vanligheten utmanas gång på gång av omgivningen, exempelvis när barnen utfrågas om varför de bor hos släktingar eller när intervjupersonerna får den frågan. Jag uppfattar att de som står barnet närmast i släktled, såsom mor- och farföräldrar samt syskon, förefaller ha lättare än andra släktingar att inför andra berätta varför barnet bor hos dem och bemöta frågor angående placeringen. Att det skulle vara enklare för mor- och farföräldrar att förklara situationen kan hänga samman med existerande normer kring att föräldrar förväntas stödja sina vuxna barn (jfr. Finch och Mason 1993). Intervjupersonerna tar dock upp situationer som gjort dem och barnen ledsna och upprörda. Ett morföräldrapar, som har tagit emot en syskonskara, berättar att kommentarer och frågor från andra barn har vid ett antal tillfällen upplevts påfrestande av barnbarnen:

Så säger han ”Mormor du”, sa han, ”det var en på skolan som”, då hade (han) börjat högstadiet i Mellanort, ”som sa att jag var, jag var övergiven”. Tårarna på

oss bägge två.... ”Här är ingen som är övergiven. Ska mormor ta itu med detta?” Så jag gick ju till kuratorn och han hjälpte mig så att vi gick ju in i klassen och han stödde mig. Och då sa jag så här, att vad jag hade hört och jag (sa) så här: ”Att ni måste tänka på vad ni säger vid köksborden där hemma för jag vill inte höra detta en gång till”. Det var så att man kunde höra en knappål. /.../ Ja tårarna på dom va', alltså. Det gjorde effekt. Sedan dess har det inte hänt nånting. (intervju 10, mormor och morfar).

Det är inte alla gånger som släktingshemsföräldrarna får en direkt fråga eller kommentar angående barnet. Även om familjebilden i stort överensstämmer med allmänt utbredda normer berättar flera intervjupersoner om att omgivningen har en förmåga att ”sniffa upp” förhållanden och mönster som inte stämmer. Det kan exempelvis vara att det är mindre än nio månaders skillnad mellan två barn i släktinghemmet eller att barnets ålder inte överensstämmer med intervjupersonens uppgift om när hon blev gravid eller blev tillsammans med sin partner. En moster berättar:

Jag brukar säga att jag har tre barn och sen frågar dom ofta: ”Hur gammal är du?”. Då säger man 31, så stämmer det inte överens och det blir folk... ”Men vadå, var hon tolv då?” ”Var du nitton när du fick barn?” ”Nej jag var väl 21”. Aha, så efteråt får man förklara /.../ (intervju 27, moster).

Vanligheten utmanas även av att barnen upplever att de särbehandlas. En moster uttrycker sitt missnöje med att en lärare, enligt henne, behandlar syskonbarnet på ett annat sätt än andra barn.

Den lärare som Olle har nu på lågstadiet har tydligen någon sorts uppfattning om att barn alltid ska vara hemma hos sin mamma så hon kommer med papperslappar som ska hem och så lägger hon dem och så kommer hon ner till Olle. [höjer rösten] ”Den här ska mamma Bella (biologisk mamma) ha, som du tycker så mycket om.” /.../ (intervju 13, moster och morbror).

Det förekommer även att vanligheten utmanas av juridiska och administrativa regler. En moster erfar att hennes syskonbarn Saga, som har bott i släktinghemmet sedan hon var liten och nu är tonåring, blir behandlad på annat sätt än kusinerna som hon har vuxit upp med. När Saga efter mosterns skilsmässa vill bo varannan vecka med sina ”syskon” och den ”pappa” som hon har levt med hela livet ger socialtjänsten besked om att detta arrangemang inte är möjligt. Ett

familjehemsplacerat barn måste ha en ansvarig person för vården och mostern anses inte kunna ansvara för vården under tiden Saga bor hos sin ”pappa”.

Vanligheten störs även av att såväl släktinghemsföräldrarna som barnen har kontakt med socialtjänsten och det skiljer sig gentemot hur de flesta kamrater har det. En morfar ger sin syn på varför de inte har haft mer kontakt med socialtjänsten:

Ja det har inte funnits behov, näh så länge man ser att man att man klarar det här då vill man inte blanda i annat folk då då frågar Kim sig varför det, näh (intervju 3, mormor och morfar).

Samtliga familjer erhöll arvodes- och omkostnadsersättning från socialtjänsten, men att få ersättning för att ta hand om ett barn kan utmana bilden av ”vanlig” familj och barnets önskan om och föreställning kring att hemmet är ett ”vanligt” hem. Släktinghemsföräldrarna har fått ta ställning till ifall de skulle tala om för barnet att de fick ersättning. En mormor berättar:

Vi får ju ersättning för honom. Jag tror inte Kim förstår det och det vill vi inte heller att han ska veta (intervju 3, mormor och morfar).

Höjer (2001) konstaterar i sin avhandling att den ekonomiska ersättningen till familjehemsföräldrar är problematisk i förhållande till barnet, men även i förhållande till omgivningen och socialtjänsten. Höjer menar att det är svårt att förklara arvudet för barnet, men även att hantera det faktum att man som familjehemsförälder ska få betalt när man primärt känner sig som förälder. Jag tolkar morföräldraparens uttalande som att ett synliggörande av den ekonomiska ersättningen skulle störa Kims upplevelse av ett vanligt familjeliv och kanske en rädsla för att barnet skulle ifrågasätta deras kärlek som de så starkt framhöll under samtalet. Bilden av förälder och barn i ”vanlig” familj utmanas även när intervjupersonerna ställs inför situationen att begära extra ersättning för inköp av exempelvis cykel och sportutrustning. Ett intervjuvar konstaterar:

Moster: Sen är det faktiskt så – eftersom han känns som vår egen så känns det fel att be om pengar när vi har egna pengar.

Morbror: Vi har så vi klarar oss.

Sofia: Så att ni känner att han är liksom eget barn?

Moster: Ska jag ge honom någonting så vill jag känna att det är jag som ger honom det, annars känns det inte (att vi) har gett honom.

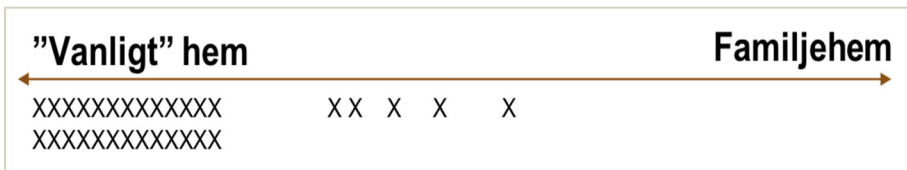
Morbror: Begära pengar till cykel tycker jag känns så olustigt, så. Men jag vet att de som berättat att de begär allt, kläder, skor, cyklar, resor. Sa hon socialsekreteraren: ”Men då får ni ersättning om ni åker ut och reser på sommaren”. Vi har aldrig begärt (intervju 13, moster och morbror).

”Vanligt” hem eller familjehem?

Intervjupersonerna strävar efter vanlighet, vilket även barnen gör enligt intervjupersonerna. Men hur ser intervjupersonerna på sitt hem och sin uppgift?

I ett släktinghem ger intervjupersonen uttryck för sin inställning så fort jag kommit innanför dörren. Innan vi har tagit plats i soffan och satt igång inspelningen avbryter släktinghemsföräldern mig när jag lite allmänt säger att jag är intresserad av att intervjua personer som har placerade barn i sitt hem. ”Jag har ingen erfarenhet av placerade barn, detta är inom familjen”, säger intervjupersonen som för att undvika ett missförstånd och för att markera att det inte är någon idé att vi upptar varandras tid om det är ”placerade barn” som intervjun handlar om. Hennes resonemang under intervjun ligger i linje med uttalandet. Med stor tydlighet betonar hon att hon ser de barn som hon har tagit hand om som sina egna barn och hon presenterar sig som mamma. Det är först när någon utomstående frågar som hon förklarar.

Under intervjun ber jag intervjupersonerna att markera ett kryss på en linje i vars ena ände det står ”vanligt” hem och i den andra ”familjehem” (se kapitel 4 ”Metod och material”). Med hjälp av figuren har jag velat åskådliggöra att ett ”vanligt” hem är ett hem som inte har familjehemsuppdrag. Jag ger ingen beskrivning av vad som jag menar kan inbegripas i ”vanligt” hem när jag uppmanar intervjupersonerna att sätta ett kryss på linjen. Jag ställer en direkt fråga kring hur de uppfattar sitt hem – som ett ”vanligt” hem, familjehem eller något där emellan? Genom den öppna frågeställningen har jag velat fånga deras uppfattning kring vad de lägger in i begreppen. Nedan har jag fört över alla kryss på en och samma linje: I vilken utsträckning definierar de sig som ett familjehem – helt och fullt, lite grann eller inte alls?

Figur 4. Intervjupersonernas* markering av hur de uppfattar sitt släktinghem i relation till "vanligt" hem och familjehem.

* I de fall båda släktinghemsföräldrarna medverkat under intervjun har de lämnat ett gemensamt svar. Antal svar (kryss) uppgår till 31 totalt.

Den absoluta merparten vill betrakta sitt hem som ett "vanligt" hem. Intervjupersonerna sätter oftast ett kryss direkt vid "vanligt" hem eller strax intill. Ingen har markerat att de är ett familjehem, men flera konstaterar att de är familjehem på papperet. Intervjupersonerna identifierar sig inte med vårdformen familjehem när de utgår från sin föreställning om vad det är. "Familjehem, tycker att det mer är en institution på något sätt", uttalar en mormor. "Ett familjehem, det känns ju mer som om det är någon utomstående som tar hand om barnen, en som väljer att ta hand om barn", säger en moster.

Ofta motiverar intervjupersonerna sin uppfattning om att de är ett "vanligt" hem med att de ser sig som en familj, vilket ligger i linje med familjeforskarens resonemang kring att familj och hem är starkt kopplade till varandra och svåra att åtskilja (se t.ex. Bäck-Wiklund och Bergsten 2010; Gubrium och Holstein 1990; Ribbens 1994). Intervjupersonerna hänvisar i flera fall till att de är en kärnfamilj – "Vi är mamma, pappa, barn", betonar en morfar. Denna familjeform har trots framväxten av olika familjetyper fortfarande en stark ställning som normativt ideal (Johansson 2009). Några intervjupersoner gör jämförelser med andra etablerade familjeformer såsom adoptivfamilj och styvfamilj med bonusbarn. I studier dras paralleller mellan familjehem och styvfamilj där det konstateras att gemensamt för dessa familjeformer är bland annat att familjen har utökats med nya familjemedlemmar, att den ursprungliga familjen har upplösts och att föräldraansvaret delas med personer utanför hemmet (se t.ex. Erera 1997; Larsson Sjöberg 2000). Höjer (2012) framhåller dock en skillnad mellan dessa två familjeformer och det handlar om beslutsfattande. Även om det inom styvfamiljen krävs förhandlingar med den andra biologiska föräldern till barnet är det görligt att inom familjen fatta beslut vad gäller barnet, vilket inte är möjligt på samma sätt i familjehem.

”Vanligt” hem

Att de är ett ”vanligt” hem motiverar intervjupersonerna utifrån relationen till barnet och på olika sätt beskriver de en sammanlänkning med barnet. Denna moster betonar det biologiska släktskapet när hon motiverar varför hon ser sig som ett ”vanligt” hem och inte ett familjehem:

Det är så svårt att säga familjehem när det är min släkting, mitt kött och blod, sen att det formellt kallas så, så är det ju /.../ (intervju 1, moster).

Vissa intervjupersoner tar upp att barnet behandlas som deras eget barn, vilket denna mormor ger uttryck för: ”Nej för jag behandlade faktiskt Moa som min egen dotter, så hon har ju växt upp som min, min dotter.” Flera intervjupersoner går steget längre och betonar att de ser släktingbarnet som sitt eget barn. En mormor som haft sitt barnbarn boende hos sig under många år konstaterar:

Det känns ju som om att det är vårt barn. Vi har skojar om det ibland, vi har pratat om, det var bara något som storken kom med, men han var två och ett halvt år när han släppte ner honom på gräsmattan. Och så sa han: ”Här är han, ta hand om han. Ja, sa jag, det ska vi göra.”. Kom inte nyfödd. Han bara flyttade in (intervju 5, mormor).

Även då det inte finns något biologiskt släktskap med barnet ser intervjupersoner barnet som sitt eget, såsom denne ingifta morbror: ”Han är mitt barn, precis som mitt andra barn. Det är liksom, det här är en biologisk familj kan man säga.”

I de fall barnet har placerats innan släktinghemsföräldrarna fått biologiska barn betonas detta och utgör en aspekt på att de ser släktingbarnet som eget barn och att de är ett ”vanligt” hem. Släktingbarnet var den första ”byggstenen” i bildandet av familj. Återkommande betonar en moster att släktingbarnet fanns i hemmet innan hennes biologiska barn kom till världen:

Jag har ju sett Saga som min för hon var ju det första barnet. /.../ Hon kom först, ja hon kom först” (intervju 27, moster).

Andra betonar att deras familj inte skiljer sig åt i levnadssätt i jämförelse med en ”vanlig” familj och att barnet ingår som en naturlig del.

Sofia: Varför vill ni sätta krysset där?

Morbror: Därför att vi anser att vi lever som en vanlig familj. Han är med oss, han har tryggheten han har hela biten. Vi försöker skapa den tryggheten. Han känner sig...

Moster: Han känner sig inte utanför.

Morbror: Inte utanför (intervju 13, moster och morbror).

Flera av intervjupersonerna som klart deklarerar att de uppfattar sitt hem som ett "vanligt" hem använder sig i vissa fall av begreppet familjehem. Ibland verkar de inkludera sig själva i gruppen "familjehem", såsom denna moster som under intervjun ger råd till blivande familjehem utifrån sina erfarenheter:

Det jag kan känna om jag skulle råda någon annan liksom att vara familjehem, det är att man verkligen ska ha allting, alla regler, allt det där innan, att man vet vad som gäller innan barnen kommer. Att allt det där är klart, allt. Att man har förstått vad man skriver på sig för (intervju 26, moster och morbror).

Även en mormor som med stor tydlighet argumenterar för att beskriva sitt hem som ett "vanligt" hem använder sig av begreppet familjehem när hon berättar hur hon försökt förklara för barnbarnet att det är svårt att tillgodose hans önskemål om att morföräldrarna ska bli vårdnadshavare till honom och hans syskon: "Ja, sa jag: 'Carl, det är lite svårt eftersom vi är familjehem, men vi gör så gott vi kan'."

Gemensamt för de två uttalandena är att de använder sig av begreppet familjehem i samband med att de talar om formella regler.

Trots att intervjupersonerna inte anser att de är familjehem är det flera som berättar att de använder sig av begreppet familjehem i kontakt med myndigheter, till exempel när de träffar lärare, läkare, tandläkare för att personalen enklare ska förstå vilken roll de som släktinghemsföräldrar har. De benämner sitt hem som "familjehem" även i kontakt med arbetsgivare för att de ska förstå att de ibland måste göra vissa anpassningar, till exempel vad gäller arbetstider. De vill använda sig av begreppet familjehem sparsamt, inte basunera ut det, exempelvis inför alla under föräldramöte på skolan. "Innan vi gick dit resonerade vi kring vad vi skulle säga och kom fram till att vi bara skulle säga att vi tillhör Marcus", säger en moster som vill att barnet ska betraktas som en skolelev bland andra.

Ett uppdrag

Två mor- och farföräldrapar skiljer sig från de övriga intervjupersonerna och talar om sin uppgift som släktinghemsförälder i termer av ”uppdrag” och ”social insats”. På den tidigare redovisade linjen (se figur 4) sätter de sin markering mellan ”vanligt” hem och ”familjhem”.

En morfar betonar att de har gått in i föräldrarollen och att de ser sin uppgift som ett uppdrag.

Vi har ju i tidigt skede också förklarat det (för socialtjänsten) att visst Britt är vår dotter, men [betoning], vårt uppdrag och det vi är. Försöker gå ifrån lite grann det här kanske, mormor och morfar och den här biten – det är ju ett uppdrag. /.../ (intervju 16, mormor och morfar).

Intervjupersonen talar om att de har tagit sig an ett ”uppdrag” och detta begrepp använder personen sig av genomgående. Trots det är morföräldrarna tydliga med att de inte vill betrakta sig som ett familjhem och morfadern för följande resonemang:

Morfar: /.../ man /.../ skulle kunna sätta sig där [pekar på ”familjhem” på linjen] om barnet var ett fosterbarn från en familj som du överhuvudtaget inte känner innan. Jag tror det. Därför bindningen, känslan att det /.../ är ett barnbarn från vårt eget som gör att man är där [pekar på ”vanligt” hem].

Sofia: /.../ På frågan om ni är ett familjhem så blir svaret?

Morfar: Nej, det känner vi inte (intervju 16, mormor och morfar).

Det finns uttalanden i morföräldrarnas berättelser som kan tyda på att de glider på skalan ”vanligt” hem och familjhem, de orienterar sig mot båda begreppen. Under intervjun återkommer intervjupersonerna till att de har klargjort sitt ansvarsområde gentemot socialtjänsten och dottern – att deras uppdrag är att ge släktingbarnet omsorg medan socialtjänsten får ansvara för stöd och hjälp till biologiska mamman, vilket skulle kunna ses som en orientering mot familjhem. Det är relationen till barnet, att Moa är deras ”barnbarn från vårt eget” som gör att de orienterar sig mot ”vanligt” hem. En av intervjupersonerna i detta släktinghem uttrycker irritation kring socialtjänstens ”ständiga spring” i deras hem och upplever att de inkräktar när de kommer på besök, vilket skulle kunna tyda på att de mer betraktar sitt hem som ett privat ”vanligt” hem än ett familjhem.

Ur perspektivet ”allmänna accepterade normer” anses individen ha oinskränkt makt att avgöra vad som ska få äga rum i ens hem (Johansson S. 2002:303).

I ett farföräldrapars beskrivningar finns inslag som kan associeras med upplevelsen av att utföra en social insats. Begrepp som behandlingshem, vårdare och arbete nämns av intervjupersonerna. Farmodern omtalar att hon gått i pension och beskriver: ”/.../ jag har ju precis bara gått över till ett annat jobb”, i och med att hon har blivit släktinghemsförälder. Paret förklarar:

Farmor: Och det handlar ju mycket om att man ska hitta en metod, det blir nästan, jag har sagt att det är nästan som en behandling. Det är inte som att ta hand om barn i en vanlig familj, det är som en behandling.

Farfar: Nej jag har aldrig tänkt att det är en behandling va', jag var som farfar ja, men nu börjar jag mera (gå in i) vårdarrollen. Men det är inte lätt, det var väldigt svårt. Det tog mer än ett år för mig, behärska mig och lära mig behärska mig. /.../

Farmor: Vi är nog i mitten (av linjen), jag upplever mig som ett behandlingshem ibland. Samtidigt så tycker jag att det inte är bra att man är behandlingshem för länge, tycker jag. Det är ju viktigt att man kan ha en vanlig relation. /.../ Men jag tänker så här – om vi först (är) behandlingshem inom citationstecken alltså, så småningom finns det stunder när det är som ett vanligt hem /.../ då gör man de där sakerna. Det är rätt mycket anpassat utifrån honom, men jag upplever att när han blir stabil, så måste(vi) trycka in det som vi tycker är viktigt. För en vanlig familj fungerar ju så, att mamman gör sitt, pappan gör sitt, man har sina vänner (intervju 23, farmor och farfar).

Intervjupersonerna associerar till behandlingshem, som får ses som en placeringsform som finns längre ut på skalan mot det formella då det är en verksamhet som bedrivs yrkesmässigt till skillnad från familjehem (se 3 kap. 1 § SoF). Samma släktinghem vill orientera sig även mot ”vanligt” hem, vilket ovanstående citat vittnar om. När farfadern berättar om deras kommande möten med olika personalgrupper kring barnet säger han: ”Jag är väldigt motiverad, men samtidigt varför? Jag är farfar och nu ska jag vara vårdare.” Även om farföräldraparet ofta upplever sig som ett behandlingshem framgår det att deras uppfattning är att barnet inte ser det så. Farfadern slår fast: ”Vi är varken familjehem eller ett vanligt hem, det är vi inte /.../, för honom vi är hem, hans hem.”. Hem har tidigare beskrivits som ett begrepp med många dimensioner. Jag tolkar uttalandet från denna farfar som att han tänker i betydligt vidare termer än

att ett hem är en bostad. Troligtvis ligger han närmare Thörns (2004:61) beskrivning av hem: ”Dess konnotationer till gemenskap, närhet och intimitet ger det en aura av stabilitet och trygghet...”.

Sammanfattande reflektioner

Då släktinghemsföräldrarna ofta tar emot barnet under turbulenta former utan vägledning och rutiner för hur situationen ska hanteras blir en första uppgift för dem att finna egna sätt att skapa en vardag tillsammans med barnet (jfr. Imber-Black 1989). Vardagen kompliceras av att den för många mor- och farföräldrar ofta även rymmer omsorg om barnets förälder och därmed ska de hantera dubbla och ibland motstridiga behov.

Mor- och farföräldrar har i andra studier tagit upp att de brottats med tankar dels kring vad som har föranlett att deras vuxna barn inte kan ta hand om sina barn och om de har någon del i det, dels om de som mor- och farföräldrar har kompetens att ta hand om barn återigen (se t.ex. Pinson-Milburn et al. 1996). Socialarbetare har från sin horisont framfört oro kring att negativa mönster förs vidare från en generation till en annan (det sociala arvet), vilket i vissa fall föranlett att de inte övervägt att placera ett barn hos släktingar (se t.ex. Farmer och Moyers 2008; Linderot 2006). Med detta som bakgrund är mor- och farföräldrarnas berättelser i min studie intressanta. Mina intervjupersoner ger inte uttryck för denna typ av tvivel. Flera intervjupersoner berättar att de utgår från sina tidigare erfarenheter av att fostra barn, att vissa familjerutiner återanvänds samt att de anser att det vuxna barnet själv orsakat sina problem. Deras egna berättelser ger inte stöd för teorin om socialt arv.

Intervjupersonerna ger uttryck för stor kärlek och glädje för barnet, engagemang och aktörskap när de berättar hur de försöker att åstadkomma vardagsliv även om många beskriver känslan av förtvivlan och frustration i samband med att de tog emot barnet. Bilden av familjehemsföräldrar som i tidigare forskning beskrivits som ”emotionella överskottsmänniskor” (se Vinterhed 1985:22) eller personer med ”känslomässigt överskott” (Höjer 2001:214; se även Kälvesten 1973:217) på kärlek och värme till ett barn är svår att känna igen när många av mina intervjupersoner skildrar sina erfarenheter av den första tiden som släktinghemsförälder. Flera intervjupersoner beskriver ledsenhet, sorg och frustration över situationen som råder när de tar emot

släktingbarnet i sitt hem. Dessa känslor verkar dröja sig kvar hos flera under lång tid.

I vardagen ska släktinghemsföräldrarna försöka hantera barnets problem och hitta sin egen roll. Intervjupersonerna, mor- och farföräldrar, mosttrar, syskon etc., försöker genom olika handlingar ”göra familj” (*doing family*) och inkludera barnet på olika sätt (jfr. Langellier och Peterson 1993; Silva och Smart 1999). De talar med barnet kring hur det är att vara en familj, de visar hur en familj kan fungera och de försöker att involvera barnet i familjens sätt att leva. Vardagen skapas även i omvärlden utanför hemmet och skolan framhålls som en viktig del och ofta en källa till bekymmer. Släktinghemsföräldrarna tänker på barnets framtida livslopp med dess olika livsfaser. De är oroliga för barnets framtida utbildning och arbetsmöjligheter.

Bilden av att föräldraskapet för det placerade barnet är tredelad då familjehemsförälder delar ansvaret med förälder och socialtjänst (se Höjer 2006) är inte tydlig i mina intervjupersoners berättelser. Släktinghemsföräldrarna ger istället uttryck för stort handlingsutrymme när de skildrar sitt föräldraskap och jag får ett starkt intryck av att de nyttjar detta. Familjers berättelser om upplevd tidsbrist förs ofta fram inom familjeforskning (se t.ex. Bäck-Wiklund 2012; Bäck-Wiklund och Bergsten 2010). Släktinghemsföräldrarnas berättelser karakteriserades inte av tal om brist på tid, kanske beroende på att föräldraskapet som släktinghemsförälder för en del inte konkurrerar med förvärvsarbete eftersom de är ålderspensionärer. Andra har förändrat sin arbetssituation för att få mer tid för barnet.

Släktinghemsföräldrarna vill se sitt hem som ett ”vanligt” hem och både de och barnen, som de gör sig tolk för, strävar mot att de ska uppfattas på så sätt. Agerandet kan exempelvis handla om vad barnet väljer att kalla släktinghemsföräldrarna, vilket efternamn barnen använder sig av och hur släktinghemsföräldrarna försöker förekomma frågor från omgivningen om varför barnet bor hos dem. Socialtjänstinsatsen utmanar dock vanligheten bland annat genom att socialtjänsten ska ha kontinuerlig kontakt med släktinghemsföräldrarna och barnet och att ekonomisk ersättning utgår. Vissa släktinghemsföräldrar agerar för att minska antalet besök av socialtjänstens i hemmet och avstår från att begära ersättning för extra kostnader till exempelvis cykel till barnet och resor för att vanligheten inte ska utmanas.

Kapitel 7

Hantera komplicerade släktskapsrelationer

I detta kapitel tar jag min utgångspunkt i begreppet sammanlänkade liv som är en viktig princip inom livsloppsperspektiv (Elder 1998; Elder et al. 2006; Elder och Giele 2009; Riley 1998). Jag uppmärksammar hur individer lever i interaktion med familj, övrig släkt, vänner och andra och hur de ömsesidigt påverkar varandra. Förändringar inom exempelvis familjen kan under vissa förhållanden inverka på individens välmående och kommande livsbanor (Elder och Giele 2009). Jag försöker att förstå hur relationerna till framförallt barnets föräldrar, men även till övriga slakten påverkas av att intervjupersonerna har blivit barnets familjehem.

Jag inleder detta kapitel med resonemang kring intervjupersonernas upplevelser av att de är sammanlänkade både med barnet och föräldrarna – de har två att måna om. Därefter kommer jag in på relationen med föräldrarna och släktinghemsföräldrarnas strategier för att hantera relationen. Avslutningsvis tar jag upp intervjupersonernas förändrade relationer till den utvidgade familjen som exempelvis till syskon och egna föräldrar.

Relationer inom familj och släkt är betydelsefulla och de bidrar till att forma individers livslopp (Hareven 2000). Släktskap styrs av kulturella uppfattningar om kärlek, solidaritet, förtroende och varaktighet (Finch 1989). Å ena sidan kan släktskap innebära inkludering, gemenskap och stöd, å andra sidan kan det stå för motsatsen och inbegripa uteslutning, konflikter och även våld (Franklin och McKinnon 2001; Smart 2007). När Johansson (2009) tar upp familjens roll konstaterar han att familjen kan ses som en garant för viss ordning och stabilitet, men den kan också sammankopplas med sociala problem och konflikter. Det finns förutsättningar för att familjerelationer ska bli positiva, viktiga och beständiga eftersom individen ofta investerar i dessa till skillnad från många andra

relationer och de följer personen under lång tid och i flera generationer (Settersten 2015).

Ömsesidighet utgör en förväntad beståndsdel i släktskapsdynamiken och det finns olika sätt att återgälda hjälpen och när i tiden det ska göras (Finch och Mason 1993). Men det finns en risk att det skapas känslor av skuld när det uppstår obalans i givandet och tagandet även om toleransen för obalans är högre när det gäller nära släktrationer. Relationen mellan föräldrar och vuxna barn har enligt de brittiska familjesociologerna Finch och Mason (1993) en särställning och skiljer sig från andra släktrationer på så sätt att det finns uttalade och outtalade normer kring att föräldrar förväntas stödja sina vuxna barn.

Släktingar ingår i ett släktnätverk och det utvecklas ofta traditioner att träffas i olika sammanhang som exempelvis vid födelsedagsfirande, bröllop och begravning. Att vara släkt med någon innebär att det ofta finns en varaktig och livslång sammanlänkning med den personen och även om man väljer att inte umgås så finns släktskapsbanden där – personen är fortfarande ens bror, systerson eller moster etc. (jfr. Wrangsjö och Wirtberg 2019).

I den nya vardagen som de nyblivna släktinghemsföräldrarna och barnen befinner sig i skapas och omskapas relationer i och utanför släktinghemmet. Släktinghemsföräldrarnas relation till barnets föräldrar påverkas och antar nya dimensioner i och med att de tar hand om barnet (jfr. Weber och Waldrop 2000). Det kan vara extra komplicerat just för att släktinghemsföräldrarna är nära släkt med barnets föräldrar.

Det förväntas att familjehemsföräldrar ska ha kontakt med barnets föräldrar (Farmer 2010; Farmer och Moyers; Hunt et al. 2010; Höjer 2001; Sinclair et al. 2005; Socialstyrelsen 2013). I såväl FN:s konvention om barns rättigheter som i svensk lagstiftning betonas vikten av att barn har fortsatt kontakt med sina föräldrar när barnet har skiljts från dem.³⁰ Studier har visat att relationen mellan familjehemsföräldrar och barnets föräldrar påverkar barnets välbefinnande (Baker et al. 2010; Cantos et al. 1997; Chateaneuf et al. 2018). Kommunikation mellan familjehemsföräldrar och föräldrar anses främja barnens sociala integration (Fuentes-Peláez et al. 2013; Holtan 2008). Bra samarbete mellan familjehemsföräldrar och barnets föräldrar förknippas även med lägre risk att sammanbrott inträffar i familjehemmet (Kalland och Sinkkonen 2001).

³⁰ Se FN:s konvention om barns rättigheter, artikel 9 och 6 kap. 1 § SoL och 14 § LVU.

Två att måna om

Oron och engagemanget för barnets förälder tar inte slut i och med att barnet flyttar till sin släkting, istället verkar oron vara en ständig följeslagare och finnas parallellt med att intervjupersonerna tar hand om barnet (jfr. Breman 2014). Vanligtvis kommenteras relationen till mamman eftersom många barn har en frånvarande pappa. Ett ofta förekommande tema är intervjupersonernas oro för barnets förälder (företträdesvis mamma), men även känslor av ilska och besvikelser framkommer. Det är framförallt de intervjuade mor- och farföräldrarna som nämner att de känner oro och engagemang för såväl barnet som föräldern. Detta är inte förvånande med tanke på att barnets föräldrar är mor- och farföräldrarnas egna barn och att relationen mellan barn och föräldrar ses som en av de djupaste och mest tongivande relationer (Thornberry et al. 2003).

De mor- och farföräldrar som har vuxna barn med missbruksproblem och/eller psykisk funktionsnedsättning ger uttryck för att de lever under stor press då de känner ansvar för såväl det vuxna barnet som barnbarnet, vilket denna mormor berättar om:

Det är ju det man har känt lite grann – att eftersom det är min dotter så har jag varit engagerad i henne hela tiden också, det har jag. Så det hade...det blev ju dubbelt så jobbigt egentligen, eftersom jag har fått tatt allt med henne också. /.../ Det som har varit svårt det kan jag tycka lite granne, det är för att Britt-Marie har varit min dotter. För att jag tycker att det har varit jobbigt. För jag har hela tiden tagit hänsyn till henne också (intervju 5, mormor).

Denna mormor anser att det är ”dubbelt så jobbigt” och berättar under intervjun att hon har kämpat för att hennes dotter ska få psykiatrisk vård samtidigt som hon tar hand om ett barnbarn med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Hon ska räkna till för båda.

Barns livslopp påverkar föräldrarnas (Hutchison 2019). Exempelvis blir vuxna barns motgångar och personliga problem generationsöverskridande på så sätt att problemen ofta leder de vuxna barnen tillbaka till föräldrahemmet, vilket påverkar föräldrarnas livssituation (Elder 1985; 1994). Intervjupersonerna beskriver att de upplever stress då deras vuxna barn söker sig till dem och deras hem samtidigt som de har hand om barnet och det finns en rädsla att barnet ska ta skada av händelser som de ser. Oron och engagemanget för sitt vuxna barn har varit starkare under vissa perioder. Denna farmor beskriver en allvarlig händelse:

När Bo var inne i ett aktivt missbruk då hade jag mycket problem med honom och det hände ju att han, när han var hemlös, han kom hem. Vi bodde på landet i Österort, så kom Bo promenerande. Ja, han var inte rolig när han var i aktivt missbruk. Bo tog faktiskt en överdos när Lise-Lotte och Tord var hos oss, men de såg det aldrig för de var uppe och lekte på övervåningen. Vi fick dra ut honom från toaletten på nedervåningen. Alltså den perioden var tuff, då mätte jag inte bra (intervju 7, farmor).

Farhågan att barnen ska bevittna svåra händelser utgör ett ytterligare tryck på intervjupersonen och i likhet med föregående mormor uttrycker denna farmor att hon varit pressad av situationen.

Även intervjupersoner som har bevittnat föräldrarnas problematik på längre avstånd och inte gett kontinuerligt stöd i vardagen vittnar om stark oro. Denna moster framhåller den psykiska press som uppstår av att se sin syster bli grav missbrukare och den hjälplöshet hon själv känt:

/.../ Belinda rasade totalt för dom skilde sig. Det var också en jobbig bit och se och stötta pojken i. Också hennes alkoholism, den liksom bara kom. Belinda låg ju på gatorna på stan till slut. Men hon var ju tvungen att nå ner dit, det fattar jag nu efteråt, men det var jättejobbigt. Det var också en sån där känslomässig bit, men som jag stängde ut(e). /---/ Det som har varit mest svårt egentligen är att se sin syster falla. Det är det, för det har vi tittat på och vi kunde inte ha gjort på annat sätt” (intervju 28, moster).

Intervjupersonen betonar släktskapet när hon ger uttryck för att det svåraste var att bevittna hur systers missbruk blir mer och mer omfattande. Samtidigt som hon ser systemens misär ska hon ge stöd till pojken som hon har tagit hand om och som hon är moster till.

Lojalitet och skuld

Intervjupersonerna påtalar ofta sin sammanlänkning med barnets förälder med formuleringar såsom: ”Du får tänka på att det är mitt eget barn (min dotter)” eller ”Det är ju min syster”. Släktförpliktelser anses avta med hur långt ut i släktleden en person befinner sig. Solidariteten är ofta svagare när släktskapet inte bygger på

biologiska släktband utan istället konstrueras utifrån ingifte (Harris 1990), vilket denna mormor ger uttryck för:

Det är säkert bara för att det är min dotter ju, jag har inte dom banden med pappan fast jag har känt han hela tiden och även stöttat han har jag ju gjort i mycket (intervju 5, mormor).

Intervjupersonerna uttrycker ofta sin lojalitet mot barnets förälder. Relationens krav gör att intervjupersonen vill undvika omedelbara problem såsom bråk. En mormor berättar: "Sen blev det just för att det var ens egen dotter, 'Ja du kan få ligga över', men Berit ställer bara till bråk." Deras strävan att vara lojala mot den nära släktingen kan enligt intervjupersoner leda till konsekvenser för barnet. En mormor berättar:

/.../ Jag kanske egentligen inte tyckte att dom skulle träffas va', men jag har gjort det för att hon är min dotter och för att – "Ja, men ok". Men hade det inte varit min dotter så hade jag kanske bara sagt: "Nej, han ska inte träffa dig så länge du visar det här negativa och påverkar Oskar i detta, ska ni inte träffas." Men då har jag varit lite svag /.../ (intervju 5, mormor).

Intervjupersonen rannsakar sig själv och jag tolkar det som hon anser att hon vid detta tillfälle har satt dotterns behov före barnbarnets. Relationens krav på lojalitet gör att intervjupersonen upplever sig "svag" när hon inte säger nej till mammans umgänge med Oskar. Att säga ja till umgänge fast släktinghemsföräldern inte anser att det är bra för barnet leder till att man kanske inte kan vara så god släktinghemsförälder som man önskar. Det kan anses krocka med uppdraget som släktinghemsförälder, i vilket det ingår att ge barnet god vård. Jag vill här påpeka att några intervjupersoner tar upp det som en svårighet, men det innebär inte att alla nödvändigtvis skulle ha dessa problem. I andra studier framkommer att socialsekreterare framhåller risken att släktinghemsföräldrar skulle ha svårt med gränssättning mot föräldrarna och såg detta som en negativ aspekt förenad med släktingplacering (se t.ex. Linderot 2006; Peters 2005). Farmer och Moyers (2005) visar emellertid i en brittisk studie att det i ytterst få fall finns anledning till oro kring detta då de menar att de flesta släktinghemsföräldrar klarar av att sätta barnets behov främst.

Lojalitet har jag hittills berört ur aspekten att intervjupersonerna väljer att vara lojala mot de nära släktingarna. Många gånger har de kalkylerat med att detta

förhållningssätt leder till färre omedelbara bråk. När intervjupersonerna väljer att inte vara lojala ger det enligt dem konsekvenser av olika slag. Att inte vara lojal med sitt barn, syskon etc. leder till skuldkänslor, enligt flera intervjupersoner. En moster uttalar sig ömmande för sin syster och säger:

/.../ Det är ju de här skuldkänslorna dom känner ju inte Lasse (maken) av lika mycket. Men skuldkänslorna som man får liksom – det är min syster, jag vill inte göra henne illa (intervju 26, moster och morbror).

Mostern framhåller att det som biologisk släkting är lättare att känna skuld mot barnets förälder i jämförelse med en ingift person.

Det är enligt flera mor- och farföräldrar känslomässigt påfrestande för dem att välja bort att ge stöd till sitt vuxna barn under tiden släktingbarnet bor hos dem. Denna mormor upplever sitt beslut att inte längre ta emot dottern i sitt hem som ett svårt ställningstagande. För att tydliggöra att beslutet är emotionellt laddat pekar mormodern mot sitt hjärta, när hon med gråten i rösten säger:

/.../ Jag har ju haft väldiga jobb med Berit för du får ju tänka att det är ju min dotter. Jag har fått stängt dörren. Till exempel om det blir slut mellan killen och Berit i Västerstad va' så har Berit inget hem och då har dom sagt till mig: "Du släpper inte in henne!" och det gör jag inte heller, då gör jag ju helt fel. /.../ (intervju 10, mormor och morfar).

En annan mormor berättar att hon går i terapi för att få hjälp med att hantera sin känsla av att hon svikit sin dotter då hon och maken inte längre ger henne kontinuerligt stöd. Hon berättar:

Och den biten har man fått kämpa (med) igen och jag har kämpat jättehårt med det och det har varit mycket mycket jobbigt. /.../ Därför att jag insåg att jag fixar inte det här. Jag mätte så dåligt av att jag kände att jag svek Britt ju, första släktskapets tyngd, men jag kände också att jag kan inte leva så här för jag uttraderar mig själv totalt. /---/ På jobbet att jag märkte att jag kunde inte koncentrera mig, så gick det den vägen (intervju 16, mormor och morfar).

Konfliktfyllda relationer till barnets föräldrar

Relationsproblem mellan släktinghemsföräldrarna och barnets föräldrar löper oftast som en röd tråd genom intervjupersonernas berättelser och framhålls av flera som en av de största svårigheterna med att vara släktinghemsförälder. De intervjupersoner som skildrar en problematisk relation, beskriver den som påfrestande, vilket inte är förvånande med tanke på att just mellanmännsliga problem ses som den största källan till stress och ger mest påfrestningar på individens fysiska, emotionella och kognitiva resurser (Almeida och Wong 2009). Ett vanligt mönster verkar vara en i grund och botten konfliktfylld relation mellan intervjupersonerna och barnets föräldrar som till och från kan fungera godtagbart, men som ibland upplevs blossa upp. Jag får intrycket att relationen till föräldrarna inte är lika problematisk i början av placeringen som den är senare då flera intervjupersoner berättar om att relationsproblem accelererar med tiden.

Relationsproblem mellan släktinghemsföräldrar och föräldrar till barnet är återkommande i internationella studier (se t.ex. Breman 2014) och de belyses ofta utifrån mor- och farföräldrarnas perspektiv (se t.ex. Farmer 2009; 2010; Farmer och Moyers 2005; O'Leary och Butler 2015; Selwyn et al. 2013). Studier visar att släktinghemsföräldrar ofta bär med sig olösta relationsproblem med barnets föräldrar och att relationerna inte sällan försämras av placeringen (Worrall 2008).

Bilden av problematiska relationer bekräftas även av föräldrar som har sina barn placerade i släktinghem (se t.ex. Holtan och Eriksen 2006; Kiraly och Humphreys 2014). I flera studier konstateras att relationsproblemen är mer omfattande i släktinghem än i rekryterade familjehem (se t.ex. Chateaufneuf 2018; Farmer 2009, 2010; Farmer och Moyers 2005; Knudsen 2009). Farmers och Moyers (2010) brittiska studie angående 270 barn visar att svåra relationsproblem mellan släktinghemsföräldrarna och föräldrarna (eller andra släktingar) förekom i drygt hälften av placeringarna. Motsvarande andel för de rekryterade familjehemmen var mindre än en femtedel.

Faktorer som komplicerar relationen mellan släktinghemsföräldrar och barnets föräldrar är enligt studier bland annat rådande och ofta destruktiva samspelsmönster i familjen, svårigheter med gränsdragning mot föräldrarna, släktinghemsföräldrarnas vilja att vara lojala och behålla en positiv relation till föräldrarna och deras skyldighet att övervaka föräldrarnas umgänge med barnen (se t.ex. Aldgate och McIntosh 2006; Hunt et al. 2010; Kiraly och Humphreys 2014). De belgiska forskarna Vanschoonlandt med kollegor (2012) menar att

spänningarna mellan släktinghemsföräldrar och barnets föräldrar kommer från deras tvetydiga roller och ansvarsområden.

Mina intervjupersoner för fram att de upplever uppgiften att ha kontakt med barnets föräldrar som svår, inte minst med tanke på att en stor grupp av föräldrarna har missbruksproblem och/eller psykisk funktionsnedsättning. Släktinghemsföräldrar har erfarenhet av hur relationen med barnets förälder varit tidigare och de har kunskap om personens temperament, problem etc. I de fall släktinghemsföräldern är ett syskon kan de dela samma traumatiska uppväxt (jfr. Connolly et al. 2017). Om barnets förälder hade varit en person som de inte tidigare haft någon relation till, vilket hade varit fallet om de hade varit ett rekryterat familjehem, menar en morbror att

/.../ man hade ju inte tagit in den personens känsloliv, om man säger så, det hade man faktiskt inte gjort. /.../ Nu är det ju så här att man tänker ju två gånger för att det är Marias (makans) syster. Man sätter ju det i relation till att man vet att personen ifråga reagerar så här och så här (intervju 13, moster och morbror).

Flera intervjupersoner påtalar att de tar hänsyn till barnets föräldrars känsloregister och det påverkar vad de säger och hur de agerar. En mormor berättar att hon säger ja till att barnets förälder kommer på besök för att på så sätt undvika konflikter. Hon berättar: "Alltså för då visste jag att hon blev arg och då kom hon att bära sig åt och asså hela den här biten".

Relationer påverkas av förväntningar (Hutchison 2019) och det kommer tydligt till uttryck i uttalandena ovan. Barnets morbror tänker sig för hur han formulerar sig då han känner till svägerskans "känsloliv" och mormodern låter sin dotter komma på besök för att undvika aggressionsutbrott.

Intervjupersonerna talar bland annat om aggressivitet och hot från föräldrarnas sida samt anklagelser om att de som släktinghemsföräldrar orättmätigt har tagit deras barn. En mormor berättar om ständiga bråk med sin vuxna dotter:

Så det är fel på nåt och sen är det någonting annat och sen ska hon anmäla till socialen att det (släktinghemmet) är ett jävra hem (intervju 10, mormor och morfar).

En moster, som tar hand om ett barn i förskoleåldern, berättar att konflikterna har förekommit till och från och beskriver en infekterad relation med systemen Bonny:

Moster: Ja, jag är inte längre hennes familj tycker Bonny, hon kör ju på den.

Sofia: Ja, och hur upplever du det?

Moster: Det är jättejobbigt för Bonny blir, Bonny blir riktigt elak alltså /.../.

Sofia: Hur länge har det pågått?

Moster: Det har varit till och från hela tiden. Hon är sån som person, så hon har alltid varit så tror jag, och får Bonny inte som hon vill så börjar hoten. /---/ Då skrev Bonny på deras Facebooksida, då skrev hon ut att ”Din mamma har tatt min son från mig och jag vet att ni behöver pengar men jag vill ha tillbaks han nu. Din mamma håller oss isär – Alex jag saknar dig!” Rolf (min son) mådde jättedåligt, han är väldigt känslig /.../ (intervju 26, moster och morbror).

Intervjupersonen beskriver allvarliga konflikter, som inte alltid pågår, men som blossar upp när intervjupersonen bjuder sin syster motstånd, vilket hon gör trots sina kunskaper om hur systemen reagerar. Intervjupersonen skiljer sig från dem som vittnar om att de undviker konfliktsituationer just på grund av att de vet hur deras dotter, syster etc. reagerar.

Jag tolkar intervjupersonens berättelse som att systemens budskap är att hon från sin sida ”hakat av” sammanlänkningen dem emellan och vill inte längre räkna intervjupersonen till sin familj. Enligt mostern anklagas hon för att orätmätigt tagit systersonen Axel från sin mamma och underförstått beskylls hon för att ha tagit hand om honom för pengarnas skull. När Höjer (2001) tar upp att familjehemsföräldrars ekonomiska ersättning kan leda till problem i förhållande till barnet, omgivningen och socialtjänsten nämns det inte lika tydligt att ersättningen kan orsaka konflikter i förhållandet till barnets föräldrar, vilket framkommer i mosterns berättelse. Det som ytterligare försvårar konflikten är att systemen Bonny tagit kontakt med intervjupersonens barn.

Relationsproblemen börjar vanligtvis inte i och med att intervjupersonerna tar hand om barnet, ofta finns det en förhistoria med upplevelser av besvikelser, sorg och vrede, men även av bitterhet. De nuvarande relationsproblemen kan utifrån livsloppsperspektiv ses i skenet av att ingen separat fas i en persons liv kan förstås utan kunskap om vad som inträffat tidigare och vilka konsekvenser den aktuella fasen har för framtiden (Giele och Elder 1998; Riley 1998; Öberg 2002). En mormor ser tillbaka på sin relation till dottern:

Sen har man ju alltid haft bekymmer med Britt, alltid, alltid så har hon, har ju tagit väldigt mycket [betonar ”väldigt mycket”] energi och tid, så därför blev det en liten bitter smak i munnen när man plötsligt hade hennes barn också att ta hand om (intervju 16, mormor och morfar).

Välfungerande relationer med barnets föräldrar framträder som undantag i min studie. Inte sällan har relationen haft upp- och nergångar. En moster beskriver en turbulent tid då barnets förälder missbrukade, vilket ledde till att hon och hennes syster periodvis inte hade någon kontakt. Mostern skildrar en helt annan situation nu och berättar att barnets mamma har nyckel till deras hus och kan gå och komma som hon vill. Relationen med barnets föräldrar beskrivs på följande sätt:

Den är mycket välfungerande nu. Dom har lärt, vi har begravt yxan och dom är tacksamma idag eller tacksamma, det är inte tacksamhet. Dom är glada för att det blev som det blev, för tacksamhet handlar det inte om. Dom har ju fått ett bra liv alla tre (intervju 28, moster).

Mostern är först inne på linjen att hennes syster känner tacksamhet över att intervjupersonen har tagit hand om hennes son, men rättar sig snabbt. Vid obalans av givande och tagande finns risk att skuldkänslor uppstår hos den som tar emot hjälp (Finch och Mason 1993) och det är kanske detta som mostern vill undvika att systemen ska känna.

Avbrutna relationer

Relationerna mellan intervjupersonerna och barnets föräldrar kan vara svåra och påfrestande, men de kan till och med vara avbrutna. I några fall har konflikterna blivit så allvarliga att kontakten med föräldrarna periodvis har brutits och i vissa fall helt upphört. Oftast bottnar schismen i lojalitetskonflikter. En mormor, som numera har fått vårdnaden överflyttad till sig, ser tillbaka på en turbulent relation med sin dotter och konstaterar: ”Ja, hon har brutit. Barbro har brutit fullständigt”. En faster berättar om att Robert kom till dem efter att han först var placerad på ett HVB. Fastern berättar om att relationen till tonårsbarnet Roberts föräldrar upphört efter att hon engagerat sig i systerbarnet.

Faster: Ja dom (föräldrarna) ville inte att Robert skulle va här.

Sofia: Ähä, alltså (Roberts) föräldrar?

Faster: Dom tycker att jag har svikit dom så jag har ingen kontakt med min bror mer. /.../ Jag skulle ha stöttat dom (tycker min bror) för att dom hade det svårt och jobbigt och jag tyckte liksom att det var Robert som blev helt ensam, att det var han som behövde stöttas. Jag tänkte liksom en ensam tonårskille i Söderort [där Robert var placerad på HVB] och ingen bryr sig. Hur lätt är det inte då att han söker gemenskap med andra likasinnade?

Sofia: Ok. Så att du har brutit med din bror eller din bror har brutit med dig i och med placeringen här?

Faster: Nej, det gjorde han redan när Robert bodde i Söderort för att jag tog kontakt med Robert, det tyckte han inte om. Jag tycker att det är fruktansvärt!

Sofia: Ni har ingen alls kontakt nu?

Faster: Jag har inte pratat med honom. /.../. Vill inte min bror ha kontakt med mig för att jag tar hand om hans son, då ligger felet hos honom (intervju 14, faster).

Intervjupersonen berättar om den brutna kontakten med sin bror och enligt henne berodde det på att hon och barnets föräldrar hade olika uppfattningar om vem som var i behov av hennes hjälp. Brodern vill att hon ska vara lojal med honom, men för fastern är det självklart att ge systersonen uppmärksamhet och omvårdnad. Det uppstår en lojalitetskonflikt och i det kommande avsnittet tar jag upp andra typer av lojalitetskonflikter som har uppstått mellan intervjupersonerna och barnets föräldrar.

Lojalitetskonflikter och anklagelser

Jag har tidigare pekat på intervjupersonernas vilja att vara lojal med sina egna barn, syskon och andra nära släktingar. Många relationsproblem med barnets föräldrar verkar kunna härledas till lojalitetskonflikter där föräldrarna förväntar sig lojalitet och intervjupersonerna inte anser sig kunna gå dem till mötes av olika skäl. Lojalitetskonflikten har i vissa fall uppkommit då intervjupersonerna inte motsatte sig att barnet omhändertogs av myndigheter. En mormor berättar:

Barbro har under många år varit väldigt, ja, både negativ och aggressiv på mig därför att jag ställde mig bakom socialtjänstens beslut att ta hand om Kim och så gör inte en mamma – att inte stötta sin dotter (intervju 3, mormor och morfar).

Intervjupersoner ger uttryck för att de upplever press från barnets föräldrar då de förväntar sig lojalitet av släktinghemsföräldrarna under tiden barnet bor i släktinghemmet. Det finns, enligt intervjupersonerna, förväntan att de ska ställa sig på barnets förälders sida och göra avkall på överenskommelser kring exempelvis umgänge med barnet. I ett släktinghem uppstår problem med föräldrarnas umgänge med barnet eftersom barnets mamma inte infunnit sig till drogtester. Intervjuparet berättar:

Moster: /.../ Berit inte har tagit några prover alls på sex veckor och då tycker socialen att det räknas som positivt³¹ om man inte tar några prover och det tycker jag också, men det är jag som får ta fajten med henne. /.../ Berit tycker att hon ska få komma och jag borde se på henne ifall hon är drogfri eller inte.

Morbror: "Det är ändå din syster" – hela den valsen.

Moster: Ja det tycker hon, men jag har sagt till Bonny att socialen har sagt så här. Men det är där "din systerord" kommer in. Då ska jag inte vara fosterförälder längre, då ska jag vara syster till henne! (intervju 26, moster och morbror).

Mostern betonar sitt uppdrag som släktinghemsförälder ("fosterförälder"), medan barnets mamma Bonny, enligt intervjupersonen, lägger tonvikten vid att de är systrar. Intervjuparet berättar om hur Berit "spelar på" syskonrollen och släktskapsbanden och jag tolkar det även som att intervjuparet uppfattar att hon vill "väcka" skuld hos sin syster och få igenom sin önskan om att få komma till släktinghemmet. Det pressade intrycket som mostern ger när hon berättar om händelsen förstärks av hennes uttalande om att det är hon, inte socialtjänsten, som får "ta fajten".

I dessa två exempel handlar lojalitetskonflikterna om att intervjupersonerna ger uttryck för att de av barnets föräldrar blivit anklagade för att de har ställt sig på socialtjänstens sida och inte på sin dotters/systers sida.

En annan typ av lojalitetskonflikt uppstår då både barnet och föräldern kräver lojalitet och intervjupersonerna dras in i konflikter och förväntas välja sida. Ett morföräldrapar berättar:

Mormor: /.../ När Johanna är hemma hos mamma blir det konflikter mellan dom och då ringer dom ju hit till mig och så har jag sagt det att jag inte kan lägga mig

³¹ Det vill säga fortsatt missbruk.

i era konflikter. Men då blir det ju så att..., [med uppgiven röst] jag blir ju både mormor och mamma till Johanna. Och sen så har jag min dotter, så är jag mamma till henne, så kan där bli... kan nästan säga att det blir lite svartsjuka på (mig som) mamma. Det tycker jag kan vara lite jobbigt. /.../ Det blir ju gärna det att min, vår dotter säger det ”Ja du tar hennes parti”.

Morfar: Tar henne i försvar.

Mormor: Jag sa det ”Jag tar ingens parti”. /---/

Morfar: /.../ Det jobbiga för mig är när Bea då ringer, vår dotter ringer, och liksom ältar det här runt runt hela tiden och sedan ringer Johanna och de är riktigt på kant, så får man det från alla håll /.../. (intervju 20, mormor och morfar).

Den tudelade rollen att både vara förälder till barnets mamma och morfar/”pappa” till barnbarnet samt sammanlänkningen till dem båda leder till svartsjuka mellan dotter och barnbarn. Av intervjun framkommer att de är plågade av dessa konflikter och att dessa gör deras roll som släktinghemsförälder svår.

Konflikter på sin spets vid umgänge

Ett stort antal konflikter relateras till umgängestillfällen då det är tänkt att föräldrarna ska träffa barnet i släktinghemmet, alternativt i föräldrarnas hem – då ställs ofta konflikterna på sin spets. Intervjupersonerna tar exempel från såväl planeringen av umgänge som när det genomförs. Tidigare har jag berättat lojalitetskonflikter som uppstår när föräldrarna har krav på besök i släktinghemmet och i det följande tar jag upp andra konfliktområden som uppstår i samband med umgängestillfällen.

En typ av konflikter uppstår när intervjupersonerna uppfattar att barnets föräldrar dikterar villkoren för umgänge. Detta intervjuar reagerar kraftigt på att mamman styr över deras liv. De berättar:

Moster: /.../ Som det är nu så håller hon den här familjen som gisslan – när Olle ska vara hos henne eller inte, för hon har ju rätten att bestämma umgänget.

Sofia: Du tänker – håller er som gisslan eller?

Morbror: Bella, ja hon ser ju vårt liv.

Moster: Hon säger att Olle ska vara här varannan helg, punkt. Sen ska Olle på något kalas eller någonting, så ringer han och frågar: ”Kan jag stanna hemma den här helgen för jag ska gå på något kalas?” och Bella säger: ”Nej, det går inte för du ska vara här”. Och han blir galen på detta. Att han inte får vara med och bestämma någonting. /.../

Sofia: Ni känner också att hon bestämmer hur ert liv blir?

Moster: För rätt som det är kan Bella bestämma, nej det går inte denna helgen (att Olle kommer hem) för jag är sjuk eller för jag ska jobba. Sen får man veta att hon var inte sjuk eller hon skulle inte jobba, för hon var på ett annat ställe (intervju 13, moster och morbror).

Umgänge vid släktingplacering anses inte lika reglerat som när det gäller placering i rekryterat familjehem (Farmer och Moyers 2008), vilket innebär att det finns större spelrum för barnets föräldrar och intervjupersonerna att agera än i den andra typen av placering och detta kan ge större utrymme för konflikter. Enligt intervjupersonen verkar barnets förälder utnyttja denna möjlighet och mostern är frustrerad över att varken Olle eller de som släktinghemsföräldrar har större påverkansmöjlighet. Det ska dock framhållas att det inte finns någon skillnad i socialtjänstlagen vad gäller bestämmelser om släktinghemsföräldrars och andra familjehemsföräldrars kontakt med barnets föräldrar.

En annan typ av konflikter handlar om att intervjupersonerna reagerar på hur barnets föräldrar uppträder i släktinghemmet. Denna moster berättar om sin reaktion när systern är berusad under ett besök.

För då hade hon lånat våran (hund), skulle gå ut och gå med den och vi kommer och hittar henne och en kamrat på pizzerian och där sitter hon med min hund och dom är skitfulla. Så arg jag var! Jag blev så förbannad så du anar inte, det fanns inte en människa på pizzerian när jag var färdig, så du vet. /.../ (intervju 28, moster).

Flera intervjupersoner vill se mer engagemang och ansvarstagande hos barnets förälder, som exempelvis detta intervjuar:

Morbror: Hon kan sitta här och pilla med sin telefon.

Moster: Hon kan sitta dricka kaffe med [ohörbart] eller som hon gjorde i somras. Då så sa jag ändå till henne: ”Nu tar du hand om barnen här inne så går jag ut och bygger hönsgården”, för då tänkte jag att ifall jag går härifrån blir det kanske lättare

för henne, jag är kanske auktoritär. Men när jag kom in från hönsgården satt ju hon ensam hos valparna, då hade hon bara gått (från barnen). Det såg ju Lasse (maken) som tur var. Då hade hon bara gått härifrån, så hon har inte den ... (intervju 26, moster och morbror).

Mostern beskriver hur hon drar sig tillbaka för att lämna utrymme för att hennes syster ska vara med sitt barn och de andra småbarnen, barn som alla kräver tillsyn av en vuxen. Vissa intervjupersoner är kritiska till att föräldrarna inte aktiverar sitt barn i större utsträckning när barnet besöker det biologiska hemmet. En moster berättar om sin önskan gällande systersonen:

Moster: Att han ska kunna leva ett normalt liv i samhället, framförallt att han absolut inte ska bli som sin äldsta storasyster.

Sofia: Det är någonting som ni är lite rädda för [frågande]?

Moster: Jag är riktigt rädd för det. Han har ju tendenser till – får han göra som han vill då sitter han och spelar (spel). Han tycker att skolan är viktig, han tycker att det är roligt. Men han gör inte nånting sådant frivilligt. Det enda som han gör frivilligt är att sätta sig och spela och när han är hos min syster så får han göra det han tycker är roligast att göra och det har de andra barnen alltid fått göra, så det... (intervju 13, moster och morbror).

Konflikter vid umgänge har också berörts i internationell forskning. Exempelvis finner de irländska forskarna O'Leary och Butler (2015) i sin studie, angående mor- och farföräldrar i släktinghem, att släktinghemsföräldrarna upplever de planerade tillfallen när barnets förälder ska komma på besök som svåra. Det var inte alltid som de dök upp och då föräldrarna besökte släktinghemmet var de ibland påverkade. Vidare uppger intervjupersonerna i den refererade studien att föräldrarna stundtals ger barnen orealistiska utfästelser och ibland hotar att ta barnen därifrån. Brittisk forskning (se t.ex. Black 2009; Farmer 2009) visar att släktinghemsföräldrar i jämförelse med familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem löper större risk att möta aggression och fientlighet från barnets föräldrar när de besöker familjehemmet.

Underordning och krig

Intervjupersonerna har utvecklat olika strategier och förhållningssätt för att hantera relationerna med barnets föräldrar och förebygga problem. Genom att uppmärksamma intervjupersonernas strategier blir det synligt att de är aktörer (jfr. Elder et al. 2006; Marshall och Mueller 2003) då de tar beslut och utformar olika tillvägagångssätt. En strategi som intervjupersoner i min studie använder sig av är att de försöker hålla konflikterna i schack. Ett intervjuvar berättar hur de resonerar kring relationen till sin syster/svägerska.

Sofia: Men trots att ni inte haft kanonrelation så har ni haft jular?

Morbror: Man har ju försökt ju och det är egentligen bara för Olles skull.

Moster: Man lägger ju locket på på sina egna känslor, vad man tycker och tänker bara för att man ska ge Olle den här känslan. Då ställer man om, man står och fixa maten till julbordet så ställer man ju inte (sig) i köket och börja diskutera olika saker, det gör man absolut inte.

Morbror: En fosterplacering³² så har du inte den diskussionen, då går det genom socialtjänsten.

Moster: Man bjuder ju inte hem fosterbarnets föräldrar (till jul).

Morbror: Man försöker ändå vara kompis (med mamman) i dagsläget, man försöker vara kompis även om man har en konflikt. Hade det varit en, har man konflikt med en annan person så pratar inte nån med den personen, men idag måste man (intervju 13, moster och morbror).

Intervjupersonerna beskriver hur de slätar över konflikter med barnets förälder och lägger ”locket på”. De menar att dessa konflikter ser annorlunda ut för dem i jämförelse med familjehemsföräldrar i ”vanliga” familjehem och hur det är för folk i allmänhet som är i bråk. Som släktingar träffas de i olika sammanhang och de har skapat traditioner som de har svårt att frigöra sig ifrån. Relationsproblem fortplantar sig till andra arenor. Jag tolkar intervjupersonernas resonemang som att sammanlänkningen med system/svägerskan och barnet Olle gör att de i denna situation inte ser något annat alternativ än att de försöker att ha en positiv relation.

³² Intervjupersonen avser en placering i rekryterat familjehem.

De fortsätter att träffas och upprätthåller familjetraditionen trots en i grunden konfliktfylld relation, inte minst vill de skapa julstämning för Olle.

För att inte spä på konflikterna med barnets föräldrar har vissa intervjupersoner utvecklat strategin att vara mycket tillmötesgående mot deras krav och önskemål om praktiska ting och ge dem stöd nu när barnet bor i släktinghemmet. Det har bland annat handlat om skjuts till barnets förälder i samband med besök i släktinghemmet, hämtning och lämning av barnet vid besök i det biologiska hemmet, ekonomiskt bidrag till biologisk förälder och i något fall även om anskaffning av arbete till föräldern.

Några enstaka intervjupersoner har gått ett steg längre och inte stannat vid att vara tillmötesgående, istället har de underordnat sig barnets förälder och försöker att uppfylla föräldrarnas alla önskemål och undviker att provocera dem på något sätt. Detta förhållningssätt ledde till att en person under flera år inte begärde att få ekonomisk ersättning för omhändertagandet av barnet och inte heller gjorde anspråk på barnbidrag, allt för att undvika konflikt. Intervjupersonerna motiverar strategin med att de inte vill orsaka konflikter som i slutändan skulle kunna leda till att placeringen, som oftast är med stöd av socialtjänstlagen och som bygger på vårdnadshavarens samtycke, äventyras och att föräldrarna kräver att barnet skulle flytta från släktinghemmet.

För flera av intervjupersonerna har uppgiften att stödja barnets föräldrar blivit dem övermäktig. Detta fann även Höjer (2001) exempel på i sin studie då det framgick att familjehemsföräldrar försökte stödja de biologiska föräldrarna, men att de med tiden insåg att den uppgiften var alltför betungande. För att hantera detta problem har vissa intervjupersoner i min studie valt att enbart inrikta sitt stöd till barnet och inte till föräldern. Ett morföräldrapar uppger att de ändrade förhållningssätt mot dottern strax efter att barnbarnet placerades hos dem. De hade tidigare engagerat sig på olika sätt och denna morfar berättar om hur deras strategi gentemot dottern Britt förändrats:

/.../ Vi har rätt upp hennes ekonomi med alla skulder ett par gånger och sen då när Moa flyttade hit så sa vi att vi hjälper inte Britt med pengar längre, det är slut med det. Så att hon får inte en krona. /---/ Då sa vi så här att den biten får du diskutera med din handläggare och socialsekreterare och det kan vi inte avgöra. /-/ Och det har vi klart och tydligt deklarerat för socialtjänsten att vårt uppdrag gäller ju Moa även om Britt är vår dotter så kan inte vi koncentrera oss på att hjälpa Britt utan det måste ligga på socialtjänsten att se till att hon får den hjälp hon behöver /.../ Och vi skulle gå till doktorn och följa med där och följa med dit och då sa vi: ”Stopp och belägg! Berör

det, rör det Moa? Ok, det ställer vi upp på, men inte Britt, det får bli eran sak” (intervju 16, mormor och morfar).

Deras agerande kan sägas vara ett försök att renodla den trippelroll som de har i egenskap av förälder, morförälder och släktinghemsförälder. De vill se hjälp till föräldern som socialtjänstens ansvarsområde och de protesterar när de upplever att socialtjänsten lägger på dem uppgifter.

En strategi som kräver myndighetsbeslut är att vårdnaden flyttas från vårdnadshavaren till släktinghemsföräldern och det har blivit fallet för några intervjupersoner. Under intervjutillfället är det högaktuellt för ett par. Konflikten med system/svägerskan har eskalerat under tiden som barnet har bott hos dem. Från att de haft strategin att hålla konflikterna i schack använder paret sig av ord som ”krig”. De reagerar kraftfullt på att barnets mamma ändrar på överenskommelser till exempel kring umgänge. Morbrodern signalerar att det finns en gräns för hur mycket man kan anstränga sig för relationen och han berättar:

/.../ Nu har vi kommit till det här stadiet att vi börjar leta massa fel, det finns massa fel. Vi är inte hundra procentiga riktiga heller /.../. Man kommer till det stadiet att vi letar upp en jurist snart som vi tar in. Och det är mellan syskon och det har jag sagt till Maria (hustrun) att jag skiter i om det är din syster eller inte. /.../ (intervju 13 moster och morbror).

Relationen till barnets föräldrar är inte statisk och därmed förändras strategier över tid. Intervjuparet har under intervjun fört fram att släktskapet motiverat att de aktivt försökt att mildra konflikter, men i detta kritiska läge menar denna morbror att han inte längre tar hänsyn till hustruns sammanlänkning med sin syster. Nu väljer de istället konfrontation och begär vårdnadsöverflyttning mot förälderns vilja. Morbrodern menar att det nu är en familjefejd.

”Ringar på vattnet” – slakten påverkas

Det är inte bara relationen till barnets förälder som berörs av att släktingen har tagit emot barnet. Släktinghemsföräldrarnas roll och status förändras inom familjesystemet när de tar hand om ett barn (O’Brien et al. 2001). Placeringen orsakar även ringar på vattnet ut i släktleden då släktinghemsföräldrarnas

relationer till personer i övriga släkten påverkas (Weber och Waldrop 2000). Sammanlänkade liv handlar även om förändring av sociala roller (Elder och Giele 2009).

I likhet med min studie finner de brittiska forskarna Farmer och Moyers (2005; 2008) i sin forskning exempel på att personer i den utvidgade familjen gick samman med de biologiska föräldrarna och vände sig mot släktinghemsföräldrarna. När ett syskonbarn i min studie har tagits om hand av exempelvis en moster eller faster har det i flera fall skapat relationsmotsättningar och i vissa fall brutna relationer med intervjupersonernas övriga syskon. I några familjer har det uppstått gruppbildningar på så sätt att ett syskon har tagit parti för intervjupersonen medan andra har tagit parti för barnets förälder och att detta i sin tur har föranlett att syskon brutit sin relation.

Det är inte bara förhållandet till syskon som kan påverkas av att en person bestämt sig för att ta hand om en släktings barn. Agerandet har även i några fall lett till problematisk relation till intervjupersonens egen förälder. När en moster tar ställning för ett tillfälligt stopp i umgänget mellan barnet och den biologiska mamman Berit, tillika syster, resulterar det i att intervjupersonen och hennes mamma råkar i stor konflikt med varandra. Mostern berättar:

Stundtals har jag hela familjen mot mig, min mamma har jag mot mig precis hela tiden. Mamma kör ju på mammans [barnets mamma Bonnys] linje så hon tycker också att jag är fruktansvärd hemsk människa som inte låter min syster komma. "Socialen står ändå inte i busken och kollar" (intervju 26, moster och morbror).

Mostern beskriver det som att hon som släktinghemsförälder jobbar i motvind. Enligt intervjupersonen har hennes biologiska mamma och syster bildat front mot henne. Senare under intervjun beskriver intervjupersonen sin relation till sin mamma med orden: "Väldigt i botten alltså, för jag ser mig som att jag inte har någon mamma". Intervjupersonen berättar upprört vidare om sin mammas förhållande till sin dotter Bonny:

/.../ min mamma är ju så medberoende med min syster alltså, så min mamma är ju lika sjuk som Bonny nästan, alltså. Hon behöver egentligen hjälp min mamma, men hon går helt efter Bonnys linje, hon litar blint på vad Bonny säger och även om jag kan påvisa papper från läkaren: "Men kolla här, Bonny är ju positiv [positivt drogtest = fortsatt missbruk]". "Näee, Bonny sa att hon inte var det". "Men Bonny är ju, du ser ju här. Du tror väl inte att polisen och socialtjänsten ljuger för mig!" "Nej det är hon inte!". Sen är det bara Bonny som gäller. Min mamma glömm

alla andra, hon ringer inte ens på födelsedag, hon kommer inte in. Då kan hon hålla sig där, känner jag, om det ska va på det viset (intervju 26, moster och morbror).

Konflikten påverkar enligt mostern inte bara henne själv utan även hennes övriga familj. Hon beskriver att hon har förlorat sin mamma och hennes barn har mist sin mormor och jag får uppfattningen att konflikten inverkar mycket negativt på hennes livssituation. O'Brien med kollegor (2001) rapporterar om liknande resultat i en amerikansk studie där 35 släktinghemsföräldrar intervjuas. Deras intervjupersoner tar upp att exempelvis syskon och föräldrar väljer sida och att de uppfattas som skurken samt anklagas för att de inte låter föräldrarna träffa sina barn.

Släktinghemsföräldrarnas beslut att ta hand om barnet kan begränsa även möjligheten att ha kontakt med andra släktingar, till exempel andra barnbarn och syskonbarn (jfr. Weber och Waldrop 2000). När en faster övervägde ifall hon skulle erbjuda systersonen Robert att flytta till sin familj resonerade hon: ”Ja, jag tänkte på barnbarnen därför att jag ville inte stänga dom ute för att Robert (skulle bo) här”. En naturlig konsekvens av att barnet flyttar hem till släktinghemsföräldern är att det blir mindre tid över vad gäller kontakt med andra i släkten. En annan följd kan vara att orken inte längre finns till umgänge med andra släktingar, vilket denna moster ger uttryck för:

Moster: Det som kan vara jobbigt nu, det är ju med mina andra syskonbarn. Jag har tre syskonbarn till och jag har ju alltid varit moster moster. Dom barnen har alltid fått vara hos mig, har dom velat vara här...

Sofia: Det är ju lite skillnad där nu.

Moster: Nu har man ju inte orkat det riktigt. Om jag ska vara helt ärlig så det tog en lite hårdare, så det påverkar tyvärr de andra barnen. De undrar: ”Varför får Alex vara hos dig hela tiden, då jag vill sova över hos moster?” Man skäms alltså, inte skäms, men det har varit lite jobbigt. Jul, till exempel, vi delar inte julklappar med varandra, men Alex är här, jag måste köpa julklapp till honom och dom andra syskonbarnen och hans bror – ska jag inte köpa julklappar till dom? Det har jag ju inte råd med egentligen. Så liksom lite såna saker, då blir det påtagligt. /.../ Det blir oräddvist liksom, men samtidigt har han det som han har det (intervju 26, moster och morbror).

Alex är en i raden av syskonbarn, men mostern förklarar att han har en särställning. Han ”är här” och mostern är på det klara med att hon ”måste” köpa julklapp till honom. Mostern vill troligtvis visa att han hör till familjen. För att ”göra” familj (*doing family*) krävs enligt Finch (2007) att handlingen visas (ger julklappen) och att den förstås av barnet.

Sammanfattande reflektioner

Sammanfattningsvis kan sägas att många intervjupersoner tycks betala ett högt pris vad gäller familj- och släktskapsrelationer i och med att de har beslutat sig för att ta emot barnet. Intervjupersonerna ger ofta uttryck för att de genom släktskap har en komplicerad relation med framförallt barnets förälder, vilket försvårar rollen som släktinghemsförälder. De amerikanska forskarna Nancy M. Pinson-Millburn med kollegor (1996:549) menar till och med att: ”Often, grandparents are gaining a grandchild but losing their own child”. Släktinghemsföräldrarna har dubbla lojaliteter med tanke på sammanlänkningen till barnets förälder och det barn de tar hand om. Flera intervjupersoner ger uttryck för att de upplever sig pressade av att de ska ta hänsyn till att barnets förälder är deras släkting och visa dem lojalitet. Till detta kan läggas framförallt mor- och farföräldrars beskrivningar av att de parallellt med släktinghemsföräldraskapet även är uppfyllda av oro för barnets förälder och att de oftast ger aktivt stöd till dem.

Att intervjupersonerna har konflikter med barnets föräldrar verkar vara vanligt förekommande och vissa intervjupersoner vittnar om brutna relationer med sina barn, syskon och föräldrar. Jag har fått uppfattningen att relationsproblemen med barnets föräldrar ofta ökar under tiden som barnet bor hos släktinghemsföräldrarna. En tolkning är att flera av föräldrarna är lättade över att deras förälder, syskon, etc. ställde upp och tog hand om deras barn när det fanns ett akut behov av hjälp. Mattsson (2010) menar att det finns risk för att det skapas obalans mellan barnets förälder och familjehemsförälder då samhället har bedömt den ena som otillräcklig i sitt föräldraskap medan den andra anses som lämplig. Höjer (2001; 2006) använder sig av begreppsparen ”underkända” och ”godkända”. I min studie kan detta vara extra känsligt då det berör personer inom slakten och som ofta känner varandra väl. Det kan exempelvis handla om att socialtjänsten har bedömt att en syster inte har resurser att ge barnet omvårdnad medan den andra systemen har kvalifikationer för detta, vilket kan försvåra

relationerna dem emellan och att denna obalans kan bli mer och mer påtaglig under tidens gång. Vidare kan det förmodas att den brist på ömsesidighet, som enligt Finch och Mason (1993) utgör en viktig del i släktskapsdynamiken, blir mer påfallande ju längre tiden går. De biologiska föräldrarnas känslor av skuld blir kanske mer och mer tydliga (jfr. Finch och Mason 1993). Otydligheten vad gäller släktinghemsföräldrars och föräldrars roller blir mer framträdande efterhand (jfr. Vanschoonlandt et al. 2012) och ställs på sin spets när intervjupersonerna ska samarbeta med barnets föräldrar i olika frågor, inte minst kring umgänge.

Intervjupersonerna tar ofta avstamp i hur det är att vara familjehemsförälder i ett ”vanligt” familjehem när de värderar det egna föräldraskapet. Upplevelsen av att de har en svårare roll än föräldrar i ”vanliga” familjehem står i viss kontrast till det som ofta förs fram i den allmänna debatten och som framkommit i studier (se t.ex. Linderot 2006). Det samhälleliga budskapet är att släktingplaceringar underlättas av att barnet och släktinghemsföräldrarna känner varandra sedan tidigare. Tidigare i avhandlingen har det framkommit en rad positiva aspekter av att intervjupersonerna har en relation till barnet sedan tidigare. Däremot verkar den släktskapsbaserade sammanlänkningen med barnets föräldrar försvåra intervjupersonernas roll och vardag i många fall.

Kapitel 8

Betydelsen av kön, ålder och tid i förändrat livslopp

I detta kapitel behandlar jag rollen som släktinghemsförälder ur aspekterna kön, ålder samt tid.

Inledningsvis fokuserar jag på kvinnors engagemang inom omsorg i stort och släktingplacering i synnerhet. Därefter resonerar jag kring när i tiden som släktinghemsföräldrarna har tagit hand om barnet. Senare tar jag upp på vilket sätt som intervjupersonerna tycker att deras liv förändrats och resonemang från de som anser att livet fortsatt som vanligt. Avslutningsvis behandlar jag släktinghemsföräldrarnas tankegångar kring det framtida livsloppet.

Tid har en central och mångfacetterad innebörd inom livsloppsperspektiv (Giele och Elder 1998; Jeppsson Grassman och Olin Lauritzen 2018) och begreppet har även en viktig plats i detta kapitel. Objektiv tid är ett tidsbegrepp och hit hör kronologisk (t.ex. år) och biologisk tid (kroppslig förändring). Social tid är ett annat begrepp och med det avses ofta livets olika faser; barn, ungdom, vuxen och ålderdom. Faserna är omgivna av normativa föreställningar som är kopplade till ålder (Jeppsson Grassman och Olin Lauritzen 2018; Johansson, L. 2002). Tid kan även handla om subjektiv tid, det vill säga upplevd tid såsom fysisk och psykisk förmåga (Johansson, L. 2002). Ett annat sätt att betrakta tid på är utifrån *timing* vilket innebär att en händelse kan få olika betydelse beroende på när i livet något sker (Elder et al. 2006; Marshall och Mueller 2003). En fråga som är central i detta sammanhang är ifall individen agerar i förhållande till rådande samhällsnormer, som exempelvis när det är lämpligt att bli förälder. Jag behandlar *timing* i samband med att jag tar upp när i tiden barnet tas om hand av släktinghemsföräldern.

I detta kapitel återkommer jag till begreppet vändpunkt, som definieras som en omvälvande händelse som blir startpunkt till att livet får en annan inriktning

framöver (Giele och Elder 1998; Hutchison 2019; Kuh et al. 2003; Öberg 2002). Vändpunkter hänvisar till viktiga livshändelser som medför en varaktig förändring i personens liv. Hareven (2000) tar upp att en övergång kan leda till en vändpunkt under fem förutsättningar:

1. När övergången sker samtidigt med en kris eller följs av en kris.
2. När övergången medför familjekonflikt kring enskilda människors personliga behov och önskemål och familjens bästa.
3. När övergången är *off-time*, vilket betyder att det inte sker under en tidstypisk fas.
4. När övergången följs av oförutsedda negativa konsekvenser.
5. När övergången kräver exceptionella sociala anpassningar.

Främst ett kvinnoprojekt

Hur en individs livslopp utvecklas påverkas bland annat av rådande tidsepok och av personens levnadsförhållanden (Giele och Elder 1998). Det är väldokumenterat i internationella studier att det främst är kvinnor som ger omsorg (se t.ex. Dentinger och Clarkberg 2002). När de amerikanska forskarna Rosanna Hertz och Faith I. Ferguson (1998) intervjuade 50 ensamstående kvinnor med barn i USA framgick att hjälpen främst kom från deras mödrar.

Ser man till svenska förhållanden är det enligt de svenska sociologerna Jenny Ahlberg med kollegor (2008) fortfarande så att heltidsarbete är standard och den förväntade normen för män. Detta beror dels på att kvinnor är mer benägna att arbeta deltid, dels på att de tar ut mer av föräldraledigheten. Regeringen konstaterar att samtidigt som jämställdheten mellan könen har ökat i Sverige så ansvarar kvinnorna för en betydande del av omsorgsinsatserna, bland annat för det obetalda hemarbetet (prop. 2014/15:1; se Szebehely 1998; 2005a; 2005b). Vidare fastslår de i likhet med författarna ovan att kvinnornas andel av den uttagna föräldrapenningen är betydligt större än männens (prop. 2014/15:1).³³ Johansson (2014) konstaterar i sin avhandling ”I moderskapets skugga” att

³³ Kvinnorna tog ut 75 procent av föräldrapenningdagarna, männen 25 procent under 2013 (prop. 2014/15:1).

kvinnor fortfarande tenderar att ha huvudansvaret för såväl barnomsorg som hushållsarbete trots jämställdhetssträvanden på olika nivåer i samhället (se även Ahlberg et al. 2008; Bäck-Wiklund och Bergsten 2010; Magnusson 2006). Att kvinnor allmänt sett utför informella hjälpsatser i större utsträckning än män gör har Jeppsson Grassman konstaterat i olika studier, vilka främst inriktats mot äldre och personer med funktionsnedsättningar (se t.ex. 2001; se även Szebehely 2005a; 2005b). Flera studier kring ensamstående mödrar visar i likhet med internationell forskning att det är främst kvinnliga släktingar, företrädesvis de ensamstående mammornas mödrar, som ger praktisk hjälp i vardagslivet (se t.ex. Gardberg Morner 2003; Yazdanpanah 2008). Kvinnor betraktas även som *kinkeepers* på så sätt att de bevarar och vårdar personliga relationer genom livsloppet (Hareven 2000).

Min studie pekar på att släktinghemsföräldraskapet i mångt och mycket är ett kvinnoprojekt och att kvinnornas livslopp verkar ha förändrats i större utsträckning än männens. Efter de första intervjuerna satte jag likhetstecken mellan släktingplaceringar och kvinnoprojekt. Med tiden har min uppfattning nyanserats i takt med att fler intervjuer av släktinghemsföräldrar genomfördes och att jag därmed fick träffa släktinghemsppappor och ta del av kvinnornas berättelser om engagerade manliga partners samt efter att jag träffat ett fåtal ensamstående män som var släktinghemsföräldrar. Bilden av att föräldraskapet i släktinghemmen till stor del är ett kvinnoprojekt kvarstår dock. Höjer (2001), som i sin avhandling främst fokuserar på rekryterade familjehem, konstaterar att familjehemsföräldraskapet oftast kan ses som kvinnans projekt. Studier kring släktinghemsplaceringar visar en stor dominans av kvinnor (se t.ex. Holtan och Thørnblad 2009; Yardley et al. 2009).

Av intervjupersonernas berättelser framgår att det är framförallt kvinnorna som agerat för att få ta hand om barnet och haft den initiala kontakten med socialtjänsten, vilket även framkommit i andra studier (se t.ex. Höjer 2001). I min studie framgår att det är i första hand kvinnorna som har tagit ut föräldraledighet och förändrat sin arbetssituation, som i några fall förändras drastiskt med anledning av att barnet flyttar in. Av intervjuerna framkommer att det är mammorna i släktinghemmen som främst står för kontakten med förskola, skola, socialtjänst, hälso- och sjukvård. Internationella studier, med fokus på mor- och farföräldrar som tar hand om sina barnbarn, visar att det är kvinnorna som har den aktiva rollen som fostrare (Backhouse 2009).

I min studie framgår det även att kvinnorna tar ett stort ansvar för de släktingbarn som är makens släktingar, exempelvis makens bror eller brorsbarn. De brittiska forskarna Hazel Qureshis och Ken Simons (1987) studie visar att ingifta kvinnor stödjer männens släktingar i större utsträckning än vad männen gör gentemot makans släktingar och i vissa fall ger partnern mer hjälp till mannens föräldrar än vad den vuxne sonen gör.

Flera kvinnor i min studie berättar att de parallellt med omsorg om släktingbarnet även ”tar hand om” sina föräldrar, vilket skulle kunna kallas dubbelförpliktelse. Den norska sociologen Katharina Herlofson (2015) finner att mor- och farmödrar som passar barnbarn är mer benägna att ge stöd till sina föräldrar – stöd gavs alltså både uppåt och nedåt i familjgenerationerna. I en brittisk studie framgår att 40 procent av släktinghemsföräldrarna, som i stort sett utgjordes av kvinnor, ansvarar för någon annan vuxen, vilket ofta var det placerade barnets förälder eller en sjuk eller gammal förälder (se Selwyn et al. 2013). Det faktum att släktinghemsföräldrar i vissa fall tar hand om två generationer parallellt presenterar Farmer (2009) som ett problem eftersom det kan leda till att det blir mindre tid över till släktingbarnet.

Forskare har visat att många kvinnor är uppbundna av såväl arbete och barn som omsorg om barnets biologiska föräldrar, vilket jag omnämner trippelförpliktelse (se t.ex. Farmer och Moyers 2008; Leopold och Skopek 2015; Parker et al. 2003). Ofta används metaforen *sandwich generation* för att beskriva kvinnors börda av konkurrerande krav från yrkesarbete, barn och föräldrar (Künemund 2006:11).

I min studie finns intervjupersoner som beskriver trippelförpliktelse, men även det som jag benämner kvadrupelförpliktelse. Intervjupersonerna är engagerade i såväl sina vuxna barn som barnbarn parallellt med förvärvsarbete och omsorg om åldrande föräldrar. När jag bokade in några intervjuer fick vi anpassa tiden till barnets skoltider, intervjupersonens arbetstid och även se till så att intervjun inte krockade med de inplanerade och regelbundna besöken hos intervjupersonernas mödrar. När jag i telefon överenskom tid med en farmor ser vi till att hitta en tid som inte kolliderar med hennes arbete och det regelbundna besöket hos hennes mamma. Förutom att hon tar hand om sitt barnbarn ger hon visst stöd till sin son och hon berättar:

Farmor: Lise-Lottes pappa är hemlös och bor (på härbärke) i Lillstad. Begränsningar har jag för det.

Sofia: Hur tänker du det?

Farmor: Det är inte så att vi inte har plats för honom här, men det skulle inte varken fungera för honom, mig eller Lise-Lotte. Han får vara hemlös och sova på härbärgat. Han kommer hit en gång i veckan, är max, och då får han duscha och han sover över en natt. Det stör inte Lise-Lotte, vi har pratat om det. Ja, nåh, det går bra (intervju 7, farmor).

Hagestad (1988:407) använder begreppet *generational squeezes* för att beskriva den balansakt som många kvinnor tvingas göra då de ska bemöta de olika behov som deras åldrande föräldrar, barn och barnbarn har. I fallet ovan har intervjupersonen försökt att hitta en lämplig balans mellan hjälp till den hemlöse sonen utan att det inkräktar på barnbarnets väl och ve.

Ålder och *timing*

Att egenskaper och beteenden tillskrivs personer utifrån deras ålder har diskuterats av såväl utredare som forskare. I äldreberedningen "Senior 2005" definieras åldersnormer som "enhetliga uppfattningar om de 'typiska' åldrar då man innehar vissa roller under livsloppet" (SOU 2003:91 s. 16). I samhället finns uppfattningar kring när saker och ting förväntas ske, som till exempel att skaffa barn (Jeppsson Grassman 2001). Åldersnormer skiljer sig åt i olika kulturer som exempelvis när det förväntas att barn flyttar hemifrån (Hutchison 2019). Den amerikanska forskaren Bernice Neugarten kan ses som en föregångare när det handlar om att studera de "informella tidtabellerna" och betydelsen av dess normativa karaktär. Dessa tidtabeller utgörs av institutionaliserade normer kring åldrar och livsfaser och individers livslopp utsätts för påverkan av dem (Jeppsson Grassman et al. 2011; Neugarten 1996; Närvänen 2004).

Timing handlar om personers och grupper tidsmässiga anpassning till händelser som inträffar i livet (Elder et al. 2006; Hagestad och Neugarten 1985; Jeppsson Grassman 2001; Marshall och Mueller 2003; Settersten och Mayer 1997). Jeppsson Grassman (2001) tar upp begreppet aktiv *timing* och avser en persons förmåga till tidsmässig anpassning för att nå sina mål. I min studie har intervjupersonerna inte fört fram att de aktivt har agerat för att ta hand om barnet för att till exempel få bli förälder. *On-time* och *off-time* är begrepp som används för att visa hur normalitet och avvikelse ofta definieras med hänsyn till hur en

individ agerar utifrån samhällets ”informella tidtabeller” (Holstein och Gubrium 2000; Hagestad och Neugarten 1985, Neugarten 1996; Taghizadeh Larsson 2009). Med *on-time* avses att personen uppträder på ett sätt som omgivningen förväntar att man ska göra i den åldern och beteendet stämmer med den ”informella tidtabellen”. Att vara *off-time* betyder att en person avviker från det som förväntas eller det som är normalt med tanke på ålder eller fas i livet (Hutchison 2019). Neugarten (1979) använder sig av begreppet osynkroniserade livslopp och avser *timing* av situationer som skiljer sig från det förväntade. Övergångar i livet som inträffar *off-time* eller oväntat är vanligtvis mer bekymmersamma och stressande än de som sker vid ”rätt” tidpunkt (Marshall och Mueller 2003; Pinson-Millburn et al. 1996; Roe et al. 1994; Öberg 2002).

De följande rubrikerna: ”Att vara för gammal” och ”Att vara för ung” ska betraktas utifrån de ”informella tidtabellerna”, det vill säga utifrån det som förväntas eller det som anses vara normalt med tanke på individens ålder och i vilken fas personen befinner sig i. Under den förstnämnda rubriken kommer jag även in på oro för hälsan, vilken delas av såväl mor- och farföräldrar som barnbarn. I avsnittet ”Rätt *timing* men ändå inte ’rätt’” beskrivs svårigheter som kan uppstå även om släktinghemsföräldrarna kan sägas vara *on-time*.

Att vara för gammal

Intervjupersoner som sticker ut vad gäller ålder och *timing* är mor- och farföräldrar. Utifrån sett passar det inte in i familjebilden att de har ett så ungt barn i hemmet, de kan sägas vara *off-time*. Eftersom flera mor- och farföräldrar inte längre är yrkesaktiva tar de sig an föräldraskap i en tid då vanligtvis intressen som är mer knutna till livet som ålderspensionär upptar deras uppmärksamhet (jfr. Weber och Waldrop 2000).

Flera mor- och farföräldrar i min studie uppfattar att socialtjänsten har tyckt att de är för gamla för att bli släktinghemsföräldrar. En mormor berättar hur hon uppmanat socialtjänsten att se förbi åldersnormer:

Då kom det ju den skrivelsen där, med att de hade inget emot oss personligen, men vi var alldeles för gamla. Och jag svarade bara så här när jag fick den frågan att: ”Titta inte på papperna på vår ålder, utan se vem vi är innan ni dömer nånting”, så kände jag (intervju 11, mormor).

En annan mormor har liknande erfarenheter:

/.../ hon kunde va i 45-årsåldern som var chef. Sitter och säger till mig: ”Att du behöver inte räkna med att du får ha dina barnbarn för du är för gammal.” /---/ Det var även när vi var på barnpsyk och då var hon också med, då sa hon till och med på barnpsyk: ”Åh, du ska va mormor och det där gosiga.” ”Glöm det” sa jag. ”Bara glöm det bara”, sa jag (intervju 10, mormor och morfar).

Intervjupersonerna menar att de mött uttryck för den åldersnorm som Settersten och Mayer (1997:242) benämner *prescriptive and proscriptive age norms* och som handlar om kollektiva förväntningar kring när övergångar, i detta fall föräldraskap, ska eller inte ska inträffa. Gubrium med kollegor (1994) anser att bland annat socialarbetare utgår från idén om att vara *on-* eller *off time* när de urskiljer vad som kan betraktas som normalt eller avvikande. Diskrimineringsombudsmannen (ANM 2015/1872, 93, s 1) granskade ett ärende där socialsekreterare beslutade att inte utreda en 66-årig farmors lämplighet att bli familjehemsförälder till ett sjuårigt barnbarn. Diskrimineringsombudsmannen konstaterade att ”...socialtjänstens arbetsmetod har medfört en risk för diskriminering”.

Mor- och farföräldrarnas roll som släktinghemsföräldrar möts som regel inte av skepticism från allmänheten, snarare vittnar intervjupersonerna om att de får positiv förstärkning i sin roll som släktinghemsförälder. Det kan möjligtvis förklaras av att mor- och farföräldrar rent generellt uppfattas som viktiga resurspersoner på såväl ett praktiskt som ett känslomässigt plan för sina vuxna barn och barnbarn (jfr. Hagestad 2006). Att mor- och farföräldrar i min studie möts av erkännande och stöd har dock inte lett till att barnen har varit förskonade från att deras hemvist har ifrågasatts, menar intervjupersonerna.

Ett orosmoment för mor- och farföräldrarna i min studie är hur de ska klara av att vara släktinghemsföräldrar i takt med ökad ålder och försämrad hälsa. Risker för att råka ut för sjukdom och funktionsnedsättning är en realitet med tilltagande ålder. Mor- och farföräldrarnas oro är påtaglig även om majoriteten av dem befinner sig i den så kallade tredje åldern, som utmärks av att personerna inte begränsas nämnvärt vad gäller aktiviteter på grund av funktionsnedsättning och ohälsa, i motsats till fjärde åldern (jfr. Laslett 1987).

De flesta intervjupersoner har uppfattningen att barnen behöver dem som släktinghemsföräldrar under lång tid och därmed är det ett problem att de är äldre. ”Jag måste klara flera år till nu”, konstaterar en mormor. Jag tolkar denna mormors uttalande som ett uttryck för ängslan för att hon inte ska orka ta hand

om barnbarnen så att de tvingas att flytta därifrån och blir placerade någon annanstans. I detta sammanhang kan det påminnas om att intervjupersonerna har uppgett att en viktig anledning till att de tog hand om barnet är att placeringsalternativen ("vanligt" familjehem och HVB) har upplevts som skämmande. Även i andra studier om släktinghemsföräldrar beskrivs mor- och farföräldrars rädslor för att inte kunna ta hand om barnen när de själva blir gamla och sjuka (se t.ex. Baldock 2007). I studier med fokus på barn och vuxna med funktionsnedsättningar tar mor- och farföräldrar upp sin ängslan. När forskarna Shira Katz och Louise Kessel (2002) intervjuar ett knappt tjugotal mor- och farföräldrar i Israel framkommer deras oro för hur barnbarnen med funktionsnedsättning och deras föräldrar ska klara sig när de som mor- och farföräldrar inte längre orkar ge stöd och hjälp. I en studie av Jeppsson Grassman med kollegor (2011) tar föräldrar upp sin oro för den egna vacklande hälsan och hur de i egenskap av föräldrar till vuxna barn med fysisk funktionsnedsättning ska kunna ge omsorg framöver.

Till denna bild kring mor- och farföräldrars ängslan över att inte kunna ta hand om och ge stöd till barnbarnen i framtiden kan läggas resultat från studier som visar att vård av barnbarn inverkar negativt på mor- och farföräldrars hälsa (se t.ex. Minkler och Fuller-Thomson 1999). Mor- och farföräldrar upplever mer stress och oro än de som inte har till uppgift att ta hand om sina barnbarn (Burton 1992; Dunne och Kettler 2007; Kelley 1993; Kelley et al. 2000; Minkler och Roe 1992). Vård av barnbarn är stressande i synnerhet för dem som befinner sig *off-time* (Hughes och Waite 2002). En studie av de amerikanska forskarna Susan J Kelley med kollegor (2000) visar dock överraskande att det är de yngre mor- och farmödrarna som upplever psykiska svårigheter i större utsträckning än de äldre, vilket enligt författarna möjligtvis kan förklaras av att de äldre har haft större möjligheter att uppnå sina livsmål. En något mer positiv bild av mormödrars känslotillstånd rapporteras av de amerikanska forskarna Deborah M. Witley med kollegor (2001). I studien som omfattar hundra afroamerikanska mormödrar konstaterar författarna bland annat att mormödrarnas psykiska hälsa är i samma nivå som befolkningen i allmänhet eller bättre. Dock konstaterar de att mormödrarnas fysiska hälsotillstånd är problematiskt.

Barnets oro

Även släktingbarnen uttrycker, enligt intervjupersonerna, en ängslan över mor- och farföräldrarnas åldrande och hälsa. "Du får aldrig dö mormor!", yttrade en

tonåring som enligt intervjupersonen har svårt att acceptera att hennes mormor blir äldre och att hon numera är sjuk. Denna mormor berättar om sitt barnbarn Titti som har bott hos henne sedan hon var nyfödd och som inte längre har kontakt med sina föräldrar:

Titti kan inte acceptera att jag har blivit äldre. Nej, hon vill se mig liksom lite annorlunda i kläder och så där och så nu när jag blev sjuk så blev hon jätteledsen. Så sa hon det: ”Men mormor”, sa hon ”du får inte lov”, och för när jag började gå va’ så brukade ja ha rullator, så sa hon, ”du får inte ha den längre”. ”Nej, men”, sa jag, ”jag måste ju ha den så att jag kan få styrka och gå igen, så jag har krafter”. Men jag får inte gå ut. Inne går jag hur bra som helst va’, men jag får inte lov att gå ut utan käppen va’ och det kan hon acceptera. Men det är inte bara som hon tycker det är fel utan hon vill, hon är rädd att jag ska bli gammal och inte klara av och vara tillsammans med henne längre. Hon vill att jag ska finnas liksom länge till.

Och så har jag gått ner i vikt rätt mycket så jag har inga kläder så jag måste åka och handla och då säger hon det va’ alltid: ”Ah, men du kan ju inte gå ut idag i dom kläderna”. ”Nej”, säger jag. ”Jag lovar att jag ska åka handla, inte som du vill utan som jag vill”. Hon kan liksom inte, hon är rädd att jag inte ska klara mig länge till va’. Hon vill att jag ska va med henne lite till, för jag får inte bli gammal, det poängterar hon rätt ofta. ”Du är inte gammal, du får inte bli gammal” (intervju 11, mormor).

Släktingbarnet, Titti, har svårt att åse att hennes mormor är gammal och sjuk och låta henne ”agera sin ålder” (jfr. Holstein och Gubrium 2000). Barnbarnet vill att mormor ska utmana åldersrelaterade normer vad gäller klädsel, vilket intervjupersonen inte vill göra. Rullatorn står för ålderdom och sjukdom och tycks därför vara ett ämne som är extra känsligt.

Intervjupersoner för fram att deras barnbarn inte bara känner oro för att de på grund av ålder och hälsotillstånd inte ska kunna ta hand om dem, de ger även uttryck för oron att mor- och farföräldrarna inte kommer att vara en del av deras liv i framtiden. Ett morföräldrapar beskriver barnbarnets framtidsscenario:

Mormor: Det Kim har bekymmer med, det är ju att vi är gamla. Ja, han vet ju att man kan dö, det är väl hans stora bekymmer.

Morfar: Han vill så gärna visa upp sina barn för oss, sådant där, det perspektivet har han (intervju 3, mormor och morfar).

Att vara för ung

En annan grupp som sticker ut vad gäller ålder och *timing* är de unga syskonen som tar hand om tonårsbarn. I likhet med ett flertal mor- och farföräldrar menar flera av de unga intervjupersonerna att socialtjänsten har varit styrda av åldersnormer när de varit tveksamma eller negativa till att syskonet skulle placeras i deras hem. De har ansetts för unga för att bli släktinghemsföräldrar. En intervjuperson berättar att hennes syster först placerades i stödfamilj innan hon flyttade till sin syster på grund av att socialtjänsten ansåg att intervjupersonen var för ung för att ta hand om henne. Intervjupersonens uppfattning är att socialsekreteraren har bibehållit uppfattningen att hon är för ung för uppdraget och berättar att när hon för socialsekreteraren påtalar systemens utbrott får hon svaret:

/.../ Ja men så är det när man har en tonåring och det är ditt ansvar att hantera det här. Och jag sa ju till dig att det kommer att vara tufft och du var inte tillräckligt gammal för det här. /.../. Så jag upplevde inte stöd, utan jag upplevde mer – 'Ja, men jag sa ju att du var för ung' ” (intervju 30, syster).

Systemen ger uttryck för att hon känner sig misstrodd på grund av ung ålder och bristande erfarenheter.

De yngre intervjupersonerna berättar att de stundtals råkar ut för reaktioner orsakade av att de är unga släktinghemsföräldrar. Ett sammanboende par, som tar hand om en sex år yngre syster till kvinnan i paret, nämner att de är de yngsta föräldrarna i barnet Tinas klass. När intervjupersonerna åldersmässigt inte motsvarar andras förväntningar möter de olika reaktioner, som exempelvis när nämnda par deltar i föräldramöten och utvecklingssamtal och träffar lärare som de nyligen haft själva när de var elever. De berättar att det ”känns jättekonstigt” och när de går på föräldramöten ”...så ser man att folk sneglar lite konstigt”. Konstellationen ungt föräldrapar och placerad tonåring kan vara en ekvation som är svår att få ihop för lärare och klasskamraters föräldrar. Det unga paret situation stämmer inte gentemot de ”informella tidtabeller” som finns kring exempelvis när en person ska skaffa barn och de kan sägas vara *off-time* (jfr. Holstein och Gubrium 2000; Jeppsson Grassman 2001; Neugarten 1996; Hagestad och Neugarten 1985). När en individ inte gör rätt sak vid rätt tid i livet, enligt förväntningar som råder, kan konsekvensen bli att personen uppfattas som onormal och avvikande (Krekula et al. 2005; Närvänen 2009).

Rätt *timing* men ändå inte ”rätt”

Även om släktinghemsföräldrarna lyckas vara i fas och få bra *timing* i sitt livslopp på så sätt att de tar emot barnet under en tidsperiod när intervjupersonen inte varit främmande för att skaffa familj och barn, kan också dessa situationer leda till svårigheter och en känsla av att man oförberedd kastas in i en ny situation. Det kan ske för tidigt och under en tidsperiod som inte är den bästa även om individen med livsloppstermer är *on-time*.

Sequencing handlar om i vilken ordning övergångar sker under individens livslopp (Settersten och Mayer 1997). Intervjupersonen Isabelle blev släktinghemsförälder före det att hon blev biologisk förälder eller adoptivförälder. Trots att Isabelle är i ”rätt” ålder för att få barn, har vänner som tycker att hon är i fas för detta och alltid haft en önskan att ha barn ger hon uttryck för att hon för tidigt fick ta hand om barn och i en situation som hon under intervjun beskriver som kaotisk. Nu tar hon hand om sin avlidna systers yngre skolbarn och kämpar med att utforma en vardag mitt i sorgearbetet. Isabelle berättar:

Jag har alltid egentligen velat ha barn, det blir så konstigt livet. Men mina vänner har sagt: ”Men Isabelle nu får du dina barn” /.../ (intervju 1, moster).

I likhet med andra har Isabelle skapat sig en bild av hur en familj är och bör vara och enligt Régner (2006) är en individs familjebild dels sprungen ur erfarenheter under uppväxten, dels konstruerad utifrån det som förmedlas i samhället, exempelvis genom media. Isabelle har bildat familj med sina två syskonbarn, något som hon inte kunde förutse.

Whitbourne (1985) menar att människor skapar ett inre psykologiskt livslopp utifrån tidigare och aktuella händelser, men även tänkta och planerade utgör byggstenar. Isabelles tänkta livslopp, som inrymde att någon gång framöver bilda familj, stämmer inte överens med hur det blev och Isabelle konstaterar att: ”det blir så konstigt i livet”.

En annan moster har en situation som på ett sätt liknar Isabelles på så att de båda har tagit hand om syskonbarn på grund av att barnets mamma avlidit och att de saknar erfarenhet av att vara förälder. En sak som skiljer är att ett biologiskt barn finns med i bilden och denna moster berättar att hon tog hand om sin systerdotter Saga samtidigt som hon väntade barn. Hon konstaterar att denna situation varken var bra för henne eller barnet och skildrar det på följande vis:

Sofia: /.../ Hur klarade du den situationen?

Moster: Näh men jag tänkte inte så mycket, man var chockad så det var bara att köra på och särskilt då när jag själv var gravid och ändå skulle ha barn så tänkte då jag, då gör vi det. /.../ Sen vart det väl inte jättebra för att få sitt första barn och ändå ha ett nio månader innan, det är inte jättebra.

Sofia: Nej, du menar och vara gravid?

Moster: Näh, och få sitt första barn bara en sån grej. Och så man blir så förändrad och då ha ett barn, som är liksom i så jättebehov av uppmärksamhet för andra saker. /---/ Ja, jag var så här jätterädd när jag fick Saga va', då visste jag ju inte hur man skulle uppfostra barn överhuvudtaget – så fick jag en trotsig treåring då. När (min) Kajsa föddes då kom Saga i en sjuk trotsålder och det hade ju många olika anledningar och det visste jag inte alls hur man skulle hantera. Då var det bara att sätta sig och läsa och läsa och läsa och läsa och läsa /.../ (intervju 27, moster).

Denna moster var ung när hon bestämde sig för att ta hand om syskonbarnet. Tiden som ung vuxen är förknippad med flera övergångar såsom flytt till eget boende, påbörjad karriär, föräldraskap och alla för med sig stressfaktorer. Övergången till föräldraskap kan rymma många utmaningar som exempelvis graviditets- och förlossningskomplikationer, sömnbrist, oro över ekonomi (Almeida och Wong 2009). ”Man blir så förändrad”, säger mostern och menar tiden som gravid och nybliven förälder. Mostern beskriver under intervjun en svår situation att ro i land då hon ska ta hand om sitt syskonbarn, vars mamma nyligen avlidit, samtidigt som hon själv är gravid och befinner sig i sorg över att ha förlorat sin syster under tragiska omständigheter. Till detta ska läggas att det biologiska barnet föds med en skada som kräver operation. Intervjupersonen tar upp den osäkerhet som hon inledningsvis kände kring att överhuvudtaget ta hand om ett barn och inte minst sköta om ett barn med stora behov.

Båda mostrarna ger uttryck för att de blev släktinghemsföräldrar för tidigt och under en tidsperiod som inte var den bästa även om de med livsloppstermer var *on-time*. Av deras berättelser framgår att det dock inte fanns någon tvekan om att ta hand om barnen, det var ett självklart val.

Hur har livet förändrats?

I likhet med föregående avsnitt kommer jag även här in på aspekten tid, men nu i jämförelse mellan dåtid och nutid i samband med att intervjupersonerna berättar om hur deras liv förändrats efter att de blev släktinghemsföräldrar. Vissa intervjupersoner har ett långt tidsperspektiv i de fall barnet under vistelsen i släktinghemmet har passerat livsfasen barn och nu är ungdom, andra har ett betydligt kortare perspektiv. Under tiden som barnet har bott i släktinghemmet kan även andra övergångar skett, som exempelvis att intervjupersonen har blivit ålderspensionär, vilket har påverkat släktinghemsföräldrarnas liv.

Minskad oro och ofta glädje

En vändpunkt kan minska eller stoppa en negativ kedja av händelser (Rutter 1987, 1990). Flera av mina intervjupersoner tar upp att deras oro för barnet har minskat nu när det bor hos dem. Några berättar att de inte längre behöver göra så kallade brandkårsuttryckningar till barnets tidigare hem när barnet eller deras föräldrar slagit larm om missförhållanden, exempelvis våld. Oron för barnet är inte borta, men har ofta bytt skepnad. Nu handlar oron exempelvis om barnets funktionsnedsättning, skolgång, kamrater och framtid (se vidare kapitel 6, Skapa en ny vardag).

En vändpunkt kan leda till nya möjligheter (Rutter 1987, 1990). I och med att släktinghemsföräldrarna har tagit hand om barnet har de fått möjlighet att leva tillsammans med sitt släktingbarn och lära känna det mer, vilket de ser som mycket positivt. De har även fått chans att ta del av barnets sociala liv vad gäller förskola, skola, aktiviteter etc. Även om detta innebär en ytterligare arbetsuppgift har det i huvudsak beskrivits som något positivt. Flera mor- och farföräldrar betonar att den omvälvande händelsen som det innebär att ta hand om ett släktingbarn har hållit dem unga genom att de får ta del av barnens vardag och exempelvis träffa deras jämnåriga kamrater. ”Jag brukar säga det att vi har blivit yngre nu när vi har fått tonårsbarn”, konstaterar en faster och berättar om att hon får aktivera sig på olika sätt och går inte och lägger sig tidigt på kvällen numera. Fastern menar givetvis inte att hon och maken har blivit yngre i objektiv bemärkelse däremot åsyftar hon den subjektiva tiden som handlar om upplevd tid. Hon känner sig yngre då hon blir en del i en yngre persons aktiviteter och liv (se Johansson. L. 2002).

Mindre frihet och förändrat umgängesliv

I kontrast till att nya möjligheter kan öppnas när man blir släktinghemsförälder tar flera intervjupersoner upp minskade möjligheter och omprioriteringar som de har fått göra. De våndor som intervjupersonerna gav uttryck för när de skulle fatta beslutet om att ta hand om barnet handlade i stor utsträckning om rädslan för att bli av med sin frihet och många konstaterar att det blev en konsekvens av släktinghemsföräldraskapet. En mormor som flera gånger tar upp att hon saknar friheten berättar: ”Det är så mycket kring Moa, hon har ju sitt och då kan man inte ge sig iväg, du är ju inte fri längre att göra det /---/”. Dessa två exempel är hämtade från intervjuer med personer som tagit hand om barnet när deras vuxna barn hade flyttat hemifrån, men det är både intervjupersoner som befinner sig *on-time* och *off-time* som betonar den minskade friheten.

Sociala aktiviteter och umgängesliv anses vara viktiga faktorer vad gäller välbefinnande och hälsa för dem som ger vård och omsorg (Baldock 2007). En ung intervjuperson som tar hand om ett yngre förskolebarn berättar: ”Man har tappat sina sociala kontakter ganska mycket. Så man har ju varit lite nere nån gång emellanåt ibland /.../”.

Intervjupersonerna uppehåller sig i stor utsträckning kring förändringar vad gäller deras sociala aktiviteter och umgängesliv och denna bild bekräftas i flera studier (se t.ex. Baldock 2007; Rodgers och Jones 1999). I internationella studier belyses främst mor- och farföräldrars förändrade situation vad gäller kontakt med vänner och möjlighet till fritidsaktiviteter. Intervjupersonerna i min studie ger uttryck för att de upplever en tydlig skillnad när de jämför sitt och andra jämnårigas liv vad gäller aktiviteter och socialt umgänge och många sörjer att de tappar kontakten med vänner vid en tidpunkt när det istället hade varit naturligt att fördjupa den. Backhouse och Graham (2013) talar om *social isolation* när de beskriver mor- och farföräldrars brist på umgänge och aktiviteter då de är släktinghemsföräldrar (se även Breman 2014). De personer som för kort tid sedan har lämnat sitt yrkesaktiva liv bakom sig kan ha större behov av sociala kontakter i och med att de mist sitt sociala nätverk på arbetsplatsen (Agahi et al. 2005). Deras minskade sociala umgänge kan leda till större konsekvenser än för dem som har varit pensionerade en längre tid och kanske vant sig, men också skaffat nya kontakter. Det minskade umgänget med vänner kan i denna studie ses i ljuset av att flera av de intervjuade mor- och farföräldrarna befinner sig i livsloppet så kallade tredje ålder och att flera nyligen har blivit ålderspensionärer. Mor- och farföräldrar erfar att de lever efter ett annat tidsschema än jämnåriga (Lever och

Wilson 2005). En mormor i min studie beskriver deras situation så här: ”Allting snurrar ju kring Kim för oss, hela vår planering”, och hon tar upp att deras fokus på barnet märks mycket tydligt i det dagliga livet som numera styrs av skolscheman och lov. Farmer och Moyers (2005) konstaterar i sin studie att äldre släktinghemsföräldrar kan känna sig socialt *dislocated* (rubbade ur sitt läge) på grund av att de varken passar ihop med sina gamla vänner som numera har utflugna barn eller barnets kamraters föräldrar som är yngre. I och med att mor- och farföräldrarna har tagit hand om barnet *off-time*, och därmed inte i fas med vänner i samma ålder, som är en aspekt av *dislocated*, så är det vanligt att det inte finns några jämnåriga barn och/eller leksaker i vännernas hem. En mormor problematiserar det på följande sätt:

/.../ (Om jag) själv kommer på att vi ska umgås med våra vänner så säger jag alltid: ”Ni få komma till oss.” För det är ju så att åker vi iväg med Oskar, dom har ju ingenting som han är intresserad av, inga saker och ingenting. Tänker också så, det är inte ofta vi åker bort och kan gå och sätta oss till ett dukat bord för det är jag som tar det på mig att dom kan komma hit. /.../ (intervju 5, mormor).

Umgänget med vänner ser annorlunda ut i och med att de har tagit emot barnet. Umgänget får ske i släktinghemmet för att på så sätt underlätta för barnet, vilket leder till den negativa konsekvensen att denna mormor alltjämt får stå för de praktiska bestyren.

Några intervjupersoner tar upp barnets stora behov av stöd och att detta leder till begränsningar vad gäller umgänget med vänner. En farmor berättar:

Det är många många gånger som vi har valt att inte ha vännerna här och det är också så att vännerna är ju införstådda nu att vi har det som vi har det. Men många gånger som de bjuder så gör dom så: ”Är ni lediga den helgen?”, då kan vi (intervju 23, farmor och farfar).

Uttalandet ”...att vi har det som vi har det” får sin förklaring under intervjun då intervjupersonen berättar att deras barnbarn får utbrott stundtals och att han har behov av strikta morgon- och kvällsrutiner. Intervjuparet konstaterar att deras hem är som ett ”behandlingshem inom citationstecken”. De får passa på att umgås med vänner när barnet är hos en förälder, vilket sker sällan. Vännernas frågor om de är ”lediga” syftar på ett sådant tillfälle.

En ytterligare aspekt på orsaken till att umgänget minskat i och med att de har blivit släktinghemsföräldrar ger detta unga par som har tagit hand om tonåringar.

Deras samvaro med vänner har förändrats bland annat beroende på att de inte vill att barnen ska bevittna att det konsumeras alkohol i deras vänkrets. Systemen resonerar på följande sätt:

Ja innan brydde man sig inte så mycket, att kompisar kom hit. Man tog några öl eller bara hade trevligt, men nu är de ändå fosterhemsplacerade på grund av att det har varit alkohol i hemmet, så nu funkar inte det (intervju 31, syster och svåger).

Systemen berättar att deras umgängesvanor förändrats på grund av att hon inte vill att barnen ska konfronteras med alkohol eftersom de omhändertagits på grund av föräldrars missbruk.

Hittills har beskrivningen av intervjupersonernas sociala relationer visat på ett minskat socialt umgänge i och med att de har tagit hand om barnen, vilket kan ses som minskad social tillhörighet för släktinghemsföräldrarna. Men det finns enstaka undantag. Ett morföräldrapar berättar om barnets positiva inverkan på deras liv och numera är det barnbarnet som är i fokus i familjen. De beskriver även en ökad tillhörighet med byborna, tack vare barnbarnet. Barnbarnet har i och med flytten till morföräldrarna fått en stark ställning i byn eftersom han är behjälplig med diverse trädgårdssysslor hos andra. ”Han tillhör byn”, uttrycker de stolt. Grannar ringer på och ber om hjälp: ”Den grabben som bor hos er...”. När intervjupersonerna är bortbjudna och barnbarnet inte kommer med, frågar de: ”Var är Gustav?”. En vändpunkt kan öppna möjligheter (Rönkä et al. 2002), som i detta fall.

Sammanfattningsvis kan sägas att intervjupersonerna uppehöll sig gärna kring hur deras frihet och umgängesliv har förändrats sedan de blev släktinghemsföräldrar och jag tolkar det som att ämnet var angeläget för dem. Såväl äldre som yngre intervjupersoner och både de som var *on-time* och de som var *off-time* när de tog hand om barnet tog upp att umgänget med vänner hade förändrats och att deras frihet hade beskurits i och med att de blev släktinghemsföräldrar. Det var däremot inte framträdande i intervjupersoners berättelser att släktingplaceringarna har lett till ny och förändrad bekantskapskrets, vilket däremot är vanligt när familjer får barn (Kugelberg 1999) och när det födda barnet har funktionsnedsättning (Åkerström 2004).

Förändrat arbetsliv

Ett annat livsområde som har förändrats för flera intervjupersoner i och med att de har tagit om hand barnet är deras arbetssituation, vilket även framkommit i andra studier (se t.ex. Farmer 2009; Farmer och Moyers 2005). Farmer och Moyers (2005) konstaterar i sin studie att flera släktingar sade upp sina jobb när de tog hand om släktingbarnet, vilket minskade deras inkomster och pensionsförmåner. För flera intervjupersoner i min studie har den sociala tillhörigheten påverkats i och med minskad förankring på arbetsmarknaden. Det är uteslutande kvinnor, som berättar att de förändrat sin arbetssituation genom att de bytt arbete, gått ner i arbetstid, lagt om arbetstiderna och det finns även de som sagt upp sin anställning för att kunna ta hand om släktingbarnen. En faster berättar: ”Jag hade ju X (kvällsarbete) tidigare. I och med att Robert blev placerad här vill jag liksom vara hemma”. En annan intervjuperson ger under intervjun uttryck för att placeringen lett till stor förändring eftersom hon sade upp sitt heltidsarbete i och med att de beslutade sig för att ta hand om barnet. Hon arbetar nu ett antal timmar under kväll och natt och erhåller timersättning, vilket ger henne betydligt lägre inkomst. Fastern till barnet Klas berättar:

Jag hade ett annat jobb som jag jobbade på, sålde reservdelar mellan sju och fyra. När han blev placerad, jag fick jag inte tjänstledigt för att ta hand om honom. När Klas inte fick dagisplats under en månad (så) det gjorde (det) att jag sa upp mig från det (arbetet) och sökte mig inom krogbranschen för att kunna vara hemma dagtid /---/ Klas behöver stöd, han behöver ha någon vuxen hemma, han kan inte va själv /.../. Det påverkar ju arbetssituationen för mig då (intervju 19, faster).

Arbetssituationen har även påverkats för en ålderspensionär. En farmor berättar:

Och jag gick in och jobbade lite i början, men det klarar jag inte nu. Jag kan inte fokusera på för många saker där, så det går inte så. Nu är det, nu är det Niklas som får gälla liksom, det är där vi får va (intervju 23, farmor och farfar).

Denna intervjuperson ger uttryck för att det har blivit ett annat fokus i familjen efter att hon har blivit släktinghemsförälder och att det numera riktas mot släktingbarnet och att det inte är möjligt att kombinera yrkesarbetet med att ta hand om barnbarnet.

I detta avsnitt har jag hittills tagit upp den stora gruppen intervjupersoner som skildrar placeringen av barnet som en vändpunkt och jag har kommit in på hur

intervjupersonerna beskriver hur vändpunkten märks som exempelvis förändrat socialt umgänge och ändrade arbetsförhållanden. I nästa avsnitt kommer jag in på erfarenheter från intervjupersoner som anser att det inte krävt någon större anpassning att ta hand om barnet, det beskrivs inte som en vändpunkt.

Livet som vanligt

Det finns några intervjupersoner som inte anser att deras liv tagit ny riktning efter det att de har tagit hand om barnet. Snarare beskrivs situationen som kontinuitet på något som tidigare påbörjats, inte start på något nytt. Deras berättelser för inte tankarna till att de upplevt övergången att bli släktinghemsförälder som något krisartat eller traumatiskt (jfr. Hareven 2000). Flera forskare framhåller att en övergång, som i detta fall kan exemplifieras med släktingplacering, inte behöver betyda vändpunkt för individen (se t.ex. Clausen 1995; Rutter 1996). Den brittiske forskaren Michael Rutter (1996) menar att övergångar även kan understryka att livet fortsätter som tidigare.

En farmor har haft sin vuxna son boende hemma även efter att han och partnern fått barn. Eftersom hon har haft hand om barnbarnen sedan deras födelse upplevde hon inte någon större förändring när barnens föräldrar flyttade. Även en annan intervjuperson uppger att det inte innebar någon större skillnad när hans sambo flyttade från honom och sitt biologiska barn Sven och de beslutade att barnet skulle bo kvar hos intervjupersonen. Intervjupersonen betonar ett flertal gånger under intervjun att han har hand om Sven och att det inte är konstigare än att han har

...bott ihop med någon annan som har ett barn, det är inte konstigare än så. /.../. Det har bara varit liksom att vi (intervjupersonen och barnet Sven) har fallit för varandra om man säger liksom. Sven och jag har fattat sånt tycke för varandra liksom (intervju 24, morbror).

Några andra intervjupersoner, främst syskon, menar att inga direkta förändringar av livet har skett trots att barnet flyttat in. För dessa personer är inte placeringen av barnet någon fortsättning av det som tidigare påbörjats, som var fallet för intervjupersonerna ovan. Gemensamt för denna grupp syskon är att de är unga, att barnen som har flyttat hem till dem är tonåringar och att åldersskillnad mellan

intervjupersonerna och barnen är liten. De anser inte att exempelvis deras nätverk eller arbetssituation förändrats i och med placeringen. En bror som bor tillsammans med sin syster menar att kontakt med vänner och grannar inte påverkats av att han tar hand om henne och han upplever ingen begränsning av att systemen bor där. ”Jag brukar alltså inte göra så mycket, bara jobba, hemma, träna”, säger denna bror och slår fast att livet före och efter placeringen inte har ändrats. En intervjuperson som tar hand om sin syster under hennes gymnasiestudier menar att placeringen inte har lett till några förändringar. På frågan om släktingplaceringen påverkat henne och hennes man svarar hon: ”Ingenting, det har inte påverkat oss, alltså. Det känns som om vi fortsatte samma liv, bara att det blev en person mer här. /.../” Att hon tar hand om sin syster har inte lett till försaker. Det har istället varit avlastande:

/.../ Nej, jag har inte fått offra något. Det har varit mer att jag har haft möjligheter. Istället för offrat nåt – om jag har velat resa – skulle inte hon bo hos oss så skulle jag försöka hitta någon barnvakt, hundvakt till hunden, men nu var hon här, så hon kunde stanna med hunden och ta hand om henne /.../. Så det har varit positivt (intervju 30, syster).

Gemensamt för intervjupersonernas berättelser under denna rubrik är att deras liv har fortsatt på den inslagna banan efter att de har tagit hand om barnet. Enligt intervjupersonerna har inte livet förändrats på så sätt att man kan tala om kursändring, vilket utmärker vändpunkter (jfr. Giele och Elder 1998; Hareven och Masaoka 1988; Hutchison 2019; Kuh et al. 2003). De flesta intervjupersoner har visserligen varit *off-time*, vilket enligt Hareven kan vara en förutsättning för att en övergång kan betraktas som vändpunkt, men de beskriver exempelvis inte någon krisartad situation i samband med att de tog hand om barnet eller att situationen lett till oförutsedda negativa konsekvenser eller krävt exceptionella sociala anpassningar. Det hindrar inte att de vid ett senare tillfälle kan komma att se händelsen som en vändpunkt (jfr. Hutchison 2019; Rutter 1996).

Osäkert framtida livslopp

Det finns osäkerhet kring ifall barnet kommer att bo kvar hos släktinghemsföräldrarna och denna känsla delar både de som har siktet inställt på att barnet ska växa upp hos dem och de intervjupersoner som ser placeringen som en tillfällig lösning. Att inte veta hur det kommer att bli är en ytterligare press på släktinghemsföräldrarna. Stress tenderar att vara högre under perioder av osäkerhet (Almeida och Wong 2009).

När intervjupersonerna talar om framtiden blir det tydligt att en människas livslopp är förbundet med andra individers livslopp (jmf Fosslund och Thorsen 2010; Giele och Elder 1998). Osäkerheten handlar främst om hur barnets föräldrars liv kommer att bli och hur de kommer att agera. Den ovisshet som intervjupersonerna förmedlar är välgrundad oro eftersom familjehemsplacering till sin karaktär kan ses som osäker på grund av juridiska och administrativa regler (Höjer 2001; 2006; 2012; Höjer och Nordenfors 2006; Vinnerljung 1996a). Vårdnadshavare och barn över 15 år kan ta tillbaka sitt samtycke om barnet placerats enligt socialtjänstlagen och socialnämnden kan fatta beslut om att placeringen inte ska fortsätta. Osäkerheten inför framtiden delar släktinghemsföräldrar med andra familjehemsföräldrar (jfr. Höjer 2001). Eftersom de flesta barn är placerade på frivillig väg enligt SoL är intervjupersonerna framförallt rädda för att barnets vårdnadshavare ska begära att barnet ska flytta hem. För dem som ser släktingplaceringen som en tillfällig lösning handlar osäkerheten om när och om vårdnadshavaren har förmågan att ta hand om sitt barn.

Ständig osäkerhet kring om barnet får stanna

Numera betraktas inte familjehem som ersättningshem och familjehemsföräldrarnas roll som ett biologiskt föräldraskap, istället ska familjehemmet ha rollen som kompletterande hem (Rasmusson och Regnér 2013; Vinnerljung 1996a). Trots det uppfattar jag att en stor grupp intervjupersoner har inställningen att barnet behöver dem som släktinghemsföräldrar under lång tid och att de planerar att det ska bo i släktinghemmet under sin uppväxt. Framförallt handlar det om barn som bott i släktinghemmet under lång tid. Några intervjupersoner benämner släktingbarnet: ”min son”, ”mitt barn”.

Denna intervjuperson, som har haft barnet i sin vård under många år och som har en stark önskan om att barnet ska växa upp i hans hem, är medveten om att hans livslopp kan ändras abrupt. Morbrodern berättar:

/.../ Det enda jag är orolig för är om Beatrice någon gång skulle få en nyck, nu ska jag ha mitt barn. För jag har ju inte liksom... Beatrice har ju rätten till sitt barn, men, för jag är ju inte biologisk (förälder) /.../ (intervju 24, morbror).

Intervjupersonens rädsla för att barnets mamma ska ta tillbaka sitt samtycke är tydlig under hela intervjun och den är påtaglig trots att hon ännu inte har krävt att barnet ska flytta hem. Morbrodern inser att han inte har någon juridisk rätt till barnet. Han talar om rädslan för ”nyck”, inte om planlagt återförening.

Även en mormor beskriver ett liv som är kantat av osäkerhet. I likhet med intervjupersonen ovan har hon under många år tagit hand om barnet och hon beskriver att hon ser sig mer som mamma än mormor till barnet. Det som skiljer sig mot morbroderns situation ovan är att barnets mamma många gånger under årens lopp har krävt att hennes barn Oskar ska flytta hem. Mormodern berättar:

Under dessa år har vi haft väldans konflikter, Britt-Marie och jag. Perioder har hon tyckt att Oskar ska komma hem. Och då har hon ofta varit inne i ett nytt missbruk. Nytt mående liksom och då kommer ofta det här. Då har hon för sig, då kunde Britt-Marie ringa och säga liksom: ”Du kan inte behålla han, du vet ju att det är mitt barn, det är för fan inte ditt alltså, du vet det hära”. Då har Britt-Marie varit så aggressiv. Det är ju på grund av att det hon har sysslat med (drogmissbruk), då har det vatt det, fast hon egentligen visste att hon inte kunde ta hand om honom (intervju 5, mormor).

Dotterns ryckiga beteende ses främst som ett utslag av hennes drogmissbruk. Denna mormor har tidigare under intervjun berättat om hur hennes liv påverkats av dottern Britt-Maries fysiska och psykiska tillstånd och det är tydligt att Britt-Maries livslopp påverkar mormoderns, inte minst när den vuxna dottern mår dåligt och kräver att barnet ska flytta hem till henne.

Osäkerheten kring det framtida livsloppet minskas med tiden då tiden enligt intervjupersonerna verkar för dem och de förlitar sig på barnets röst i takt med åldern. Flera betonar att de låter tiden ha sin gång och konstaterar nöjt att år läggs till år och att barnet blir äldre. En moster konstaterar:

/.../ Nu är Saga 12 år. Då kommer man ju över magisk gräns där, så att nu är det inte så stor risk att han (biologiska pappan) nånsin får tillbaka henne (intervju 27, moster).

Mostern ser tiden som bundsförvant på så sätt att hon tror att barnets vilja att få bo kvar i släktinghemmen får större betydelse ju äldre det blir. Hon talar om Sagas kronologiska ålder, men åsyftar troligtvis även den sociala åldern med dess faser (jfr. Jeppsson Grassman och Olin Lauritzen 2018; Johansson, L. 2002). Mostern talar om en ”magisk gräns” och jag tolkar det som att hon avser övergången mellan barn och ungdom.³⁴

Ständig osäkerhet kring om barnet kan flytta hem

Det finns några intervjupersoner som ser sitt beslut att ta hand om barnet som en tillfällig lösning. Även för dessa familjer är osäkerheten en ständig följeslagare eftersom de inte vet när barnet kan flytta hem till föräldern och osäkerheten är kopplad till föräldrarnas livslopp, dess förmåga att ta hand om sitt barn. När en farmor ska berätta vilka som bor i hemmet namnger hon sig själv och maken och berättar vidare: ”/.../ och just nu så är det då vårt lilla barnbarn som heter Niklas”. Formuleringen ”just nu” får sin förklaring då de berättar att det var tänkt att barnet skulle bo där under ett par år. Det finns många frågetecken som måste rätas ut innan en flytt till en av barnets biologiska föräldrar kan bli aktuell:

Farmor: Vi sa ju då, när vi började – ett par år först. Och sen handlar det ju om att vår son på nåt sätt ska ha en ordnad tillvaro.

Farfar: Vårt mål är egentligen, vi sa från början, men det verkar lite svårt, att förr eller senare mamman eller pappan ska ta hand om honom. Men jag tror att varken mamma eller pappa kan ta hand om honom helt och hållet. Inom fyra (år) tror jag inte, jag trodde på två år vi skulle lösa det, men idag är det ett år (som) gått och jag vet inte.

³⁴ Intervjupersonen kan ha en tidigare lydelse av 21 kap 5 § FB i åtanke då bestämmelsen löd: ”Har barnet fyllt tolv år, får verkställighet inte ske mot dess vilja utom då länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa...”.

Farmor: Nej det vet man inte, det är väldigt svårt att sia om det (intervju 23, farmor och farfar).

Ett annat intervjuat par har i överenskommelse med barnets föräldrar och socialtjänsten bestämt att de ska ta hand om barnet en period. De har som plan att ta hand om systersonen Alex tills hans mammas livssituation förbättras, men de har börjat inse att placeringen troligtvis blir långvarig. Intervjupersonerna beskriver ovissheten som svår:

Sofia: /.../ Framtiden hur ser den ut om ni tänker på Alex situation?

Morbror: Det är det som jag tycker är jobbigt att man inte kan tänka sig det, för att man inte vet om hon...

Moster: Ett tag så trodde vi att Bonny skulle skärpa sig och att det skulle vara bra. Då sa vi att då kanske Alex kanske kan vara där en eftermiddag, en helg eller så här. Hon klarar inte det, så går det tillbaka igen. Så det är bara att tänka alltså nu nu-är det så ...

Morbror: Det är väldigt svårt /---/. Ja ovissheten, när man inte vet liksom.

Moster: Ska han flytta om en månad?

Morbror: Ja det är lättare om man vet – om ett halvår från och med nu. Då Bonny har varit drogfri ett halvår då kan man liksom börja sakta att han är där varannan helg, sen är han där lite mer, sen är han där varannan vecka och sen flyttar han dit liksom. Då är man förberedd på det medan nu går man liksom, ja man får ta det /.../.

Sofia: Finns det i ert scenario att han är här hela livet?

Moster: Ja, det har man börjat tänka nu. Nu har man börjat inse det. Nu har Bonny varit utan sina barn sen i somras och hon har inte bättrat sig.

Morbror: Det är man ju mer beredd på att Alex ska vara kvar (intervju 26, moster och morbror).

Intervjupersonerna ger uttryck för frustration över att inte kunna forma det egna livsloppet eftersom de inte vet om barnet kommer att stanna hos dem. Frustrationen handlar även om möjligheten att ordna en smidig övergång för

barnet, men även om chans till egen mental förberedelse inför att barnet inte ska bo kvar.

Gemensamt för de två senaste intervjuaren är att de hyser stora tvivel kring föräldrarnas förmåga att kunna ta hand om barnet och detta bidrar till att intervjupersonerna uppfattar sina livslopp som osäkra. De menar att de tar hand om barnbarnet/systemsonen tills dess att en biologisk förälder kan ta hand om barnet, något annat placeringsalternativ såsom annat familjehem verkar inte vara aktuellt för intervjupersonerna.

Att säkra det osäkra

För många intervjupersoner har det enligt deras egna berättelser varit en kamp att få ta hand om släktingbarnet. Kampen är inte över i och med att barnet flyttat hem till dem då många beskriver att de kämpar för att barnet ska få växa upp i släktinghemmet. Med livsloppsperspektiv ses människan som aktivt handlande individ som fattar beslut för att uppnå mål och som aktörer i sina livslopp har de utvecklat tillvägagångssätt för att nå sina mål (Elder et al. 2006; Marshall och Mueller 2003). I intervjupersonernas berättelser framkommer olika strategier som de medvetet agerar utifrån för att barnet ska få bo kvar och några presenteras nedan. Släktinghemsföräldrarna är medvetna om att socialtjänsten kan besluta att barnet inte längre ska bo i släktinghemmet och att föräldrarna kan ta tillbaka sitt samtycke till frivillig placering.

Beredd att underordna sig vårdnadshavare och socialtjänst

Det finns flera intervjupersoner som beskriver att de valt att underordna sig föräldrarnas önskemål för att inte orsaka en konflikt som skulle kunna leda till att samtycket till barnets vistelse dras tillbaka. Denna intervjuperson som under många år har tagit hand om Sven, som nu är i mellanstadieåldern, beskriver att han försöker att blidka och underordna sig mamman Beatrice.

Beatrice har ju en hållhake på mig egentligen, hon vet ju vad jag känner och Beatrice vet var ömma tån sitter. /.../ Beatrice har utnyttjat det någon gång sådär, liksom hon har aldrig gjort allvar med det, hon har hotat med det liksom /.../ Så därför har jag inget emot att hålla mig vid god fot alls, snarast för att... Man har fått svälja en hel del under åren (intervju 24, morbror).

Intervjupersonen beskriver att han befinner sig i ett beroendeförhållande gentemot barnets mamma. I hans uttalanden framkommer att han intar en försiktig approach mot Svens mamma. Han konstaterar att ”Man väcker ingen björn som sover” och nämner att ”Här gäller det att balansera”. Det är viktigt för honom att inte provocera föräldern och väljer att underordna sig. Han är beredd att utstå en hel del för han vill inte förlora Sven. Hans förhållningssätt har även lett till ekonomiska konsekvenser då det framkommer att han under lång period avstått från att begära ekonomisk ersättning.

/.../ Men jag vet att jag har haft rätt till väldigt mycket olika saker som jag inte fått liksom överhuvudtaget, liksom, och om jag då skulle börja dra i det då så skulle hon ju kanske bli skyldig pengar och skulle hon bli skyldig pengar som inte har några pengar så skulle hon säga: ”Näh då får jag ta barnet för att då så, då klarar jag inte av detta så då kan du glömma att han ska vara hos dig”. Så man sitter lite i en sån här dilemmagrej. /.../. (intervju 24, morbror).

Intervjupersoner nämner att de även är beredda att underordna sig krav från socialtjänsten. En moster, som sedan ett par år är skild, berättar att hon var beredd att avstå från att skilja sig från sin make ifall det skulle äventyra systerdotterns uppväxt hos henne. Hade socialtjänsten gett besked om att hon som ensamstående inte kunde förbli släktinghemsförälder var hon beredd att underordna sig socialtjänstens krav. Mostern som har tagit hand om sin systerdotter sedan hon var liten berättar:

När (jag) skilde mig så kollade jag med socialen först, hur stor chans jag hade att behålla Saga, alla såna här grejer. /.../

Sofia: Innan du riktigt tog steget?

Moster: Då ringde jag min kontaktman NN (socialsekreterare) ”Hur stor är liksom chansen att jag får behålla henne om (jag skiljer mig) och står ni på min sida?” Och kollade upp det. Skulle dom sagt: ”Aldrig, det går inte”, då hade jag ju inte skilt mig, det hade jag inte gjort.

Sofia: Hmm, så att det var så pass viktigt. Hade dom sagt: ”Nja, då tycker vi nog att (vi ska) jobba på (att) biologiska pappan ska ta hem henne”?

Moster: Nej shit, nej det hade aldrig gått, då hade vi (jag och maken) fått göra nånting (intervju 27, moster).

Denna moster är rädd för att hon diskvalificeras som släktinghemsförälder om barnet inte får växa upp i en kärnfamilj, men hennes farhågor besannas inte. I likhet med morbrodern ovan så var denna moster beredd till stora eftergifter för att systerbarnet skulle få bo kvar hos henne. Intervjupersonens uttalande aktualiserar frågan om kärnfamiljsideal råder inom socialtjänsten. Internationella studier från 1990-talet visar att socialtjänsten använder sig av kärnfamiljen som norm i samband med utredning kring barns förhållanden (se t.ex. Egelund 1997). En annan bild presenteras av de svenska forskarna i socialt arbete Rasmusson och Regnér (2013:99) i en studie angående familjehemsutredningar där de bland annat genomförde gruppintervjuer med 17 familjehemssekreterare. De konstaterar att intervjupersonerna inte hade problem med att "...tänka sig skilda familjetyper under förutsättning att andra nödvändiga krav var uppfyllda". I detta sammanhang kan även nämnas att cirka en tredjedel av mina intervjupersoner är ensamstående.

Av rädsla att bli ifrågasatt som släktinghemsförälder till sitt barnbarn väljer en mormor att inte kritisera socialsekreteraren när hon inte får gehör för sin förfrågan om insats. Hon berättar:

/.../ Så tänkte jag så här – då påverkar det kanske, alltså, då kan hon börja tänka så här att: "Jaha ska Oskar vara kvar där eller? Gör hon ett bra jobb nu eller?" Nej, jag tänkte att jag ska inte gå och klaga hos dom som har placerat Oskar hos mig, då ska inte jag gå och klaga där för då får jag kanske det i negativt tillbaka, det var så jag tänkte lite. Så du vet, jag sökte andra vägar för att få hjälp. /---/. (intervju, 5, mormor).

Mormoderns uttalande illustrerar det beroendeförhållande som råder mellan släktinghemsförälder och socialsekreterare. Mormodern sökte hjälp i en annan kommun och erhöll stöd.

Säkra stabilitet på juridisk väg

Ett formellt sätt att göra det osäkra livsloppet mer säkert är att vårdnaden flyttas över till släktinghemsföräldrarna. Flera intervjupersoner har agerat för vårdnadsöverflyttning och i ett par fall har vårdnaden flyttats över till släktinghemsföräldrarna. Intervjupersonerna uttalar sig positivt om att vårdnadsöverflyttning skett då det ger större trygghet. Några kommenterar att vårdnadsöverflyttning är en slitsam process som kräver kraft att hantera. En moster resonerar kring barnets fleråriga placering:

/.../ Nu har det ju vatt en frivillig placering väldigt länge. Fast egentligen jag borde ju ha fått vårdnads (vårdnaden), bli vårdnadshavare för länge sen. Saga har bott hos mig i tio år på det här sättet. Så det är ju förhandlingar och så på gång, men det har varit massa olika grejer som har kommit emellan. Jag har ju skilt mig en gång och det har vatt saker som kommit emellan, så det har aldrig blivit av riktigt. /---/ Har varit uppe flera gånger men det har aldrig blivit av, för då drar bråket (med pappan) igång igen (intervju 27, moster).

Mosterns berättelse vittnar om att diskussion kring vårdnadsöverflyttning väcker känslor hos både barnets förälder och släktinghemsföräldern. Parallellt med denna psykiskt krävande process inträffar händelser i hennes livslopp såsom skilsmässa och depression. Samtidigt med detta konfronteras hon med konflikter med barnets pappa.

Sammanfattande reflektioner

I detta kapitel har jag tagit upp kön, ålder och tid, faktorer som formar individers livslopp. Kvinnors dominans som omsorgsgivare är även markant inom familjehemsvård, vård i släktinghem inbegripet. Den generella bilden i min studie är att föräldraskapet i släktinghemmen är ett kvinnoprojekt. Men bilden inte är entydig då jag har fått berättelser om och av engagerade släktinghempappor som tar hand om släktingbarnet tillsammans med sin partner eller ensam. Av berättelserna framgår dock kvinnornas aktörskap tydligt bland annat utifrån att det är framförallt kvinnorna som har varit initiativtagare till att ta hand om barnet, tillbringar mest tid med barnen, har ändrat sina arbetsförhållanden och som främst har kontakt med barnets föräldrar, socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård. Det är således främst kvinnornas livslopp som har förändrats i och med att de blev släktinghemsföräldrar.

Ålder och föräldraskap är sammankopplade ur flera olika aspekter. I ett livsloppsperspektiv ses föräldraskap som en symbol för övergång från fasen som ungdom till vuxenfasen (Nilsen et al. 2012 ur Johansson 2014). Utifrån detta perspektiv anses mor- och farföräldrar som för gamla för att ta hand om ett barn, vilket flera av intervjupersoner upplevt att socialtjänsten betraktat dem som. Vissa av de unga syskonen som har tagit hand om ett yngre syskon beskriver att de har upplevt skepticism från omgivningen, vilket skulle kunna förklaras av att

socialtjänst och andra ifrågasatt om de varit mogna att ta steget från fasen som ungdom till vuxen.

De släktinghemsföräldrar som är mor- och farföräldrar alternativt syskon till barnet som de har tagit hand om kan sägas vara *off-time*. I detta kapitel har jag tagit upp att det finns en rädsla hos barnet (som de gör sig till tolk för) och hos de som är äldre att åldern och hälsan kan innebära svårigheter för dem att ta hand om barnet. Vanligtvis är övergångar som sker *off-time* mer bekymmersamma och stressande än de som sker vid ”rätt” tidpunkt – det vill säga när familjebilden stämmer med gängse normer (*on-time*) (Marshall och Mueller 2003; Pinson-Millburn et al. 1996; Roe et al. 1994; Öberg 2002). Släktinghemsföräldrarnas skildringar visar att även placeringar *on-time* kan ha stora utmaningar. Att exempelvis få barn för tätt eller vid en tidpunkt när den blivande släktinghemsföräldern befinner sig i sorg har inneburit stor belastning på vissa intervjupersoner.

För många har beslutet att ta emot släktingbarnet inneburit en vändpunkt i deras liv, oavsett om det har skett *on-time* eller *off-time*. I stort sett alla mor- och farföräldrar berättar att deras ställningstagande att ta hand om ett släktingbarn har gett livet en annan riktning. Flera visar uppger detsamma, till exempel de två ensamstående kvinnorna som tar hand om sina syskonbarn efter att deras systrar avlidit. Mor- och farföräldrarna blev släktinghemsföräldrar när de inte var i en tidstypisk fas, *off-time*, vilket Hareven (2000) menar kan leda till en vändpunkt. Mostrarna var dock *on-time* när de tog hand om barnet, men det skedde samtidigt med en kris, vilket enligt Hareven är ett annat kriterium för vändpunkt. Enligt George (2009) krävs det information om en persons liv under lång tid för att en forskare ska kunna betrakta en händelse som vändpunkt. När jag tog del av exempelvis mostrarnas berättelser om när de tog hand om syskonbarnen efter att deras mammor avlidit fick jag dock uppfattningen att mostrarna redan då upplevde att deras liv hade fått en annan riktning. De finska forskarna Anna Rönkä med kollegor (2003) finner i en studie att individer uppfattar vändpunkten som mer positiv i de fall som det fanns valmöjligheter relaterat till den. I detta sammanhang kan det påminnas om att många släktinghemsföräldrar i min studie gav uttryck för att de inte hade något annat val än att säga ja till att ta emot barnet. Intervjupersonerna har under intervjuerna gett stort utrymme åt berättelser kring att släktingplaceringen lett till minskad frihet och förändrat umgängesliv och jag tolkar det som en viktig förändring i deras liv. Frågan är ifall betoningen av det förändrade umgängeslivet speglas av att den största andelen intervjupersoner

utgörs av kvinnor med tanke på att studier har visat att kvinnor i större utsträckning betonar förändringar vad gäller relationer när de diskuterar vad vändpunkter lett till (se t.ex. Clausen 1995; Rutter 1996).

Det finns intervjupersoner som inte beskriver beslutet att ta emot barnet som en vändpunkt, de ser placeringen som kontinuitet på något som tidigare påbörjats. Jag instämmer med de forskare som framhåller att en övergång inte behöver betyda vändpunkt för individen (se t.ex. Clausen 1995; Rutter 1996).

Känslan av kontroll över händelser i ens liv är relaterad till välbefinnande (Teruya och Hser 2010). Intervjupersonerna skildrar ett osäkert framtida livslopp och jag tolkar bristen på kontroll över livsloppet som något som de många gånger uppfattar problematiskt. De vet inte om barnet kommer att växa upp hos dem eller hur länge barnet kommer att bo kvar och detta tynger dem. Släktinghemsföräldrarnas livslopp är sammanlänkade med barnets föräldrars livslopp och om föräldrarna får ett stabilt liv kommer barnet kanske att flytta hem till dem. Det finns en rädsla för att en konflikt skulle kunna leda till att föräldern kräver att barnet inte längre ska bo i släktinghemmet.

Sammanlänkningen mellan barnets förälder och släktinghemsföräldern gör att barnets förälder ofta vänder sig direkt till släktinghemsföräldern med sina tankar kring och krav på att barnet borde eller ska flytta hem till dem. Socialtjänsten framställs inte av intervjupersonerna som ett ”mellanled” som ”filtrerar” vad som ska vidareförmedlas till släktinghemsföräldrarna från barnets föräldrar som fallet kan vara när det handlar om placeringar i rekryterade familjehem (jfr. Portengen och van der Neut 1999). Flera av släktinghemsföräldrarna menar att kraven på att barnet ska flytta hem till sina föräldrar kommer när föräldern mår dåligt och släktinghemsföräldrarna får följa med i deras ”toppar och dalar”, vilket de beskriver som påfrestande. Intervjupersonerna berättar om undflyende strategier i syfte att undvika konflikter med barnets föräldrar eller socialsekreterare för att inte äventyra placeringen. Några har agerat för vårdnadsöverflyttning.

Det första empirikapitlet handlade om släktinghemsföräldrarnas aktiva beslut, i några fall självständiga beslut, att ta hand om barnet. Med stöd av beslutet ville flera bland annat få kontroll över sin tillvaro genom att vara en resurs för ett barn som var i behov av dem. Detta sista empirikapitel avslutas med resonemang om det osäkra framtida livsloppet som de har svårt att styra.

Kapitel 9

Avslutande diskussion

I denna avhandling står släktinghemsföräldrar i fokus och stor vikt har lagts vid deras erfarenheter av att ta hand om ett släktingbarn, något som sällan uppmärksammas i forskning kring släktingplacering (jfr. Skoglund och Thørnblad 2017). Det övergripande syftet med studien har varit att utifrån ett livsloppsperspektiv och med familjeteoretiska begrepp analysera vad det kan innebära att ta hand om en familjemedlems barn genom ett formellt åtagande som familjehem.

Släktinghemmet och släktinghemsfamiljen har analyserats dels utifrån att placering i släktinghem är en insats inom socialtjänstens ram, dels med fokus på att släktinghemsfamiljen är en slags familj i sig med särskilda förutsättningar. När jag har uppmärksammat placeringen som insats har det formella åtagandet som familjehemsförälder varit i centrum, till exempel att de av socialtjänsten måste godkännas som släktinghemsföräldrar och att vårdens upphörande regleras i lag. Familjeteoretiska begrepp har varit relevanta när jag istället riktat analytiskt fokus mot hur familjemedlemmar agerar för att ”göra” familj (*doing family*).

Det förs en ständig symbolisk kamp kring hur man ska definiera familj (Johansson 2009). Enligt min mening har familjehemsfamiljen, inklusive släktinghemsfamiljen, inte fått den uppmärksamhet inom familjeforskningen som den förtjänar (jfr. Erera 1997; Skoglund 2018; Skoglund och Thørnblad 2017). Min förhoppning är att denna avhandling som inriktats på släktinghemsföräldrars upplevelser och erfarenheter ska fylla detta tomrum, i alla fall till viss del. Studien inbegriper inte bara mor- och farföräldrar, vilket annars är det vanliga inom forskningen kring släktinghem (främst mormödrar), utan även de som tar hand om syskonbarn och syskon.

Placering i släktinghem skildras oftast som en homogen kategori, men i denna studie framträder även släktinghemmets variation och dess heterogenitet, till

exempel vad gäller släktinghemsföräldrarnas skilda släktrationer till barnet och dess föräldrar och det stora åldersspannet bland dem som tar hand om ett barn.

Det är särskilt släktinghemsföräldrars livslopp som uppmärksammas, hur deras vardagsliv präglas och skapas samt hur såväl styrkor som skörhet framkommer i deltagarnas berättelser. I denna avslutande diskussion vill jag diskutera hur släktinghem kan förstås i relation till begrepp som ”familj”, ”hem” och ”familjehem”. Jag vill även lyfta fram de inneboende spänningar och motsägelser som har utkristalliserats som särskilt karaktäristiska för släktinghemsfamiljen som sådan samt för vårdformen ”släktingplacering”: familjehem och ”vanligt” hem; kärlek och plikt; formellt och informellt; styrka och skörhet.

Familjehem och ”vanligt” hem

Initialt blir släktinghemmet till i relation till familjen, inte genom ansökan om att bli familjehem och vanligtvis inte genom förfrågan från socialtjänsten. Oftast gör de upp inom familjen tillsammans med barnets förälder, ibland agerar de på eget bevåg och i vissa fall i samarbete med socialtjänsten. Det inledande arrangemanget sköts ofta ”inom familjen”. De blivande släktinghemsföräldrarna är dock medvetna om att de måste underordna sig formella regler, som exempelvis att bli föremål för utredning för att bli godkända som familjehemsföräldrar.

Sammanlänkningen med barnet – själva släktskapet – tycks kunna utlösa starka krafter och aktörskap hos blivande släktinghemsföräldrar i kampen för att skilja barnet från det de uppfattar som en destruktiv hemmiljö. Att utan en familjerelation ta sig rätten att på eget bevåg ta ett barn från sin förälder och sitt hem är sannolikt mer otänkbart.

När de blir ett familjehem (släktinghem) ser släktinghemsföräldrarna sitt hem som ett ”vanligt” hem, inte ett familjehem, och de vill av omgivningen betraktas som att de är ett ”vanligt” hem. Familjehem är de bara på pappret, enligt dem själva. Det händer att de ”glider på skalan” och använder sig av begreppet familjehem, framförallt i kontakt med myndigheter då denna information öppnar portar till verksamheter som kan ge barnet stöd.

Släktinghemsföräldrarna (men även barnen) strävar efter att familjen ska uppfattas som en familj ”som alla andra”. De gör ansträngningar i vardagen för att ”göra familj”, både ”inåt”, då de exempelvis strävar efter att upprätthålla ”vanligt familjeliv”, och utåt, i förhållande till exempelvis skola genom att inte dra

uppmärksamhet till frågor kring föräldraskapet. Föräldraskapet väcker dock omgivningens uppmärksamhet i vissa fall. Inte minst då flera av släktinghemsföräldrarna i min studie skiljer sig från den rådande samhällsnormen eftersom ett antal intervjupersoner som är unga tar hand om tonåringar och flera äldre personer har små barn i sin vård. Deras situation stämmer inte med de ”informella tidtabeller” som finns vad gäller att skaffa barn och de kan sägas vara *off-time* (jfr Holstein och Gubrium 2000). För dessa föräldrar kan ansträngningar att inte sticka ut som en alltför ”ovanlig” familj bli viktiga.

Familjemedlemmarna möter inslag som svårligen låter sig införlivas i ett ”vanligt familjeliv”, som exempelvis den kontinuerliga kontakten med en socialsekreterare. Statusen som formellt familjehem, som ger rätt till ekonomisk ersättning, kan utmana bilden av en ”vanlig” familj.

Om placering i släktinghem i större utsträckning skulle läggas till beskrivningarna av olika familjeformer skulle detta möjligen kunna bidra till att omgivningen i större utsträckning betraktar deras hem som ett mer ”vanligt” hem, i alla fall som ett i raden av olika typer av hem.

Av kärlek och plikt

Släktskap styrs av kulturella uppfattningar om bland annat kärlek och solidaritet och det finns uttalade och outtalade normer kring att individer inom familjen ska stödja varandra, inte minst förväntas föräldrar stödja sina vuxna barn. Livsloppsbegreppet sammanlänkade liv (*linked lives*) handlar om att individer lever i interaktion med familj, övrig släkt, vänner och andra och att de påverkar varandra ömsesidigt. Denna faktor visade sig ha stor betydelse för släktinghemsföräldrarnas beslut att ta hand om barnet. Beslutet beskrivs vara grundat i deras redan etablerade relation till barnet, kärlek till barnet, familjeengagemang och plikt känsla.

Den moraliska skyldighet som släktinghemsföräldrarna förmedlade att de upplevde vid beslutsfattandet var påtaglig. Av stor vikt var att barnet skulle få vara kvar inom slakten. Deras förtroende för andra vårdformer, som skulle innebära att barnet kom till främmande människor, var lågt. Släktinghemsföräldrarnas negativa inställning till rekryterade familjehem och HVB kan sannolikt vara uttryck för rädsla att en sådan placering skulle medföra förändrade relationer till barnet.

En utgångspunkt inom livsloppsperspektivet är att en specifik livsfas bäst kan förstås med livet som bakgrund. Emirbayer och Mische (1998) är inne på samma linje då de kopplar aktörskap till temporalitet där det förflutna, nuet och framtiden har relevans för en individs agerande. Släktinghemsföräldrarna väger in barnets uppväxt, deras möjligheter att ta hand om barnet och möjliga placeringsalternativ samt eventuella konsekvenser för barnet om de inte blir släktinghemsföräldrar. Släktinghemsföräldrarnas beslut är färgat av tidigare erfarenheter av barnets familj då de ofta har bevittnat en problematisk uppväxtmiljö för barnet. Flera släktinghemsföräldrar har tvingats åse att barnen har blivit svikna av sina föräldrar, styvföräldrar och andra vuxna och de vill inte sälla sig till raden av personer som svikit barnen. De har ofta även varit engagerade långt tidigare i att ge stöd till barnet och dess föräldrar.

I vilken utsträckning en person aktivt skapar sitt livslopp påverkar hur väl individen klarar av att anpassa sig till förändringar (Quick och Moen 1998). Å ena sidan har släktinghemsföräldrarna gjort ett aktivt och oftast, i deras tycke, självklart val att ta emot barnet. Å andra sidan framställs valet som ett icke-val: det var givet. Ett nej ansågs vara att svika barnet. Trots beslutets självklarhet har det hos vissa släktinghemsföräldrar ändå funnits en ambivalens. De beskriver oro inför den omställning som de skulle tvingas göra när de bestämt sig för att ta emot barnet. Ett sätt att förstå ambivalensen kring mina intervjupersoners beslut är de motsättningar som finns mellan individuell utveckling och omsorg om andra, vilket utifrån familjeforskning anses vara karakteristiskt för det senmoderna familjelivet. I denna samhällsprocess har det skett en förskjutning mot att tänka mer på sig själv och sitt än på omsorg om andra. En individualisering av individers livslopp har ägt rum och detta har öppnat möjligheter för att leva på ett sätt som sammanfaller med ens önsknings, begränsade av olika faktorer såsom klass och hälsa (Settersten och Hagestad 2015). Släktinghemsföräldrarnas ambivalens handlar även om att beslutet att ta hand om ett barn skulle krocka med det tänkta livsloppet. Ett inre psykologiskt livslopp byggs upp av föreställningar som individen har om det egna livsloppet och det utgör en referensram när individen ska välja anpassningsstrategi i olika situationer (Jeppsson Grassman 2001; Whitbourne 1985). Framförallt mor- och farföräldrar med vuxna barn hade drömmar om ett liv där de skulle satsa mer på sig själva och ta vara på friheten med exempelvis umgänge med vänner och resor vilka omkullkastades i och med beslutet att ta hand om barnet.

Det formella uppdraget och informella förpliktelser

Ytterligare en spänning står att finna mellan det formella uppdraget som familjehem och det faktum att man är släkt med såväl barnet som barnets föräldrar och de informella förpliktelser det för med sig. Å ena sidan har släktinghemsföräldrarna av socialnämnden fått ett formellt uppdrag att vara familjehem. Å andra sidan har de informella förpliktelser i rollen som släkting till barnet och barnets förälder. Denna dubbelhet orsakar spänningar, ibland motsättningar, på olika arenor. Vanligt förekommande är att oenighet och konflikter uppkommer mellan släktinghemsföräldern och barnets förälder. Det förekommer även att släktingplaceringen orsakar spänningar mellan släktinghemsföräldern och övrig släkt. I vissa fall rådbårar man sig själv utifrån att vara släkting till barnets förälder ("Det är ju ändå min son"), när exempelvis gränser gentemot föräldern anses vara viktiga att dra utifrån en familjehemsförälders perspektiv. Ibland uppstår spänningar i förhållande till socialtjänsten. Jag ger här några exempel på sådana "spänningsarenor".

En "spänningsarena" berör familj och släkt. Släktskap kan dels medföra att individen innesluts i gemenskap och får stöd, dels kan släktskap innebära motsatsen såsom exkludering och konflikter (Franklin och McKinnon 2001; Smart 2007). Det är framförallt i kontakten mellan släktinghemsföräldrar och barnets föräldrar som det uppstår spänningar. Ofta beskrivs relationerna med barnets föräldrar som problematiska och komplicerade och det framhålls att konflikterna med föräldrarna utgör den största svårigheten med att vara släktinghemsförälder. De släktskapsbaserade banden med barnets föräldrar försvårar släktinghemsföräldrarnas roll och vardag i många fall. Relationen kompliceras av att släktinghemsföräldern både är familjemedlem (släkting) och familjehemsförälder, ofta med lojalitetskonflikter som följd.

En försvarande omständighet är att föräldern som inte anses klara av att ta hand om sitt barn har det placerat hos en familjemedlem (exempelvis en syster) och att samhället anser att denna familjemedlem har resurser att ta hand om barnet. De får hantera att en av dem har bedömts som en "god förälder", men inte den andra. Med tanke på att ömsesidighet är en förväntad beståndsdel i släktskapsdynamiken finns det en risk att känslor av skuld kan uppstå hos barnets förälder, men även hos släktinghemsföräldern, när till exempel en syster tar hand om ett syskonbarn.

Vidare kan släktinghemsföräldrarna bära med sig erfarenheter av problem som exempelvis orsakats av barnets förälders missbruk och psykiska ohälsa, vilket även

det påverkar relationen. Många gånger har de bevittnat släktingbarnets dåliga uppväxtmiljö och reagerat starkt på vad deras egna vuxna barn, syskon etc. har utsatt barnet för, vilket har gett upphov till ilska, frustration, ledsenhet.

Sammanlänkningen stannar inte vid barnets biologiska föräldrar. Det framkommer i studien att övrig släkt dras med i konflikter i de fall släktinghemsföräldern går emot den förväntade lojaliteten med barnets förälder och istället betonar sin roll som familjehemsförälder. Gruppbildningar i slakten kan uppstå och exempelvis syskon kan bilda enad front mot släktinghemsföräldern med utfrysning som följd. När barnet flyttar till släktinghemmet kan även relationer med övrig släkt förstärkas då barnet blir en del i släktinghemsfamiljens nätverk och traditioner där exempelvis släkträffar är ett återkommande inslag.

Ofta framförs att ett viktigt motiv för att genomföra släktingplacering är att den typen av placering anses möjliggöra att kontakt med biologiska föräldrar och övrig släkt kan upprätthållas, både från barnets och från släktinghemsföräldrarnas sida. Familjen är dock en föränderlig process. En familj befinner sig aldrig i limbo, den skapas aktivt av familjens medlemmar och efter en familjehemsplacering består familjen av ett barn till. Samtidigt har barnets biologiska familj ”tappat” en familjemedlem. I och med övergången till att bli släktinghemsförälder har roller förändrats och därmed relationer.

En annan ”spänningsarena” berör socialtjänsten. Med socialtjänstens yttersta ansvar för det placerade barnet följer vissa skyldigheter för ansvarig socialsekreterare som exempelvis att besöka släktinghemmet regelbundet. Detta uppskattas av vissa och ses som ett onödigt, påträngande inslag av andra. När det beskrivs som ett problem skulle det kunna kopplas till att de ser sitt hem som ett ”vanligt” hem och har svårt att uppfatta sig som ett familjehem.

Släktinghemsföräldrarna tvingas vidare att i vardagen själva hantera sin dubbla roll, att ha som uppdrag att vara familjehemsförälder och samtidigt vara förälder, moster, syskon etc, till barnets förälder. Parallellt med att de har hand om barnet finns oro för barnets förälder. Den dubbla rollen gör att exempelvis mor- och farförälder har flera personer att måna om, det vill säga släktingbarnet och sitt vuxna barn, vilket gör situationen extra svår. Ibland så svår att vissa släktinghemsföräldrarna uppger att de tvingas att välja bort stödet till det vuxna barnet, vilket oftast leder till skuld känslor.

Styrka och skörhet

Inom livsloppsteorin ses människan som en aktivt handlande individ som konstruerar sitt livslopp (*human agency*). Släktinghemsfamiljen utmärks av både styrka och skörhet. Framför allt präglas berättelser om hur man kommit fram till sitt beslut av styrka och handlingskraft. Flera skildringar handlar om att de har fått kämpa mot myndigheterna för att få bli släktinghemsföräldrar. Den emotionella kopplingen till barnet verkar vara en drivkraft för släktinghemsföräldern i sin strävan att bidra till en så bra uppväxt som möjligt för barnet. Det finns beskrivningar som handlar om att de har blivit stärkta av stöd från socialsekreterare. Många berättelser handlar om att sätta barnet i centrum, inrätta en vardag så att den blir så bra som möjligt och verka för att barnet ges stöd och hjälp. Helhetsbilden är att de inte tvivlar på sin förmåga att fostra barnet.

När rollen som familjehemsförälder ställs mot det biologiska föräldraskapet påpekar forskare att avsaknaden av bestämmanderätt utgör den stora skillnaden (se t.ex. Höjer 2012). Släktinghemsföräldrarna ger till viss del en motsatt bild då de gärna framhåller att de bestämmer inom många områden och fattar beslut av olika slag. I min tidigare studie (Linderot 2006) framkom att bland annat socialsekreterare ansåg att de inte hade samma insyn i släktinghem i jämförelse med rekryterade familjehem, dels beroende på att de inte blir ”insläppta” och inte får rapporter om händelser, dels på grund av att socialtjänsten inte är lika angelägen om att ha kontakt i denna typ av hem eftersom de förväntar sig att de klarar av situationen på egen hand. Släktinghemsföräldrarna verkar nyttja att det finns ett handlingsutrymme för dem att agera inom och de styr till stor del barnets umgänge med de biologiska föräldrarna och bestämmer i vissa skolfrågor. Rollen som familjehemsförälder kan ge dem styrka i gränssättningen mot barnets förälder och övrig släkt, exempelvis då de vill neka en berusad förälder att besöka barnet.

Samtidigt som släktinghemsföräldrarna kan beskrivas som starka och handlingskraftiga finns det även en skörhet som i många berättelser uttrycks som frustration, besvikelse, ledsenhet och sorg hos intervjupersonerna. Anledningarna till dessa emotioner går oftast att finna i familjen. Parallellt med att de ska ta hand om barnet tvingas de hantera även det som kan vara anledningen till den uppkomna situationen: exempelvis missbruk, psykisk ohälsa, allvarlig sjukdom hos barnets förälder eller i vissa fall förälderns för tidiga död. Inte sällan har barnet särskilda behov som släktinghemsföräldrarna måste (eller bör) tillgodose och det innebär att de har två att måna om. Den ofta oplanerade karaktären hos

släktingplaceringar – exempelvis vid dödsfall – kan också föranleda svårigheter. Den som tar emot barnet kan ha ”egen” sorg att bearbeta, men det kan också handla om att man själv väntar barn eller har egna barn med särskilda behov. Beskrivningen av den första tiden som släktinghemsförälder överensstämmer inte med uppgifter om ”traditionella” familjehemsföräldrar som ”emotionella överskottsmänniskor” (se Vinterhed 1985) eller personer med ”känslomässigt överskott” på kärlek och värme till ett barn (Höjer 2001:214). I detta sammanhang kan nämnas att internationell forskning visar att släktinghemsföräldrar i jämförelse med familjehemsföräldrar i rekryterade familjehem oftare har en generellt sett svagare position; de är i högre utsträckning ensamstående kvinnor, äldre, lågutbildade och har en sämre ekonomisk situation (se t.ex. Cuddeback 2004).

Även om jag har beskrivit släktinghemsföräldrarnas föräldraskap som handlingskraftigt kan det även uppfattas som skört ur aspekten att de inte har samma formella befogenheter som vårdnadshavare har. Detta kan framkomma i samband med att myndigheter kan kräva vårdnadshavares godkännande för insatser, t.ex. inom hälso- och sjukvården och barnets önskan att släktinghemsföräldrarna ska agera i egenskap av vårdnadshavare inte kan uppfyllas.

Bilden av ”vanlig” familj, som släktinghemsföräldrarna vill upprätthålla, möter ibland ifrågasättande från omgivningen. På så vis kan ”vanligheten” ses som skör. De får hantera direkta och indirekta frågor om varför barnet bor där. I vissa situationer lägger de upp strategier kring hur de ska förekomma och hantera frågor som handlar om på vilket sätt barnet ”hör till” dem.

Även osäkra framtidsutsikter för med sig skörhet in i relationerna: det är inte säkert att den nuvarande familjekonstellationen är bestående. De osäkra framtidsutsikterna kan i vissa fall relateras till den familj man lever i, till de biologiska föräldrarna och även till familjehemsuppdraget. Jag ger här några exempel.

Flera äldre mor- och farföräldrar som tar hand om sina barnbarn uttrycker oro kring hur de ska klara av uppgiften i takt med att de blir äldre och kan få sämre hälsa. Osäkerheten i att inte veta hur länge barnet kommer att bo kvar uppfattas som en allestädes närvarande oro. Enligt släktinghemsföräldrarna själva verkar denna oro delas av barnet.

Det är påtagligt att släktinghemsföräldrarnas livslopp är starkt sammankopplat med de biologiska föräldrarnas livslopp. Får barnets föräldrar ett stabilt liv kommer de kanske att begära att barnet flyttar hem till dem. Samtidigt som det

ofta finns önskemål om att det ska gå bra för föräldrarna finns en historia av misslyckanden och kanske även misstro mot att en förändring är möjlig.

Släktinghemsföräldrarna har begränsade möjligheter att påverka barnets kvarboende och deras tankar upptas i stor utsträckning kring just detta, vilket leder till frustration. Deras situation påverkas av lagbestämmelserna som reglerar den sociala barnvården. Den släktinghemsförälder som önskar att barnet ska bo kvar under sin uppväxt är i likhet med rekryterade familjehemsföräldrar beroende av vårdnadshavarnas samtycke till att barnet ska bo där och/eller socialnämndens beslut.³⁵ Som tidigare nämnts har släktinghemsföräldrarna ofta en konfliktfylld relation till barnens föräldrar och hos flera finns en rädsla för att ett mindre bråk eller större konflikt kan leda till att föräldrarna hotar att ta hem barnen. Den nuvarande relationen mellan släktinghemsföräldern och barnets förälder präglas av kunskap om vad som inträffat tidigare och vilka konsekvenser det för med sig in i framtiden. Destruktiva familjemönster och oförrätter mellan släktinghemsföräldern och barnets förälder kan leva kvar och vissa släktinghemsföräldrar förklarar de nuvarande relationsmotsättningarna utifrån tidigare kunskap om barnets förälder. En strategi som flera släktinghemsföräldrar har utvecklat för att förhindra bråk är att försöka hålla konflikter i schack. Om placering i släktinghem främst uppfattas som en familjeform, inte socialtjänstensats kan det möjligtvis leda till att släktinghemsföräldrar har svårare att ha återplacering till det biologiska hemmet för ögonen.

Då det anses att en individs anpassning till förändring påverkas av i vilken utsträckning en person kan påverka sitt livslopp kan övergången till att inte längre vara släktinghemsförälder förmodas bli svårare för släktinghemsföräldrar än om de själva hade varit aktiva i beslutsfattandet att barnet inte längre ska bo kvar (jfr. Quick och Moen 1998). Utifrån betraktelsen att boende i släktinghem är en familjeform väcks frågor om hur släktinghemsföräldrarnas umgänge med barnet, barnets föräldrar och övrig släkt kommer att se ut efter att barnet inte längre bor kvar. Sammanlänkningen med barnet i egenskap av exempelvis mormor, moster, farbror upphör inte. Inte heller sammanlänkningen med andra familjemedlemmar och övrig släkt. Även sammanlänkning med en kommande generation påtalas, till exempel då släktinghemsföräldrarna tillsammans med barnet talar om en

³⁵ Om det är en placering enligt SoL krävs vårdnadshavarnas samtycke till att barnet ska bo kvar hos släktinghemsföräldern. Socialnämnden fattar beslut ifall ett barn ska flytta från släktinghemmet om barnet är placerat i hemmet enligt SoL eller LVU. Om ett LVU-ärende är överklagat till domstol kommer rätten att pröva om vården ska upphöra.

ömsesidig förhoppning om att släktinghemsföräldrarna i framtiden ska få träffa deras barn. Ifall deras åtagande som släktinghemsföräldrar avslutas upphör således inte det informella uppdraget som släkting. Detta är ett område som hade varit intressant att undersöka vidare. Släktinghemsföräldrarna i min studie har varit tydliga med att de önskar att barnet fortsättningsvis ska vara en del i deras liv.

Med yrkesfältet i tankarna – idéer och reflektioner

En öppenhet för släktinghemsföräldrars unika livshistoria är enligt mitt förmenande till hjälp i utformningen av skraddarsytt individuellt stöd.

För det första bör stödet utformas med tanke på att släktinghemmet utgör en heterogen grupp. Släktinghemsföräldrarna har en åldersmässig spännvidd, släktrationen och bakgrunden till att de har tagit hand om barnet skiljer sig åt etc. Behoven ser olika ut hos exempelvis mor- och farföräldern med vuxet barn med missbruksproblem, mostern vars syster nyligen avlidit, den 25-åriga brodern som tar hand om sitt syskon. De olika familjetyperna och de enskilda individerna har utmaningar av skilda slag.

För det andra är det av vikt att uppmärksamma att släktinghemmet har blivit familjehem på andra premisser än det rekryterade. Släktinghemsföräldrarna har oftast ingen tidigare erfarenhet av att vara familjehem, inte tidigare funderat på att bli det och inte heller ansökt om detta. Den mentala, men även den praktiska förberedelsen, ser alltså olika ut för dessa skilda typer av hem, vilket motiverar särskilda former av stöd till släktinghemmen. Här följer några reflektioner.

- I mycket begränsad utsträckning har forskningen och den allmänna debatten handlat om syskon som släktinghemsföräldrar. Gruppen utmärks bland annat av att de generellt sett är unga och på grund av sin ålder ofta saknar föräldraerfarenhet. Som syskon har de minst en gemensam förälder och delar "samma" uppväxtmiljö. Jag anser att det är värdefullt att denna grupps behov av stöd uppmärksammas. Syskonen i min studie har olika erfarenheter av att i egenskap av familjehemsförälder utöva ledarskap, vilket anses som en av familjens rollfunktioner. På vilket sätt kan de ges stöd i sin roll? Ska (kan) de ha "samma" föräldraroll som familjehemsförälder som andra släktinghemsföräldrar har, t.ex.

morbrodern som tar hand om yngre syskonbarn? Hur kan de ges stöd i relationen till de gemensamma föräldrarna?

- I avhandlingen har jag beskrivit en ofta kaotisk inledning av placeringen. Den turbulenta tiden kan ha uppstått på grund av både emotionella och praktiska orsaker. Det krävs lyhördhet för hur släktinghemsföräldrarnas första tid under placeringen ter sig. Vilken praktisk hjälp och emotionellt stöd anser de att de är i behov av? Hur ska den första tiden i släktinghemmet praktiskt ordnas vad gäller exempelvis släktinghemsföräldrarnas möjlighet att vara hemma med barnet, barnets förskolegång/skolgång, hälso- och sjukvårdskontakter?
- Om rollen som släktinghemsförälder klargörs tydligare utifrån bland annat vad som ingår i uppdraget (konkret och skriftligt) skulle detta troligtvis underlätta för släktinghemsföräldrarna. Vilka förväntningar finns från släktinghemsföräldern och socialtjänstens sida? Vad ansvarar de gemensamt för och var och en? Ett kontinuerligt tydliggörande av återföreningsprincipen, som innebär att barnet som regel ska återvända till vårdnadshavaren, skulle förtydliga släktinghemsföräldrarnas roll.
- Relationen med barnets förälder upptar en stor del av släktinghemsföräldrarnas tid och tankar och jag uppmärksammar det här utifrån två aspekter.
 - a) Stöd till barnets förälder, som exempelvis kan vara släktinghemsföräldrarnas vuxna barn, syskon eller förälder, kan innebära avlastning för släktinghemsföräldern både tidsmässigt och känslomässigt. Släktinghemsföräldrar efterfrågar bland annat insatser till barnets förälder från socialtjänst, hälso- och sjukvård och samordning dem emellan.
 - b) De ofta problematiska relationerna till barnets förälder kräver klargörande av frågor som: Hur har relationen sett ut över tid? Vilka är relationens styrkor och svagheter? Hur kan relationsproblem förebyggas? Hur kan varningssignaler uppmärksammas? Vilka strategier kan släktinghemsföräldern ha? I studien visas att lojalitetsproblem lätt uppkommer i relation till barnets förälder – hur kan släktinghemsföräldrarna förberedas och ges verktyg för att hantera detta? En källa till relationsproblemen är frågan om umgänge

med barnet. Släktinghemsföräldern hamnar i samband med detta lätt i lojalitetskonflikter. Att kontinuerligt synliggöra släktinghemsföräldrarnas, barnets föräldrars och socialtjänstens uppfattningar i umgängesfrågan under tiden barnet bor i släktinghemmet vore ett sätt att förebygga problem.

- Släktinghemsföräldrarna har ofta ingående kunskap om barnet och barnets förälder. Denna kunskap bör tas tillvara och bli ett viktigt redskap för att ge barnet en god och trygg tillvaro i släktinghemmet och relation till sina föräldrar.
- Om släktinghemsföräldrarna erbjuds gruppverksamhet med möjligheten att träffa andra släktinghemsföräldrar och få ta del av varandras erfarenheter skulle detta kunna stärka dem i deras roll. Några i min studie hade på initiativ av socialtjänsten fått denna möjlighet och var nöjda med det, ett par hade ordnat det på privat väg och flera efterfrågade sådana sammankomster. Gruppssammankomster med andra släktinghemsföräldrar förordas av flera internationella forskare som bland annat visar att de ger en ökad känsla av socialt stöd (se t.ex. Strozier 2012).
- Diskussion inom socialtjänsten utifrån teoretiska perspektiv och begrepp kring familjens och släktens roll skulle kunna öka förståelsen för den situation som släktinghemsföräldrarna befinner sig i. Hur kan styrkan i familjebanden nyttjas för barnets bästa?
- Avslutningsvis kan sägas att lagbestämmelsen om att i första hand överväga placering hos anhörig eller annan närstående (6 kap 5§ SoL) verkade i stort sett vara okänd bland släktinghemsföräldrarna som jag mötte. Jag anser att det är värdefullt att allmänhet och släktinghemsföräldrar har kunskap om att samhället anser att anhöriga har ett försteg när det gäller var ett barn ska placeras (vad som är bäst för barnet ska enligt bestämmelsen alltid beaktas). Det kan ingjuta självförtroende för såväl släktinghemsföräldern som den som har tankar på att bli det.

*

I detta avslutande kapitel har jag diskuterat hur släktinghem kan förstås i relation till familj, hem och familjehem. Jag har även pekat på ett antal inneboende spänningar och motsägelser som har framstått som särskilt karaktäristiska för släktinghemsfamiljen som sådan samt för vårdformen ”släktingplacering”. Som en röd tråd i de olika avsnitten löper styrkan i familjebanden. Hur denna styrka kan förstås och nyttjas för barnets bästa är en fråga som ställs i det avslutande avsnittet som adresseras till yrkesfältet.

Bakom begreppet släktinghem finns en mångfacetterad grupp människor och alla släktinghemsföräldrar har sin unika livshistoria att berätta. Den ofta krokiga väg som deras livslopp tagit vittnar om släktinghemsföräldrars komplexa situation. Det som förenar släktinghemsföräldrarna är deras beskrivning av att de av kärlek och plikt tar hand om barnet och att de skildrar sin uppgift med stort engagemang. De vill vara en resurs så länge barnet behöver dem. En förhoppning är att synliggörandet av släktinghemsfamiljen med dess styrkor, svagheter och behov kommer att öka kunskapen om denna särskilda vårdform på så sätt att stöd och insatser anpassas därefter. En annan förhoppning är att bidra till familjeforskningens mångfald av familjeformer genom att addera en särskild familjeform som sällan skildras – släktinghemsfamiljen.

Summary

For Love and Duty – Being a foster parent to a grandchild, sibling, niece or nephew

Background and purpose

There is a long tradition in both Sweden and other countries of children being raised by relatives who are not their biological parents. The placement of minors with a relative, friend or other person in their personal network as a placement category within formalized foster care is, however, a relatively new phenomenon. This dissertation focuses on kinship carers and their experiences caring for the children of their family members, something that is rarely touched on in kinship care research (cf. Skoglund and Thörnblad 2017).

While kinship placements are described as problematic, leading to tensions and contradictions, they are also less resource-intensive. I therefore aim to examine kinship care both as a social services intervention and as a type of family constellation. For this reason, I address kinship carers directly in order to identify and examine the experiences they describe. Assisted by interviews with kinship care providers, I examine how the decision to take in the child was made and how this has shaped their lives and family situation. The primary purpose of this study is to, based on a life-course perspective and with family theoretical concepts, analyze what it might mean to take care of a family member's child through a formal commitment such as a foster care home. The following questions have guided the study:

- What are the reasons behind this decision and how does the decision shape the continued life course?

- How do the kinship carers navigate between the informal everyday life and the formal assignment as a foster home?
- How are the dual loyalties that arise through family relationships to both the child and the child's parents handled?
- How can kinship care be understood in relation to concepts such as "family," "home" and "foster home?"

Theory

This dissertation applies the life-course perspective as theoretical orientation and analytical tool. The concepts of *time and place*, *timing*, *linked lives* and *human agency* are relevant for the analysis of my material. Other important concepts in the analysis are *transition* and *turning point*.

In addition to the life-course perspective, the family theoretical perspective is also significant to this study. There is a decided connection between the two perspectives in that the family has a central but fluctuating significance throughout life. Life patterns and family forms are shaped, developed and maintained during different phases of the life course. I draw attention to the concepts of family, home and foster home. Family theoretical concepts have been relevant, for example, when directing focus on how family members act to "do family."

Method

From 2011 to 2014, I conducted 31 interviews with 44 kinship carers in 31 different kinship foster homes, for which six municipalities are responsible for the placements. Out of a total of 51 kinship carers approached, 44 participated in the interviews, of which 28 were women and 16 were men.

A large cohort in my material consists of grandparents (12 of 31 homes). The next largest group consists of aunts and uncles (11) related to the child on the mother's side. A few caregivers in the group consist of paternal aunts and uncles (4 homes) and siblings of the child along with their partners (4 homes). Two-thirds of the kinship care homes in the study consist of relatives from the mother's side.

About two-thirds of the interviewees are married or cohabitating, with single carers consisting of six women and three men.

There is a large distribution of ages among the kinship carers. The youngest are under age 25 and the oldest are of retirement age. In some of the kinship care homes, the interviewees were 20–23 years of age when the child was placed with them.

The majority of the interviewees have their own biological children, but not all. It is chiefly the younger interviewees who do not have their own children.

Most of the kinship care providers I interviewed were born and raised in Sweden. About one-fourth have a foreign background, originating primarily from non-European countries, including countries in the Middle East and Central Asia.

Three-quarters of the interviewees are gainfully employed. The other kinship carers receive disability or sickness benefits or are retirement pensioners. There is a large range in terms of educational background among the interviewees. One-third have a college/university education, while the others have an upper-secondary education or left school after lower secondary school. A few interviewees were illiterate.

The kinship children

The interviewees have taken in 41 children in total – 23 boys and 18 girls. There is a large age distribution between the children, with the youngest child a couple of months old and the oldest having just turned 18 at the time of the interview. The kinship care placements usually concern one child, but there are also cases of sibling pairs and in a few cases even three or four siblings. The siblings have then not been split up, but rather placed in the same home. In most cases, the children have moved from the home of their biological parent(s) to that of the kinship foster parents, but one-fourth of the children had lived in another foster home, a group home or, in a few cases, in the home of a “contact family” (kontaktfamilj) a volunteer-based government program in which the child periodically resides with another family as a means of providing support to parents.

The decision

Kinship care is initiated in relation to the family, not through an application to become a foster home. Most of the interviewees describe actions and decision-

making that take place outside of the social services. A common scenario was that the interviewees saw an unsatisfactory state of affairs in the child's home, stepped in (sometimes at the request of the parents) and took care of the child. The interviewees paint a picture of a large degree of agency and involvement and a strong will to act, both as concerns their efforts for the child and the child's family before it became relevant to take care of the child, and in connection with their decision for the child to live with them. The kinship carers are aware that a formal decision is needed for the child to be able to continue living with them. Placement matching between the kinship care home and the child is performed by the kinship carers and often together with the child's parents.

The assertion that a specific phase of a person's life is best understood based on their life background (Giele and Elder 1998) manifests when it emerges that the interviewees' earlier experiences of the child's and the family's situation is an important factor in their decision to become kinship carers. The interviewees' family ties to the child and the child's parents mean that the interviewees in most cases have good insight into the environment in which the child is growing up and the interviewees report having provided support to the child's family for long periods of time.

A condensed summary of the interviewees' stories about their decision to care for the child could be described as: a simple decision followed by a certain degree of anguish and ambivalence. The decision was in some ways obvious, as the interviewees expressed that they often felt that they didn't have any other choice but to agree to take in the child.

The interviewees decide to take in the child out of a sense of love and duty, and a key argument is that "we are family" and that family is there for each other. The concept of family is strong for them – the child and the child's parents belong to the family. The decision to care for the child is in many cases followed by ambivalence and anguish, not least because it is at odds with the carers' plans for the future. Several interviewees express concerns that being a kinship carer would conflict with their planned life course, which includes thoughts of increased freedom to shape their own lives. From a family theoretical perspective, this ambivalence can be linked to the components "individualization" and "care." When the individual puts their own needs in the foreground, this takes place at the cost of care of others, and vice versa.

With their decision to take care of the child, the prospective kinship carers choose a life path leading in an unknown direction. By taking care of the child

and gaining greater control over the child's life, they to some extent ensure an uncertain existence for themselves.

Building a new everyday life

Because the kinship carers often take in the child under turbulent conditions without guidance and routines for how the situation should be handled, one initial task for them is to find their own ways to build a new day-to-day existence with the child (cf. Imber-Black 1989). Everyday life is complicated by the fact that it also for many grandparents involves caring for the child's parents, meaning that they must handle double and sometimes contradictory needs.

Grandparents have in other studies discussed wrestling with thoughts both about what has led to their adult children not being able to take care of their own children and wondering if they themselves had any part in this, and with concerns about whether they as grandparents have the competence to care for children once again (see, e.g., Pinson-Milburn et al. 1996). Social workers have, from their perspective, expressed worry that negative patterns could be passed on from one generation to another (social inheritance), which in some cases has led them to not consider placing a child with relatives (see, e.g. Farmer and Moyers 2008; Linderot 2006). My interviewees do not express this type of doubt, however. Several interviewees say that they proceed based on their previous experiences of raising children, that they reuse certain family routines, and that they believe that their adult child's problems are caused by himself or herself. Their own stories do not offer support for the theory of social inheritance.

The interviewees express great love and joy towards the child, and commitment, agency and involvement when they talk about how they attempt to achieve everyday life, even if many describe a feeling of despair and frustration connected with taking in the child. The image of foster parents described in earlier research as "excessively emotional people" (emotionella överskottsmänniskor, see Vinterhed 1985) or persons with "an excess of feelings" (känslomässigt överskott, see Höjer 2001:213; Kälvesten 1973:217) of love and warmth toward a child are difficult to recognize when many of my interviewees describe their early experiences as a kinship carer. Several interviewees describe feelings of sadness, sorrow and frustration over the situation at the time when they took the child into

their home. These feelings seem to have persisted in many of the interviewees for a long period of time.

In everyday life, the kinship carers attempt to handle the child's problems and find their own role. The interviewees (grandparents, aunts, siblings, etc.) attempt through various actions to "*do family*" and include the child in various ways (cf. Langellier and Peterson 1993; Silva och Smart 1999). They speak with the child about how it is to be a family, they show how a family can function and they try to involve the child in the family's way of life. Everyday life is also created in the surrounding world outside the home and the school is emphasized as an important component and often a source of concern. The kinship carers think about the child's future life course and its different life phases. They are concerned about the child's future education and work opportunities.

The picture of three-forked parenting of the fostered child, in which the foster parents share the responsibility with the parents and the social services (see Höjer 2006) is not clear from the narratives of my interviewees. The kinship carers instead describe a great deal of latitude when they talk about their parenting and I get a strong impression that they exercise this.

The kinship carers want to view their home as a "regular" home and both the carers and the children, who the carers speak for in the interviews, strive for their homes to be viewed in this way. Their actions may, for example, concern what the child chooses to call the kinship carers, which last name the children use and how the kinship carers try to forestall questions from other people about why the child lives with them. The social services intervention challenges this normalcy, however. Among other things, social services must have continuous contact with the kinship carers and the child, and financial compensation is provided. To avoid this challenge to normalcy, some kinship carers act to reduce the number of social services visits to the home and avoid asking for remuneration for extra costs. They are a foster home only on paper, according to the kinship carers themselves, and may "slide" along the scale sometimes (between "regular" home and social services foster home). They may use the term "foster home" in contact with authorities because it opens doors to organizations and activities and is sometimes needed for the child to get the right intervention.

Handling complicated family relationships

Many of the interviewees seem to pay a high price when it comes to family relationships as a result of their decision to take in the child. The interviewees often express that they have a complicated relationship with other family members, primarily the child's parents, which makes their role as kinship carer more difficult. American researchers Nancy M. Pinson-Millburn et al. (1996:549) even assert that: "Often, grandparents are gaining a grandchild but losing their own child." The kinship carers contend with dual loyalties in view of their link to both the child's parents and to the child they are caring for. Several interviewees describe feeling pressured to take into account that the child's parents are their family and to show them loyalty. To this can be added the descriptions, primarily from grandparents, that, concurrently with kinship foster parenthood, they are also extremely concerned about the child's parents and that they in most cases provide active support to them.

It seems to be common for the interviewees to have conflicts with the child's parents, and some interviewees attest to broken relationships with their children, siblings and parents. I have received the impression that the relationship problems with the child's parents often increase during the time that the child lives with the kinship carers. One interpretation is that several of the parents were initially relieved that their parents, siblings, etc. helped out and took care of their child when there was an urgent need for assistance. That one parent is deemed to be inadequate in their parenting while the other is considered suitable can be particularly sensitive among people who are relatives and often know each other well. This can make the relationships between them more difficult and this imbalance can become more and more palpable over time. It can furthermore be assumed that the lack of reciprocity, which according to Finch and Mason (1993) constitutes an important part of the kinship dynamic, becomes more pronounced the longer it lasts. The biological parents' feelings of guilt may become increasingly clear (cf. Finch and Mason 1993). Ambiguity regarding the roles of kinship carers and parents gradually becomes more pronounced (cf. Vanschoonlandt et al. 2012) and comes to a head when the interviewees need to cooperate with the child's parents on various issues, not least as regards visits.

The interviewees often base their views on how it is to be a foster parent in a "regular" foster home when they assess their own parenting. The experience that they have a more difficult role than parents in "regular" foster homes contrasts

somewhat with what is often expressed in public debate and with what has emerged in studies (see, e.g., Linderot 2006). The message from society is that kinship care placements are facilitated by the fact that the child and kinship carers already know each other. Yet in many cases, the family-based bond with the child's parents seems to have made the interviewee's role and everyday life more difficult.

The significance of gender, age and time in a changed life course

There is a marked predominance of women as caregivers within foster care, and this includes kinship care. The general picture in my study is that parenting in the kinship foster home is a woman's project. But this picture is not entirely clear-cut. I have talked to, and been told about, engaged kinship carer dads who take care of the kinship child together with their partner or alone. However, the stories from the interviews clearly point to the agency and involvement of women. This can be seen, among other things, in that it is primarily the women who took the initiative to assume care for the children, who spend the most time with the children, who have made changes to their working conditions, and who have the primary contact with the children's parents, social services, school and health care services. It is thus chiefly the women's life courses that have changed by becoming kinship carers.

Age and becoming a parent are linked in several different aspects. In a life-course perspective, parenthood is seen as a symbol for the transition from the adolescent phase to the adult phase of life (Nilsen et al. 2012 from Johansson 2014). From this perspective, grandparents are considered to be too old to take care of a child, something which several interviewees felt that the social services regarded them to be. Some of the young sibling carers who have taken charge of a younger sibling describe experiences of being met by skepticism by people around them, which could be explained by social services and others questioning whether they were mature enough to take the step from adolescence to adulthood.

Both grandparent and sibling kinship carers can be said to be *off-time*. In this chapter, I discuss that there is a fear among the children (as interpreted by the interviewees) and among the older interviewees that their age and health could make it difficult for them to care for the child. Transitions that take place *off-time*

are usually more worrisome and stressful than those that happen at the “right” time – that is, when the family situation matches prevailing norms (*on-time*) (Marshall and Mueller 2003; Pinson-Millburn et al. 1996; Roe et al. 1994; Öberg 2002). The accounts of the kinship carers also show, however, that *on-time* placements can entail great challenges. Getting children too closely together or at a time when the new kinship carer is in mourning has put a great strain on some interviewees.

For many, the decision to take in a kinship child meant a turning point in their lives, regardless of whether this happened *on-time* or *off-time*. Virtually all of the grandparent carers report that their decision to take care of a kinship child has propelled their life in a new direction. Several aunts say the same, including the two single women who are taking care of their nieces and nephews after their sisters passed away. The grandparents became kinship carers when they were not in a typical phase in time, *off-time*, which Hareven (2000) argues can lead to a turning point. The aunts, on the other hand, were *on-time* when they took charge of the child, but this happened concurrently with another crisis, which according to Hareven is another criterion for a turning point. George (2009) argues that information is needed about a person’s life over the course of a long period of time in order to be able to consider an event to be a turning point. When I listened to the aunts’ stories about taking care of their sisters’ children after their mother had died, however, I was left with the impression that the aunts felt already then that their lives had gone in a different direction. In their study, Finnish researchers Anna Rönkä et al. (2003) find that individuals experience turning points as more positive when there are choices related to them. In this context, it can be noted that many kinship carers in my study expressed that they did not have any other choice but to agree to take in the child.

During the interviews, the participants allocated a lot of space to narratives about how the kinship care placement had led to reduced freedom and changes in their social life, and I interpret this as an important change in their lives. The question is whether the emphasis on the changed social life is reflected in the fact that women account for the majority of the interviewees, considering that studies have shown that women emphasize changes in relationships to a greater extent than men when discussing what turning points have led to (see, e.g. Clausen 1995; Rutter 1996).

There are interviewees who do not describe the decision to take in the child as a turning point, but rather see the placement as a continuation of something

previously started. I agree with those researchers who assert that a transition need not mean a turning point for the individual (see, e.g., Clausen 1995; Rutter 1996).

The feeling of control over events in one's life is related to well-being (Teruya and Hser 2010). The interviewees describe an uncertain future life course and I interpret the lack of control over the life course as something that they in many cases experience as problematic. They do not know if the child will grow up with them or how long the child will live in the home, and this weighs heavily on them. The life course of the kinship carers is linked to the life course of the child's parents, and if the parents' lives become stable, the child may move in with them. There is a fear that a conflict would lead to the parent demanding that the child no longer live in the kinship care home.

The link between the child's parents and the kinship carers means that the child's parents often turn directly to the kinship carer with their thoughts and demands concerning whether the child should or must move in with them. Social services are not presented by the interviewees as an "intermediary" that "filters" what should be conveyed from the child's parents to the kinship carers, which can be the case with placements in recruited foster homes. Several of the kinship carers assert that the demands for the child to move home to their parents come when the parent isn't doing well, and the kinship carers are pulled along through the parent's "highs and lows," which the carers describe as taxing. The interviewees talk about escape strategies aimed at avoiding conflict with the child's parents or social workers so as to not jeopardize the placement. Some have taken action for a transfer of custody.

Conclusion

There is a constant and symbolic struggle over how to define family (Johansson 2009). In my opinion, the foster home family, including the kinship care family, has not received the attention in family research that it deserves (cf. Erera 1997; Skoglund 2018; Skoglund and Thørnblad 2017). It is my hope that this dissertation directed at kinship carers' feelings and experiences will help to fill this void. The study comprises not only grandparents, which are otherwise common in research on kinship care (primarily maternal grandmothers), but also kinship foster parents caring for their nieces, nephews and siblings. Placement in kinship

care homes is usually depicted as a homogeneous category, but this study demonstrates the variation and heterogeneity of kinship care, for example in terms of the kinship carers' differing relationships to the child and the child's parents as well as the large age range among carers.

The term "kinship care" encompasses a multifaceted group of people and all kinship carers have their own unique life stories to tell. The often winding paths their lives have taken attests to the complex situation of kinship carers. Inherent tensions crystallize in the dissertation that are particularly characteristic of the kinship care family as such, as well as of the "kinship placement" form of care: foster home and "regular" home; out of love and duty; formal assignment and informal obligations; strength and fragility. What unites kinship caretakers is their description that they care for the child out of a sense of love and duty and that they carry out their assignment with great commitment. It is hoped that shedding light on the kinship care home, with its strengths, weaknesses and needs, will increase knowledge about this particular form of care so that support and interventions can be adapted accordingly. Another aspiration is to contribute to the diversity of family constellations in family research by adding a particular family constellation that is rarely described – the kinship care family.

Referenser

- Agahi, N. Lagergren M, Thorslund M. och Wänell S. E. (2005). *Hälsoutveckling och hälsofrämjande insatser på äldre dar: en kunskapssammanställning*. Statens Folkhälsoinstitut: rapport 2005:6.
- Ahlberg, J., Roman, C. och Duncan, S. (2008). Actualizing the 'democratic family?': Swedish policy rhetoric versus family practices. *Social Politics*, 15(1): 79–100.
- Ahrne, G. och Svensson, P. (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Stockholm: Liber.
- Aldgate, J. och McIntosh, M. (2006). *Looking after the family: a study of children. Looked after in kinship care in Scotland*. Edinburgh: Social Work Inspection Agency.
- Allan, G. (1980). A note on interviewing spouses together. *Journal of Marriage and the Family*, 42(1): 205–210.
- Almeida, D. M. och Wong, J. D. (2009). Life transitions and daily stress processes. I: Elder, G. H. och Giele, J.Z. (red.) *The craft of life course research*. New York: Guilford Publications.
- Andersson, G. (1984). *Små barn på barnhem*. Doktorsavhandling, Psykologiska institutionen, Lunds universitet.
- Andersson, G. (1988). *En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan, nr 1.
- Andersson, G. (1991). *Socialt arbete med små barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (1995). *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (1998). Föräldrakontakt och familjetillhörighet ur fosterbarns perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 5(1): 3–23.
- Andersson, G. (2001). The motives of foster parents, their family and work circumstances. *British Journal of Social Work*, 31(2): 235–248.
- Andersson, G. (2008 a). *Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Andersson, G. (2008 b). Barndomens placeringar och ungas tillbakablick. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 15(2): 76–96.

- Andersson, G. (2009). Barns vardagsliv i familjehem. I: Bäck-Wiklund, M. och Lundström, T. (red.). *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Andra uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson, G. (2017) Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård – placeringshistoria och vuxenliv i 35–39års-åldern. *Socionomens forsknings-supplement*, (6): 4-21.
- Angel, B. Ø. och Blekesaune, M. (2015). Placement characteristics and stability: A longitudinal analysis of Norwegian children in foster homes. *Child & Family Social Work*, 22(1): 236–245.
- Arvidsson, A. (1998). *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Backhouse, J. (2009). *Grandparents raising their grandchildren: Impact of the transition from a traditional grandparent role to a grandparent-as-parent role*. PhD Thesis, School of Education/Centre for Children & Young People, Southern Cross University, Lismore NSW (opubliserad).
- Backhouse, J. och Graham, A. (2012). Grandparents raising grandchildren: negotiating the complexities of role-identity conflict. *Child & Family Social Work*, 17(3): 306–315.
- Backhouse, J. och Graham, A. (2013). Grandparents raising their grandchildren: acknowledging the experience of grief. *Australian Social Work*, 66(3): 440–454.
- Baker, J., McHale, J., Strozier, A. och Cecil, D. (2010). Mother-grandmother coparenting relationships in families with incarcerated mothers: A pilot investigation. *Family Process*, 49(2): 165–184.
- Baldock, E. (2007). Grandparents raising grandchildren because of alcohol and other drug issues. *Family Matters*, (76): 70–75.
- Beck, U. och Beck-Gernsheim, E. (1995). *The normal chaos of love*. London: Polity Press.
- Beeman, S. och Boisen, L. (1999). Child welfare professionals' attitudes toward kinship fostercare. *Child Welfare*, 78(3): 315-337.
- Beeman, S., Kim, H., Bullerick, S. K. (2000). Factors affecting placement of children in kinship and nonkinship foster care. *Child Youth Serv Rev*, 22(1): 37–54.
- Bengtson, V. L. (2001). Beyond the nuclear family: the increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1): 1–16.
- Bengtson, V. L., Burgess, E. O., Parrott, T. M. och Marbry, J. B. (2010). Ingenting är mer praktiskt användbart än en god teori. I: Andersson, L. (red.): *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.

- Bergman, A-S. (2011) *Lämpliga eller olämpliga hem? Fosterbarnsvård och fosterhemskontroll under 1900-talet*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete. Linnéuniversitet.
- Bergstrand, B. O. (2003). *Den nya socialtjänstlagen. Med lagtext och kommentarer avseende 2003*, Höganäs: Kommunlitteratur.
- Berrick, J., Barth, R. och Needell, B. (1994). A comparison of kinship foster homes and foster family homes. Implications for kinship foster care as family preservation. *Children and Youth Services Review*, 16(1-2): 33–63.
- Berridge, D. och Cleaver, H. (1987). *Foster home breakdown*, Oxford: Blackwell.
- Biank, N. M. och Werner-Lin, A. (2011). Growing up with grief: Revisiting the death of a parent over the life course. *Omega: Journal of Death and Dying*, 63(3): 271–290.
- Black, A. (2009). Kinship care. Current Scottish dilemmas and some proposals for the future. *Adoption & Fostering*, 33(3): 40–50.
- Blythe, S., Halcomb, E., Wilkes, L. och Jackson, D. (2012). Perceptions of long-term female foster carers: “I’m not a carer, I’m a mother”. *British Journal of Social Work*, 43(6): 1056–1072.
- Boetto, H. (2010). Kinship care. A review of issues. *Family Matters*, 85: 60–67.
- Boughton M och Halliday L (2009). Home alone: patient and carer uncertainty surrounding discharge with continuing clinical care needs. *Contemporary Nurse* 33(1): 30– 40.
- Breman, R. (2014). *Peeling back the layers – kinship care in Victoria. “Complexity in Kinship Care” – Research Report*. Melbourne: Bapcare Research Unit in partnership with OzChild and Anchor.
- Broad, B. (2001). Kinship care: supporting children in placements with extended family and friends. *Adoption & Fostering*, 25(2): 33–41.
- Broad, B. (2004). Kinship care for children in the UK: messages from research, lessons for policy and practice. *European Journal of Social Work*, 7(2): 211–227.
- Brooks, D. och Barth, R. P. (1998). Characteristics and outcomes of drug-exposed and non drug-exposed children in kinship and non-relative foster care. *Children and Youth Services Review*, 20(6): 475–501.
- Brown, R., Broadhurst, K., Harwin, J. och Simmonds J. (2019). *Special guardianship: international research on kinship care*, London: Nuffield Foundation.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje uppl. Malmö: Liber.
- Burke, S. och Schmidt, G. G. (2009). Kinship care in Northern British Columbia. *Child Welfare*, 88(6): 127–142.

- Burnette, D. (1999). Social relationships of Latino grandparent caregivers: A role theory perspective. *The Gerontologist*, 39(1): 49–58.
- Burton, L. M. (1992). Black grandparents rearing children of drug-addicted parents: stressors, outcomes, and social service needs. *The Gerontologist*, 32 (6): 744–751.
- Bäck-Wiklund M. (2003). Familj och modernitet. I Bäck- Wiklund, M. och Lundström, T. (red.) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund M. (2012). Familj och modernitet. I Bäck- Wiklund, M. och Lundström, T. (red.) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund, M. och Bergsten, B. (2010). *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Andra uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cameron, S. J., Armstrong-Stassen, M., Orr, R. R. och Loukas, A. (1991). Stress, coping, and resources in mothers of adults with developmental disabilities, *Counseling Psychology Quarterly*, 4(4): 301–310.
- Cantos, A. L, Gries, L. T. och Slis, V. (1997). Behavioral correlates of parental visiting during family foster care. *Child Welfare*, 76(2): 309–329.
- Carter, B. A. och McGoldrick, M. (2005). *The family life cycle: a framework for family therapy*. New York: Gardner Press.
- Cederblad, M. (1998). Skå-Gustav som barnpsykiater. *Socialmedicinsk tidskrift*, 75(7):352-354.
- Cederblad, M. (2005). Källan till en chans. Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården. Kunskapsöversikt. Bilaga till betänkandet av Sociala barn- och ungdomsvårdskommittén. I: SOU 2005:81. *Källan till en chans. Nationell handlingsplan för den sociala barn och ungdomsvården*.
- Chateaufneuf, D., Turcotte, D. och Drapeau, S. (2018). The relationship between foster care families and birth families in a child welfare context: The determining factors. *Child & Family Social Work*, 23(1): 71–79.
- Clausen, J. A. (1995). Life reviews and life stories. I: Giele, J. Z. och Elder, G. H. (red.) *Methods in life course research. Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Coleman, K. L. och Wu, Q. (2016). Kinship care and service utilization: a review of predisposing, enabling, and need factors. *Children and Youth Services Review*, 61: 201–210.
- Connolly, M., Kiraly, M., McCrae, L. och Mitchell, G. (2017). A kinship care practice framework: using a life course approach. *British Journal of Social Work*, 47(1): 87–105.
- Cooper, C. (2012). Kinship families: Grandparents and other relatives as primary caregivers for children. *International Journal of Childbirth Education*, 27(4): 27–31.

- Courtney, M. E. och Needell, B. (1997). Outcomes of kinship care: lessons from California. I: Barth, R. P., Berrick, J.D., Gilbert, N. *Child welfare research review*, New York: Columbia University Press.
- Creighton L. (1991) Grandparents: The silent saviors. *U. S. News and World Report*. (16):80–89.
- Crumbley, J., och Little, R. L. (1997). *Relatives raising children: an overview of kinship care*. Washington DC: Child Welfare League of America Press.
- Cuddeback G. S. (2004). Kinship and family foster care: a methodological substantive synthesis of research. *Children and Youth Services Review*, 26(7): 623–639.
- Dentinger, E. och Clarkberg, M. (2002). Informal caregiving and retirement timing among men and women: gender and caregiving relationships in late midlife. *Journal of Family Issues*, 23(7): 857–879.
- De Wilde, L., Devlieghere, J., Vandenbroeck, M. och Vanobbergen, B. (2019). Foster parents between voluntarism and professionalisation: Unpacking the backpack. *Children and Youth Services Review*, 98: 290–296.
- Diskrimineringsombudsmannen, ärende ANM 2015/1872, handling 93.
- Drobníč, S. (2003) Ties between lives. Dynamics of employment. Patterns of spouses. I: Heinz, W. R. and Marshall, V. W. (red.) *Social Dynamics of the Life Course. Transitions, Institutions and Interrelations*. New York: De Gruyter.
- Dunne, E. G. och Kettler, L. J. (2007). Grandparents raising grandchildren in Australia: exploring psychological health and grandparents' experience of providing kinship care. *International Journal of Social Welfare*, 17(4): 333–345.
- Egard, H. (2011). *Personlig assistans i praktiken. Beredskap, initiativ och vänskaplighet*. Doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse av barndommen. Socialförvaltningens riskovurdering och ingreb*. Doktorsavhandling. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, T. (2006). *Sammenbrud i anbringelser, en forskningsmæssig belysning*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Egelund, T., Böcker Jakobsen, T. och Steen, L. (2010). *"Det er jo min familie!" Beretninger fra børn og unge i slægtspleje*. København; SFI Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:34.
- Eggleston, D. E., Laub, J. H. och Sampson R. J. (2009). Group-based trajectories in life course criminology. I: Elder, G. H. och Giele, J. Z. (red.) *The craft of life course research*. New York: Guilford Press.
- Ejrnæs, M. (1999), *Socialt arv – ett populært, men tvivlsomt begreb*, Arbejdsrapport, København: Socialforskningsinstituttet, Stencil.

- Elder, G. H. (1985). Perspectives on the life course. I: Elder, G. H. (red.) *Life course dynamics: trajectories and transitions*. New York: Cornell University Press.
- Elder, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course*. *Social Psychology Quarterly*, 57(1): 4–15.
- Elder, G. H. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69(1): 1–12.
- Elder, G. H., Kirkpatrick Johnsson, M. och Crosnoe, R. (2006). The emergence and development of life course theory. I: Mortimer, J. T. och Shanahan, M. J. (red.) *Handbook of the Life Course*. New York: Springer.
- Elder, G. H. och Giele, J. Z. (2009). "Life course studies: an evolving field." I: Elder, G. H. och Giele, J. Z. (red.) *The craft of life course research*. New York: The Guilford Press.
- Emirbayer, M. och Mische, A. (1998). What Is agency? *The American Journal of Sociology*, 103(4): 962–1023.
- Erera, P. I. (1997). Step- and foster families: A comparison. *Marriage and Family Review*, 26(3-4): 301–315.
- Eriksson-Zetterquist, U. och Ahrne, G. (2015). Intervjuer. I: Ahrne, G. och Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Andra uppl. Stockholm: Liber.
- Erkers, M. och Nyberg, E. (red.) (2001), *Familjerådslag i Norden*, Stockholm: FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01.
- Farmer, E. (2009). Making kinship care work. *Adoption & Fostering*, 33(3): 15–27.
- Farmer, E. (2010). What factors relate to good placement outcomes in kinship care? *British Journal of Social Work*, 40(2): 426–444.
- Farmer, E., Moyers, S. och Lipscombe, J. (2004). *Fostering adolescents*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Farmer, E. och Moyers, S. (2005). *Children placed with family and friends: placement patterns and outcomes*. Report to the Department for Education and Skills, School for Policy Studies. University of Bristol.
- Farmer, E. och Moyes, S. (2008). *Kinship care: fostering effective family and friends placements*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Finch, J. (1989). *Family obligations and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Finch, J. (2007). Displaying families. *Sociology* 1(41): 65–81.
- Finch, J. (2008). Naming names: kinship, individuality and personal names. *Sociology*, 42(4):709–725.
- Finch, J. och Mason, J. (1993). *Negotiating family responsibilities*. London: Routledge.
- Flynn, R. (2002). Kinship foster care. I: *Child and Family Social Work* 7:311-321.

- Font, S. A. (2015). Is higher placement stability in kinship foster care by virtue or design? *Child Abuse & Neglect*, 42: 99–111.
- Forsberg, G. och Wallmark, J. (2002). *Nätverksboken. Om mötets möjligheter*. Andra uppl. Stockholm: Liber.
- Fossland, T. och Thorsen, K. (2010). *Livshistorier i teori og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Franklin, S. och McKinnon, S. (2001). Introduction. I: Franklin S. och McKinnon S. (red.) *Relative values: reconfiguring kinship studies*. Durham: Duke university Press.
- Fuentes-Peláez, N., Amorós, P., Mateos, A., Balsells, M. A. och Violant, V. (2013). The biological family from the perspective of kinship fostered adolescents. *Psicothema*, 25(3): 349–354.
- Fuller-Thomson, E. och Minkler, M. (2000). African American grandparents raising grandchildren: a national profile of demographic and health characteristics. *Health and Social Work*, 25(2): 109–118.
- García, A., O'Reilly, A., Matone, M., Kim, M., Long, J. och Rubin, D. M. (2015). The influence of caregiver depression on children in non-relative foster care versus kinship care placements. *Maternal and Child Health Journal*, 19(3): 459–467.
- Gardberg Morner, C. (2003). *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Gaunt, D. (1996). *Familjeliv i Norden*. Andra uppl. Stockholm: Gidlunds Förlag.
- Gaunt, D. (2010). Familjen i förvandling. I: Franzén, M., Furåker, B. Gaunt, D., Goldberg, T., Helmersson Bergmark, K. (red.) *Samhällsproblem*. Sjunde uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Gebel, T. J. (1996). Kinship care and nonrelative family foster care: a comparison of caregiver attributes and attitudes. *Child Welfare*, 75(1): 5–18.
- Geen, R. (2004). The evolution of kinship care policy and practice. *Future of Children*, 14(1): 131–149.
- George, L. K. (2009). Conceptualizing and measuring trajectories. I: Elder, G. H. och Giele, J. Z. (red.). *The craft of life course research*. New York: Guilford Press.
- Giele, J. Z. och Elder, G. H. (1998). *Methods in life course research. Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage.
- Giele, J. Z. och Elder, G. H. (1998). Life course research. Development of a field. I: Giele, J. Z. och Elder, G. H. (red.) *Methods in life course research. Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.

- Gillis, J. (1996). *A world of their own making. Myth, ritual, and the quest for family values*. New York: Basic Books.
- Gleeson, J. P., J. M. Wesley, Ellis, R., Seryak, C., Talley, G. W. och Robinson, J. (2009). Becoming involved in raising a relative's child: reasons, caregiver motivations, and pathways to informal kinship care. *Child & Family Social Work*, 14(3): 300–310.
- Greenfield, E. och Marks, N. (2006). Linked lives: adult children's problems and their parents' psychological and relational well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68(2): 442–454.
- Grogan-Kaylor, A. (2000). Who goes into kinship care? The relationship of child and family characteristics to placement into kinship foster care. *Social Work Research*, 24 (3): 132–141.
- Gubrium, J. F. och Holstein, J. A. (1990). *What is Family?* California: Mayfield Publishing Company.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A. och Buckholdt, D. R. (1994). *Constructing the life course*. New York: General Hall.
- Haavind, H. (1987). *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagberg, B. (2002). Minnet av ett levtt liv. Livsloppsreflektionens betydelse för äldres välbefinnande. I: Andersson L (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Hagestad, G. O. (1985). Continuity and connectedness. I: Bengtson V. L. och Robertson, J. F. (red.) *Grandparenthood*. Thousand Oaks: Sage.
- Hagestad, G. O. (1988). Demographic change and the life course: some emerging trends in the family realm. *Family Relations*, 37(4): 405–410.
- Hagestad, G.O. (2006). Transfers between grandparents and grandchildren: the importance of taking a three-generation perspective. *Zeitschrift für Familienforschung*, 18(3): 315–332.
- Hagestad, G.O. och Neugarten B. L. (1985). "Age and the life course". I: Shanas E. och Binstock, R. (red.) *Handbook of aging and the social sciences*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Halleröd, B (2008). Flergenerationsfamiljen – att hjälpa och bli hjälpt. I: Halleröd, B. och Grönlund, A. (red) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
- Hareven, T. K. (2000). *Families, history and social change: life-course and cross-cultural perspectives*. Oxford: Westview Press/ Perseus Books Group.
- Hareven, T. K. och Masaoka K. (1988). Turning points and transitions: perceptions of the life course. *Journal of Family History*, 13(1): 271–289.

- Harris, C. C. (1990). *Kinship*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Havik, T. (1996). *Slik fosterforeldrene ser det. Resultat fra en kartleggingsstudie*. Bergen: Barnevernets Utviklingscenter på Vestlandet.
- Hedin, L. (2012). *Foster youth's sense of belonging in kinship, network, and traditional foster families: an interactive perspective on foster youth's everyday life*. Doktorsavhandling, Akademin för juridik, psykologi och socialt arbete, Örebro universitet.
- Hedin, L., Höjer, I. och Brunnberg, E. (2011). Jokes and routines make everyday life a good life—on 'doing family' for young people in foster care in Sweden, *European Journal of Social Work*, 15(5): 613–628.
- Hegar, R. och Scannapieco, M. (1999). *Kinship foster care: practice, policy and research*. New York: Oxford University Press.
- Heinz, W. R. och Krüger, H. (2001). Life course: innovations and challenges for social research. *Current Sociology*, 49(2): 29–45.
- Heiss, J. (1990). Social roles. I: Rosenberg, M. och Turner R. H. (red.) *Social psychology: Sociological perspectives*. New Brunswick, N.J. :Transaction.
- Herlofson, K. (2015). Lengre liv, nye hjelpemønstre i familien? *Sosiologi i dag*. 45(3): 24–45.
- Hertz, R. och Ferguson, F. I. (1998). Only one pair of hands: ways that single mothers stretch work and family resources. *Community, Work and Family*, 1(1): 13–37.
- Hessle, S. (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedt.
- Hochschild, A. (1989). *The second shift: working parents and the revolution at Home*. New York: Avon Books.
- Holstein, J. A. och Gubrium J. F. (2000). *Constructing the life course*. New York: Generall Hall.
- Holtan, A. (2002). *Barndom i fosterhjem i egen slekt*. Doktorsavhandling, Institutt for sosiologi, Universitet i Tromsø.
- Holtan, A. (2008). Family types and social integration in kinship foster care. I: *Children and Youth Services Review*, 30(9): 1022–1036.
- Holtan, A. och Eriksen, S. (2006). The brittle attraction: women deprived of the custody of children. *The International Journal of Child and Family Welfare*, (9)3: 178–192.
- Holtan, A. och Thørnblad, R. (2009). Kinship foster parenting: gender, class and labour-force participation. *European Journal of Social Work*, 12(4): 465–478.
- Horsdal, M. (1999). *Livets fortellinger: en bog om livshistorier og identitet*. Valby: Borgen.

- Howell, S. (1999). Biologizing and de-biologizing kinship: some paradoxes in Norwegian transnational adoption. I: Rygvold, A-L., Dalen, M., Sætersdal, B. (red.) *Mine – your – ours and theirs*. Oslo: Universitet i Oslo.
- Howell, S. och Melhuus, M. (2001). *Blod – tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hughes, M. E. och Waite, L. J. (2002). Health in household context: living arrangements and health in late middle age. *Journal of Health and Social Behavior*, 43(1): 1–21.
- Hunt, J. (2006). Substitute care of children by members of their extended families and social networks: an overview. I: Ebtehaj, F., Lindley, B. och Richards, M. (red.) *Kinship matters*. London: Hart Publishing.
- Hunt, J., Waterhouse, S. och Lutman, E. (2010). Parental contact for children placed in kinship care through care proceedings. *Child & Family Law Quarterly*, 22(1) 71–92.
- Hutchison, E. D. (2019). A life course perspective. I: Hutchison, E. D. (red.) *Dimensions of Human Behavior. The Changing Life Course*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hydén, L-C. och Hydén, M. (2002). *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Höjer, I. (2006). Fosterfamiljen – en privat familj med ett offentligt uppdrag. *Socialmedicinsk tidskrift*, 83(1): 74–81.
- Höjer, I. (2012). Att vara familjehem – om ett delat föräldraskap. I: Bäck-Wiklund, M. och Johansson, T. (red.) *Nätverksfamiljen*. Andra uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Höjer, I. och Sjöblom, Y. (2012). På egna ben – om ungdomar som lämnar samhällsvården och deras familjerelationer. I: Bäck-Wiklund, M. och Johansson, T. (red.) *Nätverksfamiljen*. Andra uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Iglehart, A P. (1994). Kinship foster care: placement, service, and outcome issues. I: *Children and Youth Services Review*, 16(1–2): 107–122.
- Imber-Black, E. (1989). Idiosyncratic life cycle transitions and therapeutic rituals. I: Carter, B. och McGoldrick, M. (red.) *The changing family life cycle: a framework for family therapy*. Boston: Allyn and Bacon.
- Imber-Black, E. (2013). Creating meaningful rituals for new life cycle transitions. I: McGoldrick, M., Carter, B. och Garcia Preto, N. (red.). *The expanded family life*

- cycle: individual, family, and social perspectives*. Fjärde uppl. Boston: Pearson Allyn & Bacon.
- Jacobsson, K., Thelander, J. och Wästerfors, D. (2010). *Sociologi för socionomer. En stående inbjudan*. Malmö: Gleerups utbildning.
- Jendrek, M. P. (1994). Grandparents who parent their grandchildren: circumstances and decisions. *The Gerontologist*, 34(2): 206–216.
- Jeppsson Grassman, E. (2001). Tid, tillhörighet och anpassning. Kronisk sjukdom och funktionshinder ur ett livsloppsperspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 8(4): 306–325.
- Jeppsson Grassman, E. och Whitaker, A. (2013). *Ageing with disability, a lifecourse perspective*. Bristol: Policy Press.
- Jeppsson Grassman, E. och Olin Lauritzen, S. (2018). Mångtydiga mellanrum. I: *Mellan hälsa och ohälsa. Ett livsloppsperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Jeppsson Grassman, E. Holme L, Taghizadeh Larsson A och Whitaker A (2011). Ett långt liv med särskilda förtecken: Livslopp och åldrande hos människor med funktionsnedsättningar. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(2): 306–325.
- JO Dnr 3990–1999.
- JO Dnr 4128–1999.
- JO Dnr 4166–1999.
- Johansson, L. (2001). *Anhörigstöd i teori och praktik*. Rapport 12. Projekt Äldre och Folkhälsa. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum.
- Johansson, L. (2002). Tid, åldrande och omsorg. I: Andersson, L. (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, L. och Regné, M. (2003). *Ensamma föräldrar och vanliga familjer: en studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Johansson, S. (2002). Om omsorg och jämställdhet i äldreomsorgen. I: Andersson, L. (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, M. (2014). *I moderskapets skugga. Berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker*. Doktorsavhandling, Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet.
- Johansson, T. (2009). *Familjeliv*. Stockholm: Liber.
- Järvinen, M. (1992). Hemlöshetsforskning i Norden. I Järvinen, M. och Tigerstedt, H. (red.) *Hemlöshet i Norden*, NAD-publikation nr 22 1992. Helsingfors; Nordiska nämnden för alkohol – drogforskning.

- Kalland, M. och Sinkkonen, J. (2001). Finnish children in foster care: evaluating the breakdown of long-term placements. *Child Welfare*, 80(5): 513-527.
- Katz, S. och Kessel L. (2002). Grandparents of children with developmental disabilities: perceptions, beliefs, and involvement in their care. *Comprehensive Paediatric Nursing*, 25(2): 113-128.
- Keller, T. E., Wetherbee, K., Le Prohn N., Payne, V., Sim, K., Lamont, E. R. (2001). Competencies and problem behaviors of children in family foster care: variations by kinship placement status and race. *Children and Youth Services Review*, 23 (12): 915-940.
- Kelley, S. J. (1993). Caregiver stress in grandparentsraising grandchildren. I: *Journal of Nursing Scholarship*, 25(4): 331-337.
- Kelley, S. J. Whitley D., Sipe, T. A. och Yorker, B. C. (2000). Psychological distress in grandmother kinship care providers: the role of resources, social support; and physical health. *Child Abuse and Neglect* 24(3): 311-321.
- Kendrick, A., Steckely. L. och Lerpiniere, J. (2008). Ethical issues, research and vulnerability: gaining the views of children and young people in residential care. *Children's Geographies*, 6(1): 79-93.
- Kiraly, M. och Humphreys, C. (2014). "It's about the whole family": family contact for children in kinship care. *Child & Family Social Work*, 21(2): 228-239.
- Kirton, D. (2001). Love and money: payment, motivation and the fostering task. *Child & Family Social Work*, 6(3): 199-208.
- Knudsen, L. (2009). *Børn og unge anbragt I slægten. En sammenligning af slægtsanbringelser og anbringelser i traditionel familiepleje*. København; SFI-Det nationale Forskningscenter for Velfærd, 09:26.
- Krekula, C., Närvänen, A.-L. och Näsman, E. (2005). Ålder i intersektionell analys. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 26(2-3): 81-94.
- Kugelberg, C. (1999). *Perceiving motherhood and fatherhood: Swedish working parents with young children*. Doktorsavhandling, Institutionen för kulturanthropologi och etnologi. Uppsala universitet.
- Kuh, D., Ben-Shlomo, Y., Lynch, J., Hallqvist, J. och Power, C. (2003). Life course epidemiology. *Epidemiol. Community Health*, 57(10): 778-783.
- Künemund, H. (2006). Changing welfare states and the "sandwich generation": Increasing burden for the next generation? *International Journal of Ageing and Later Life*, 1(2): 11-30.
- Kvale, S. och Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur.

- Kyhle Westermark, P., Hansson, K. och Vinnerljung, B. (2007). Foster parents in multidimensional treatment foster care – how do they deal with implementing standardized treatment components? *Children and Youth Services Review*, 29(4): 442–459.
- Kyhle Westermark, P., Hansson, K. och Bergström, M. (2011). Multidimensional treatment foster care (MTFC): results from an independent replication. *Journal of Family Therapy*, 33(1): 20–41.
- Kåks, H. (2007). *Mellan erfarenhet och förväntan. Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*. Doktorsavhandling, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet.
- Kälvesten, A-L., under medverkan av Bonnier, L., Cederblad, M. och Thulin, S. (1973). *40 fosterfamiljer med Skåbarn*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Langellier, K. M. och E. E. Peterson (1993). Family story telling as a strategy of social control. I: Mumby, D. (red.) *Narrative and social control: critical perspectives*. Newbury Park: Sage.
- Larsson Sjöberg, K. (2000). *Barndom i länkade familjesystem*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Laslett, P. (1987). The emergence of the third age. *Ageing and Society*, 7(2): 133–160.
- Laslett, P. (1996). *A fresh map of life: the emergence of the third age*. Andra uppl. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Le Prohn, N. S. (1994). The role of the kinship foster parent: a comparison of the role conceptions of relative and non-relative foster parents. *Children & Youth Services Review*, 16(1–2): 65–84.
- Leopold, T. och Skopek, J. (2015). The demography of grandparenthood: an international profile. *Social Forces*, 94(2): 801–832.
- Leslie, L. K., Gordon, J. N., Meneken, L., Premji, K., Michelmore, K. L. och Ganger, W. (2005). The physical, developmental, and mental health needs of young children in child welfare by initial placement type. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 26(3): 177–185.
- Lever, K. och Wilson, J. J. (2005). Encore parenting: When grandparents fill the role of primary caregiver. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 13(2): 167–171.
- Lindemann, A. och Hestbæk, A-D. (2004) *Slægtsanbringelser. En pilotundersøgelse*. København: Socialforskningsinstituttet 04:21.
- Linderot, S. (2006). *Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan. En studie kring familjehemsplaceringar – lagstiftning, attityder och handläggning inom socialtjänsten*. Licentiatuppsats, Socialhögskolan, Lunds Universitet.

- Linderot, S. (2018). Utredningspraktik vid placering av barn utanför hemmet. I: Ponnert L (red.) *Utredningsarbete i den sociala barnvården*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- Lindgren, C. (2006). *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917–1975*. Doktorsavhandling, Institutionen för tema, Tema Barn. Linköpings universitet. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Lundgren, L. och Sunesson, P-A (2020). *Nya sociallagarna, med kommentarer i lydelse den 1 januari 2020*. Trettiofjärde uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Magnusson, E. (2006). *Hon, han och hemmet: genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Malos, E. (1991). Custodianship: relatives as carers and social worker assessments, *Adoption & Fostering*, Vol.15, nr 2: 28–33.
- Marshall, V. M. och Mueller, M.M (2003). Theoretical roots of the life-course perspective. I: Heinz, W.R och Marshall, V. W. (red.). *Social dynamics of the life course. Transitions, Institutions and Interrelations*. New York: Aldine de Gruyter.
- Martinell Barfoed, E. (2008). *Berättelser om adoption*. Doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Marvasati, A. B. (2013). Analysing Observations. I: Flick, U (red.) *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. Los Angeles: SAGE .
- Mattsson, T. (2010). *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*. Stockholm: Liber.
- Millham, S., Bullock, R., Hosie, K. och Haak, M. (1986). *Lost in care: the problems of maintaining links between children in care and their families*. Aldershot: Gower.
- Minkler, M., Roe, K. M. och Price, M. (1992). The physical and emotional health of grandmothers raising grandchildren in the crack cocaine epidemic. *The Gerontologist* 32: 752–761.
- Minkler, M., Fuller-Thomson, E. (1999). The health of grandparents raising grandchildren: results of a national study. *American Journal of Public Health*. 89: 1384–89.
- Moberg, U. (2010). Analys av samtal. I: Ekström, M. och Larsson, L. (red.) *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Andra uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Moen, P. och Hernandez, E. (2009). Social convoys. Studying linked lives in time, context, and motion. I: Elder, G. H. och Giele, J. Z. *The Craft of Life Course Research*. New York: Guilford Press.
- Moldestad, B. (2003). Slektsplassering før og nå. *Norges barnevern* nr 4: 32–35.

- Morrow-Kondos, D., Weber, J. A., Cooper, K. och Hesser, J. L. (1997). Becoming parents again: grandparents raising grandchildren. *Journal of Gerontological Social Work*, 28(1/2): 35–46.
- Motion 1996/97: So44. *Med anledning av prop. 1996/97:124. Ändring i socialtjänstlagen*. Riksdagsmotion av Carl Bildt m.fl. (m).
- Motion 1998/99: So308. *Förbättrat omhändertagande av barn och ungdom*. Riksdagsmotion av Thomas Julin m.fl. (mp).
- Myklebust, J. O. (2007). Lange linjer. Livsløpsperspektiv på helse og velferd. I: Ekeland, T-J. och Heggen, K. (red.): *Meistring og myndiggjering – reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Nationalencyklopedin
[<https://www.ne.se/s%C3%B6k/?t=uppslagsverk&q=sl%C3%A4kt/>. Hämtat 2020-02-04].
- Neugarten, B. L. (1979). Time, age and the life cycle. *American Journal of Psychiatry*, 136(7): 887–894.
- Neugarten, B. L. (1996). Continuities and discontinuities of psychological issues into adult life. I: Neugarten, D. A. (red.) *The meanings of age: selected papers of Bernice L. Neugarten*. Chicago: University of Chicago Press.
- Neugarten, B. L. och Weinstein, K. K. (1964). The changing american grandparent. *Journal of Marriage and the Family*, 26(2): 199–204.
- Nielsen, F. (2002). "Som plejeførelørdrene ser det" - kortlægning og analyse af foranstaltningen "familiepleje" i Københavns Kommune. Doktorsavhandling, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Närvänen, A-L. (2004). Age, ageing and the life course. I: Öberg, B-M, Närvänen, A-L, Näsman E. och Olsson, E. (red.) *Changing worlds and the ageing subject. Dimensions in the study of ageing and later life*. Aldershot: Ashgate.
- Närvänen, A-L. (2009). Ålder, livslopp, åldersordning. I: Jönson, H. (red.) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Norrköping: Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- O'Brien, P., Massat, C. R. och Gleeson, J. P. (2001). Upping the ante: relative caregivers' perceptions of changes in child welfare policies. *Child Welfare*, 80(6): 719–748.
- O'Leary, M. och Butler, S. (2015). Caring for grandchildren in kinship care: what difficulties face Irish grandparents with drug-dependent children? *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 15(4): 352–372.

- Palacios, J. och Jiménez, J. (2009). Kinship foster care protection or risk? *Adoption & Fostering*, 33(3): 64–75.
- Parker, M. W., Call V. R., Toseland R., Vaitkus M., Roff, L. och Martin J.A. (2003). Employed women and their aging family convoys. *Journal of Gerontological Social Work* 40(1-2): 101–121.
- Patel, R. (1987). Intervju och enkät. I: Patel, R. och Tebelius, U. (red.) *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Pecora, P., Le Prohn, N och Nasuti, J. (1999). Role perceptions of kinship and other foster parents in family foster care. I: Hegar, R. och Scannapieco, M. (red.). *Kinship foster care: Policy, practice and research*. Oxford University Press.
- Peters, J. (2005). True ambivalence: child welfare workers' thoughts, feelings, and beliefs about kinship foster care. *Child Youth Serv Rev*, 27(6): 595–614.
- Pinson-Millburn, N. M., Fabian, E.S., Schlossberg, N.K. och Pyle, M. (1996). Grandparents raising grandchildren. *Journal of Counseling and Development*, 74(6): 548–554.
- Plank, A., Mazzoni, V. och Cavada, L. (2012). Becoming a caregiver: new family carers' experience during the transition from hospital to home. *Journal of Clinical Nursing*, 21(13-14): 2072–2082.
- Poindexter, C. P. och Linsk, N. L. (1999). "I'm just glad that I'm here": Stories of seven African American HIV-affected grandmothers. *Journal of Gerontological Social Work*, 32(1): 63-81.
- Ponnert, L. (2018) *Utredningsarbete i den sociala barnvården*, Malmö: Glerups utbildning.
- Portengen, R. och van der Neut, B. (1999). *Assessing familystrengths – a family systems approach*. I: Greeff, R. *Fostering Kinship*. Ashgate: Aldershot.
- Prop. 1979/80:1, *Om socialtjänsten*. Del A.
- Prop. 1996/97:124, *Ändring i socialtjänstlagen*.
- Prop. 2002/03:53, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Prop. 2006/07:129, *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*
- Prop. 2014/15:1, *Budgetpropositionen för 2015. Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män - utdrag ur budgetpropositionen för 2015*.
- Quick, H. E. och P. Moen (1998). Gender, employment, and retirement quality: a life course approach to the differential experiences of men and women. *Journal of Occupational Health Psychology*, (3):1: 44–64.

- Quinton, D., Rushton, A., Dance, C. och Mayes, D. (1997). Contact between children placed away from home and their birth parents: Research issues and evidence. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2(3): 293–313.
- Qureshi, H. och Simons, K. (1987). Resources within families: caring for elderly people. I: J. Brannen and G. Wilson (red.). *Give and Take in Families: Studies in Resource Distribution*, London.: Allen and Unwin.
- Qvortrup, J. (1993). Børns interesser og interesse for børn. *Barn: nyt fra forskning om barn i Norge*, (4): 39–49.
- Rasmusson, B. och Regnér, M. (2013). *Ett utvalt hem till ett utvalt barn. Familjehemsutredningar och socialt arbete i praktiken*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Regnér, M. (2006). *Familjebilder: om klientfamiljer, kontaktfamiljer och idealfamiljer*. Doktorsavhandling, Institutionen för social arbete, Göteborgs universitet.
- Ribbens, J. (1994). *Mothers and their children. A feminist sociology of childrearing*. London: Sage.
- Riksdagens protokoll 1994/95:110, interpellationssvar 1994/95:151, 29 maj.
- Riksdagens revisorer (2001) *Familjehemsvården*, Rapport 2001/02:16.
- Riley, M. W. (1998). A life course approach. Autobiographical notes. I: Giele, J. Z. och Elder, G. H. (red.) *Methods in life course research. Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Rodgers, A. Y. och Jones, R. L. (1999). Grandmothers who are caregivers: An overlooked population. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 16(6): 455–466.
- Roe, K. M., Minkler, M. och Barnwell, R. (1994). The assumption of care-giving: grandmothers raising the children of the crack cocaine epidemic. *Qualitative Health Research*, 4(3): 281–303.
- Roman, C. (2004). *Familjen i det moderna. Sociologiska sanningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber.
- Rubin, D., Downes, K., O'Reilly, A., Mekonnen, R., Luan, X. och Localio, R. (2008). Impact of kinship care on behavioral well-being for children in out-of-home care. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 162(6): 550–556.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57: 316–331.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. I: Rolf, J., Masten, A. S., Cicchetti, D., Neuchterlein, K. H. och Weintraub, S. (red.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Rutter, M. (1996). Transitions and turning points in developmental psychopathology: as applied to the age span between childhood and mid-adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 19(3): 603–626.
- Rönkä, A., Oravala, S. och Pulkkinen, L. (2002) "I met this wife of mine and things got on a better track": Turning points in risk development. *Journal of Adolescence*, 25(1):47–63.
- Rönkä, A., Oravala, S. och Pulkkinen, L. (2003). Turning Points in adults' lives: the effects of gender and the amount of choice. *Journal of Adult Development*, 10(3): 203–215.
- Sahlén, I. (1992). Hemlöshet – reflexioner kring ett begrepp. I: Järvinen, M. och Tigerstedt, H. (red.) *Hemlöshet i Norden*, NAD-publikation nr 22 1992. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol – drogforskning.
- Sacks, H. (1984/1996). On doing "being ordinary". I: Atkinson, J. M. och Heritage, J. (red.) *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saldinger, A., Porterfield, K. och Cain, A. (2004). Meeting the needs of parentally bereaved children: a framework for child-centered parenting. *Psychiatry*, 67(4): 331–352.
- Sallnäs, M. (1999). Institutionsvård för barn och ungdomar. Att vara som en familj. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 6(2): 123–141.
- Sallnäs, M. (2000). *Barnavårdens institutioner: framväxt, ideologi och struktur*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Sallnäs, M., Wiklund, S. och Lagerlöf, H. (2010). Samhällsvårdade barn, gate-keeping och forskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 17(2): 116–133.
- Sallnäs, M. och Vinnerljung, B. (2012). Instabilitet i familjehemsvården – en regional studie om sammanbrott bland yngre barn och bland barn i långvarig familjehemsvård, bilaga 1. I: Socialstyrelsen (2012) *Oplanerade avbrott i familjehemsplasseringar av yngre barn och långvarigt placerade barn*.
- Sallnäs, M. och Wiklund, S. (2017). Vårdlandskapet och tvånget. Om tvångsplaceringar i olika vårdformer under inledningen av 2000-talet. I: Leviner, P. och Lundström, T. (red.) *Tvångsvård av barn och unga – rättigheter, utmaningar och gränzoner*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Sands, R. G. och Goldberg-Glen, R. S. (2000). Factors associated with stress among grandparents raising their grandchildren. *Family Relations*, 49(1): 97–105.
- SBU (2016). *Placering i släktinghem respektive vanliga familjehem – Vad gynnar barnen?* Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU). SBU-rapport nr 2016:07.

- Scannapieco, M., Hegar, R.L. och McAlpine, C. (1997). Kinship care and foster care: a comparison of characteristics and outcomes. *Families in Society*, 78(5): 480–488.
- SCB (2013:1). Barn, föräldrar och separationer. Utveckling under 2000-talet. *Demografiska rapporter*.
- SCB (2013:2). Barnafödande i nya relationer. *Demografiska rapporter*.
- SCB (2013). ”Kärnfamiljen vinner mark”. *Välfärd* nr 3.
- Schiratzki, J. (2019). *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Schofield, G., Beek, M., Ward, E. och Biggart, L. (2013). Professional foster carers and committed parent: role conflict and role enrichment at the interface between work and family in long-term foster care. *Child & Family Social Work*, 18(1): 46–56.
- Selwyn, J. och Nandy, S. (2012). Sibling kinship carers in England: Evidence from the 2001 UK population census. *Children and Youth Services Review*. 34(1): 194–199.
- Selwyn, J., Farmer, E., Meakings, S. och Vaisey, P. (2013). *The Poor Relations: Children and informal kinship carers speak out. A summery research report*. University of Bristol.
- Settersten, Jr. R. A. (2015). Relationships in time and the life course: the significance of linked lives. *Research in Human Development*. 12(3–4): 217–223.
- Settersten, Jr. R. A. och Mayer, K.U. (1997). The measurement of age, age structuring and the life course. *Annual Review of Sociology*, 23: 233–261.
- Settersten, Jr. R. A. och Hagestad, G. O. (2015). Subjective aging and new complexities of the life course. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 35(1): 29–53.
- SFS 1990:52 *Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- SFS 1993:387 *Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade*.
- SFS 2001:453 *Socialtjänstlag*.
- Silva, E. B. och Smart, C. (1999). The 'new' practices and politics of family life. I: Silva, E. B. och Smart, C. (red.). *The New Family?* London: Sage Publications.
- Sinclair, I., Wilson, K. och Gibbs, I. (2001). 'A life more ordinary'. What children want from foster placements. *Adoption & Fostering*, 25(4): 17–26.
- Sinclair, I., Wilson, K. och Gibbs, I. (2005). *Foster placements. Why They Succeed and Why They Fail*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Skoglund, J. (2018). *Upbringing by relatives. Incorporating new understandings and perspectives into the study of kinship foster care*. RKBU Nord, Helsefak UiT Norges arktiske universitet.
- Skoglund, J. och Thørnblad, R. (2017). Kinship care or upbringing by relatives? The need for 'new' understandings in research. *European Journal of Social Work*, 65(2): 418–431.

- Sköld, J. (2006). *Fosterbarnsindustri eller människokärlek. Barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890–1925*. Doktorsavhandling, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Sköld, J., Söderlind, I. och Bergman, A. (2014). *Fosterbarn i tid och rum. Lokal och regional variation i svensk fosterbarnsvård cirka 1850–2000*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Smart, C. (2007). *Personal Life: new directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity.
- Socialstyrelsen (2013). *Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016). *Analys av situationen i socialtjänsten. Läget under hösten 2016 – delrapport 2*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2019a). *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård*.
- Socialstyrelsen (2019b). *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2018* [<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2019-8-6261.pdf>]. Hämtat 2020-02-03].
- Socialstyrelsen (2020) [<http://termbank.socialstyrelsen.se/>]. Hämtat 2020-02-03].
- Socialtjänst 2005:8. *Barn och unga – insatser år 2004*. Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- SoS-rapport 1995:7. *Invandrarbarn i familjehem*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- SoS-rapport 1995:9. *Sammanbrott i familjehem*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOSFS 2012:11. *Socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem eller hem för vård eller boende*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2001:72. *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda*. Betänkande av kommittén mot barnmisshandel.
- SOU 2003:91. *Åldrepolitik för framtiden. 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning*. Betänkande av SENIOR 2005.
- SOU 2005:81. *Källan till en chans. Nationell handlingsplan för den sociala barn och ungdomsvården*. Betänkande av Sociala barn- och ungdomsvårdskommittén.
- SOU 2009:68. *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*. Betänkande av Barnskyddsutredningen.
- SOU 2011:9. *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelse i samhällsvården*. Betänkande av Upprättelse-utredningen.
- SOU 2014:3. *Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga*. Betänkande av Utredningen om tvångsvård för barn och unga.

- Souralová, A. (2015). A paid caregiving in the gendered life course: a study of Czech nannies in Vietnamese immigrant families. *Sociologicky časopis/Czech Sociological Review*, 51(3): 959–991.
- Stelmazuk, Z. W. (1999). The continuing role of kinship care in a changing society. I: Greff R (red.) *Fostering kinship. An international perspective on kinship foster care*. Aldershot: Ashgate/Arena.
- Strom, R. D. och Strom, S. K. (2000). Meeting the challenge of raising grandchildren. *International Journal of Aging and Human Development*, 51(3): 183–198.
- Strozier, A. L. (2012). The effectiveness of support groups in increasing social support for kinship caregivers. *Children and Youth Services Review*, 34(5): 876–881.
- Sundell, K. och Hægghman, U-L. (1999). *Familjerådsdag i Sverige. En utvärdering av Svenska Kommunförbundets försöksverksamhet*. FoU-rapport 1999:1. Stockholm.
- Svenska Kommunförbundet (2003). *Barnet och familjehemmet. En handbok om socialnämndens ansvar*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Szebehely, M. (1998). Changing divisions of carework. Caring for children and frail elderly people in Sweden. I: Lewis, J. (red.) *Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Szebehely, M. (2005a). Anhörigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser. I: Forskarrapporter till jämställdhetspolitiska utredningen, SOU 2005:66. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Slutbetänkande av Jämställdhetspolitiska utredningen.
- Szebehely, M. (2005b). Care as employment and welfare provision – childcare and elder care in Sweden at the dawn of the 21st century. I: Dahl, H. M. och Rask, T. Eriksen (red.) *Dilemmas of Care – The Nordic Welfare State and Paid Care*. Aldershot: Ashgate.
- Sørhaug, H. C. (1991). Kjærlighetens semantikk. Familiemønstre mot år 2000. *Fokus på familien*, (20): 3-27.
- Taghizadeh Larsson, A. (2009). *Att åldras med funktionshinder. Betydelser av socialt och kronologiskt åldrande för människor som under långt liv levt med fysiska funktionsnedsättningar*. Doktorsavhandling, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Tebelius, U. (1987). Kvalitativ analys. I: Patel, R. och Tebelius, U. *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Teruya, C. och Hser, Y-I. (2010). Turning points in the life course: current findings and future directions in drug use research. *Current drug abuse reviews*, 3(3): 189–195.

- Thornberry, T. P., Freeman-Gallant A., Lizotte A. J., Krohn M. D., Smith C. A. (2003). Linked lives: the intergenerational transmission of antisocial behaviour. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31(2): 171–184.
- Thörn, C. (2004). *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. Stockholm: Égalité.
- Thørnblad, R. (2009). Slektsfosterhjem i offentlig barnevern. *Norges Barnevern 2009*, 86(4): 220–235.
- Tideman, E., Vinnerljung, B., Hintze, K., Aldenius, A. och Isaksson, A. (2011). Improving foster children's school achievements. Promising results from a Swedish intensive small scale study. *Adoption & Fostering*, 35(1): 44–56.
- Triseliotis, J. (1989). Foster care outcomes: a review of key research findings. *Adoption & Fostering*, 13(3): 5–17.
- Triseliotis, J., Moira, B. och Hill, M. (2000). *Delivering Foster Care*. London: British Agencies for Adoption & Fostering (BAAF).
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Turner, B., Fleming, J., Cornwell, P., Worrall, L., Ownsworth, T., Haines, T., Kendall, M. och Chenoweth, L. (2007). A qualitative study of the transition from hospital to home for individuals with acquired brain injury and their family caregivers. *Brain Injury*, 21(11), 1119–1130.
- Turtiainen, K. och Hiitola, J. (2019). Migrant parents talking back: stigmatised identities and doing being ordinary. *Qualitative Social Work*, 18(6): 1051–1066.
- Ulmanen, P. (2015). *Omsorgens pris i åtstramningstid: Anhörigomsorg för äldre ur ett könsperspektiv*. Doktorsavhandling, Rapport i socialt arbete nr. 150, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Vanschoonlandt, F., Vanderfaeillie, J., Van Holen De Maeyer, S. och Andries, C. (2012). Kinship and non-kinship foster care: differences in contact with parents and foster child's mental health problems. *Child Youth Serv Rev*, 34(8):1533–1539.
- Vinnerljung, B. (1993). Släktingplaceringar i fosterhemsvården. *Socionomens forskningssupplement*, (6): 3–10.
- Vinnerljung, B. (1996a). *Svensk forskning om fosterbarnsvård*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS): Liber utbildning.
- Vinnerljung, B. (1996b). *Fosterbarn som vuxna*. Doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet. Lund: Arkiv förlag.
- Vinnerljung, B. (1998). 'Socialt arv' I: Denvall, V. och Jacobson, T. (red.), *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Juridik.

- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. och Kyhle Westermark, P. (2001). *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Socialstyrelsen/CUS.
- Vinnerljung, B., Berlin, M. och Hjern, A. (2010). Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn I: *Social Rapport*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Vinterhed, K. (1985). *De andra föräldrarna*. Stockholm: Skeab Förlag.
- Vis, S. A., Lauritzen, C., Fossum, S. och Holtan, A. (2017). Parenting stress among Norwegian kinship and non-kinship foster parents. *Nordic social work research*, 7(3): 249–259.
- Weber, J. A. och Waldrop, D. P. (2000). Grandparents raising grandchildren: families in transition. *Journal of Gerontological Social Work* 33(2): 27–46.
- Webster, D., Barth, R., Needell, B. (2000). Placement stability for children in out-of-home care: a longitudinal analysis. *Child Welfare*; 79(5): 614–632.
- Wellard, S. och Wheatley, B. (2010). *Family and friends care: "what if we said No?"*. London: Grandparents Plus.
- Whitbourne, S. K. (1985). The psychological construction of the life span. I: Birren, J. E. och Schaie K. W. (red.), *Handbook of the psychology of aging*. Andra uppl. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Whitley, D. M., Kelley, S. J., Sipe, T. A. (2001). Grandmothers raising grandchildren: are they at increased risk of health problems? *Health & Social Work*, 26(2): 105–114.
- Wiklund, S. och Sallnäs, M. (2010). The material side of fostercare. Economic and material resources among foster carers and foster youth in Swedish child welfare. *Adoption & Fostering*, 34(4): 27–38.
- Winokur, M., Holtan A och Valentine, D. (2009). *Kinship care for the safety, permanency, and well-being of children removed from the home for maltreatment*. Cochrane Database of Systematic Reviews, nr 1.
- Winokur, M., Holtan, A. och Batchelder, K. (2014). Kinship care for the safety, permanency, and well-being of children removed from the home for maltreatment: a systematic review. *Campell systematic review* (2).
- Winokur, M., Holtan, A. och Batchelder, K. (2018). Systematic review of kinship care effects on safety, permanency, and well-being outcomes. *Research on Social Work Practice*, 28(1): 19-32.
- Worrall, J. (2008). Kin care – understanding the dynamics. *Social Work now*, (41): 4–11.
- Wrangsjö, B. och Wirtberg, I. (2019). *Familjen och livscykeln*. Lund: Studentlitteratur.

- Yardley, A., Mason, J. och Watson, E. (2009), *Kinship care in NSW. Finding a way forward*. Social Justice and Social Change Research Centre. University of Western Sydney.
- Yazdanpanah, S. (2008). *Att upprätthålla livet: Om lågavlönade ensamstående mödrars försörjning i Sverige*. Doktorsavhandling, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Zinn, A. (2010). A typology of kinship foster families: latent class and exploratory analyses of kinship family structure and household composition. *Children and Youth Services Review*, 32(3): 325–337.
- Åkerström, M. (2004). *Föräldraskap och expertis. Motsättningar kring handikappade barn*. Stockholm: Liber.
- Åkerström, M. och Höglund, B. (1992). *Att bli förälder till ett dövt eller hörselskadat barn*. Research reports. Department of Sociology. Lund university.
- Öhman, S. (2009). *Mormor eller barnhem: en fallstudie om placering av barn hos släktingar*. Doktorsavhandling, Samhällspolitiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Öberg, P. (2002). Livslopp i förändring. I: Andersson, L. (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.

Artiklar i dagspress och internetsajt

- Aftonbladet (2002-12-13). *Det är dags för ett nytt mormorsuppror*. Reportage av Weigl, K.
- Aftonbladet (2005-12-21) *Äntligen får mormor bli mamma*. Reportage av Milstead, S.
- News55 (2016-02-16) *Evy, 67, anses för gammal för att ta hand om sitt barnbarn*. [<http://www.news55.se/artiklar/67-aring-anmaler-socialtjanst-for-aldersdiskriminering/>]. Hämtat 2019-12-02]. Inlägg av Lahti, G.

Bilagor

Bilaga 1 Informationsbrev.

Bilaga 2 Samtyckesblankett.

Bilaga 3 Sammandrag av licentiatuppsats.

Bilaga 1 Informationsbrev

Jag arbetar som lärare på Socialhögskolan, Lunds universitet, och skriver nu en doktorsavhandling om släktinghem. Jag är intresserad av att tala med personer som har ett barn placerat hos sig. Jag vänder mig till dig för att jag vill fråga om jag får intervjua dig.

I en tidigare studie (licentiatuppsats) studerade jag socialtjänstens syn på släktinghem och jag intervjuade bland annat socialsekreterare. I denna studie skulle jag vilja veta mer om släktinghemsföräldrarnas erfarenheter. Jag vill bland annat samtala med dig kring hur det gick till när det beslutades att barnet skulle placeras hos dig och jag vill skulle vilja veta mer om dina erfarenheter av placeringen. Intervjun kommer att ta mellan en och två timmar.

Jag har fått ditt namn, adress och telefonnummer av den familjehems-sekreterare som du har kontakt med. Något annat vet jag inte om dig. Adressuppgifterna lämnades till mig efter det att du givit ditt samtycke till att familjehemssekreteraren lämnade ut adressuppgifterna.

Om du vill medverka i en intervju kommer du att få skriva under ett papper där det framgår att du samtycker till att bli intervjuad. Om du av någon anledning ångrar dig och inte längre vill delta, så har du rätten att när som helst dra dig ur, utan att behöva förklara varför.

Ditt deltagande är helt frivilligt och anonymt. Om du väljer att medverka önskar jag få använda bandspelare för att få med allt vi säger under intervjun. Denna inspelning är bara till för den här forskningsstudien. Ingen inom socialtjänsten eller någon annan kommer att få ta del av de inspelade banden och jag kommer inte att berätta för socialtjänsten vad som har sagts. Om det blir aktuellt att jag får intervjua dig kommer inte din familjehemssekreterare att få veta ifall du valt att låta dig intervjuas. Alla personliga uppgifter såsom namn och platser, kommer att ändras när jag skriver ut inspelningen. Det kommer inte gå att identifiera dig eller barnet.

Intervjustudiens resultat kommer att publiceras i min doktorsavhandling om några år. När den är färdigställd kommer du att erbjudas att ta del av den.

Med vänlig hälsning

Sofia Linderot
Tel 046 xxxxx
Socialhögskolan, Lunds universitet
sofia.linderot@soch.lu.se

Katarina Jacobsson (handledare)
Tel 046 xxxxxxxx
Socialhögskolan, Lunds universitet
katarina.jacobsson@soch.lu.se

Bilaga 2 Samtyckesblankett

Medgivande

Jag har tagit del av skriftlig och muntlig information om studien och accepterar att medverka i en intervju. Jag har fått möjlighet att ställa frågor om studien.

Jag har fått information om att det som kommit fram under intervjun kommer att avidentifieras på ett sådant sätt att min identitet inte kommer att avslöjas för obehöriga.

Jag är medveten om att min medverkan är helt frivillig och att jag när som helst och utan närmare förklaring kan avbryta mitt deltagande.

Jag samtycker till:

Att bli intervjuad

Jag godkänner att ljudupptagning sker vid forskningsintervju:

Ja

Nej

Ort och datum

.....

Förnamn och efternamn

.....

Adress.....

.....

Telefonnummer.....

Namn-teckning.....

Bilaga 3 Sammandrag av licentiatuppsats

Som framgått i denna doktorsavhandling var min licentiatuppsats, ”Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan”, framförallt inriktad på socialarbetares inställning till släktingplaceringar och på deras agerande i samband med placering i familjehem (Linderot 2006). Licentiatuppsatsen gav insikter och väckte nya frågeställningar och i doktorsavhandlingen har jag undersökt släktinghemsföräldrarnas perspektiv. Här följer ett sammandrag av licentiatuppsatsen.

När ett barn inte kan tas om hand av sin förälder och stödinsatser i hemmet bedöms vara otillräckliga ska barnet vårdas endera i familjehem eller i hem för vård eller boende. När det handlar om små barn ska vård i familjehem som regel prövas före vård i hem för vård eller boende (1992/93:SoU4; Grönwall och Holgersson 2004). Ett familjehem är enligt socialtjänstförordningen (2001:937) ”...ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran ... och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt”. Familjehemsföräldrarna kan vara för barnet okända personer eller så kan det vara släktingar eller andra närstående.

Socialtjänsten har skyldighet att i första hand överväga om barnet kan placeras hos anhöriga eller andra närstående, det vill säga i nätverkshem. I licentiatuppsatsen tog jag min utgångspunkt i 6 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453, förkortad SoL) som lyder: ”När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för barnet skall dock enligt 1 kap. 2 § alltid beaktas.” Jag jämförde ”anhörig” med ”släkt” (se även Gaunt 1996 som likställde ”nära släkt” med ”nära anhöriga”)

Placering i släktinghem är inte den vanligaste vårdformen för barn och unga, men den mest kontroversiella. Den har skapat debatt hos allmänhet, socialarbetare och politiker. En intensiv debatt började med det så kallade ”mormorsupproret” som i mitten av 1990-talet startades av en mormor som upplevde sig kränkt över att hon inte fick ta hand om sitt barnbarn. Många kände igen sig i den kritik som framfördes. Mor- och farföräldrar ville betrakta sig som resurser, men deras erfarenheter vittnade mer om att de av socialtjänsten upplevdes som hotfulla och besvärliga att ha att göra med. Även socialarbetare och politiker har debatterat

släktingplaceringar och deras inställning till denna vårdform har varierat genom åren.

Syfte och frågeställningar

Licentiatuppsatsens syfte var att studera hur frågan om släktingplacering blev en fråga på dagordningen och hur socialtjänstlagens bestämmelse, 6 kap. 5 §, avspeglade sig i handläggningen av barnavårdsärenden.

Mina frågeställningar var:

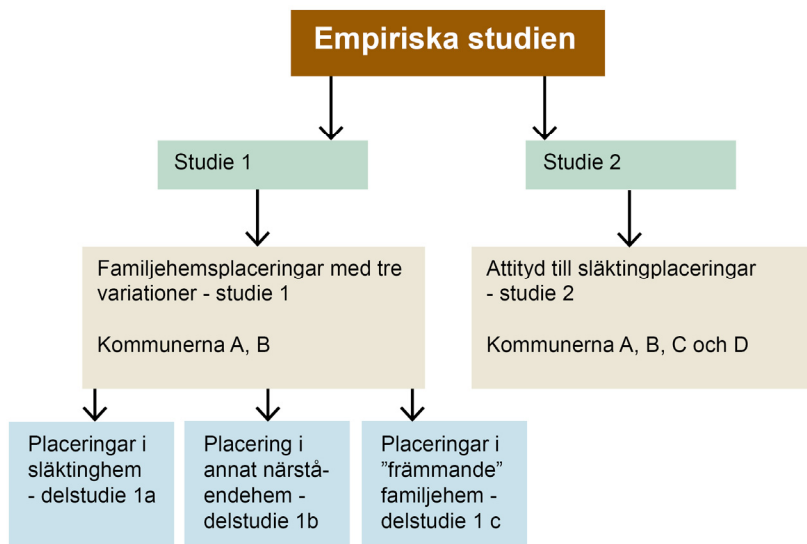
- Vilken inställning till släktingplaceringar har socialsekreterare, individ- och familjeomsorgschefer samt förtroendevalda inom socialnämnden?
- Vad känner personal och förtroendevalda till om bestämmelsen i 6 kap. 5 § SoL - att det vid en placering skall "... i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående"?
- Vilken kunskap har handläggare om nätverket kring familjen då ett barn är aktuellt för en familjehemsplacering?
- Vilka möjligheter och vilka hinder ser socialarbetare med släktingplaceringar?
- Vad kännetecknar placering hos släktingar/andra närstående?
- Får släktingar samma stöd som andra familjehem?

Metod

Studierna "Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1"³⁶ och "Attityd till släktingplaceringar – studie 2"³⁷ presenterades med följande figur.

³⁶ Omnämns fortsättningsvis oftast "studie 1".

³⁷ Omnämns fortsättningsvis oftast "studie 2".

Figur 1.

Studier som genomfördes (Linderot, 2006:69).

”Studie 1” inbegrep tre delstudier: 1a) Placeringar i släktinghem, 1b) Placering i annat närstående hem och 1c) Placering i ”främmande” familjehem. Studierna som avsåg placeringar i släktinghem (16 ärenden angående 16 barn) och i annat närstående hem (18 ärenden angående 17 barn) var studier av samtliga familjehemsplaceringar under femårsperioden 1998–2002 i kommunerna A och B. I studien som avsåg ”främmande” familjehem (1c) valdes en tredjedel av ärendena som var aktuella under en femårsperiod ut (23 placeringar angående 23 barn) från samma kommuner som var aktuella för studierna av släktinghem (1a) och i annat närstående hem (1b). Information om de totalt 57 familjehemsplaceringarna inhämtades genom aktstudier av samtliga ärenden och intervjuer med de 12 handläggare som varit engagerade i handläggningen.

”Studie 2” var en intervjuundersökning där totalt 27 personer från kommunerna A, B, C och D intervjuades och gav uttryck för sin syn på släktingplaceringar och lagbestämmelsen som föreskriver att när ett barn placeras ska det i första hand övervägas om barnet kan placeras hos anhöriga eller andra närstående. Intervjuer genomfördes med 17 socialsekreterare, 4 familjehems-/familjerättssekreterare, 3 IFO-chefer och 3 socialnämndsordföranden. Elva av

socialsekreterarna och en av familjehemssekreterarna var samma personer som intervjuades i ”studie 1”. I samband med att de tolv socialarbetarna intervjuades angående de aktuella ärendena i ”studie 1” fick de inledningsvis besvara allmänna frågeställningar om attityder till släktingplaceringar. I de fall intervjupersonerna i ”studie 2” refererade till ärenden hade jag tillgång till dessa akter.

Jag valde att kombinera kvalitativ och kvantitativ metod i båda studierna, för att få en vid och fördjupad kunskap om familjehemsplaceringarna. Den kvalitativa ansatsen (intervjuer) valdes för att försöka förstå hur handläggarna tänkte, resonerade och handlade kring placeringar i familjehem och för att kunna gå på ”upptäcksfärd” med hjälp av det insamlade materialet (se Trost 1997). Aktmaterialet hanterades i första hand på så sätt att jag utifrån det ville få en uppfattning om hur ofta förekommande förhållanden och uppfattningar var. Svar från intervjupersoner och information från skriftligt material såsom aktmaterial och förteckningar på placerade barn utanför det egna hemmet redovisades i antal, delades in i grupper och redovisades kvantitativt.

Tre olika typer av familjehem

I ”studie 1” var det placeringar i tre olika typer av familjehem som uppmärksammades, nämligen släktinghem, annat närstående hem och ”främmande” familjehem och de utgjorde tre olika delstudier.

Placeringar i släktinghem

Under en femårsperiod placerades endast 16 barn i släktinghem i kommunerna A och B. Om jag hade valt att använda mig av en mer begränsad definition av släktskap och inte räknat med placeringar hos styvpappa och styvpappas syster hade antalet släktingplaceringar uppgått till endast 8. När jag i fortsättningen sätter resultat från denna delstudie i relation till andra studier ska man vara medveten om att det är relativt få släktingplaceringar som det handlar om.

Det var bara ett barn i min studie som hade förälder från utomnordiskt land. Det resultatet skilde sig från andra studier då det framkom att barn med utländsk härkomst oftare placerades i släktinghem jämfört med andra barn (SoSrapport 1995:7).

Drygt en tredjedel av de 16 barnen placerades hos sin styvpappa. De resterande tio placeringarna fördelade sig jämnt på moderns respektive faderns sida av

Bilaga

släkten. Detta resultat avvek från studier i andra länder som visade att de flesta placeringar hade skett på mammans sida av släkten (se bl.a. Holtan, 2002).

Det var endast 3 av de 16 placeringarna som hade gjorts hos morföräldrar, vilket stack ut från internationella studier då placering hos morföräldrar ofta brukar framhållas som den typiska släktingplaceringen (se t.ex. Holtan 2002).

I min studie framkom att flest placeringar skedde hos kvinnliga släktingar, om man undantar placeringarna som gjordes hos styvpapporna. Att det främst är kvinnor som står för omsorg både i hemmet och i yrkeslivet är numera en vedertagen sanning (se bl.a. Holtan 2002; Höjer 2001).

I tre fjärdedelar av ärendena i denna delstudie, var det föräldrarna, barnet eller släktingen som hade varit aktiva för att få en släktingplacering till stånd eller på eget initiativ ordnat boendet hos släktingen. I inte mindre än hälften av ärendena hade barnen bott hos släktingen innan socialtjänsten kom i kontakt med de aktuella familjerna.

Det framkom att kontakten mellan barnen och de biologiska föräldrarna inte alltid fungerade helt tillfredsställande. I mindre än hälften av ärendena visade det sig att kontakten fungerade bra mellan barnet som var placerat i släktinghemmet och de biologiska föräldrarna. Även i de ärenden där kontakten av socialarbetarna beskrevs som väl fungerande uppstod det problem emellanåt. I de övriga ärendena var kontakten mer eller mindre problematisk. I några ärenden var kontakten mellan barnet och föräldrarna bruten.

Det är inte alltid problem diskuteras i svenska studier i samband med att släktingplaceringar nämns, men när jag intervjuade handläggarna tog de upp (vilket även framkom i aktmaterialet) att de hade stött på problem av olika slag. De nämnde bland annat att ouppklarade relationer mellan barn, föräldrar och släkt kunde komma fram vid en placering. Det kunde även handla om att släktingarnas resurser och problem inte alltid uppmärksammades i tillräcklig omfattning under utredningen och att släktingen ibland hade svårt att tillgodose barnets behov.

Placeringar i annat närstående hem

När jag analyserade närståendeplaceringarna ställde jag mig frågan om man kunde betrakta dem som placeringar hos "annan närstående". Det visade sig att endast två barn av totalt 17 var placerade hos vän till barnet och familjen. I övrigt hade kontaktpersoner/-familjer nyttjats och i ett fall ett "främmande" familjehem som

barnet tidigare hade bott i. Placeringarna gjordes hos personer som hade anlitas av socialtjänsten och som hade ingått i det formella nätverket kring barnet. Det stora flertalet familjer kände inte sedan tidigare kontaktpersonerna/-familjerna. Att kontaktfamiljerna ofta är nya bekantskaper för familjerna framkom i en undersökning angående kontaktfamiljer av Sundell et al. (1994). I Sundells studie framkom även att de flesta kontaktfamiljer själva hade sökt uppdraget. I några ärenden framgick dock att de tidigare okända personerna som varit verksamma som kontaktpersoner/-familjer hade fått så nära relation till barnet och familjen att de blivit införlivade i nätverket, det har uppstått "känslomässigt band", som det stod formulerat i ett ärende.

Hälften av placeringarna hos kontaktfamiljerna/-kontaktpersonerna som ingick i min delstudie avslutades i sammanbrott, det vill säga att familjehemsvården avslutades på ett sätt som inte var tänkt från socialtjänstens sida.

Resultaten från "delstudie 1b" går inte att sätta i relation till någon nationell eller regional statistik med uppgifter om de placeringar som sker hos annan närstående som inte är släkt. Kommunerna hade till Socialstyrelsen enbart inrapporterat släktingplaceringar, det är först vad gäller statistiken för år 2004 som nätverksplaceringar efterfrågades. I syfte att få ökad kunskap om placeringar hos "andra närstående" genomförde Socialstyrelsen (1999:2) intervjuer med representanter från kommuner, men tvingades konstatera att man inte kommit till klarhet vad gällde vilka personer som ingår i denna grupp och att socialtjänsten saknade lättillgängliga uppgifter kring detta.

Placeringar i "främmande" familjehem

I knappt hälften av de 23 placeringarna i "främmande" familjehem bedömde jag med stöd av intervjuer och aktstudier att socialsekreterarna *inte hade reflekterat över möjligheten* till släktingplacering och att frågan inte hade tagits upp med barnet, föräldrarna eller släkten. Det var inte alla gånger som handläggarna hade någon motivering till det. När det förklarades var motiven bland annat att ärendet var akut, det krävdes ett kompetent hem, men framförallt drog man slutsatsen att det inte kunde finnas resurser i släkten då man tidigare hade kännedom om familjen. "Man har förstått ...", "Vi känner till dem ...", var uttalanden som förekom. Flera motiveringar kunde kopplas till teorin om det sociala arvet, som bland annat går ut på att resurssvaghet ärvs inom släkten (se Jonsson 1969). I ett ärende där barnet hade förälder med utvecklingsstörning utgick socialarbetaren

Bilaga

med självklarhet från att faderns syskon inte skulle ha några större förutsättningar. När socialsekreteraren tog kontakt med syskonen visade det sig att faderns syskon inte hade resurser att ta hand om det aktuella barnet, men det var svårt att avgöra på förhand. Ett annat exempel var ett ärende där handläggaren trots att hon och familjen hade haft en långvarig kontakt avstod från att ta upp ämnet till diskussion. Under intervjun ansåg socialsekreteraren att hon i egenskap av handläggare bland annat borde ha utforskat om system kunde vara en resurs. Min studie motsade den bild som flera myndigheter gav. ”Släktingplaceringar övervägs alltid ...”, skrev Socialstyrelsen (1999:2, s 40) som sammanfattande rubrik på en sammanställning av gruppintervjuer med socialchef och/eller IFO-chef samt handläggare i 16 kommuner. De berättade att de hade som rutin att inventera förutsättningarna för placering hos anhörig eller annan närstående. Samma resonemang fanns i Riksdagens revisorers rapport (2001/02:16, s 43) när de refererade till kommunintervjuer i vilka det framgick att ”Det normala tillvägagångssättet ...” är att undersöka vilka möjligheter det finns att placera barn hos släkt eller övrigt nätverk när det uppstår behov av familjehem.

I drygt hälften av de 23 ärenden som ingick i denna delstudie fanns det hos handläggarna *en tanke på möjlighet till släktingplacering* och i dessa ärenden tog handläggarna upp frågan om släktingplacering med föräldrarna. Vissa släktingar tillfrågades ”pliktskyldigt” då socialarbetarna på förhand ansåg att det inte var realistiskt med en placering hos dem. De ansåg att släktingarna inte hade resurser att ta hand om det aktuella barnet. Handläggaren hade i vissa ärenden på förhand siktet inställt på att det inte skulle bli en släktingplacering och de var, enligt min bedömning, troligtvis inte öppna för en omvärdering av sin förhandsinställning. I vissa ärenden var det föräldrarna och barnet som var motståndare till släktingplacering. Utan samtycke från vårdnadshavare och barnet som är över 15 år kan inte en placering med stöd av socialtjänstlagen genomföras. I några fall var det den tillfrågade släktingen som inte ville ta hand om barnet då denna bland annat menade att det inte fanns ork nog att klara av ett sådant uppdrag.

I denna delstudie framkom att det fanns brister vad gällde såväl kunskapen om nätverket kring den enskilde som dokumentationen kring det. Det var få släktingar och andra närstående som nämndes i såväl journaler som i utredningar. Det kan mycket väl vara så att det fanns få släktingar och andra närstående kring de personer som var aktuella i delstudien. Studier har visat att många grupper som är föremål för socialtjänstens insatser har ett begränsat nätverk (se t.ex. Hesse

1988; Skårner 2001). Jag kunde inte med stöd av delstudien uttala mig om hur stort eller litet nätverket var i de aktuella familjerna, men det som var tydligt vid genomgången av aktmaterialet var att det ofta var spridda noteringar i journalanteckningarna angående släktingar och att det sällan gavs en bild av hur nätverket såg ut.

Attityder till placering i släktinghem

Flertalet av de 20 intervjuade socialsekreterarna och familjehemssekreterarna sade sig ha en allmän positiv inställning till släktingplaceringar, vilket skilde sig från flera andra tidigare studier. I forskningsöversikten "Svensk forskning om fosterbarnsvård" (1996a) konstaterade Vinnerljung att det bland socialarbetare verkade vara vanligt med en skeptisk inställning till släktingplaceringar (se även SoS-rapport 1995:7). Detta framkom även i internationella studier (se t.ex. Malos 1991; Moldestad 2003; Stelmaszuk 1999). Den tidigare skeptiska inställningen till släktingplaceringar skulle enligt Vinnerljung (1993; 1996a) till viss del kunna förklaras av den professionalisering som skett av barnavårdsarbetet. Detta kunde ha påverkat socialarbetarna att i större utsträckning använda sig av familjehem som socialtjänsten rekryterat istället för placering hos släktingar. Hur synen på familjen varit under olika tidsperioder kunde också ha påverkat uppfattningen om släktingplaceringar. Familjen som samlevnadsform ifrågasattes under 1970-talet (Bäck-Wiklund 2003; Gaunt 1996). Samtidigt ökade satsningen på den offentliga sektorn under denna tid (Andersson-Skog 2002).

När intervjupersonerna i min studie tog upp fördelar med placering i släktinghem nämnde de bland annat den oftast positiva känslomässiga relation som finns mellan barn och släkting, den kända miljön, att barnets och familjens bakgrund är känd för släktinghemmet samt att det skulle vara lättare att ha kvar kontakten med de biologiska föräldrarna. Det som skisserades av intervjupersonerna var den ideala släktingplaceringen som innebär att barn och släktingarna känner varandra väl och att släktingarna har en fungerande relation till såväl barn som föräldrar.

Den allmänt positiva inställningen hindrade inte intervjupersonerna att ge uttryck för synpunkter på vad som kunde vara negativt med släktingplaceringar. De nämnde framförallt att det fanns en stor risk för att negativa familjemönster kunde överföras, således det sociala arvet. Problem för släktinghemmet med

Bilaga

gränssättning gentemot föräldrarna och risk för rollkonflikter och relationsproblem var andra orosmoln som intervjupersonerna tog upp.

Intervjupersonerna i min studie vittnade om att man ställde lägre krav på släktinghemmen kontra de ”främmande” familjehemmen. Liknande resultat framkom i en intervjuundersökning där Riksdagens revisorer (2001/02:16) hade intervjuat personal inom socialtjänsten i ett antal kommuner. I rapporten framgick att släktinghem och andra nätverkshem hanterades på ett annorlunda sätt vad gällde utredningsförfarandet. Intervjupersonerna i revisorernas undersökning ansåg att socialtjänsten ställde lägre krav på dessa hem.

Det fanns en stor samsyn bland socialarbetarna i min studie kring att släktinghem borde få samma stöd som ”främmande” familjehem. Två tredjedelar av intervjupersonerna ansåg dock att släktinghemmen inte får samma stöttning i jämförelse med de ”främmande” familjehemmen. I såväl min studie som i studier med större urval (se Vinnerljung et al. 2001) framkom att släktinghemmen fick lägre ersättning. Under mina intervjuer framkom att ersättningen till släktinghemmen var en omtvistad fråga som orsakade livlig debatt mellan politiker och tjänstemän, men även i vissa fall mellan socialtjänsten och släktinghemmet. Drygt hälften av tjänstemännen ansåg att det inte skulle vara någon principiell skillnad vad gällde ersättning till släktinghem och den som utgick till ”främmande” familjehem.

En kunskapsfråga ingick i attitydundersökningen, vilken ställdes inledningsvis under intervjun. ”Står det bör eller skall?” inleddes frågan som avsåg bestämmelsen som reglerar övervägandet angående placeringar hos anhöriga eller andra närstående (6 kap. 5 § SoL). En förvånansvärt stor grupp, 12 av 26 intervjupersoner, hade inte kunskap om att det är en obligatorisk uppgift att överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. En av de tre IFO-cheferna och två av de tre socialnämndsordförandena saknade kunskap om att det är en skyldighet.

Diskussion

Hur kom det sig då att släktingplaceringar blev en fråga på dagordningen? Jag fann inget givet svar på denna fråga, men jag fick inblick i möjliga orsaker till att det infördes en lagbestämmelse om att socialtjänsten i första hand ska överväga placering hos anhörig eller annan närstående när ett barn ska placeras. Jag instämde i Lundströms (1993:45) inställning att ”Innehållet i lagstiftningen formas inte i ett tomrum utan är beroende av faktorer i omgivningen” och jag var övertygad om att flera faktorer bidrog till att lagändringen infördes år 1998.

Troligtvis var den allmänna opinionen för en lagändring betydelsefull. ”Mormorsupproret” är ett exempel på ”fall från verkligheten” som engagerade allmänheten, ”Trelleborgsfallet”, är ett annat.³⁸ Dessa fall fick stor uppmärksamhet i massmedia och massmedia har tillskrivits en viktig roll när det gäller att uppmärksamma sociala problem och behandlingsalternativ (se bl.a. Sallnäs 2000). Allmänheten visade genom sitt engagemang och politikerna genom bland annat riksdagsmotioner att man hade ett stort intresse för att socialtjänsten i större utsträckning än tidigare skulle beakta möjligheten att familjehemsplacera barn hos anhöriga och andra närstående.

Men var inte de nationella och internationella forskningsrönen betydelsefulla? Vissa politiker hänvisade i motionerna till internationell och nationell forskning. Bland annat åberopade man forskning som visade att det förekom färre sammanbrott, det vill säga att en placering avslutas oplanerat, i släktinghem i jämförelse med placeringar i ”främmande” familjehem. Men tilläggas kan att en stor del av den kunskap som man då hade, fanns även när propositionen skrevs och då föreslog inte regeringen någon ny lagbestämmelse. Lagändringen kom till stånd först på initiativ av riksdagens socialutskott.

Nätverksinriktat socialt arbete hade gjort sitt intåg i Sverige. Att arbeta nätverksinriktat hade blivit allt vanligare och nätverksterapi började på allvar att sprida sig i Sverige i slutet på 1980-talet. Inriktningen mot nätverksinriktat arbete gav stöd för att i större utsträckning nyttja anhöriga och andra närstående som resurs.

³⁸ ”Mormorsupproret” startades på 1990-talet av en mormor som upplevde sig kränkt över att hon inte fick ta hand om sitt barnbarn. Det så kallade ”Trelleborgsfallet” handlade om en 3-årig flicka, vars mor hade bragts om livet av barnets fader. Diskussionerna som fördes gällde främst om barnet skulle placeras hos en moster eller hos personer som hon inte kände.

Det går inte att blunda för eventuella ekonomiska motiv. Jag fann inte belägg för att politikerna tog med denna aspekt när de på ett mycket engagerat sätt argumenterade för att införa en bestämmelse om att i första hand överväga placering hos anhöriga och andra närstående när ett barn behövde placeras utanför hemmet. Men i den allmänna debatten angående anhörigas medverkan för att ge stöd och vård hade den ekonomiska frågan tagits upp. Genom att resurserna inom den offentliga vården minskade så hade också trycket på nätverket ökat (Hindberg 1999). Det framkom i olika studier att anhöriga stod för en stor del av den omsorg som gavs och att stora insatser från anhöriga skulle komma att krävas i framtiden, inte minst inom äldreomsorgen (se bl.a. Socialstyrelsen 2001). Hessele (1998:8) skrev samma år som lagändringen infördes i förordet till "Nätverksboken" att boken "... utkommer under 1990-talets ekonomiska kris med nedskärningar inom vård och omsorg ..." och han fortsätter:

Det finns självfallet en risk att nätverksmetoder i ett ekonomiskt krisläge kan användas för att vältra över ansvaret för det kvalificerade sociala arbetet på utbildade frivilligkrafter.

Bestämmelsen att i första hand överväga placering hos anhöriga och andra närstående medförde inte ökade kostnader för de kommuner som jag kom i kontakt med. Man kunde snarare säga att släktingplaceringar innebar en minskad kostnad. Just besparingsskäl anfördes som motiv till lagändring av några intervjupersoner i min undersökning. I min studie framkom att släktinghemmen ofta fick lägre ersättning än "främmande" familjehem, vilket bekräftades av andra (se t.ex. Vinnerljung m.fl. 2001). I mina intervjuer framkom att tjänstemännen var av uppfattningen att släktingarna oftast inte efterfrågade och inte heller fick lika mycket stöd som andra familjehem. Släktingarna i familjehemmet tog inte socialarbetarnas arbetstid i anspråk lika mycket som andra familjehem.

Släktinghemmet – ett familjehem

Släktinghem är ett familjehem och om detta råder inga juridiska tvivel. Lagstiftningen skiljer inte på släktinghem och "främmande" familjehem. Utifrån intervjuer samt studier av akter och offentligt material ställde jag mig frågande till om släktinghem alla gånger ses som familjehem. Att inte arvodera släktinghemmet utifrån samma bedömningsgrund som det "främmande" familjehemmet vittnade om att socialnämnderna inte betraktade dem på samma sätt. Att inte ge samma

stöd till släktingar som till familjehemsföräldrar i det "främmande" familjehemmet, trots att socialarbetare ansåg att behovet av stöd var lika stort i släktinghemmet, gjorde att jag satte frågetecken kring om man alla gånger betraktade släktinghemmet som ett familjehem. Den officiella statistiken över socialtjänstens insatser bidrog till viss förvirring kring släktinghem. Visserligen skrev Socialstyrelsen (Socialtjänst 2005:8) i statistikrapporten angående barn och unga att släktinghem är en typ av nätverkshem, men i tabellredovisningarna över olika typer av heldygnsinsatser presenterades placeringsformerna "Familjehem", "Jourhem och beredskapshem" samt "Nätverkshem" och genom denna uppdelning kunde läsaren få intryck av att ett släktinghem inte är ett familjehem.

I svenska forskningsrapporter saknade jag beskrivningen av släktingplaceringar som den heterogena grupp som den verkar vara. De benämndes ofta kort och gott "släktingplaceringar". Vinterhed (1985:65) utgjorde ett av undantagen då hon lät läsaren få inblick i olika släktingplaceringar. Genom ett antal exempel ville hon visa "... en rikt varierad bild av vad en placering i släktinghem kan innebära.". Visst kunde jag se likheter mellan släktinghemmen som jag hade fått kunskap om genom mina studier, men jag tyckte att det var mer som skiljde dem åt än som förenade. Jag hittade inte det "typiska" släktinghemmet. Däremot kunde jag urskilja olika typer av släktinghem, som till exempel "uppväxthemet" och "avlastningshemmet". I "uppväxthemet" tillbringade barnet stor del av sin barndom. Det var en placering som hade pågått sedan länge, ofta utan socialnämndens vetskap. Återplacering hos föräldrarna var inte alltid aktuell. Placeringen i "avlastningshemmet" kunde vara en tillfällig placering som exempelvis kunde ha aktualiserats av att den biologiska föräldern skulle genomgå någon form av behandling för missbruk eller psykiska problem. Släktinghemmet nyttjades som avlastningshem även av unga föräldrar som var osäkra i sin föräldraroll och behövde stöd för att klara av sitt barn. Det framkom även en annan typ av hem, nämligen "det tillfälliga tillflyktshemmet". Relationsmotsättningar gentemot föräldrarna var ofta orsaken till att tonåringar tog sin tillflykt till släktinghemmet. Det var tonåringen som var aktiv i dessa ärenden antingen genom att hon/han resolut flyttade hem till släktingen eller själv begärde att få komma till en särskild släkting. Placeringen i släktinghemmet blev ofta inte långvarig.

De problem som uppstod i de olika släktinghemmen var av olika slag. Det handlade bland annat om att släktingar verkade ha känt sig pressade att ta emot

Bilaga

barnet och att relationerna mellan barnets föräldrar och släktingar försämrades i och med placeringen. Umgänget mellan barnet och de biologiska föräldrarna fungerade inte alla gånger under placeringen. Att kontakten mellan föräldrar, barn och släktingar fungerar bättre i släktingplaceringar än placeringar i ”främmande” familjehem är dock något som brukar framhållas. Jag efterlyste problematisering kring släktingplaceringar i svenska studier.

Annat närstående hem – få placeringar hos vänner

En annan typ av familjehem som ingår i begreppet ”nätverkshem” är placeringar hos annan närstående. Placeringar hos andra närstående för lätt tanken till vänner och bekanta, men en av delstudierna visade att den typen av placeringar var sällsynta. Det stora flertalet placeringar skedde hos tidigare kontaktfamiljer och i ett enstaka fall i ett tidigare ”främmande” familjehem. Det innebär att ”de närstående” rekryterades från det som tidigare utgjorde det formella nätverket kring barnet och familjen. Frågan är om dessa familjehemsföräldrar upplevdes som närstående av barnet. Givetvis kan det ha uppstått en vänskapsrelation mellan barnet och den person som från början rekryterades som kontaktperson. I mitt empiriska material fanns det exempel på att kontaktfamiljen hade införlivats i familjens närmaste nätverk. Jag fann även ärenden där barnen hade känt kontaktpersonen under en kort tid och såväl jag som handläggaren ställde oss tvivlande till att kontaktpersonen upplevdes som en närstående. Men att enbart uppmärksamma hur länge barnet och kontaktpersonen känt varandra kan leda fel. Lennart Svedhem (1991) menade att när kvalitén på kontakten ska uppmärksammas är kontaktens intensitet betydelsefull och vad man ”känner” för personen är viktigt.

Barnets bästa och nätverksplacering

Det går inte att sätta likhetstecken mellan en nätverksplacering och ”barnets bästa” då man vid varje placering måste tänka sig in i det enskilda fallet. Släktingen eller familjens vän ingår i det nätverk som omger familjen – men hur långt ut i periferin befinner sig dessa personer, har de samma position i barnets nätverk som i föräldrarnas nätverk och hur intensiv är kontakten? Vad som är bäst för barnet ska alltid beaktas när socialtjänsten gör överväganden om barnet ska placeras hos anhöriga eller andra närstående. Socialtjänsten har även ett övergripande ansvar för att barn ska växa upp under trygga och goda förhållanden. Att göra en allsidig

och noggrann utredning är av stor vikt, inte minst med tanke på att ungefär hälften av intervjupersonerna ansåg att insynen i släktinghem var begränsad.

Under intervjuerna framkom att några handläggare i ett antal ärenden satte frågetecken kring om den aktuella släktingplaceringen var till barnets bästa. Bland annat hade det uppkommit problem vad gällde umgänget mellan barn och förälder i några fall och ett par barn hade inte längre kontakt med sin förälder. Det handlade såväl om placeringar som från början genomfördes utan socialnämndens vetskap som om placeringar som socialnämnden beslutat om.

En positivare inställning

Utifrån mina undersökningsresultat och den politiska aktiviteten kring frågan konstaterade jag att ett perspektivskifte hade ägt rum vad gällde attityden till släktingplacering. Intervjupersonerna gav uttryck för en allmänt positiv attityd till släktingplaceringar och detta skilde sig, som tidigare nämnts, från tidigare studier som visat att det bland svenska socialarbetare verkade vara vanligt med en skeptisk inställning till släktingplaceringar (se bl.a. forskningsöversikt av Vinnerljung 1996a). De drygt tio år som gått mellan min studie och tidigare studier avspeglade sannolikt en allmänt förändrad attityd, inte minst uttryckt genom lagändringen om att överväga placering hos anhöriga eller andra närstående när ett barn ska placeras.

När intervjupersonerna nämnde fördelar med släktingplaceringar kunde jag se kopplingar mellan socialarbetarnas argument och nätverksteorierna. Den känslomässiga relationen som existerade mellan barn och släkting, den kända miljön som gjorde att omställningen för barnet inte blev så stor, att barnets och familjens bakgrund var känd för släktinghemmet samt att det skulle vara lättare att ha kvar kontakten med de biologiska föräldrarna var några fördelar som intervjupersonerna tog upp.

Färgade av teorin om det sociala arvet

Det fanns kopplingar mellan de negativa attityder som intervjupersonerna gav uttryck för och teorin om socialt arv. Synsättet att se barn och föräldrar som arvtagare till de levnadsöden som tidigare generationer levt med existerade bland socialarbetare (se bl.a. Vinnerljung 1996b; 1998; Vinterhed 1977; 1980). Flera socialarbetare tog upp rädslan för att negativa familjemönster kunde överföras. De gav uttryck för att relationsproblem som var aktuella för föräldrar troligtvis även

Bilaga

fanns hos deras föräldrar och intervjupersonerna refererade till ärenden där man kunde spåra sociala problem tillbaka till tidigare generationer.

När jag studerade olika ärenden framkom att teorin om det sociala arvet höll tillbaka benägenheten att placera i släktinghem. Det fanns en rädsla för att den problematik som fanns i familjen även gick att finna i nästa släktled. Med teorin om socialt arv i åtanke kunde handläggarna ta för givet att övriga personer i släkten hade en lika problematisk situation som de aktuella föräldrarna, och sökte därför inte aktivt kunskap om relationer och resurser bland anhöriga. Detta kunde leda till att man uteslöt viktiga personer som kunde utgöra resurser för barnen, vilket kunde ses som bekymmersamt. Intervjupersonerna som refererade till det sociala arvet betvivlade inte teorin, men teorin om det sociala arvet har inte stått oemotsagd. I slutet av 1990-talet var det flera (t.ex. Ejrnæs 1999; Erkers och Nyberg 2001; Vinnerljung 1996b, 1998) som ifrågasatte teorin. Det man bland annat förde fram var att det måste finnas andra faktorer som är avgörande för en människas livssituation och att ett anammande av teorin kunde utgöra ett hinder i klientarbetet.

Förutom rädslan att negativa mönster kunde föras vidare från en generation till en annan fanns det hos intervjupersonerna farhågor kring att släktingar inte hade förmåga att sätta gränser mot biologiska föräldrar, att släktingar inte i tillräcklig omfattning efterfrågade hjälp och stöd samt att barn drogs in i släktkonflikter.

Överväganden uteblir

Trots den allmänt positiva inställningen till släktingplaceringar som framkom under mina intervjuer och trots skyldighet enligt lag, övervägdes inte alltid placering hos anhöriga och andra närstående i praktiken. Att det finns "lösa kopplingar" mellan lag och praktisk tillämpning, vilket Lundström (1993) framförde i sin avhandling, blev även tydligt i min studie när ärenden granskades. Lundström menade att dessa lösa kopplingar lättare uppstår inom områden som har oklara mål och som i hög utsträckning styrs av normer, som till exempel i den sociala barnavården.

Lagstiftningens instrumentella funktion syftar till att få socialarbetarna att följa lagstiftarens uppmaning (Lundström 1993). I min studie visade det sig att inte alla socialarbetare och förtroendevalda kände till att socialtjänsten har skyldighet att överväga placering hos anhöriga och andra närstående. Kunskap om bestämmelsen är givetvis en förutsättning för tillämpning. Lagstiftningen har även

en symbolisk funktion som går ut på att påverka attityder, i detta fall synen på placeringar hos släktingar och andra närstående. Att socialarbetarna hade en allmänt positiv attityd till släktingplaceringar behöver dock inte innebära ökade förutsättningar för att ett övervägande om placering hos anhöriga eller andra närstående görs.

Handläggarna hade inte alltid förklaringar till varför man inte hade övervägt placering hos släktingar. I vissa ärenden kände socialarbetarna till familjen och delar av deras släkt sedan tidigare eftersom de hade haft kontakt med dem under många års tid. Även här kunde jag utifrån handläggarnas resonemang se kopplingar till teorin om det sociala arvet. Handläggarna kunde anta, som till exempel i ett fall där föräldrarna hade utvecklingsstörning att de inte hade någon släkting med resurser att ta hand om ett barn. Om socialarbetarna utifrån teorin om det sociala arvet anser att negativa familjemönster ärvs och därmed drar slutsatsen att det inte finns några resurser i slakten har hela slakten diskvalificerats. Då kan man ha missat en viktig släkting. En släkting som nödvändigtvis inte behöver bli familjehemsförälder men som skulle kunna utgöra ett stöd för barnet.

Kunskapsbrist kring familjens nätverk

Socialekreterarna hade bristande kunskap om nätverket, såväl dess struktur som intensitet och det gällde både nätverket kring barnet och barnets familj. Släktingar dök upp efter att placeringen hade genomförts och i flera fall visade det sig att de var viktiga resurspersoner. Det förekom uttalanden från handläggare som "... släktingar på pappans sida fanns det ingen susning om." – "Det dök upp en moster som sedan i efterhand visade sig vara viktig".

Justitieombudsmannen (JO) anser att det första steget i övervägandet vid placering hos anhöriga och andra närstående är att handläggarna skaffar sig kännedom om det befintliga kontaktnätet (JO, dnr 3990-1999, 4128-1999, 4166-1999). Min studie visade att socialtjänsten skulle kunna inta en mycket aktivare roll vad gäller att kartlägga nätverkets omfattning och innehåll och se nätverket som en resurs.

Att kartlägga barnets nätverk är inte lika med att kartlägga nätverket runt föräldrarna. I den utvecklingsekologiska teorin, som utarbetats av den amerikanske psykologen och forskaren Bronfenbrenner, lyfts barnets egna sociala nätverk fram och det betonas att detta nätverk inte behöver vara detsamma som föräldrarnas (Andersson 1986; Svedhem 1991). I ambition att få fram barnets

Bilaga

nätverk fanns det några handläggare som berättade att de brukade låta barnen rita nätverkskartor som ett sätt att få fram barnets nätverk. Relationer som barnet har med andra vuxna går inte alltid genom familjen. Jag är övertygad om att först när man som handläggare sätter sig in i hur barnets liv ser ut utifrån barnets eget perspektiv så tror jag att man kan hitta personer som är betydelsefulla. Det är viktigt att socialarbetaren får kunskap om hur barnets dagar förflyter inte minst utifrån hur skoldagen och fritiden ser ut. Med denna kunskap kan socialarbetaren komma i kontakt med personer som man kanske inte tänker på i första hand, som till exempel den engagerade tränaren eller kamratens föräldrar. Inte bara släktingar är viktiga. Vänner, grannar och arbetskamrater kan sägas utgöra viktiga ”sociala broar”.

Referenser

- Andersson, B-E. (1986). *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson-Skog, L. (2002). Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige. I: Andersson-Skog L. och Krantz O. (red.), *Omvandlingens sekel: Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Bäck-Wiklund, M. (2003). Familj och modernitet. I: Bäck-Wiklund M. och Johansson T. (red.). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ejrnæs, M. (1999). *Socialt arv – ett populärt, men tvivlsomt begreb*. Arbejdsrapport, København: Socialforskningsinstituttet. Stencil.
- Erkers, M. och Nyberg, E. (red.) (2001), *Familjerådslag i Norden*, Stockholm: FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01.
- Gaunt, D. (1996). *Familjeliv i Norden*. Andra uppl. Stockholm: Gidlunds Förlag.
- Grönwall, L. och Holgersson, L. (2004). *Socialtjänsten. Handboken om SoL, LVU och LVM*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Hessle, S. (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedt.
- Hessle, S. (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedt.
- Hindberg, B. (1999). *När omsorgen sviktar. Om barns utsatthet och samhällets ansvar*. Stockholm: Rädda Barnen.

- Holtan, A. (2002). *Barndom i fosterhjem i egen slekt*. Doktorsavhandling. Universitet i Tromsø.
- Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Jonsson, G. (1969). *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- JO Dnr 3990-1999.
- JO Dnr 4128-1999.
- JO Dnr 4166-1999.
- Lundström, T. (1993). *Tvångsombändertagande av barn; en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Malos, E. (1991). Custodianship: relatives as carers and social worker assessments. *Adoption & Fostering*, 15(2):28–33.
- Moldestad, B. (2003). Slektsplassering før og nå. *Norges barnevern*. Nr 4:32–35.
- Riksdagens revisorer (2001). *Familjehemsvården*. Rapport 2001/02:16.
- Sallnäs, M. (2000). *Barnavårdensinstitutioner – framväxt, ideologi och struktur*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan, Stockholms universitet. Stockholms universitet.
- Skårner, A. (2001). *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet.
- Socialstyrelsen (1999:2). *Ändringar i socialtjänstlagen som rör barn och unga. Erfarenheter av de första 18 månaderna*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2001). *Närståendes vård av äldre. Anhörigas och professionellas perspektiv*.
- Socialtjänst 2005:8 *Barn och unga – insatser år 2004*. Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Socialutskottets betänkande 1992/93:SoU4. *Familjehemsvård för barn och ungdom*.
- SoS-rapport 1995:7. *Invandrarbarn i familjehem*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stelmazuk, Z. W. (1999). The continuing role of kinship care in a changing society. I: Greff R (red.) *Fostering kinship. An international perspective on kinship foster care*. Aldershot: Ashgate/Arena.
- Sundell, K., Humlesjö, E. och Carlsson, M. (1994). *Att hjälpa sin nästa. En undersökning om kontaktfamiljer i Stockholm*. Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1994:15.

Bilaga

- Svedhem, L. (1991). *Socialt nätverk och beteendeproblem i skolan*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Vinnerljung, B. (1993). Släktingplaceringar i fosterhemsvården. *Socionomens forskningsupplement*, (6): 3–10.
- Vinnerljung, B. (1996a). *Svensk forskning om fosterbarnsvård*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS): Liber utbildning.
- Vinnerljung, B. (1996b). *Fosterbarn som vuxna*. Doktorsavhandling, Socialhögskolan, Lunds universitet. Lund: Arkiv förlag.
- Vinnerljung, B. (1998). Socialt arv. I: Denvall, V. och Jacobson, T. (red.), *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. och Kyhle Westermark, P. (2001). *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Socialstyrelsen/CUS.
- Vinterhed, K. (1977). *Gustav Jonsson på Skå. En epok i svensk barnavård*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet. Stockholm: Tidens förlag.
- Vinterhed, K. (1980). *Gustav Jonsson på Skå – Visionen*. Stockholm: Förlags AB Marieberg.
- Vinterhed, K. (1985). *De andra föräldrarna*. Stockholm: Skeab Förlag.

Lund Dissertations in Social Work

1. Svensson, Kerstin (2001) *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
2. Jönson, Håkan (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941-1995*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
3. Habermann, Ulla (2001) *En postmoderne helgen? Om motiver til frivillighed*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
4. Jarhag, Sven (2001) *Planering eller frigörelse? En studie om bemyndigande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
5. Tops, Dolf (2001) *A society with or without drugs? Continuity and change in drug policies in Sweden and the Netherlands*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
6. Montesino, Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
7. Nieminen Kristofersson, Tuija (2002) *Krisgrupper och spontant stöd. Om insatser efter branden i Göteborg 1998*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
8. Laanemets, Leili (2002) *Skapandet av feminitet. Om kvinnor i missbrukar- behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
9. Magnusson, Jan (2002) *Ny situation - ny organisation. Gatutidningen Situation Sthlm 1995-2000*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
10. Johnsson, Eva (2002) *Självordsförsök bland narkotikamissbrukare*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
11. Skytte, Marianne (2002) *Anbringelse af etniske minoritetsbørn. Om socialarbejderes vurderinger og handlinger*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
12. Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möte i familjeliv och behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
13. Bangura Arvidsson, Maria (2003) *Ifrågasatta fäder. Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

14. Jönsson, Leif R. (2003) *Arbetslöshet, ekonomi och skam. Om att vara arbetslös i dagens Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
15. Ingvad, Bengt (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
16. Hedblom, Agneta (2004) *Aktiveringspolitikens Janusansikte. En studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
17. Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen. Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
18. Granér, Rolf (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
19. Giertz, Anders (2004) *Making the Poor Work. Social Assistance and Activation Programs in Sweden*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
20. Hjort, Torbjörn (2004) *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
21. Wolmesjö, Maria (2005) *Ledningsfunktion i omvandling. Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
22. Hjortsjö, Maria (2005) *Med samarbete i sikte. Om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
23. Elvhage, Gudrun (2006) *Projekt som retorik och praktik. Om utvecklingsarbetet på särskilda ungdomshem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
24. Olsson, Martin (2007) *Unga vuxna med en historia av uppförandestörning. En långtidsuppföljning med ett salutogent och ekologiskt perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
25. Panican, Alexandru (2007) *Rättighet och Rättvisa. Användbarheten av rättighet och rättvisa i sociala projekt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
26. Raunkjær, Mette (2007) *At være døende hjemme. Hverdagsliv och idealer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
27. Ulmestig, Rickard (2007) *På gränsen till fattigvård. En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
28. Liedgren Dobronravoff, Pernilla (2007) *Att bli, att vara och att ha varit. Om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

29. Ponnert, Lina (2007) *Mellan klient och rättsystem. Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
30. Gassne, Jan (2008) *Salutogenes, Kasam och socionomer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
31. Righard, Erica (2008) *The welfare mobility dilemma. Transnational strategies and national structuring at crossroads*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
32. Larsson, Monica (2008) *Att förverkliga rättigheter genom personlig assistans*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
33. Martinell Barfoed, Elizabeth (2008) *Berättelser om adoption*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
34. Olsson, Tina (2009) *Crossing the quality chasm? The short-term effectiveness and efficiency of MST in Sweden: An example of evidence-based practice applied to social work*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
35. Nielsen, Tabitha Wright (2009) *Viljen til at frigøre. En undersøgelse af empowerment i praksis*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
36. Bohlin, Ulla (2009) *Habilitering i fokus. En människobehandlande organisation och dess utmaningar*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
37. Kyhle Westermark, Pia (2009) *MTFC – en intervention för ungdomar med beteendeproblem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
38. Angelin, Anna (2009) *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
39. Linde, Stig (2010) *Församlingen i granskningsambüllet*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
40. Rosén, Annika (2010) *Är detta seriöst? En studie av anhöriginvandring till Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
41. Hollertz, Katarina (2010) *Problemen förgår, lösningarna består. Organisering av kommunala insatser för unga arbetslösa med försörjningsproblem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
42. Egard, Hanna (2011) *Personlig assistans i praktiken. Beredskap, initiativ och vänskaplighet*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
43. Andréé Löfholm, Cecilia (2011) *Multisystemisk terapi i Sverige – evidensbaserad metod i nytt sammanhang*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
44. Werner, Erika (2012) *Trygg, sviken eller osäker. Tankar och förberedelser inför pension- eringen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

45. Ebsen, Frank (2012) *Udsat til børneforsorg. Om etablering af familiepleje, børneanstalter og indsats i hjemmet for udsatte børn i Danmark*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
46. Söderberg, Maria (2014) *Hänsynstagandets paradoxer. Om äldre, närstående och biståndshandläggare vid flytt till särskilt boende*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
47. Eriksson, Erik (2015) *Sanktionerat motstånd. Brukarinflytande som fenomen och praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
48. Jägervi, Lotta (2016) *Villiga stödjare och motvilliga offer. Självpresentation och identitetsskapande hos stödjare och brottsoffer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
49. Ritenius Manjer, Åsa (2017) *Det motsägelsefulla beslutet. Om kvinnors syn på och erfarenheter av mammografiscreening*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
50. Helmersson, Sara (2017) *Mellan systemskap och behandling. Omförhandlingar inom ett förändrat stödfält för våldsutsatta kvinnor*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
51. Nordling, Vanna (2017) *Destabilising Citizenship Practices? Social work and undocumented migrants in Sweden*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
52. Thell, Nataliya (2018) *Public Talk on Personal Troubles. A study on interaction in radio counselling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
53. Heintz, Maria (2018) *"Alla är ju med alla..." Kamratskapande gruppinteraktioner i skolan*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
54. Lindellee, Jayeon (2018) *Beyond Retrenchment. Multi-Pillarization of Unemployment Benefit Provision in Sweden*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
55. Schütze, Carolin (2019) *Attitudes matters. Perceptions towards welfare work with migrants in Swedish welfare organisations*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
56. Söderman, Emma (2019) *Resistance through Acting. Ambivalent Practices of the No Border Musical*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
57. Hjärpe, Teres (2020) *Mätning och motstånd. Sifferstyrning i socialtjänstens vardag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
58. Linderot, Sofia (2020) *Av kärlek och plikt – att bli familjehem till ett barnbarn, syskon eller syskonbarn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Av kärlek och plikt -

att bli familjehem till ett barnbarn, syskon eller syskonbarn

När ett barn inte kan bo kvar hos sina föräldrar kan det placeras i familjehem. Vissa barn får bo hos en släkting. Hur släktinghemsföräldrar i Sverige ser på sin situation har hittills varit ett utforskat område. Vilka drivkrafter finns bakom beslutet att ta hand om ett släktingbarn? Hur navigerar släktinghemsföräldrarna mellan det informella vardagslivet och det formella uppdraget som familjehem? På vilket sätt hanteras de dubbla lojaliteter som uppstår genom att stå i familjerelation till både barnet och barnets föräldrar?

Dessa och flera frågor besvaras av författaren som bygger sina analyser på intervjuer med släktinghemsföräldrar bosatta i flera svenska kommuner. Bakom begreppet släktinghem finns en mångfacetterad grupp människor och alla har sin unika livshistoria att berätta. Den ofta krokiga väg som deras livslopp tagit vittnar om en komplex situation. Det som förenar dem är beskrivningar av kärleksfulla emotionella band till barnet.

Sofia Linderot är socionom och filosofie licentiat i socialt arbete. Hon är lärare på Socialhögskolan vid Lunds universitet. Detta är hennes doktorsavhandling i socialt arbete.

SOCIALHÖGSKOLAN

